

Vysoká škola ekonomická v Praze

Vývoj vlastnictví k půdě a souvisejících procesů na území ČR od roku 1918 do současné doby

Karel Zeman

2013

Určeno jako učební pomůcka pro výuku předmětů studijních oborů Hospodářská politika, Hospodářské a politické dějiny, Ekonomická analýza a Regionální studia.

Název projektu: Inovace studijního programu Ekonomie a hospodářská správa s akcentem na internacionalizaci výuky, individuální práce se studenty a praxi CZ.2.17/3.1.00/33332

Oponenti

prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr.h.c., děkan Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze

doc. Ing. Jan Heřman, CSc., docent Katedry podnikové ekonomiky Fakulty podnikohospodářské Vysoké školy ekonomické v Praze

**Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti**

© Vysoká škola ekonomická v Praze, Nakladatelství Oeconomica – Praha 2013

ISBN 978-80-245-1915-9

Obsah

Předmluva autora	7
Úvod	9
1. Období 1918–1939	11
1.1 Výchozí situace	11
1.2 Právní úprava první pozemkové reformy	14
1.2.1 Záborový zákon č. 215/1919 Sb.	15
1.2.2 Zpřesňující zákony.	16
1.3 Institucionální zajištění pozemkové reformy – Státní pozemkový úřad.	20
1.3.1 Předmět činnosti SPÚ	21
1.3.2 Financování činnosti SPÚ	22
1.3.3 Systém řízení SPÚ	23
1.4 Průběh první pozemkové reformy	24
1.4.1 Vliv pozemkové reformy na vývoj církevního majetku	32
1.4.2 Důsledky první pozemkové reformy	33
1.5 Struktura zemědělské půdy podle sektorů	37
1.6 Dílčí závěry	37
2. Období 1939–1945	41
2.1 Výchozí situace	41
2.2 Právní úprava válečné pozemkové reformy	42
2.2.1 Nařízení o židovském majetku	42
2.3 Institucionální zajištění pozemkové reformy – Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu	44
2.3.1 Obnovení PÚČM	44
2.3.2 Činnost PÚČM.	45
2.3.3 Organizace PÚČM.	47
2.4 Průběh válečné pozemkové reformy.	49
2.4.1 Antisemitismus a arizace	49
2.4.2 Germanizace	53
2.4.3 Majetkové změny ve vlastnictví půdy na Slovensku	59
2.5 Struktura zemědělské půdy podle sektorů	65
2.6 Dílčí závěry	66
3. Období 1945–1948	68
3.1 Výchozí situace	68
3.1.1 Československo po druhé světové válce.	68
3.1.2 Zemědělská politika KSČ v období 1945–1948.	69

3.2	Právní úprava pozemkové reformy	71
3.2.1	Konfiskační dekrety prezidenta republiky	71
3.3	Institucionální zajištění poválečné pozemkové reformy – Národní pozemkový fond při Ministerstvu zemědělství ČR	73
3.4	Průběh poválečné pozemkové reformy	74
3.4.1	První etapa poválečné pozemkové reformy	75
3.4.2	Dokončení poválečné pozemkové reformy	80
3.4.3	Důsledky poválečné pozemkové reformy	83
3.4.4	Vliv pozemkové reformy na vývoj církevního majetku	85
3.5	Srovnání poválečné pozemkové reformy s předmnichovskou reformou	86
3.6	Znárodnění	87
3.6.1	Znárodnění průmyslu	88
3.7	Struktura zemědělské půdy podle sektorů	92
3.8	Dílčí závěry	92
4.	Období 1948–1989	94
4.1	Výchozí situace	94
4.1.1	Příprava kroků ke kolektivizaci zemědělství	94
4.1.2	Socializace vesnice a vznik jednotných zemědělských družstev	94
4.1.3	Typy jednotných zemědělských družstev	95
4.1.4	Státní statky	97
4.2	Právní úprava majetkoprávních změn k půdě	100
4.2.1	Đurišovy zákony a Ústava Československé republiky	100
4.2.2	Zákon o jednotných zemědělských družstvech	102
4.2.3	Zákon o organizaci státních lesů a statků	103
4.2.4	Zákon na ochranu lidově demokratické republiky	104
4.3	Institucionální zajištění majetkoprávních změn k půdě	104
4.3.1	Okresní národní výbory	104
4.3.2	Národní pozemkový fond při Ministerstvu zemědělství ČR	105
4.3.3	Komunistická strana Československa	106
4.4	Průběh majetkoprávních změn k půdě	109
4.4.1	První fáze kolektivizace	111
4.4.2	Přechodné zmírnění situace	114
4.4.3	Dokončení kolektivizace československého venkova	115
4.4.4	70. léta v československém zemědělství	133
4.5	Struktura zemědělské půdy podle sektorů	148
4.6	Dílčí závěry	150
5.	Období 1989–2010	153
5.1	Výchozí situace	153
5.1.1	Základní pilíře transformačního procesu	153
5.2	Právní úprava změn vlastnických práv k půdě	156
5.2.1	Legislativní rámec privatizačního procesu	156
5.2.1.1	„Velká privatizace“ dle zákona č. 92/1991 Sb.	156

5.2.1.2	„Privatizace zemědělského majetku“ dle zákona č. 229/1991 Sb.	157
5.2.1.3	„Prodej zemědělských a lesních pozemků“ dle zákona č. 95/1999 Sb.	158
5.2.2	Legislativní rámec restitučního procesu	160
5.2.2.1	„Malá restituce“ dle zákona č. 403/1990 Sb.	160
5.2.2.2	„Restituce mimosoudními rehabilitacemi“ dle zákona č. 87/1991 Sb.	162
5.2.2.3	„Restituce zemědělského a lesního majetku“ dle zákona č. 229/1991 Sb.	163
5.2.2.4	„Restituce židovského majetku“ dle zákona č. 212/2000 Sb.	164
5.2.2.5	„Restituce majetku obcí“ dle zákona č. 172/1991 Sb.	165
5.3	Institucionální zajištění změn vlastnických práv k půdě.	166
5.3.1	Institucionální zajištění privatizačního procesu	166
5.3.1.1	Ministerstvo zemědělství ČR	166
5.3.1.3	Pozemkový fond České republiky	168
5.3.1.4	Fond národního majetku České republiky	168
5.3.1.5	Ministerstvo financí ČR	169
5.3.1.5.1	Centrum kuponové privatizace	169
5.3.1.5.2	RM systém	170
5.3.1.5.3	Středisko cenných papírů	170
5.3.2	Institucionální zajištění restitučního procesu	171
5.3.2.1	Osoba povinná – státní podnik, resp. jiná státní instituce	171
5.3.2.2	Ústřední pozemkový úřad a pozemkové úřady	171
5.3.2.3	Ministerstvo zemědělství ČR	173
5.3.2.5	Pozemkový fond České republiky	174
5.4.1	Analýza privatizačního procesu	176
5.4.1.1	Metody prodeje, resp. převodů majetku	176
5.4.1.2	Metody prodeje, resp. převodů akcií.	178
5.4.1.3	Charakteristika majetku v resortu zemědělství	181
5.4.1.4	Analýza prodeje a převodů majetku v resortu zemědělství	182
5.4.1.4.1	Analýza prodeje, resp. převodů majetku dle zák. o privatizaci	182
5.4.1.4.2	Analýza prodeje, resp. převodů akcií dle zák. o privatizaci	194
5.4.1.4.3	Analýza prodeje, resp. převodů majetku dle zák. o prodeji půdy	195
5.4.1.4.4	Analýza prodeje, resp. převodů majetku dle zák. o zemědělské půdě.	205
5.4.1.4.5	Analýza prodeje, resp. převodů majetku dle zák. o PF ČR	212
5.4.2	Analýza restitučního procesu	213
5.4.2.1	Průběh restitučního procesu	213
5.4.2.1.1	Fáze uplatnění výzvy osoby oprávněné a evidence předložených nároků.	213
5.4.2.1.2	Rozhodovací fáze o oprávněnosti restitučního nároku	214
5.4.2.1.3	Realizační fáze restitučního procesu.	218
5.4.2.1.3.1	Vypořádání nároků oprávněných osob na náhrady	218
5.4.2.1.3.2	Vypořádání nároků oprávněných osob za nevydané pozemky	228
5.4.2.2	„Církevní restituce“	235
5.4.2.3	„Restituce židovského majetku“ podle zákona č. 212/2000 Sb.	240
5.4.2.4	„Restituce majetku obcí“ podle zákona č. 172/1991 Sb.	241
5.4.3	Struktura zemědělské půdy podle sektorů	242
5.4.4	Dílčí závěry	243

5.4.4.1	Klady privatizačního procesu zemědělského a lesnického majetku	246
5.4.4.2	Zápory privatizačního procesu zemědělského a lesnického majetku	247
5.4.4.3	Klady restitučního procesu zemědělského a lesnického majetku	249
5.4.4.4	Zápory restitučního procesu zemědělského a lesnického majetku	252
6.	Závěr.	254
Příloha 1:	Poměr zabrané zemědělské půdy k veškeré zemědělské půdě.	273
Příloha 2:	První pozemková reforma	275
Příloha 3:	Porovnání výměry půdy zabrané s nezabranou podle jednotlivých zemí	277
Příloha 4:	Územní rozložení pracovního aparátu Státního pozemkového úřadu	277
Příloha 5:	Organizační uspořádání IX. odboru ministerstva zemědělství v r. 1936	278
Příloha 6:	Organizační uspořádání IX. odboru ministerstva zemědělství v r. 1940	279
Příloha 7:	Organizační uspořádání Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu v r. 1942.	281
Příloha 8:	Organizační uspořádání Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu v r. 1943.	283
Příloha 9:	Struktura zemědělské půdy podle sektorů v období 1955–1991	284
Příloha 10:	Státní statky a JZD	285
Příloha 11:	Stav restitucí k 31. 12. 2009.	286
Příloha 12:	Příloha k zák. č. 212/2000 Sb. („restituce židovského majetku“).	290
Příloha 13:	Privatizační proces realizovaný FNM ČR.	295
Příloha 14:	Privatizační proces realizovaný PF ČR	301
Příloha 15:	Privatizační proces realizovaný FNM ČR a PF ČR.	308
Příloha 16:	Restituční proces	310

Předmluva autora

Změny vlastnických práv byl a je nejsložitější pilíř transformace české ekonomiky. V rámci celého pilíře změn vlastnických práv, který se skládá z privatizačního procesu, restitučního procesu, z převodů a přechodů majetků do vlastnictví obcí, z likvidace státních podniků a z konkurzů státních podniků, vyplynulo, že nejsložitějším segmentem jsou změny vlastnických práv týkajících se půdy, zejména zemědělského a lesnického majetku.

Změny vlastnických práv týkajících se půdy jsou jednoznačně nejsložitější z právního hlediska, dále jsou administrativně nejnáročnější vzhledem k tomu, že u každého jednotlivého pozemku bez ohledu na jeho velikost musí být zpětně zkoumány nabývací tituly minimálně do rozhodného data, kterým je 25. únor 1948. Zde je nutno konstatovat, že v operátu katastru nemovitostí nejsou vždy uvedeny správné údaje, takže musí být právně posuzovány veškeré listiny týkající se všech převodů a nabývacích práv. Dalším faktorem, který se zcela logicky podílí na složitosti a časové náročnosti tohoto procesu je počet pozemků, kterých se změny vlastnických práv dotýkají. Tyto důvody jsou příčinou toho, že do současné doby není čtvrtý pilíř transformace národního hospodářství v ČR, speciálně změny vlastnických práv k půdě, dokončen a pravděpodobně ještě v příštích pěti letech zcela ukončen nebude. Laická i odborná veřejnost většinou vnímá změny vlastnických práv velmi zúženě, tedy pouze jako privatizační proces realizovaný Fondem národního majetku ČR, v lepším případě je vnímán ještě restituční proces, ale to je asi tak vše. Toto byl důvod, proč autor při zkoumání této problematiky měl nejprve v úmyslu zpracovat pouze změny vlastnických práv k půdě po roce 1989, avšak při zkoumání všech historických souvislostí dospěl k závěru, že půda jako velmi specifický statek, který je nerozmnožitelný, naopak kterého neustále ubývá, si zaslouží zkoumání vývoje vlastnictví až do roku 1918.

Na území celé Evropy neexistuje žádný stát, kde by došlo k tak dynamickému vývoji ve vlastnictví jakéhokoli statku (resp. majetku) tak, jak tomu bylo na území České republiky s vlastnictvím půdy. Od roku 1918 obrovské množství pozemků změnilo svého vlastníka pětikrát z moci úřední, resp. na základě legislativně-právních změn. Toto je možno označit za zcela ojedinělý jev v oblasti vlastnických práv. Tato nestabilita k vlastnickému právu rovněž dokazuje, jak velkými politicko-hospodářskými turbulencemi bylo území České republiky od roku 1918 do současné doby zasaženo.

Následující text vznikl jako odborná analýza, ve které byly zkoumány tři základní oblasti, které v každém období determinovaly vlastnictví k půdě. Jedná se o oblast právního rámce, institucionálního zajištění a vlastního průběhu ve struktuře vlastnictví k půdě v každém sledovaném období. Autor zdůrazňuje, že problematika v celém zkoumaném období je natolik složitá, že si vyžádala i analýzu procesů navazujících na změny vlastnických práv, které dokreslují souvislosti a umožňují pochopit problematiku jak v horizontální, tak vertikální rovině.

Motivy autora, které ho inspirovaly ke zpracování této publikace:

- Autor této publikace měl možnost se intenzivně a v celém časovém intervalu se podílet na legislativně právním, institucionálním i vlastním realizačním procesu čtvrtého pilíře transformace národního hospodářství, proto jej začal zkoumat a analyzovat jako první. Po dokončení analýzy období mezi lety 1989 až 2010 iniciovala zvědavost a zájem autora, který měl možnost spolupodílet se v několika transformačních institucích na změnách vlastnických práv po roce 1989, analyzovat a porovnat institucionální prostředí (zejména výkonnost a korektnost příslušných institucí) v jednotlivých zkoumaných obdobích. Zvláštní pozornost zaměřil na obdobné procesy realizované v první republice, kdy se v povědomí národa traduje, že výkonnost a korektnost tehdejší administrativy byla nevídaná a se současným stavem údajně nesrovnatelná.
- Neexistence obdobné publikace, která by průřezově analyzovala období od roku 1918 do současné doby ve zvolené struktuře.
- Nedostatečné znalosti studentů v této oblasti vyplývající z nedostatku příslušných literárních zdrojů.

Publikace je rozdělena na pět zkoumaných období, která jsou zcela logicky vymezena příslušnými právními a politicko-hospodářskými změnami, v jejichž důsledku docházelo ke změnám vlastnictví k půdě.

Tato publikace je určena studentům ekonomie, národního hospodářství, práva, zemědělství, ale i odborné veřejnosti a zájemcům o studium problematiky týkající se zejména teorie vlastnictví, vývoje vlastnictví k půdě a s tím souvisejících procesů.

Závěrem předmluvy si autor dovoluje podotknout, že při zajišťování podkladových materiálů pro tuto publikaci bylo bohužel zjištěno, že velmi významné množství zdrojů bylo nenávratně poškozeno povodněmi v roce 2002, což limitovalo hloubku některých zkoumaných pasáží.

Úvod

Hospodářskou politiku lze charakterizovat jako metody přístupu určitého státu ke své ekonomice, přičemž použité metody jsou chápány jako systémová činnost směřující k vymezenému cílovému chování státu. Z hlediska teoretického je hospodářská politika vnímána na rozhraní ekonomických teorií a aplikované ekonomické a hospodářské praxe. Je logické, že v určitých časových obdobích a v určitých státech je tato politika vázána na určité ekonomické teorie, resp. ekonomické směry, ze kterých následně vyplývají ekonomická, resp. politická rozhodnutí, která jsou následně realizována v praxi.

Jednou z bazálních ekonomických teorií, která zásadním způsobem ovlivňuje hospodářskou politiku, je teorie vlastnických práv, která vlastnická práva charakterizuje jako soubor práv, která umožňují danou věc užívat, měnit ji, mít právo na výnosy, světit ji do užívání jiné osobě, nebo převést vlastnická práva na jinou osobu. Vlastnická práva jsou v každém státě omezena různým stupněm a druhem regulace. Nejčastěji je vlastnictví členěno na soukromé a státní. U soukromého vlastnictví existuje velmi pevná vazba mezi vznikajícími náklady a výnosy a mezi vlastníkem a předmětem vlastnictví. U státního vlastnictví tomu z logických důvodů takto být nemůže, proto zde existují výrazné rozdíly. Harold Demsetz zastává názor, že soukromá vlastnická práva se vyvinou tehdy, když internalizace nákladů a výnosů bude mít za následek čisté zvýšení výnosů. Vlastnická práva vznikají také v případech, kdy se mění hodnota externalit anebo náklady na jejich internalizaci se v důsledku inovací sníží. Naopak odlišný pohled má Douglass C. North, podle kterého má stát komparativní výhodu v použití moci, čímž stanovuje a uplatňuje svá vlastnická práva. Dále zastává názor, že vláda se snaží o maximalizaci státních příjmů s co nejnižšími transakčními náklady.

Někteří autoři dále kromě soukromého vlastnictví a státního vlastnictví rozlišují ještě vlastnictví skupinové, resp. vlastnictví společné. Všichni tito autoři ovšem své teorie rozvíjejí za podmínky demokratických principů v daném státě. Tato publikace vznikla i vzhledem k tomu, že vlastnická práva k půdě na území České republiky od vzniku samostatného Československa měla velmi turbulentní charakter, kde se v podstatě střídalo prostředí založené na demokratických principech s prostředím totalitním či direktivně řízeným. Jedná se zejména o období druhé světové války a o období „budování socialistického hospodářství“ od roku 1948 do roku 1989. Zejména v těchto obdobích teorie renomovaných ekonomů nemohly zcela platit s ohledem na direktivní vymáhání moci tehdejšími státními zřízeními.

Dalším důvodem, proč tato publikace vznikla, byl úmysl porovnat jednotlivá zkoumaná období, jak z hlediska legislativně právního rámce, tak z hlediska institucionálního zajištění, ale zejména z hlediska vývoje vlastnických práv v jednotlivých obdobích ve vztahu k hospodářské politice aplikované tehdejšími zřízeními.

Podrobná analýza výše uvedených třech zkoumaných aspektů by měla čtenáři umožnit porovnat vývoj vlastnických práv jako základního statku s tím, že z této analýzy vyplynulo mnoho skutečností, které nejsou zcela v souladu s některými tradičními tvrzeními a povědomím, které se opakovaně předává z generace na generaci. Tímto má autor na mysli zejména nepříliš podařenou první pozemkovou reformu let 1918 až 1939, daleko hrubější a brutálnější metody a postupy nacistické zvláště během druhé světové války, ale i někdy překvapivé výstupy v období poválečném od roku 1945 do roku 1948. Samozřejmě velmi zajímavé skutečnosti vyplynuly z analýzy zejména 50. let a v neposlední řadě i z období privatizace a restituce.

1. Období 1918–1939

Období po roce 1918 bylo charakterizováno zásadními národohospodářskými změnami, z nichž nejvýznamnější bylo utváření samostatného národního hospodářství Československa po rozpadu Rakousko-uherska. Druhým nejvýznamnějším národohospodářským procesem byla nesporně pozemková reforma, která výrazným způsobem ovlivnila změny ve vlastnických právech, v užívacích právech k zemědělské a lesnické půdě a významným způsobem zasáhla i do finančních toků v národním hospodářství.

1.1 Výchozí situace

První hlasy po spravedlivějším rozdělení pozemkového vlastnictví se ozývaly již na počátku dvacátého století. V devatenáctém století nebyla dokončena buržoazní revoluce, šlechtická panství a katolická církev vlastnily převážné podíly na zemědělské půdě, rybnících a lesích, nespokojenost rolníků s nerovnoměrnou pozemkovou držbou narůstala, zvyšoval se jejich „hlad po půdě“ a následkem toho se čeští a slovenští rolníci dožadovali pozemkové reformy. Hnutí nabývalo na síle v letech 1905–1907 a další impuls přišel koncem první světové války, kdy v Sovětském svazu probíhala rozsáhlá pozemková reforma.¹

Následkem již zmíněné nedokončené buržoazní revoluce v letech 1848–1849 bylo tedy zachování rozsáhlých šlechtických a církevních latifundií. Převážná část z nich byla spojena s fideikomisem, jež bránil odprodeji půdy a dělení velkých pozemkových majetků. Fideikomis spočíval v tom, že jmění přecházelo na potomky v určitém pořadí (např. na základě prvorozenství). Ostatní držitelé majetku byli pouze uživateli a nesměli jmění zcizit. Na území Československa existovalo 59 fideikomisů. Vysoká koncentrace a vázanost pozemkového vlastnictví stále více brzdila zemědělské podnikání kvůli znemožňování expanzí nejproduktivnějších hospodářství s výměrou cca 30–100 hektarů.²

Koncem 19. století narůstaly požadavky ohledně zrušení fideikomisu a umožnění volné manipulace s půdou. Dále se zvyšoval i požadavek zrušení latifundií. Stejným problémem se zabývala i Washingtonská deklarace, ve které bylo uvedeno, že velkostatky by měly být vyvlastněny pro domácí kolonizaci a že šlechtické výsady by měly být zrušeny.³

1 Průcha, V. (2004)

2 Průcha, V. (1974)

3 Lacina (1994)

V prosinci 1918 se konal sjezd sociálně demokratické strany, kde převažoval názor, aby velkostatky s výměrou vyšší než 100 hektarů byly vyvlastněny. Vyvlastněnou půdu měl převzít stát a měl ji pronajímat družstvům malovýrobců nebo na ní měl budovat státní podniky s účastí zemědělských podniků na jejich správě. Současně byla odmítána parcelace půdy z toho důvodu, že chudší žadatelé o půdu by neměli na její nákup dostatek finančních prostředků.⁴

Nástup k pozemkové reformě

Z meziválečného období se dochoval pouze jediný, a proto velice vzácný, doklad o soupisu majetku fyzických osob v na Moravě a Slezsku, Slovensku a Podkarpatské Rusi. Z tohoto dokumentu je zřetelná majetková polarizace československé společnosti. Cílem tohoto soupisu bylo nejen zachytit tehdejší stav majetku, ale také zaznamenat majetkové přesuny od roku 1914, a to především z důvodu postihnutí válečných zbohatlíků. Na základě dokumentu byla vyměřena jednorázová dávka z majetku a z přírůstku majetku. Stav majetku obyvatel Československa ilustruje následující tabulka.⁵

Tab. 1.1 Majetkové rozvrstvení společnosti v letech 1914 a 1919

Majetek v tis. Kč	Osoby s majetkem				Čistý majetek			
	v tis.		v %		v mil. Kč		v %	
	1914	1919	1914	1919	1914	1919	1914	1919
Do 10	1408,2	2237,9	66,15	61,18	5449	5598	14,36	6,75
10–30	477,6	828,4	22,43	22,65	8114	14487	21,39	17,48
30–100	203,5	446,9	9,56	12,22	10245	23640	27,00	28,51
100–250	29,1	115,8	1,37	3,17	4267	16998	11,25	20,50
250–1000	8,9	25,8	0,42	0,70	3832	10728	10,11	12,94
1000–2000	0,9	2,0	0,04	0,05	1240	2687	3,27	3,24
Nad 2000	0,6	1,1	0,03	0,03	4788	8774	12,62	10,58
Celkem	2128,8	3657,9	100,00	100,00	37935	82912	100,00	100,00

Zdroj: SÚS (1935), vlastní úprava

Jak je doloženo v soupisu majetku, většina osob byla nemajetná nebo přiznala čistý majetek do 20 tisíc Kč. V roce 1919 z celkového počtu 3658 tisíc obyvatel přiznalo majetek nad 20 tisíc Kč pouze 856 tisíc osob. Důležité je podotknout, že na rozdíl od roku 1914 bylo ocenění majetku v roce 1919 provedeno

4 Průcha, V. (2004)

5 Průcha, V. (2004)

ve znehodnocené měně. Další skutečností je, že věrohodnost dat je oslabována faktem, že občané ze strachu z jednorázového zdanění nebyli ochotni udávat skutečnou výši jejich majetku.⁶

Pozemkové vlastnictví zděděné z období vlády Rakouska-Uherska bylo velmi nerovnoměrně rozložené. Jak uvádí Statistická příručka království Českého z roku 1913, 28,3 % celkové půdy českých zemí vlastnilo 151 velkostatkářů–latifundistů, jejichž pozemky překračovaly výměru 2000 hektarů. Vedle toho 37,7% pozemkového majetku vlastnilo 454 798 držitelů, jejichž půda odpovídala výměře mezi 0,5 a 20 hektary. Šlechta měla velmi silnou pozici, což je doloženo i skutečností, že 150 největších panství s rozlohou více než 5000 hektarů zabíralo plochu 1 459 000 hektarů, což představovalo více než desetinu povrchu ČSR. Následující tabulka zobrazuje rozdělení pozemkových držav včetně lesů mezi nejsilnějšími rody.⁷

Tab. 1.2 Rozdělení území ČSR podle rodů

Rod	Vlastněná půda
Schwarzenbergové	248 000 ha
Czerninové z Chudenic	61 000 ha
Colloredo Mannsfeld	58 000 ha
Habsburkové	77 000 ha
Lichtensteinové	173 000 ha
Pálfyové	105 000 ha
Coburgové	83 000 ha
Andrassyové	79 000 ha
Celkem	884 000 ha

Zdroj: Průcha, V. (1994), vlastní úprava

První čtyři rody uvedené v tabulce vlastnily pozemky především v Českách, zatímco Lichtensteinové ovládali půdu na Moravě (jejich pozemkový podíl představoval téměř 8% rozlohy Moravy). Rody Pálfyů, Coburgů a Andrassyů dominovaly na východě státu. Pro území s velkými pozemkovými državami byl typický nízký podíl průmyslového rozvoje, nadprůměrné vystěhovalectví a hojné odchody na sezónní práce mimo vlastní bydliště.⁸

6 Průcha, V. (2004)

7 Průcha, V. (2004)

8 Průcha, V. (2004)

Katolická církev byla největším soukromým držitelem půdy, rozloha její půdy představovala přibližně 500 000 hektarů. Stát ovšem většinu církevního majetku považoval za svoji na základě veřejného státního práva, resp. církevní majetek byl chápán jako veřejné jmění svěřeno církvi k používání. Na území Českých zemí zaujímaly církevní pozemky v intervalu 150 až 180 hektarů přibližně 235 500 hektarů, z čehož 80 % tvořily lesy. Menší pozemky při farách a kostelech se rozprostíraly na 30 000 hektarech. Největším vlastníkem v rámci katolické církve bylo Olomoucké arcibiskupství, dále maďarské Ostrihomské arcibiskupství a Pražská arcidiecéze.⁹

Bezprostředně před rozběhem reformy bylo v roce 1921 provedeno sčítání zemědělských závodů. Do současné doby se dochovaly detailní údaje reflektující strukturu pozemkového vlastnictví. Při sčítání bylo zjištěno, že tehdy existovalo 1613,5 tisíc zemědělských závodů hospodařících na 8170 tisících hektarech zemědělské půdy. Rozložení zemědělské půdy je znázorněno v tabulce 1.3.

Tab. 1.3 Rozložení zemědělské půdy podle velikostních skupin zemědělských závodů v roce 1921 (v %)

Země	Úhrn zemědělské půdy (v tis. ha)	Z toho připadá na velikostní skupiny závodů (v ha) podíl z úhrnu zemědělské půdy (v %)						Celkem
		do 1	1-5	5-10	10-30	30-100	přes 100	
Čechy	3252	3,0	20,8	15,8	35,9	12,2	12,3	100,0
Morava	1699	4,5	23,6	17,8	35,0	9,3	9,8	100,0
Slovensko	2745	1,9	16,6	19,8	22,5	8,2	31,0	100,0
P. Rus	474	1,9	24,5	19,3	21,1	8,1	25,1	100,0
ČSR	8170	2,9	29,1	17,7	30,3	10,1	18,9	100,0

Zdroj: SÚS (1931), vlastní úprava

1.2 Právní úprava první pozemkové reformy

Koncem roku 1918 probíhaly zásahy do majetkových a sociálních poměrů prostřednictvím několika právních norem. Dne 9. listopadu 1918 byl vydán zákon o obstavení velkostatků, který zakotvoval povinnost úředního schválení transakce s majetkem velkostatkářů. Cílem tohoto zákona bylo zamezit jakékoli manipulaci s velkostatkářským majetkem, ať už ve formě rozprodeje nebo zadlužování, před blížící se pozemkovou reformou. Z doložených faktů je jasné, že toto opatření bylo namířeno proti šlechtě a církvi, neboť zákon se týkal pouze půdy zapsané v zemských deskách, zatímco ostatní (bývalá rustikální půda) byla

⁹ Novotný, G. (1994)

z tohoto zákona osvobozena. Na Slovensku ale neexistovaly záznamy zemských desek, proto se přistoupilo k všeobecnému zákazu manipulace s pozemky.¹⁰

Samotné pozemkové reformě z roku 1919 předcházelo přijetí zákonů a předpisů, které se zabývaly záborom půdy, náhradami původním vlastníkům, přidělením půdy novým nabyvatelům, cenami přidělené půdy a v neposlední řadě organizačnímu zabezpečení reformy. Nejvýznamnějším předpisem se stal tzv. záborový zákon neboli zákon č. 215 ze dne 16. dubna 1919 o zabrání velkého majetku pozemkového. O vysokém významu tohoto zákona svědčí skutečnost, že na základě tohoto předpisu bylo zabráno téměř 30 % celkové rozlohy Československa.¹¹

Vedle záborového zákona se problematice pozemkové reformy věnovaly i následující zákony:¹²

- zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům (č. 318/1919 Sb.);
- zákon o pozemkovém úřadě (č. 330/1919 Sb.);
- zákon, jímž se doplňují některá ustanovení zákona o zabrání veškerého majetku (č. 387/1919 Sb.) – tj. záborový zákon;
- zákon, kterým se mění obecní statek v kmenové obecní jmění (č. 421/1919 Sb.);
- zákon, kterým se vydávají ustanovení o přidělu půdy (č. 81/1920 Sb.) – tj. přidělový zákon;
- zákon o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy (č. 166/1920 Sb.) – tj. úvěrový zákon;
- zákon o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (č. 329/1920 Sb.) – tj. náhradový zákon;
- zákon o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (č. 220/1922 Sb.).

1.2.1 Záborový zákon č. 215/1919 Sb.

Počátkem pozemkové reformy se stal zákon o zabrání velkého majetku pozemkového (dále jen záborový zákon). Za účelem tvorby tohoto zákona byl Národním shromážděním ustanoven výbor, který měl rozhodnout o rozsahu záboru. Vyjednávání o záboru půdy ovšem nebylo snadné, neboť sociální demokraté se přiklíněli k omezení soukromé držby půdy na 50 hektarů, zatímco agrárníci požadovali limit 1000 hektarů. Výbor nakonec dospěl ke shodě

10 Průcha, V. (2004)

11 Průcha, V. (2004)

12 Janišová, M. (1995)

a Revoluční národní shromáždění přijalo dne 16. dubna 1919 záborový zákon, který byl uveden ve Sbírce zákonů pod číslem 215.¹³

Přijetí záborového zákona bylo klíčovým krokem pro realizaci pozemkové reformy na území Československa. Zákon stanovil, jak velké pozemky mají být zabráný, a dále určil, jaký majetek je ze záboru vyloučený. Mimoto byl na základě tohoto předpisu zřízen pozemkový úřad.

V názvu zákona se hovoří o zabrání velkého majetku pozemkového, čímž se podle § 2 rozuměly pozemky s výměrou větší než 150 hektarů zemědělské půdy (tj. rolí, luk, zahrad, vinic a chmelnic), nebo půda nad 250 hektarů celkem. Nerozvedení manželé jsou tímto zákonem považováni za jedinou osobu.

Na druhou stranu záborovému zákonu nepodléhaly právně i hospodářsky samostatné objekty, které nesloužily k hospodaření na zabraných nemovitostech, a dále majetek zemský, okresní a obecní, s výhradou zvláštních zákonných ustanovení o jejich úpravě.

V paragrafu 11 je přiznána náhrada vlastníkům zabraných pozemků. Osoby, jimž byl majetek zabrán, měly nárok na přidělení majetku nepřesahujícího výši zmíněné výměry, pokud možno dle jejich volby. Dotčeným osobám bylo možno poskytnout i větší výměru, vyžadovala-li to potřeba půdy na jednotlivých místech, účel hospodaření, zemědělský průmysl či zásobování měst. V tomto případě ale nesmělo být ze záboru propuštěno více než 500 hektarů půdy. Předmětné ustanovení umožňovalo propouštění stovek hektarů půdy s výměrou vyšší než uvádí § 2 zákona. Tato skutečnost se později stala hlavním bodem kritiků reformy.

Význam záborového zákona pravděpodobně spočíval v tom, že bylo možno konkrétně vyčíslit, kolik pozemků bude zabráno státem a později rozděleno mezi zájemce. Přijetí zákona umožnilo další jednání o zpřesňujících zákonech.

1.2.2 Zpřesňující zákony

Cílem zpřesňujících zákonů bylo doplnit a zpřesnit ustanovení záborového zákona. V další části budou rozebrány nejvýznamnější z nich, mezi něž patří zákon o pozemkovém úřadu, o zajištění půdy drobným pachtýřům, přidělový zákon, zákon o hospodaření na zabraném majetku, úvěrový zákon, náhradový zákon a na závěr malý přidělový zákon.

Původně se mělo pozemkovou reformou zabývat ministerstvo zemědělství z důvodu tematické blízkosti. V této době ale stále pokračoval boj o politickou

13 Miller, D. E., Švehla, A. (2001)

moc. Ministerstvo zemědělství bylo ovládáno Agrární stranou, ale Sociální demokracie neumožnila agrárikům provést pozemkovou reformu v plném rozsahu. Sociální demokraté usilovali o získání moci v dané problematice, a proto v záborovém zákoně prosadili zřízení Státního pozemkového úřadu.¹⁴

Pravomoci pozemkového úřadu byly upřesněny přijetím zákona č. 330/1919 Sb. ze dne 11. června 1919 **o pozemkovém úřadu**. Státní pozemkový úřad měl především uplatňovat všechny zákony o pozemkové reformě. Úřad sice vznikl v důsledku nátlaku sociálních demokratů, ale postupně byl ovládnut agrárníky, jejichž moc se odrazila ve způsobu provádění reformy. Tento fakt ilustruje skutečnost, že družstvům byla zabraná půda přidělována velmi omezeně (vliv sociálních demokratů), zatímco malým rolníkům byla půda přidělována ve velmi hojném počtu (vliv agráriků). Pozemkový úřad působil na našem území do roku 1935. V tomto roce byla pozemková reforma prohlášena za ukončenou, pozemkový úřad již nebyl potřebný, proto byl zrušen a všechny jeho dokumenty byly předány ministerstvu zemědělství.¹⁵

Dalším významným předpisem byl zákon č. 318/1919 Sb. ze dne 27. května 1919 **o zajištění půdy drobným pachtýřům**. Pacht byl velmi rozšířenou formou obhospodařování zemědělské půdy na území Československa. Pachtlem se rozumí určitá forma pronájmu, ovšem s jistým specifikem. Zemědělci, kteří hospodařili na propachtované půdě (tj. pachtýři či podpachtýři), museli půdu zvelebovat, tzn. provádět investice, které vedly např. k vyššímu výnosu. Tímto rysem se pacht lišil od pronájmu, protože nájemce tuto povinnost neměl. V této době stále ještě existoval fideikomis, a proto bylo pro zemědělce velmi obtížné získat půdu k obhospodařování jiným způsobem, než prostřednictvím pachtu. Zákon o zajištění půdy drobným pachtýřům umožnil dlouhodobým nájemcům, aby jim pozemky, na kterých hospodařili, byly odprodány za náhradu, případně ponechány v pachtu. Podmínkou ovšem bylo, že výměra pozemku nesměla přesahovat 8 hektarů.

Strategický význam měl rozsáhlý zákon č. 81/1920 ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu půdy (dále jen **přídělový zákon**). Přídělový zákon sestává z tří základní částí. První oddíl se zabývá tím, komu má být přidělována zabraná půda a za jakým účelem může být využita jinak než k zemědělské výrobě. Druhá část je zaměřena na zemědělské příděly, které vznikly při pozemkové reformě, a nakládání s nimi. Závěrečný oddíl je věnován poplatkům spojeným s převodem přidělované půdy novým vlastníkům.

14 Korolus, V. (2010)

15 MZE (1938)

V přidělovém zákoně je podstatná diferenciací přidělů podle druhu zabraného majetku na zemědělskou půdu, lesy a lesní pozemky, vodní plochy, průmyslové závody náležící k zemědělství atd. Důležitou částí zákona jsou i pokyny pro Státní pozemkový úřad. Tyto instrukce úřadu stanovovaly, jak měl postupovat ve sporných případech, tj. v situacích, kdy o jeden přiděl měl zájem větší počet uchazečů. Podle těchto směrnic bylo nutno zohledňovat potřeby nemajetných osob a dále osob, které se zasloužily o vznik státu prostřednictvím služby v legiích.

První paragraf přidělového zákona stanovuje, komu měl pozemkový úřad přidělit zabranou a převzatou půdu, kterou stát nepodržel nebo nepoužil ke všeobecně prospěšným účelům. Podle tohoto paragrafu měla být půda přidělena:

- a) jednotlivcům, tj. malým zemědělcům, domkářům, drobným živnostníkům, zemědělským a lesnickým zaměstnancům a bezzemkům;
- b) primárně měl být majetek přidělován legionářům a příslušníkům československé ozbrojené moci, válečným invalidům a pozůstalým po padlých či zemřelých vojínech;
- c) sdružením skládajícím se z výše uvedených osob;
- d) neziskovým stavebním družstvům a společnostem, kterým byla půda přidělována se záměrem výstavby malých bytů;
- e) zemědělským a spotřebním sdružením, přičemž zemědělská sdružení měla půdu získávat za podmínky použití k podpoře dobytkařství a spotřební sdružení za účelem obživy sdružených domácností;
- f) obcím a jiným veřejným svazkům;
- g) právníkům osobám, ústavům a zařízením sloužícím pro vědecké, lidumilné a obecně prospěšné účely.

Z této kategorizace je zřejmé, že reforma usilovala o rozdělení půdy zejména drobným zájemcům. Odráží se zde sociální charakter reformy, neboť každý, kdo o to měl zájem, měl možnost získat jistotu vlastní obživy a ukojit tak „hlad po půdě“.¹⁶

Svůj význam mělo i ustanovení v § 20 přidělového zákona, které Státnímu pozemkovému úřadu ukládalo povinnost zohledňovat historické památky a přírodní krásy země. Takovéto typy pozemků mohly zůstat ve vlastnictví původních majitelů spolu s výměrou půdy, která jim připadala na základě již zmíněného § 11 záborového zákona. I tento bod se stal terčem kritiky, stejně jako již uvedené výjimky ze záborového zákona.¹⁷

16 Průcha, V. (2004)

17 Koťátko, J. (1949)

Dne 12. února 1920 byl přijat další zákon, který měl zabránit vědomému snižování výnosů ze zabraných statků. Jednalo se o zákon č. 118/1920 Sb. **o hospodaření na zabraném majetku**. Tento zákon nařizoval vlastníkům půdy pokračovat v řádném hospodaření na pozemku ve smyslu vynaložení veškeré péče, práce i nákladů, které byly nutné k dosažení žádoucích hospodářských výnosů úměrných povaze a jakosti majetku. Dále musel být majetek i s veškerým příslušenstvím udržován stále v dobrém stavu a neztenčený. Toto opatření bylo zaměřeno především na vlastníky, kteří již věděli o záboru jejich půdy, ale stále na ní hospodařili.

Následně vydaný zákon měl sloužit pro usnadnění získání přidělů drobnými nemajetnými nabyvateli, preferovanými přidělovým zákonem. Za tímto účelem byl dne 11. března 1920 schválen a vydán zákon č. 166/1920 Sb. **o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy**, známý jako úvěrový zákon. Předpis stanovuje, za jakých podmínek mohl být úvěr poskytnut:¹⁸

- a) „k získání půdy do vlastnictví až do devíti desetin ceny půdy, za kterou pozemkový úřad ji přidělil, nebo za kterou přiděluje v tom kterém kraji půdou stejné jakosti;
- b) k získání budov hospodářských a obytných až do poloviny jejich ceny, určené podle zásad uvedených pod a);
- c) ke stavbě budov hospodářských a obytných a to do ceny půdy a do poloviny nákladů stavebních schválených pozemkovým úřadem;
- d) k úhradě pořizovacích nákladů na zřízení, která trvale zajišťují hodnotu nabyté půdy, a to až do poloviny nákladů pozemkovým úřadem uznaných.

Celý úvěr na novostavby, přestavby, přístavby a trvalá zařízení budiž předem zajištěn na nemovitosti a vyplácen podle postupu stavby.“

Úvěrový zákon úzce souvisel se zákonem ze dne 8. dubna 1920, který byl vydán pod číslem 329/1920 Sb. **o převzetí a náhradě za zabraný majetek**, všeobecně známým pod termínem náhradový zákon. Přiznané náhrady ovlivnily výši cen, za které byly zabrané majetky prodávány novým vlastníkům, a tím i podmínky pro poskytnutí úvěru.

Náhrady byly vlastníkům přiznány pouze v omezeném rozsahu. Jedním z omezení byl pokles ceny vyvlastňované půdy díky jejímu ocenění průměrnými cenami z období 1913 až 1915 a platbě penězi se sníženou hodnotou. Parlament tedy nekonskoval, ale současně půdu tiše znehodnotil a to ze dvou důvodů. Prvním bylo alespoň nějaké potrestání šlechty za Bílou horu. Druhou příčinou byla snazší dosažitelnost půdy chudšími zájemci, která ale nebyla ničím jiným, než politickou snahou získat nové voliče.¹⁹

18 Zákon č. 166/1920 Sb., § 2

19 Peroutka, F. (2003)

V § 35 náhradového zákona je uvedeno, které pozemky byly převzaty bez náhrady. Týkalo se to majetku příslušníků nepřátelských států a majetku příslušníků bývalé panovnické rodiny Habsbursko-Lotrinské. Tyto pozemky mohly být převzaty bez náhrady pouze za předpokladu, že tomu neodporovaly mírové smlouvy uzavřené mocnostmi spojenými a přidruženými v první světové válce.

Posledním velice významným zákonem v problematice pozemkové reformy je **malý zákon přidělový** č. 93/1931 Sb. ze dne 27. května 1931, jímž se mění a doplňují předpisy o právním poměru k přidělené půdě. Předpis byl vydán jako odezva na Velkou hospodářskou krizi, jejíž negativní dopady postihly nejen světové, ale i české hospodářství, konkrétně především zemědělství.²⁰

Malý přidělový zákon reagoval na skutečnost, že dříve přidělená hospodářství se dostala do problémů s financováním splátek přidělové ceny. Problémem bylo, že banky odmítaly poskytovat další úvěry těm hospodářstvím, u nichž nebylo možno jejich majetek prodat v exekuční dražbě v případě nesplacení úvěru. Malý přidělový zákon přinesl řešení ve formě volnější manipulace s majetkem přerozděleným pozemkovou reformou.²¹

1.3 Institucionální zajištění pozemkové reformy – Státní pozemkový úřad

V některých státech byla reforma prováděna zvláštním úřadem, který byl přičleněn k ministerstvu zemědělství (Rumunsko). V jiných zemích bylo vytvořeno samostatné ministerstvo pro agrární reformu (Polsko, Jugoslávie). Provádění reformy na území Československa měl na starosti centrální úřad podřízený přímo ministerské radě, v čele s prezidentem a 2 viceprezidenty, kteří byli jmenováni na návrh vlády prezidentem republiky. V cizině neměla tato organizace obdoby, a proto byla považována za výhodnou.²²

Státní pozemkový úřad (SPÚ) zahájil svou činnost dne 15. října 1919 na základě zákona č. 330 Sb. z. a n. ze dne 11. července 1919. Byl zřízen jako výkonný orgán pozemkové reformy a jeho úkolem tedy byla reprezentace státu ve všech záležitostech spojených s prováděním pozemkové reformy. Podle původního návrhu bylo původním úkolem Státního pozemkového úřadu pouze provádění záboru půdy, přičemž rozsah záboru měl být ponechán na úsudku vlády. Postupně Státnímu pozemkovému úřadu pravomoci přibývaly a nakonec se v oblasti pozemkové reformy stal všemocným. Příděloví komisaři rozhodovali, komu má být zabraný majetek přidělen, které žádosti o přiděl bude vyhověno a kdo získá jaký zbytkový statek.²³

20 Peroutka, F. (2003)

21 Peroutka, F. (2003)

22 Voženílek, J. (1930)

23 NAČR č. 611

Státní pozemkový úřad realizoval svou činnost do 1. května 1935, kdy byl vládním nařízením z 25. ledna 1935 zrušen. Jeho agenda i pracovní aparát přešly do IX. odboru ministerstva zemědělství.²⁴

1.3.1 Předmět činnosti SPÚ

Státní pozemkový úřad se ve své činnosti řídil skupinou zákonů a nařízení, která vytvářela právní podklad pozemkové reformy. Mezi nejvýznamnější z nich patří následující:²⁵

- a) **Zákon o výkupu dlouhodobých pachtů** ze dne 27. května 1919 č. 318 Sb. z. a n. – podle něj mohl pachtýř pozemku žádat o převedení pozemku do jeho vlastnictví za stanovenou náhradu. V případě, že byl pozemek ve státním vlastnictví nebo státem zabrán, mohl požádat, aby mu byl ponechán.
- b) **Zákon záborový** ze dne 16. dubna 1919 č. 215 Sb. z. a n. – stanovil, že veškeré pozemky s výměrou více než 150 hektarů zemědělské půdy nebo více než 250 hektarů ostatní půdy, podléhají záboru.
- c) **Zákon náhradový** ze dne 8. dubna 1920 č. 329 Sb. z. a n. – určoval zejména výši náhrady za zabranou půdu, jež byla vypočítávána z průměrných prodejních cen z let 1913–1915.
- d) **Zákon přidělový** ze dne 30. ledna 1920 č. 81 Sb. z. a n. – stanovoval způsob, jak nakládat se zabranou půdou. Také určoval podmínky výpočtu ceny přidělované půdy a obsahoval ustanovení ohledně zajištění zaměstnanců velkých pozemkových majetků, jichž se reforma dotkla.
- e) **Zákon o úvěrové pomoci** ze dne 11. března 1920 č. 166 Sb. z. a n. – povoloval příjemcům úvěr až do výše 9/10 nabývací ceny půdy a do 1/2 ceny přidělených nebo nově postavených budov.
- f) **Malý zákon přidělový** ze dne 27. května 1931 č. 93 Sb. z. a n. – měnil a doplňoval předpisy týkající se právního poměru k přidělené půdě obsažené v přidělovém zákoně v případech zcizení, zavazení či propachtování.
- g) **Vládní nařízení** ze dne 29. července 1933 č. 158 Sb. z. a n., které rozšiřovalo **možnosti držebnostního i provozního úvěru**.

Samotný zábor a přiděl byly prováděny dvojím způsobem, a to buď řádným přidělovým řízením, nebo zkráceným přidělovým řízením. V řádném přidělovém řízení stát sám převzal půdu od původních majitelů a sám ji také přidělil. Ve zkráceném přidělovém řízení stát s majiteli uzavřel dohodu, že bývalý vlastník sám rozprodá úřadem stanovenou výměru za přidělovou cenu.²⁶

24 NAČR č. 611

25 NAČR č. 611

26 NAČR č. 611

1.3.2 Financování činností SPÚ

Financování majetkových přesunů v rámci pravomoci Státního pozemkového úřadu bylo prováděno odděleně od státních rozpočtů prostřednictvím samostatných fondů: náhradový fond, kolonizační fond, fond pro zaopatření zaměstnanců velkostatků a fond legionářů pro pozemkovou reformu. Tyto fondy podléhaly pravidelnému dozoru Nejvyššího účetního kontrolního úřadu.²⁷

Náhradový fond byl hlavním fondem, který sloužil pro provozní účely pozemkové reformy, tedy pro přebírání a přiděl zabraného majetku. Do fondu byla státem vložena dotace 150 mil. Kč, která byla splacena především odpisem přidělových cen za majetek, který zůstal ve vlastnictví státu. Do fondu plynuly přidělové ceny a platily se z něj přejímací ceny.²⁸

Kolonizační fond (dříve Všeobecný fond pro podporu vnitřní kolonizace) byl využíván především pro poskytování drážebnostních úvěrů v rámci vnitřní kolonizace. Z fondu se také zajišťovali zaměstnanci velkého pozemkového majetku. Fond obdržel státní dotaci ve výši 20 mil. Kč. Příjmy fondu byly tvořeny přírůžkou k ceně přidělovaného majetku ve výši 15 % a dále poplatky různorodého charakteru a rozmanitými peněžitými tresty.²⁹

Cílem **fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků** bylo poskytovat náhrady bývalým zaměstnancům velkostatků. Vyplácely se z něj zaopatřovací a podpůrné požitky zaměstnancům zabraného majetku. Fond na zaopatření bývalých zaměstnanců velkostatků získal nejnižší dotaci v hodnotě 5 mil. Kč. Další příjmy tohoto fondu představovaly platby od vlastníků zabraného majetku (tzv. hektarové příspěvky), neboť jim byla stanovena povinnost platit 3 Kč z každého zabraného a zatím nepřevzatého hektaru nad hranicí 250 hektarů veškeré půdy.³⁰

Fond čsl. legionářů pro pozemkovou reformu (původně Fond čsl. Legionářů při SPÚ v Praze) měl za úkol zvýhodnění legionářů, případně jejich rodin, nad obecně stanovené meze při provozování přidělených hospodářství. Fond na rozdíl od tří předchozích nebyl dotován ze státního rozpočtu, ale získal 1 mil. Kč od kanceláře československých legií při ministerstvu obrany.³¹

Náhradová banka pro pozemkovou reformu od SPÚ přijímala náhradové pohledávky za převzaté nemovitosti, jež zbyly po uskutečněním soudním rozvrhu. Tyto pohledávky byly evidovány v tzv. náhradové knize.³²

27 NAČR č. 611

28 NAČR č. 611

29 NAČR č. 611

30 NAČR č. 611

31 NAČR č. 611

32 NAČR č. 611

1.3.3 Systém řízení SPÚ

Organizace Státního pozemkového úřadu sestávala ze tří stupňů, a to z ústředí, obvodových úřadoven a přidělových komisařů. S trváním úřadu vzrůstala jeho decentralizace. Územní rozložení pracovního aparátu SPÚ je znázorněno v příloze č. 4.³³

Ústředí se sídlem v Praze bylo tvořeno prezidiem a sedmi odděleními (právní, realitní, hospodářské, technické, kolonizační, účtárna, kancelář a litografie). Jeho činností bylo centrální řízení veškerých akcí spojených s reformou. Ústředí byl přímo podřízen Kolonizační referát pro Slovensko a Podkarpatskou Rus se sídlem v Bratislavě.³⁴

Obvodových úřadoven existovalo během reformy více než deset a podle potřeby se přizpůsoboval jejich počet i sídlo. Nejdéle úřadovny působily v Praze, Mladé Boleslavi, Hradci Králové, Českých Budějovicích, Plzni, Brně, Olomouci, Bratislavě, Zvolenu, Prešově a Užhorodě. Úřadovny byly zmocněny samostatně rozhodovat o půdě s výměrou méně než 10 hektarů, mimo to udělovaly svolení ke zcizení, dělení a pachtu půdy. Vedle toho prováděly i přípravné práce, jež vedly k převzetí a přidělu půdy, a také dohlížely na řádné hospodaření na velkostatecích podle příslušného zákona (tj. podle zákona č. 118/1920 Sb. o hospodaření na zabraném majetku).³⁵

Příděloví komisaři spadali pod jednotlivé obvodové úřadovny a působili v tzv. přidělových komisariátech. Jejich posláním bylo na místě a spolu se zájemci provádět úkoly, které jim byly uloženy obvodovými úřadovnami, popřípadě ústředím. Jejich nejběžnější činností bylo provádění přípravných prací pro převzetí a přidělové řízení. Dále se zabývali výpočtem přidělové ceny, přejímali půdu od vlastníků, předávali ji příjemcům a vykonávali celou řadu dalších aktivit. Obvody přidělových komisařů se velmi často měnily a jejich počet se postupně zmenšoval. Příděloví komisaři zastávali největší část prací, jež byly spojeny s prováděním pozemkové reformy.³⁶

Obvodové úřadovny a přiděloví komisaři obstarávali agendu pro drobný příděl a zbytkové statky. Totéž vykonával **Kolonizační referát v Bratislavě** pro kolonie na Slovensku a stejně tak **Kolonizační referát při obvodové úřadovně v Užhorodu**. Z organizačního hlediska byl Kolonizační referát přiřčen k ústředí. Agenda Kolonizačního referátu související s koloniemi byla složitější než agenda spojená s přidělem a vyžadovala větší úsilí.³⁷

33 NAČR č. 611

34 NAČR č. 611

35 NAČR č. 611

36 NAČR č. 611

37 NAČR č. 611

Při pozemkové reformě se značně uplatnil neúřední občanský živel, především v místních a obvodových poradních sborech. Mimo to mohly zájmové skupiny uplatnit své stanovisko prostřednictvím četných anket. Zájmovými skupinami byli např. nájemci, zaměstnanci, velkostatkáři, cukrovarníci, peněžní ústavy, archiváři, znalci památek atd.

Zákon stanovil orgány při SPÚ, které byly složeny výhradně z neúředníků:³⁸

- a) Kuratorium fondu pro zaopatření zaměstnanců (7 členů, 7 náhradníků) – činností bylo rozhodovat o zaopatření bývalých zaměstnanců;
- b) Rozhodčí komise (9 členů, 9 náhradníků) – úkolem bylo rozhodovat o odvoláních aktivních zaměstnanců vůči rozhodnutím SPÚ;
- c) Poradní sbor při fondu pro podporu vnitřní kolonizace (13 členů, 13 náhradníků) – rozhodoval o povolení provozovacího úvěru prostřednictvím družstev;
- d) Kuratorium fondu čsl. legionářů při SPÚ (3 členové, 3 náhradníci) – povoloval legionářům úvěr z tohoto fondu.

Z organizační struktury pro provádění pozemkové reformy vyplývá, že reforma nebyla prováděna výhradně byrokraticky prostřednictvím úředního aparátu. Značnou účast v reformě zastávali neúřední odborní činitelé.³⁹

Činnost Státního pozemkového úřadu podléhala kontrole, již byla pověřena dvanáctičlenná **komise Národního shromáždění**. Komise měla být pravidelně obměňována, ale ke změnám nedocházelo a agenda úřadu rychle narůstala. Tato skutečnost logicky vyústila v růst úřadu samotného. Během deseti let existence SPÚ se struktura ústředí změnila na prezidium a sedm odborů, přičemž každý z nich měl alespoň čtyři oddělení. Růst úřadu přirozeně vedl k růstu počtu zaměstnanců, ale také k růstu výdajů na jeho činnost. Tento fakt byl podpořen zejména informační převahou SPÚ. Kontrola ze strany komise Národního shromáždění byla omezena obrovským počtem projednávaných případů.⁴⁰

1.4 Průběh první pozemkové reformy

První pozemkovou reformu na území Československa lze datovat v období 1922 až 1926, na Slovensku se reforma opozdila o pár let. V této éře proběhla rozhodující část majetkových přesunů.⁴¹

38 Voženílek, J. (1930)

39 Voženílek, J. (1930)

40 NAČR č. 611

41 Průcha, V. (2004)

Prezident T. G. Masaryk v roce 1927 prohlásil, že pozemková reforma je vedle převratu největším skutkem nové republiky, neboť představuje dovršení a vlastní uskutečnění převratu. Tempo pozemkové reformy se ovšem postupem času zpomalovalo a pomalu se vytrácel její počáteční radikalismus, což souviselo s tím, že skutečná realizace reformy zaostávala za předpoklady stanovenými v záborovém zákoně. Vše vyvrcholilo tím, že pozemková reforma zůstala nedokončená, když bylo její dokončení v polovině 30. let odloženo na budoucí období. Pozemková reforma nebyla plně naplněna ani z pohledu zákonů, neboť bývalým šlechtickým latifundistům bylo ponecháno na užívání mnohem více půdy, než bylo stanoveno záborovým zákonem. Tento argument je doložen skutečností, že latifundistům bylo ponecháno téměř 56 % zabrané půdy, z toho církvi bylo ponecháno téměř 85 % pozemků. Od roku 1935 do roku 1936 Státní pozemkový úřad uzavíral generální dohody s původními vlastníky, prostřednictvím nichž byla původním vlastníkům zbývajících dosud nerozdělená půda svěřena do užívání na příštích dvacet až třicet let.⁴²

Rozsah zabrané půdy byl v průběhu reformy zvětšen o půdu, jež byla nabytá směnou ze státních statků nebo ze svobodného majetku. Tabulka ilustruje přehled o půdě k roku 1929.

Tab. 1.4 Stav zabrané půdy k roku 1929

Půda	Zemědělská půda (v ha)	Ostatní půda (v ha)	Celkem (v ha)
Zabraná půda	1 278 549	2 741 620	4 020 169
Soukromá půda nabytá směnou	8 132	230	8 362
Státní půda nabytá směnou	14 439	5 415	19 854
Celkem k dispozici	1 301 120	2 747 265	4 048 385
<i>Z toho:</i>			
<i>Dostalo se novým nabyvatelům</i>	<i>812 405</i>	<i>554 430</i>	<i>1 366 835</i>
<i>Vlastníkům ponecháno</i>	<i>353 374</i>	<i>729 706</i>	<i>1 083 080</i>
<i>Zpracováno do poloviny roku 1929</i>	<i>1 165 779</i>	<i>1 284 138</i>	<i>2 449 915</i>
<i>Zbývá zabrané půdy</i>	<i>135 341</i>	<i>1 463 129</i>	<i>1 598 470</i>

Zdroj: Voženílek, J. (1930), vlastní úprava

Zabraná zemědělská půda spolu s půdou nabytou směnou činila pouze 17,46 % veškeré zemědělské půdy ve státě, tzn. lehce přes 1/6. Novým nabyvatelům se dostalo 62,43 %, vlastníků bylo ponecháno 27,17 % a zbývalo 10,40 % půdy.

42 VRČS (1928), Průcha, V. (1974)

V roce 1930 se předpokládalo, že asi 30 % půdy zůstane původním vlastníkům a přibližně 70 % půdy přejde do držby nových nabyvatelů. Při vyjádření tohoto vlastnického přesunu v poměru k celkové zemědělské půdě státu se jedná přibližně o 11 %. Z toho vyplývá, že představa o tom, že pozemková reforma byla prováděna v obrovských rozměrech, je chybná. Z údajů plyne, že reforma postihla jen něco přes desetinu celkové zemědělské půdy v republice.⁴³

Přidělená půda ve většině případů přešla z velkopodniků do sféry závodů pod 100 hektarů, zejména do skupiny malých a středních podniků. Drobný příděl představoval 73,5 %, kolonizace 4,2 % a zbytkové statky 22,3 %.⁴⁴

Vlastní těžiště reformy spočívalo v drobném přídělu a v kolonizaci (tedy ve skupině závodů pod 20 hektarů). Téměř 4/5 zemědělské půdy se totiž dostalo do této skupiny přidělem nebo odprodejem se souhlasem SPÚ. Zbývající 1/5 přídělu představovaly zbytkové statky s průměrnou výměrou 96 hektarů.⁴⁵

Pozemková reforma postihla i lesní půdu a rybníční majetek. Na lesní půdu připadalo z celkové zabrané půdy 2 453 465 hektarů. Do poloviny roku 1929 z této výměry ubylo 16 167 hektarů přidělovou akcí, 99 000 hektarů odprodejem, 285 000 hektarů zestátněním, 647 200 hektarů propuštěním ze záboru původním vlastníkům na základě podmínek určených záborovým zákonem. Celkem tedy z celkové výměry zabraných lesů ubylo 1 047 367 hektarů, tj. 42,7 % zabrané lesní půdy, z čehož 26,37 % bylo ponecháno původním vlastníkům, k novým vlastníkům přešlo 16,31 % (tj. 400 167 hektarů) a pro další zásahy zbývalo 57,3 % původní zabrané půdy (tj. 1 406 098 hektarů).⁴⁶

U zemědělské půdy převažoval drobný příděl, při lesní reformě se postupovalo odlišně. Místo statisíců uchazečů se u lesní reformy uplatnil zejména stát, samosprávné svazky a jiné veřejné svazy. Jednotlivci mohli lesní půdu získat jen ve zcela výjimečných případech a jen menší výměry.⁴⁷

Příloha č. 1 obsahuje kartogramy ohledně poměru zabrané zemědělské půdy k veškeré zemědělské půdě, poměru zabrané nezemědělské půdy k veškeré nezemědělské půdě a poměry veškeré zabrané půdy k veškeré půdě. Tyto kartogramy znázorňují zábor půdy na Slovensku a v Podkarpatské Rusi.⁴⁸

43 Voženílek, J. (1930)

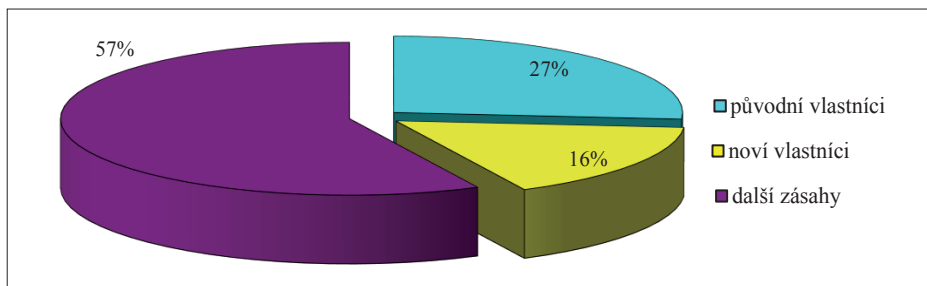
44 Voženílek, J. (1930)

45 Voženílek, J. (1930)

46 Voženílek, J. (1930)

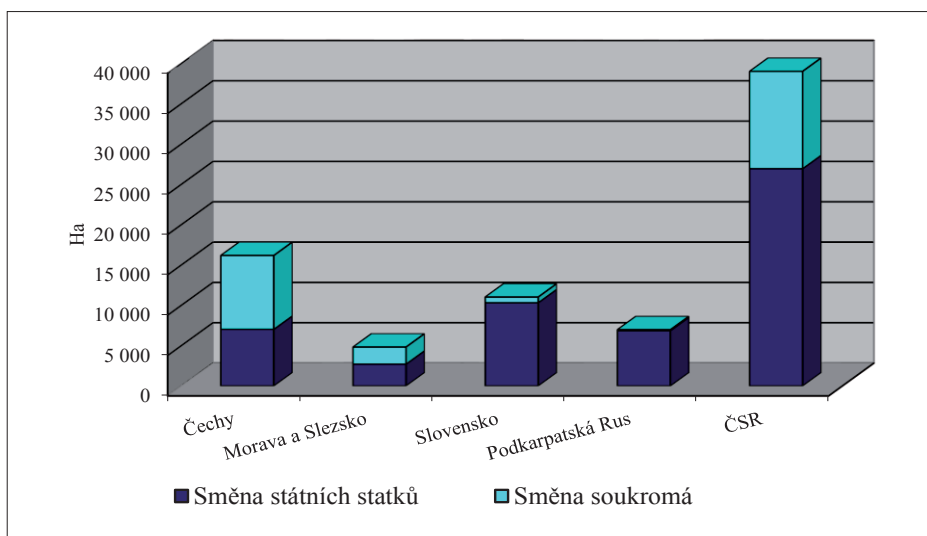
47 Voženílek, J. (1930)

48 Voženílek, J. (1930)

Graf 1.1 Reforma na zabrané lesní půdě

Zdroj: SPŮ (1935), vlastní úprava

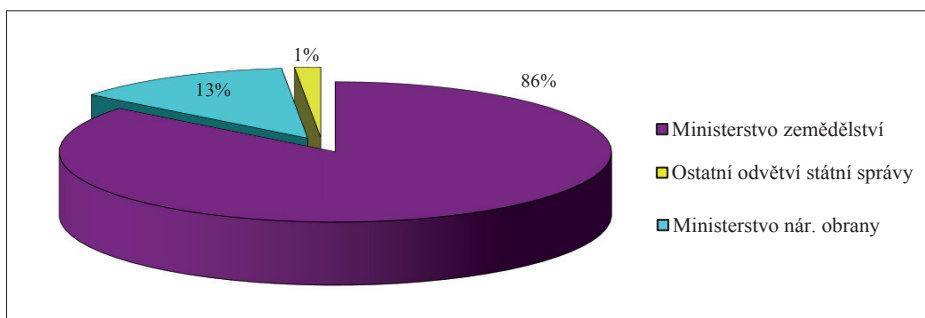
Přílohu č. 2 tvoří mimo jiné tabulka ohledně výměry půdy, která byla k dispozici pro pozemkovou reformu do konce roku 1934. Z tabulky vyplývá, že téměř 40 % veškeré půdy, jež byla k dispozici, se nacházelo v Čechách, necelých 20 % na Moravě a ve Slezsku, téměř 35 % na Slovensku a pouhých 6 % v Podkarpatské Rusi. Tyto hodnoty jsou velmi obdobné u podílů zabrané půdy v jednotlivých částech Československa. V rámci směn nezabrané půdy se 41 % nacházelo v Čechách (z toho 43 % tvořily směny státních statků, 57 % soukromé směny), 12 % na Moravě a ve Slezsku (z toho 56 % státní statky, 44 % soukromé), 28 % na Slovensku (z toho 93 % státní statky, 7 % soukromé) a zbylých 19 % v Podkarpatské Rusi (z toho 99 % státní statky, 1 % soukromé). Pro lepší ilustraci jsou směny zabrané půdy zobrazeny grafem č. 2.

Graf 1.2 Směny zabrané půdy do konce roku 1934

Zdroj: SPŮ (1935), vlastní úprava

Tabulka č. 2 v příloze 2 je věnována postátňovací akci koncem roku 1934. Z tabulky je viditelné, že z půdy, kterou spravovala státní správa, se 50 % rozkládalo v Čechách, 14 % na Moravě a ve Slezsku, 33 % na Slovensku a 3 % v Podkarpatské Rusi. Největší podíl půdy mělo na starosti Ministerstvo zemědělství, jež obstarávalo 86 % půdy. Zbýlých 14 % půdy se rozdělilo mezi Ministerstvo národní obrany a ostatní odvětví státní správy, přičemž na ostatní odvětví připadlo pouze jedno procento půdy (viz graf č. 3).

Graf 1.3 Postátňovací akce koncem roku 1934

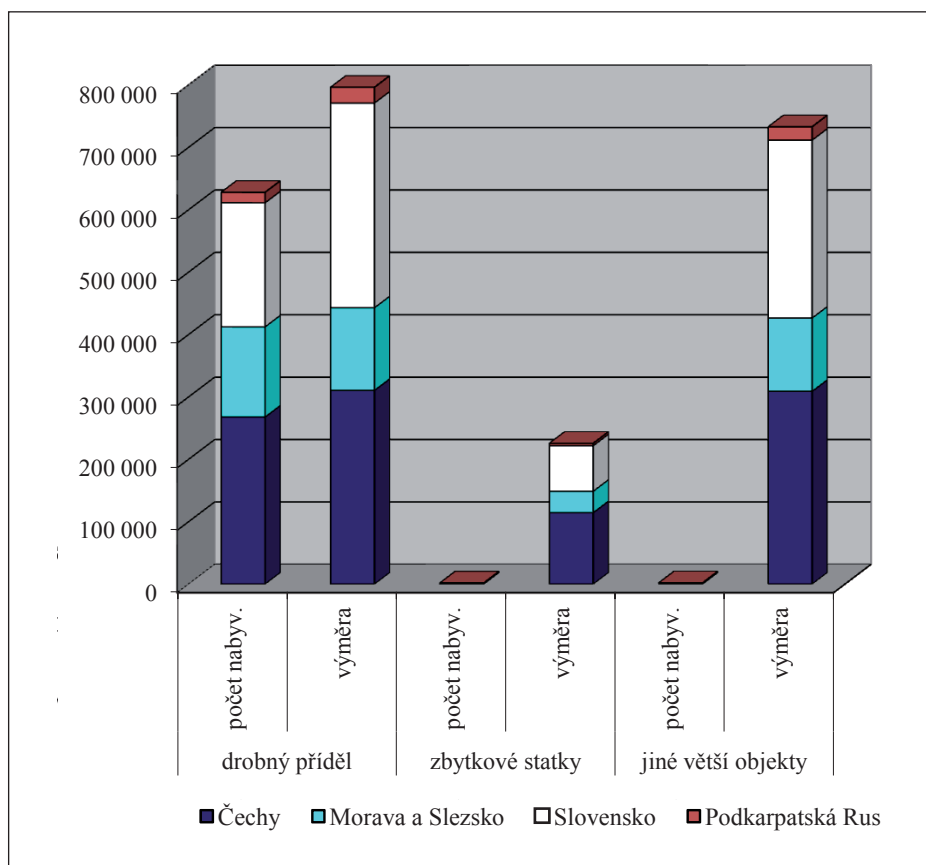
Zdroj: SPÚ (1935), vlastní úprava

V příloze 2 je uvedena i tabulka č. 3, která podává informaci o drobném přidělu půdy do konce roku 1935. Tabulka ukazuje, že nejvíce případů drobného přidělu bylo v zemi České (41 %) a o něco méně v zemi Slovenské (34 %). S výrazným odstupem následovaly Moravska a Slezsko (19 %) a nejnižší počet případů drobného přidělu bylo v Podkarpatské Rusi (6 %). Celkových 332 501 případů drobného přidělu bylo rozděleno na 476 775 hektarech půdy.

Zajímavou informaci podává tabulka č. 4 v příloze 2. Tabulka je věnována skupinovému rozvrstvení půdy nabyté během pozemkové reformy a počtu nabyvatelů. Celková výměra nabyté půdy 1 758 153 hektarů, z čehož 849 141 hektarů tvořila půda zemědělská, byla rozdělena mezi 632 131 nabyvatelů. Z celkového počtu nabyvatelů získalo 99 % z nich půdu v drobném přidělu. Zbytkové statky získalo 2 019 nabyvatelů a ostatní větší objekty 2 130 nabyvatelů. Je vidět, že se jednalo o zlomkový počet ve srovnání s počtem nabyvatelů u drobného přidělu, kde jich bylo 627 982. Co se týče samotné půdy, u drobného přidělu a ostatních velkých objektů byly hodnoty velmi podobné. 45 % tvořila půda získaná v drobném přidělu, 13 % výměry půdy představovaly zbytkové statky a 42 % připadalo na ostatní velké objekty. Tyto údaje potvrzují výše popsanou charakteristiku drobného přidělu a lesní reformy, neboť v případě ostatních velkých objektů se jednalo převážně o lesy. V drobném přidělu byla půda rozdělena mezi velký

počet nabyvatelů, kteří získali půdu o malé výměře. Průměrná výměra půdy získané drobným přidělem činila na jednoho nabyvatele přibližně 3 hektary. U lesních pozemků byla velká půda rozdělena na malý počet nabyvatelů, kteří průměrně získali 344 hektarů půdy.

Graf 1.4 Rozvrstvení půdy nabyté během pozemkové reformy a počet nabyvatelů

Zdroj: SPŮ (1935), vlastní úprava

Níže uvedená tabulka č. 1.5 podává přehled o půdě, která byla zabraná v rámci pozemkové reformy. Údaje jsou sice z roku 1938, ale od konce 20. let došlo jen k nevýznamným změnám. Poslední čtyři řádky tabulky znázorňují změny v pozemkovém vlastnictví, které bylo odebráno velkostatkářům.

Tab. 1.5 Výsledky pozemkové reformy podle stavu z roku 1938

Ukazatel	Veškerá půda		Zemědělská půda		Nezemědělská půda	
	tis. ha	%	tis. ha	%	tis. ha	%
Celková výměra zabrané půdy	4068	100,0	1313	100,0	2755	100,0
Propuštěno ze záboru původním majitelům nebo jim ponecháno v užívání na dalších 20 až 30 let	2267	55,7	444	33,8	1823	66,2
Rozděleno úhrnem	1801	44,3	869	66,2	932	33,8
- z toho drobný příděl	790	19,4	644	49,1	146	5,3
- zbytkové statky	226	5,6	192	14,6	34	1,2
- postátněná půda a jiné větší objekty	785	19,3	33	2,5	752	27,3

Zdroj: MZE (1938), vlastní úprava

Část půdy, která byla vrácena původním vlastníkům, představovala i zemědělská a lesní půda, jež jim byla ponechána do hranice 250 hektarů veškeré půdy, resp. 150 hektarů zemědělské půdy, přičemž tato hranice byla zákonně zakotvena. Drobným přídělem byla myšlena výměra jednotlivých přídělů v intervalu 0,1 až 30 hektarů. Výměra zbytkových statků byla větší než 30 hektarů převážně zemědělské půdy, ke které byly přidány příslušné hospodářské budovy. Jinými většími objekty byly rozuměny objekty s výměru nad 30 hektarů veškeré půdy, ke které nebyly přiděleny hospodářské budovy (lesní celky, pastviny apod.).⁴⁹

Zábor postihl 1913 vlastnických souborů s 2976 průmyslovými nebo jinými objekty, mezi něž patřily pily, mlýny, lihovary, pivovary, cukrovary, mlékárny, cihelny, lázně atd. Jak je vidět v tabulce 1.4, původním vlastníkům bylo ponecháno v užívání 56 % majetku, z čehož přibližně jednu třetinu tvořila zemědělská půda a zbylé dvě třetiny zabírala ostatní půda, zejména v podobě lesů.⁵⁰

V tomto okamžiku vyplývá nesoulad mezi skutečností a záborovým zákonem. Podle záborového zákona neměla rozloha velkostatků přesahovat 150 hektarů zemědělské půdy, resp. 250 hektarů veškeré půdy, ale v roce 1937 připadalo na jeden velkostatek takřka 1 200 hektarů veškeré půdy. Docházelo k tomu z důvodu četného využívání výjimek uvedených právě v záborovém zákoně.⁵¹

Katolická církev se obávala možnosti, že by pozemková reforma mohla podložit její ekonomickou moc, ale dokázala tomu zabránit. Církvi byla ponechána

⁴⁹ MZE (1938)

⁵⁰ MZE (1938)

⁵¹ Průcha, V. (1974), Průcha, V. (2004)

většina půdy, v českých zemích bylo na nové vlastníky převedeno pouze 16 % církevních pozemků (tj. 37 000 hektarů).⁵²

Do rukou státu bylo převedeno 509 tisíc hektarů zejména lesní půdy. Tímto úkonem se podíl státu na celkové rozloze lesů zvýšil z 16 % na 21 %. Co se týče východní části Československa, jednalo se často pouze o převod státní půdy Uherska. Citelnou část pozemků získaly také územní samosprávy a různé druhy zemědělských, lesních a stavebních družstev.⁵³

Již zmíněné zbytkové statky vznikaly na kompaktních půdních celcích, které disponovaly průměrnou výměrou 100 hektarů převážně zemědělské půdy s hospodářskými budovami. Zbytkové statky měly být původně tvořeny na půdě, která zbyla po rozdělení pozemkového majetku drobným žadatelům. V reálu ovšem byly jako první v pořadí vyčleňovány zbytkové statky kolem hospodářských objektů někdejších šlechtických velkostatků, kde byla nejúrodnější a nejlépe situovaná půda. Až poté byla rozdělována zbylá půda v rámci drobného přídělů. Mezi drobnými žadateli se objevovali převážně funkcionáři agrární strany, dále pak nájemci nebo úředníci zabraných šlechtických velkostatků, kteří byli oddáni agrárikům.⁵⁴

Nejvýznamnější změnu majetkového vlastnictví přinesl drobný příděl, ve kterém bylo rozděleno 790 tisíc hektarů pozemkového majetku mezi 638 tisíc nabyvatelů. Z toho plyne, že na jednoho nového vlastníka připadalo průměrně 1,2 hektaru půdy. Odhady uvádějí, že se drobný příděl vztahoval na 400 až 450 tisíc drobných a středních rolníků, u nichž výměra půdy nepřesahovala 1 až 1,5 hektaru.⁵⁵

Součástí pozemkové reformy v rámci drobného přídělů byl zvýhodněný výkup dlouhodobých pachtů. Tato akce měla mimo jiné uklidnit poválečnou radikální náladu na vesnici. Zvýhodněný výkup pachtů se vztahoval na ty pachtýře, kteří si pozemky dlouhodobě najímali alespoň od roku 1901.

Významné bylo i odškodnění zaměstnanců rozparcelovaných velkostatků. Odškodnění se týkalo 66 920 zaměstnanců a bylo prováděno ve formě přídělů půdy, peněžní náhrady, penze nebo zajištění náhradního zaměstnání. Odškodnění v podobě přídělů půdy bylo velice nerovnoměrné: úředníci získali průměrně 67,7 hektaru, deputátníci 1,6 hektaru a stálí zemědělské dělníci 1,2 hektaru. Nerovnoměrnost se vyskytovala i v peněžních náhradách: úředníci obdrželi

52 Kalný, M. (1995)

53 Průcha, V. (2004)

54 Průcha, V. (2004)

55 MZE (1938)

průměrně 31480 Kč, deputátníci 56 5 173 Kč a stálí dělníci 3 410 Kč. Agrární strana si tímto počínáním zabezpečila podporu bývalých úředníků ze zrušených velkostatků.⁵⁷

Z doložených faktů je jasné viditelné, že drobní přidělci byli značně znevýhodněni. Přídělové ceny za jeden hektar se v drobném přidělu pohybovaly na úrovni 3 500 Kč až 5 000 Kč. Tato výše znemožňovala nejpotřebnějším zájemcům ucházet se o půdu. Vedle toho ceny půdy za jeden hektar u zbytkových statků dosahovaly podstatně nižší výše, i přesto, že vlastníci zbytkových statků snadněji získávali úvěr na nákup pozemků, a to ještě za příznivějších podmínek. Drobní přidělci byli dále povinni uhradit při první splátce polovinu ceny pozemku, ale u velkých nabyvatelů a dalších nemovitostí bylo požadováno zaplatit pouze 10 % ceny.⁵⁸

1.4.1 Vliv pozemkové reformy na vývoj církevního majetku

Z pozemkové reformy prováděné od roku 1919 nebyl vyloučen ani církevní majetek. Během pozemkové reformy bylo církvi odebráno 36 975 ha půdy, tj. 16 % veškeré církevní půdy. Tyto zabrané pozemky, jež měly sloužit k rozdělení mezi bezzemky, představovaly jen malou část státních záborů. V průběhu času se objevily nejasnosti ohledně právých vlastníků půdy. Spor řešil Nejvyšší správní soud, který v roce 1927 rozhodl, že vlastnické právo k zabraným pozemkům nepřešlo na stát, proto je církevním majetkem. Ze záboru bylo vyňato určité množství ha pozemků, které nemělo být v budoucnosti ani konfiskováno.⁵⁹

Tab. 1.6 Velký církevní majetek za pozemkové reformy

Oblast	Původní rozloha (v ha)	Odebráno		Konečný zůstatek (v ha)	Vyňato ze záboru (v ha)
		v ha	v %		
Čechy	103 295	25 837	25,0	77 458	50 610
Morava	130 824	11 138	8,5	119 686	17 019
Celkem	234 119	36 975	16,0	197 144	67 629

Zdroj: Kalný, M. (1995), vlastní úprava

56 **Deputát** je chápán jako souhrn naturálních požitků, které byly udíleny dělníkům ke stálé službě ustanoveným (čeládce) služebníků i úředníkům vedle platu na penězích, jakožto předem vyjednaná odměna za službu. (viz Ottův slovník naučný)

57 Průcha, V. (2004)

58 Průcha, V. (2004)

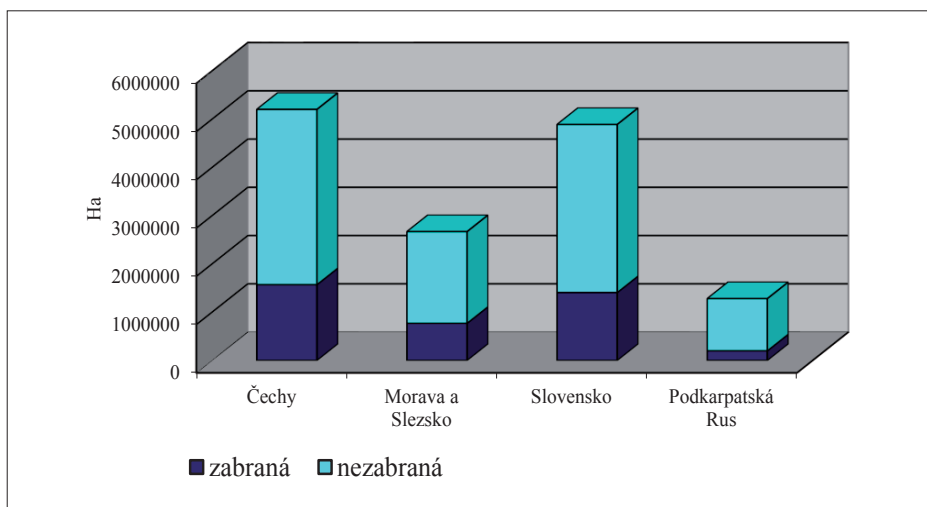
59 Kalný, M. (1995)

1.4.2 Důsledky první pozemkové reformy

Pozemková reforma představovala nejvýraznější zásahy do vlastnictví v období první republiky a dále patřila mezi nejdéle trvající reformy po první světové válce v rámci celé Evropy. Na konci roku 1925 byly zveřejněny první výsledky pozemkové reformy. Pro její lepší posouzení předchází tabulce 1.7, která ilustruje zábor půdy v Československu, graf 1.5 znázorňující souhrn veškeré půdy na území státu.

Na základě údajů Státního pozemkového úřadu se koncem roku 1925 na území Československé republiky nacházelo 14 035 190 hektarů půdy, z čehož bylo zabráno 3 963 046 hektarů, tj. téměř 28 % celkové půdy v republice (viz graf 1.5). Po první pozemkové reformě bylo na území republiky k dispozici stále ještě 1 229 688 hektarů půdy.⁶⁰

Graf 1.5 Porovnání výměry půdy zabrané a nezabrané podle jednotlivých zemí

Zdroj: SPÚ (1925), vlastní úprava

Následující tabulky ilustrují rozdělení půdy podle jednotlivých zemí. Tabulky jsou doprovázeny i kartogramem uvedeným v příloze 3 pro lepší ilustraci tehdejší situace. Z dat jasně vyplývá, že situace v Čechách a na Moravě a ve Slezsku byla velmi obdobná. Podíly zabrané a nezabrané půdy při členění na zemědělskou a nezemědělskou jsou téměř stejné. Na Slovensku se oproti těmto dvěma zemím zvýšil podíl nezabrané nezemědělské půdy a snížil podíl nezemědělské půdy zabrané. K obdobnému jevu došlo i v Podkarpatské Rusi.

60 SPÚ (1925)

Tab. 1.7 Souhrn celkové půdy v Československé republice ke konci roku 1925

Veškerá zemědělská půda v republice			7 449 582 ha	
Veškerá nezemědělská půda v republice			6 585 608 ha	
Celkem			14 035 190 ha	
Čechy	zemědělská	3 089 897 ha	celkem	5 205 308 ha
	nezemědělská	2 115 411 ha		
Morava a Slezsko	zemědělská	1 599 637 ha	celkem	2 627 350 ha
	nezemědělská	1 027 713 ha		
Slovensko	zemědělská	2 352 524 ha	celkem	4 893 589 ha
	nezemědělská	2 541 065 ha		
Podkarpatská Rus	zemědělská	407 524 ha	celkem	1 263 943 ha
	nezemědělská	856 419 ha		

Zdroj: SPÚ (1925), vlastní úprava

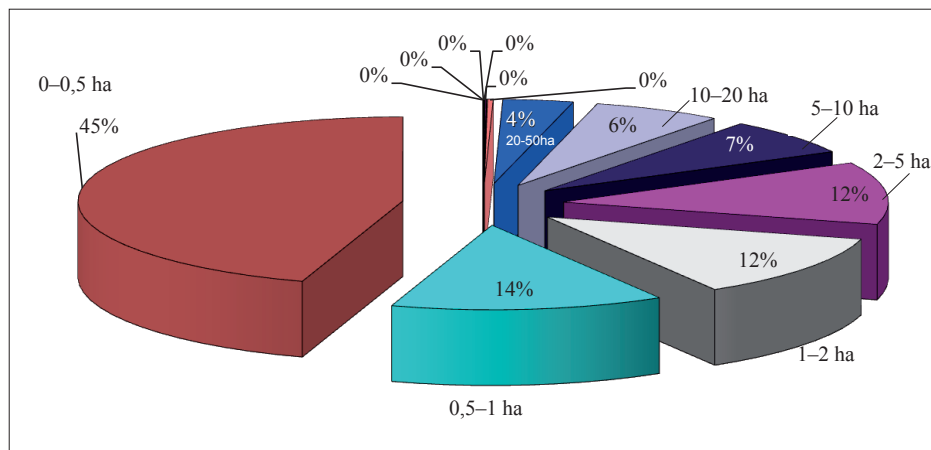
Tab. 1.8 Zabraná a nezabraná půda v Čechách, na Moravě a ve Slezsku ke konci roku 1925

	Typ půdy	Výměra (ha)		Typ půdy	Výměra (ha)
Čechy, Morava a Slezsko	nezeměd. zabraná	1 045 622	Slovensko, Podkarp. Rus	nezeměd. zabraná	950 617
	nezeměd. nezabraná	1069 789		nezeměd. nezabraná	1 390 448
	zemědělská zabraná	528 761		zemědělská zabraná	460 217
	zeměd. nezabraná	2 561 136		zeměd. nezabraná	1 892 307
	zabraná celkem	1 574 383 = 30,24 %		zabraná celkem	1 410 834 = 28,83 %
	nezeměd. zabraná	568 998		nezeměd. zabraná	168 139
	nezeměd. nezabraná	503 715		nezeměd. nezabraná	688 289
	zemědělská zabraná	205 025		zemědělská zabraná	35 685
	zeměd. nezabraná	1 394 612		zeměd. nezabraná	371 839
	zabraná celkem	774 023 = 29,46 %		zabraná celkem	203 824 = 16,13 %

Zdroj: SPÚ (1925), vlastní úprava

Zajímavý je pohled na počet držitelů půdy z hlediska velikostních skupin. Tuto informaci znázorňuje níže zobrazený graf. Z grafu vyplývá, že 46 % držitelů vlastnilo půdu o výměře do 0,5 hektaru. V intervalech 0,5–1 ha, 1–2 ha, 2–5 ha byly podíly držitelů velmi obdobné, představovaly zhruba 12 % všech držitelů. Čím více se zvyšovala výměra půdy, tím méně bylo držitelů. V kategoriích nad 200 ha se počet držitelů snižoval a nepřesáhl hodnotu 500 držitelů.

Graf 1.6 Počet držitelů půdy z hlediska velikostních skupin

Zdroj: SPÚ (1925), vlastní úprava

Srovnání dochovaných údajů o reformě z konce roku 1930 a z konce roku 1937 odráží dozrívání pozemkové reformy. V průběhu těchto sedmi let bylo novým vlastníkům přiděleno 42 784 hektarů zemědělské půdy a 184 304 hektarů ostatní půdy, zejména lesních pozemků. Oproti tomu původním vlastníkům bylo vráceno 37 066 hektarů orné půdy a 477 064 hektarů ostatní půdy.⁶¹

Tabulka 1.5 uvedená v kapitole 1.4 zachycuje celkovou bilanci pozemkové reformy. Součástí pozemkové reformy se stala i lesní reforma, která skončila do roku 1938. Z celkově zabraných 2 460,5 hektarů lesní půdy bylo původním vlastníkům navraceno 54,3 %, nerozděleno zůstalo 15,6 %, na stát a svazky územní samosprávy bylo převedeno 24 % a novým nabyvatelům bylo přiděleno 6,1 %, z čehož 2,5 % získaly fyzické osoby a 3,6 % přešlo na právnické osoby včetně lesních družstev.⁶²

61 SÚS (1932)

62 SR PČM (1941)

Pozemková reforma se stala dovršením buržoazní revoluce v zemědělství a urychlila rozvoj kapitalismu v tomto odvětví. Typickým rysem reformy bylo i to, že oslabovala ekonomickou moc německých a maďarských vlastníků.⁶³

Pozemkovou reformu v jejích konečných důsledcích lze charakterizovat jako milosrdnou k velkým pozemkovým vlastníkům a skromnou k novým nabyvatelům. Při porovnání stanovených cílů a konečných výsledků se ukazuje nedůslednost při provádění reformy. Pozemková reforma byla ve svých začátcích silně radikální, ale to se postupem času zmírnilo a reforma dospěla ke kompromisu, který ale nevyhovoval ani jedné straně. Šlechta a velkostatkáři se cítili poraženi z toho důvodu, že nedokázali pozemkové reformě zabránit. Jejich prohru zmírňoval pouze fakt, že reforma nebyla nakonec provedena podle její počáteční podoby. Na druhou stranu bezzemci, drobní a střední rolníci a část statkářů pozemky sice získali, ale byli si vědomi toho, že zábor veškeré půdy nebyl úplný a kvůli tomu nezískali tolik pozemkového majetku, kolik potřebovali a požadovali.⁶⁴

Reforma byla typická výrazným přesunem peněžních prostředků. Bývalí latifundisté obdrželi jako náhradu za odebranou půdu nemalé finanční obnosy. Takto získané finance použili kromě osobní spotřeby na rozvoj zbývajících zemědělského a lesního hospodářství, případně k investicím a podnikatelským aktivitám v jiných odvětvích. Jako zdroj pro poskytované náhrady se používaly platby za půdu od drobných přídělců. Většina malých i větších nabyvatelů pozemků si musela na uhrazení půdy vypůjčit od bank. V rámci pozemkové reformy byly na nákup pozemkového majetku poskytnuty úvěry ve výši více než 3 miliardy Kč. Z toho plyne průměrné zadlužení na jeden hektar, které činilo přibližně 2 500 Kč.⁶⁵

Z politického hlediska pozemková reforma posílila agrární stranu, která provedení reformy velmi silně prosazovala. Agrárníci měli značný vliv i díky početnosti drobných přídělců (jejich počet se pohyboval v řádu statisíců). Jejich vliv nepřímo podpořilo i podceňování rolnické otázky ostatními stranami.⁶⁶

V letech 1921 a 1930 byla provedena sčítání zemědělských závodů, která podávají náhled na sociálně ekonomickou strukturu zemědělství. Přes skutečnost, že mezi lety 1921 a 1930 proběhla pozemková reforma, se vlastnické poměry v zemědělství příliš nezměnily. Z dokumentace bylo zjištěno, že počet zemědělských závodů mírně poklesl. Zaniklo přibližně 90 000 hospodářství do 1 hektaru a zmenšila se rozloha velkostatků nad 100 hektarů. Co se týče skupiny

63 Průcha, V. (1974)

64 Slezák, L. (1994)

65 Macek, J. (1918)

66 Průcha, V. (2004)

od 2 do 100 hektarů, počet pozemků i výrobních jednotek se zvýšil. Nejvýraznější nárůst byl zaznamenán v intervalu 5 až 10 hektarů, neboť došlo k přírůstku 37 000 hospodářství a 239 000 hektarů zemědělské půdy.⁶⁷

Ve spojení s pozemkovou reformou je nezpochybnitelné, že reforma působila proti dlouhodobému diferenciačnímu procesu v zemědělství. Na úkor latifundií a nejroztříštěnější pozemkové držby byly posíleny střední vlastnické skupiny spolu s většími závody do 100 hektarů.⁶⁸

1.5 Struktura zemědělské půdy podle sektorů

V roce 1921 se na území Československa nacházelo 8 170 tis. ha zemědělské půdy. Jediným vlastníkem celkové zemědělské půdy byly zemědělské závody. V roce 1929 bylo zábořem odebráno 1 278 549 ha zemědělské půdy, což představovalo 98,26 %. Na soukromé vlastníky připadalo 0,63 % a stát vlastnil 1,11 % zemědělské půdy. Do roku 1934 tvořila zabraná půda 98,0 %, státní půda zaujímal 1,2 % a soukromá půda tvořila 0,8 %. V roce 1934, kdy proběhla postátnovací akce, vlastnil stát 2,8 % zemědělské půdy. Původním vlastníkům bylo vráceno 33,8 % půdy, na drobný příděl připadlo 49,1 % půdy a na zbytkové statky zůstalo 14,6 % půdy. Soukromá půda celkem představovala 48,9 % veškeré zemědělské půdy a zbylých 48,3 % zaujímal zabraná půda. V roce 1938 již podíl zabrané půdy byl nulový, 97,5 % půdy bylo převedeno do soukromého vlastnictví a 2,5 % půdy bylo v rukou státu (viz graf 1.7).

Analýza struktury zemědělské půdy podle sektorů v letech 1918–1939 je obtížná z toho důvodu, že neexistují souvislá data a každý autor používá jinou metodu rozdělení půdy. Ani ve statistických ročenkách nejsou komplexní údaje o tom, kolik půdy v tomto období vlastnil stát, kolik zemědělská družstva apod. Ve statistických ročenkách lze nalézt pouze informace ohledně pozemkové reformy, tzn. ohledně záboru půdy a jejím následném přidělu.

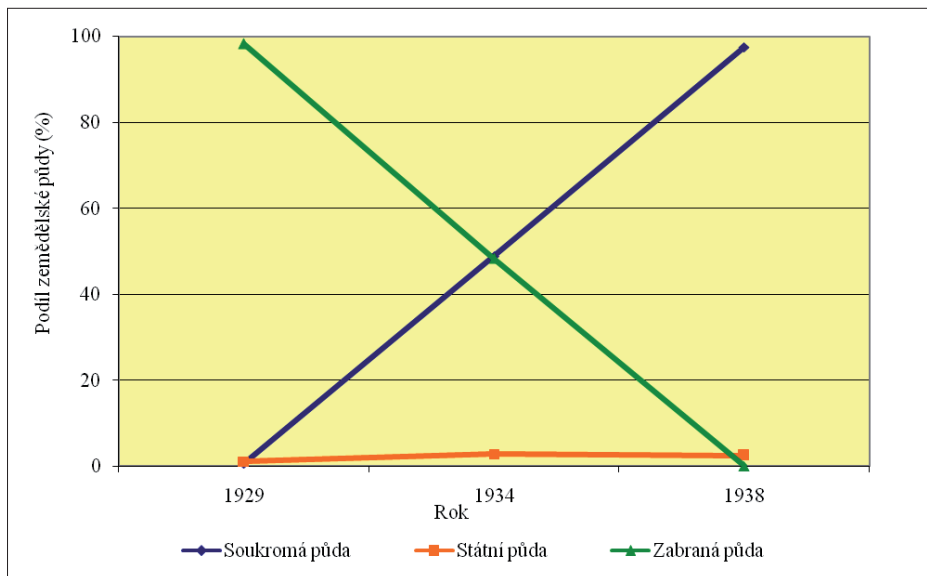
1.6 Dílčí závěry

Představa o realizaci rozsáhlé pozemkové reformy nevznikla po vzniku samostatného Československa v roce 1918, nýbrž požadavky tohoto charakteru byly opakovaně vznášeny již na počátku 20. století. Hnutí, které mělo za cíl změny ve vlastnictví zemědělské a lesnické půdy, postupně sílilo a na nepřehlédnutelném významu nabylo v letech 1905 až 1907 a následně s končící první světovou válkou a navazující pozemkovou reformou v Sovětském svazu.

67 Průcha, V. (1974)

68 Průcha, V. (2004)

Graf 1.7 Struktura zemědělské půdy v Československu v letech 1921 až 1938

Zdroj: FSÚ (1985), vlastní úprava

Toto úsilí vyústilo ve zpracování soupisu majetku fyzických osob na území bývalého Československa, který poprvé uceleným způsobem zmapoval vlastnické struktury a zejména problematické nabytí majetku v průběhu první světové války, což bylo následně postiženo mimořádnou jednorázovou daní.

Vlastnická struktura na počátku samostatného Československa byla velmi nerovnoměrná vzhledem k tomu, že převážnou část půdy vlastnili velkostatkáři, šlechtické rody a zejména katolická církev.

Tento stav byl pro dominující stav politické reprezentace obtížně akceptovatelný, a proto bylo vyvinuto ihned po vzniku samostatného Československa poměrně mimořádné úsilí vlastnické struktury převzaté z monarchie změnit.

Zde se naskytá otázka: „Jaké byly hlavní motivy k realizaci pozemkové reformy?“

- Oslabení ekonomického vlivu šlechtických rodů, římskokatolické církve, maďarských a německých vlastníků.
- Vytvoření sociální stability prostřednictvím změny vlastnických struktur k zemědělské a lesnické půdě vzhledem k tomu, že v tomto období byl mimořádný zájem o půdu. Tento zájem byl ještě umocněn se vznikem světové hospodářské krize.

- Vytvoření přijatelné struktury voličů v nově vzniklé parlamentní demokracii. Situace byla z tohoto hlediska velmi složitá, protože občané nově vzniklé republiky, ve které byla poprvé aplikována parlamentní demokracie, získali volební právo, avšak jak voliči, tak politici museli tento systém vytvořit a naučit se s ním pracovat. Z tohoto pohledu nebyly vlastnické struktury pro tehdejší politickou reprezentaci vedenou prezidentem Masarykem příznivé, proto bylo nutno prostřednictvím pozemkové reformy přistoupit k vytvoření nové vlastnické struktury, ve které měli být malí zemědělci, domkáři, drobní a střední živnostníci, zemědělství a lesnictví zaměstnanci, bezzemci, legionáři, rodinní příslušníci po padlých v první světové válce, váleční invalidé apod., kteří získají zemědělskou a lesnickou půdu za velmi výhodných právních a ekonomických podmínek. Tito vlastníci následně vytvořili množinu potencionálních voličů politické reprezentace vedené prezidentem Masarykem.
- Stabilizace nově vzniklého samostatného národního hospodářství, ve kterém bylo nutno vytvořit malý a střední podnikatelský stav.

Výše uvedené důvody vedly politickou reprezentaci k rychlému vytvoření právního rámce pozemkové reformy, jejíž podstata měla být velmi radikální. Právní úprava exaktně specifikovala, komu bude půda odebrána a za jakých podmínek a komu bude půda přidělena. Ze studia výše uvedeného vyplývá, že reforma měla vysloveně sociální charakter vzhledem k tomu, že půdu měli získat, jak je výše uvedeno, nemajetné nebo méně majetné osoby za účelem zemědělské a lesnické výroby, ale i různá nezisková stavební družstva, kterým byla půda přidělována za účelem výstavby malých bytů. Nutno zdůraznit, že sociální akcent této reformy podtrhovalo právo na získání půdy i ústavů a zařízení sloužícím pro vědecké, lidumilné a obecně prospěšné účely.

Dalším velmi jednoznačně sociálním rysem reformy byla právní úprava, která zajišťovala úvěrovou pomoc nabyvatelům půdy a naopak náhradu za převzatý či zabraný majetek. Tyto dvě právní normy působily pozitivně jak vůči novým nabyvatelům, kterým stát vytvořil velmi příznivé podmínky k získávání půdy, tak i vůči bývalým držitelům či vlastníkům, kterým stát garantoval náhradu za zabraný majetek. Významným sociálním opatřením bylo i odškodnění zaměstnanců rozdělených velkostatků formou přidělů půdy, peněžní náhrady, penze nebo náhradního zaměstnání. Pro uklidnění nepříznivého myšlenkového klimatu na venkově směřovala další sociální výhoda, která umožňovala tzv. pachtýřům (nájemcům) zvýhodněný výkup jejich dlouhodobých pachtů.

Celou pozemkovou reformu zajišťovala nově vzniklá instituce Státní pozemkový úřad, jehož financování bylo přísně odděleno od státního rozpočtu a byl financován prostřednictvím samostatných fondů. Činnost Státního pozemkového úřadu byla v kontrolní působnosti dvanáctičlenné komise, kterou

jmenovalo tehdejší Národní shromáždění. Financující fondy byly v kontrolní působnosti Nejvyššího účetního kontrolního úřadu.

K průběhu první pozemkové reformy je možno poznamenat, že právní úprava a politická vůle směřovala k velmi radikální reformě vlastnických práv k půdě, avšak intenzita a radikalismus se postupně vytrácely. Reforma nebyla splněna z hlediska podstaty právní úpravy, protože původním vlastníkům nebyla zdaleka odebrána půda, kterou právní úprava určovala a následně pak samozřejmě tato půda nemohla být přidělena novým vlastníkům tak, jak příslušné zákony umožňovaly.

Nedůsledné plnění pozemkové reformy vyústilo kolem roku 1936 v absurdní postup státu, kdy Státní pozemkový úřad vracel původním vlastníkům do užívání půdu, která jim byla odebrána. Z hlediska ekonomické teorie o vládním selhání je toto možno označit za učebnicový příklad. Vzhledem k tomu, že první pozemková reforma ve skutečnosti postihla pouze něco více než jednu desetinu z celkové výměry zemědělské půdy v republice, je zřejmé, že povědomí o mimořádném rozsahu a radikalismu první pozemkové reformy je zcela mylné.

Další ustanovení, které nebylo v podstatě vůbec dodržováno, byla rozloha 150 ha (resp. 250 ha) dle záborového zákona. Tzn. že po aplikaci reformy již neměly existovat velkostatky větší, než je výše uvedená rozloha. O nedodržování tohoto ustanovení v záborovém zákoně svědčí průměrná rozloha velkostatků v roce 1937, která činila 1200 ha. Katolické církvi bylo odebráno pouze 16 % rozlohy půdy, kterou po roce 1918 spravovala.

Postupné vytrácení se realizace pozemkové reformy vyvrcholilo tím, že v roce 1935 byla pozemková reforma zemědělské půdy prohlášena za ukončenou a reforma lesní půdy byla oficiálně ukončena o tři roky později, tj. v roce 1938, ačkoli ve skutečnosti byla realizace splněna pouze z malé části.

První pozemková reforma z národohospodářského pohledu nebyla zajímavá jen z hlediska restrukturalizace portfolia vlastníků, ale rovněž z hlediska obrovských finančních operací, které byly součástí této reformy, ať už to byly transakční náklady nezbytně vynaložené na existenci Státního pozemkového úřadu, či na administrativní úkony předcházející vlastní pozemkové reformě, ale zejména finanční podpora a kompenzace všech účastníků pozemkové reformy.

První pozemkovou reformu je možné charakterizovat jako nebyvale dobře zvládnutou z hlediska rychlosti a kvality vytvoření právního rámce, jako politicky poplatnou v době nově vznikající a stabilizující se republiky, ale také jako velmi nedůslednou a procesně věcně a realizačně nezvládnutou.

2. Období 1939–1945

2.1 Výchozí situace

Během konference čtyř mocností (Velká Británie, Francie, Německo a Itálie) známé jako Mnichovská dohoda konané dne 29. září 1938 byly uznány územní požadavky nacistického Německa. V důsledku toho muselo Československo postoupit Německu 30 % svého území obývaného Němci. Z českého pohraničí byli vystěhováni čeští obyvatelé na úkor německých občanů a počet obyvatel Československa klesl o jednu třetinu.⁶⁹

Dne 15. března 1939 byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava, kde byla realizována okupační správa pod vedením říšského protektora. Česká ekonomika byla transformována na centralizovanou a byla orientována výhradně pro válečné účely nacistů. Prostřednictvím personálních zásahů probíhala germanizace a nacifikace hospodářství, docházelo k záboru půdy českých rolníků, k masovému uzavírání drobných živností a ke konfiskaci českého majetku. Probíhala německá kapitálová expanze a v Československu došlo k odlivu západoevropského kapitálu.⁷⁰

Hospodářství Československa podlehl militarizaci, jejíž přímým důsledkem byla deformace odvětvové struktury průmyslu ve prospěch válečně podstatných oborů. Co se týče obchodu, ten byl jednostranně směřován na Německo. Ke konci okupace činilo vyvlastňování a další způsoby vlastnických převodů (arizace, konfiskace atd.) ve prospěch německého kapitálu více než 60 % původního majetku protektorátu. Koncem války došlo nejen k poklesu produktivity práce přibližně o 50 % v porovnání s rokem 1939, ale i ke snížení kvalifikace v důsledku jednostranné orientace výroby na válečné potřeby.⁷¹

69 Faltus (1996)

70 Faltus (1996)

71 Spirit (2004)

2.2 Právní úprava válečné pozemkové reformy

2.2.1 Nařízení o židovském majetku

V období 1939 až 1945 byla vydána celá řada protižidovských zákonů, jejichž smyslem bylo vyřadit židovské obyvatelstvo ze společenského života, zbavit je jejich majetku a připravit tak podmínky pro provádění protižidovské politiky. Mezi právní předpisy týkající se židovského majetku patří:⁷²

- vládní nařízení č. 87 Sb. o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi ze dne 21. března 1939;
- nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939;
- opatření týkající se vázaných kont pro Židy;
- třetí prováděcí nařízení k nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939 a ze dne 27. ledna 1940;
- čtvrté prováděcí nařízení k nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939 a ze dne 7. února 1940;
- vládní nařízení ze dne 7. listopadu 1940 o odpočívných (zaopatřovacích) platech Židů.

Vládní nařízení o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi

Tímto nařízením vláda Protektorátu Čechy a Morava umožnila příslušným ministerstvům stanovit v podnicích důvěrníka, nebo v případě, že byl podnik významný, vnuceného správce. Nařízení to umožňovalo v případech, kdy to „vyžadoval veřejný zájem“.

V nařízení nebylo výslovně řečeno, že se vztahuje na židovské podniky. Naproti tomu prováděcí výnos ministerstva obchodu k tomuto nařízení již ve svých pokynech uvádí, že podniky vhodné pro správu jsou i takové, jejichž držitel je neárijského původu.

Nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku

Podle tohoto nařízení mohou Židé, židovské podniky a židovská osobní sdružení nakládat s nemovitostmi, právy na nemovitosti, hospodářskými závody včetně podílů na nich a cennými papíry pouze na základě zvláštního písemného schválení, které uděluje říšský protektor v Čechách a na Moravě. Nabývání

72 Holocaust (2009)

nemovitostí a práv na nich, podílů na hospodářských podnicích a cenných papírů je Židům zakázáno.

Nařízení ukládá židovskému obyvatelstvu i židovským podnikům povinnost do 31. července 1939 nahlásit u příslušného oberlandráta zemědělské a lesní pozemky, které jsou v jejich vlastnictví, spoluvlastnictví nebo jimi pachtované. Do stejného dne jsou Židé povinni přihlásit předměty ze zlata, platiny a stříbra, drahokamy a perly v jejich vlastnictví či spoluvlastnictví u Národní banky. Totéž se vztahuje i na drahocenné a umělecké předměty, jejichž cena převyšuje částku 10 000 korun.

Opatření týkající se vázaných kont pro Židy

Od března roku 1939 bylo Židům znemožněno volně nakládat a používat jejich vlastní finanční prostředky. Oběžníkem ministerstva financí bylo přikázáno uzavřít bezpečnostní schránky a Židům bylo zakázáno vybírat z účtů více než 1 500 korun týdně.

Vyhláška ministerstva financí z listopadu roku 1939 stanovila židovským majitelům nemovitostí a pozemků povinnost poukazovat platby za nájemné na vázaná konta. S tímto kontem bylo možno nakládat výhradně na povolení okresního finančního ředitelství.

Dne 23. ledna 1940 začal pro Židy platit zákaz svobodného nakládání s jejich vlastními penězi. Všechna jejich bankovní konta byla prohlášena za vázaná a týdně mohli vybírat maximálně 1 500 korun pro celou rodinu. Na vázaná konta plynuly všechny příjmy majitele, tj. ze zaměstnání, sociální dávky i důchody. Od března roku 1940 se ustanovení ohledně vázaných kontech vztahovala i na nežidovské obyvatele, kteří žili v manželství se Židem.

Třetí prováděcí nařízení k nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku

Tento předpis umožňoval Židům na základě zvláštního písemného svolení říšského protektora prodat předměty ze zlata, platiny a stříbra, drahokamy a perly v jejich vlastnictví či spoluvlastnictví obchodní společnosti Hadega s.r.o. Tato možnost se vztahovala i na drahocenné předměty a umělecké sbírky, jejichž hodnota přesahovala 10 000 korun.

Čtvrté prováděcí nařízení k nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku

Nařízení stanovovalo židovským podnikům povinnost přihlásit veškerý jejich tuzemský i zahraniční provozní majetek podle stavu ze dne 31. prosince 1939. Dále byli Židé do 15. března 1940 povinni přihlásit pozemky a práva k pozemkům, akcie a podílnická práva v jejich vlastnictví.

Vládní nařízení o odpočivných (zaopatřovacích) platech Židů

Předpis určil, že odpočivné (zaopatřovací) platy Židů včetně jejich důchodů nesmějí převyšovat 50 000 korun ročně. Pokud jejich odpočivné (zaopatřovací) platy převýšily hodnotu 50 000 korun ročně, byly o tuto převyšující částku jejich platy kráceny.⁷³

2.3 Institucionální zajištění pozemkové reformy – Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu

Dne 24. dubna 1942 bylo přijato vládní nařízení č. 241 Sb. z. a n., kterým byl znovuzřízen pozemkový úřad, jenž byl zrušen dne 25. dubna 1935. Svou činnost tedy započal Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu (PÚČM) se sídlem v Praze. Na tento úřad přešla působnost IX. odboru ministerstva zemědělství a lesnictví včetně ostatní příslušnosti tohoto ministerstva v problematice obchodu s pozemky. PÚČM byl vyhlášen jako ústřední úřad, byl bezprostředně podřízen předsedovi vlády. Právo vydávat právní a správní předpisy v rámci jeho příslušnosti bylo vyhrazeno předsedovi vlády i vedoucímu Pozemkového úřadu. Rozpočet ovšem schvaloval říšský protektor a Účetnímu dvoru Německé říše se sídlem v Postupimi příslušelo přezkoumávání rozpočtů ústředí i všech podřízených složek. Na základě nařízení č. 255 Sb. z. a n. ze dne 17. července 1942 přešla na obnovený Pozemkový úřad i správa státních lesů a statků.⁷⁴

Konec okupantského Pozemkového úřadu přišel s květnovou revolucí roku 1945. Dne 5. května 1945 převzal jeho prozatímní správu z pověření České národní rady a se souhlasem Národního výboru při Státním pozemkovém úřadě ministerský rada Dr. Kotě. Na základě residenčního oběžníku Státního pozemkového úřadu č. 1 ze dne 17. května 1945 převzal ministr Julius Ďuriš se správou ministerstva zemědělství i správu příslušející vedoucímu Státního pozemkového úřadu.⁷⁵

2.3.1 Obnovení PÚČM

Bezprostředním předchůdcem Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu byl IX. odbor ministerstva zemědělství, který již od 23. května 1939 měl komisařského vedoucího von Gottberga. Z toho logicky plyne, že IX. odbor ve skutečnosti podléhal říšskému protektorovi a tím i říšským úřadům.⁷⁶

73 Nařízení ze dne 7. listopadu 1940

74 NAČR č. 394

75 NAČR č. 394

76 NAČR č. 394

Nutnost obnovit v Protektorátu Čechy a Morava Pozemkový úřad dokazuje i dopis říšského protektora ze dne 4. června 1942 prezidentu Účetního dvora Německé říše, jež byl podepsán německým státním ministrem pro Čechy a Moravu K. H. Frankem. V dopisu se výslovně uvádí, že Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu spadá pod německé vedení a pokud jde o půdu, má na starosti německé politické zájmy. V čele úřadu i nadále zůstal SS-Obersturmbannführer Fischer, který od 14. listopadu 1941 zastával funkci komisařského vedoucího IX. odboru ministerstva zemědělství.⁷⁷

2.3.2 Činnost PÚČM

Politický úkol Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu sledoval tři primární cíle. Prvním bylo rozrušit jednotné etnické tělo českého národa prostřednictvím násilného vytvoření německých jazykových ostrovů v nejhustěji zalidněných částech Protektorátu. Druhý cíl navazoval na první a usiloval o zlomení odporu českého lidu. Posledním cílem bylo vytvořit z Čech a Moravy pevnou baštu proti východu a spolehlivou základnu k dalším výbojům německé říše. Nacisté si k provedení svých záměrů zvolili dvě zdánlivě legální cesty, které ve skutečnosti byly naprosto bezohledné. Jednalo se o uvalování vnucených správ a budování vojenských cvičišť i jiných válečně důležitých zařízení v ryze českých krajích na základě zákona č. 63 z roku 1935 o vyvlastnění k účelům obrany státu.⁷⁸

Německé vojenské úřady navázaly nejprve na stará vojenská cvičiště, jež byla zřízena československou brannou mocí, v prostoru Brdy, Milovice a Vyškov. Tyto oblasti byly nejen převzaty, nýbrž i rozšířeny o další desítky obcí, které muselo tamní obyvatelstvo opustit. Vojenské svazy SS mimo to přikročily ke zřízení nového velikého cvičiště na Benešovsku, Sedlčansku a Neveklovsku. Plány byly projednávány už v létě roku 1939 a krátce na to se přikročilo k jejich reálnému uskutečňování, nicméně celá akce se naplno rozjela až po zřízení Pozemkového úřadu.⁷⁹

S majitelem každé usedlosti byla sepsána tzv. „dobrovolná“ smlouva ohledně odprodeje jeho movitého majetku i živého a neživého inventáře podle ocenění taxačním oddělením Pozemkového úřadu na základě směrnic, jež byly jednotné pro celou Německou říši. Zaměstnanci tohoto oddělení proto nestáli hned od jeho založení ve službách ministerstva zemědělství (později Pozemkového úřadu), ale byli jmenováni a placeni Německou osídlovací společností. Cílem

77 NAČR č. 394

78 NAČR č. 394

79 NAČR č. 394

zřizovaných vojenských cvičišť nebyla obrana říše, ale vyvlastnění české půdy „zákonnou“ cestou. Po uplynutí pěti let měly vojenské oddíly a ozbrojené svazy SS zabraná území vyklidit a do vyprázdněných oblastí měli být nastěhováni němečtí sedláci z Porýní a Němci vracející se z jižních Tyrol, Dobrušky a dalších míst. Z tohoto důvodu bylo výslovně nařízeno, že vojenská cvičiště musejí být zřizována v ryze českých krajích se značně vysokou hustotou obyvatelstva. Proto došlo k zamítnutí návrhu říšské vojenské správy týkající se zřízení cvičiště jižním směrem od Českého Krumlova, neboť se jednalo o odtržené území. Za účelem těchto zvláštních vojenských úkolů bylo zabráno přibližně 80 000 hektarů půdy v celkem 245 obcích.⁸⁰

Vládní nařízení č. 87 Sb. z. a n. o správě hospodářských podniků a dozoru nad nimi (ze dne 21. března 1939) se stalo legálním podkladem pro uvalení vnucených správ. První paragraf nařízení určil, že pro hospodářský podnik může ministerstvo, pod jehož příslušnost podnik spadá, určit na náklady podniku důvěrníka, ovšem za předpokladu, že to vyžaduje veřejný zájem. V případě, že se jednalo z hlediska veřejného zájmu o zvláště důležitý podnik, ministerstvo mělo oprávnění stanovit vnuceného správce. Ministerstvo si zajistilo použití tohoto nařízení u každého podniku tím, že pojem veřejný zájem byl záměrně velmi neurčitě stylizován. Značný zásah do vedení jednotlivých hospodářství umožňovala i další nařízení.⁸¹ Němci ovšem zneužili paragraf 14 náhradového zákona, v němž bylo uvedeno: „Je-li místní potřeba půdy naléhavá a nestačili pozemky zabrané, anebo žádá-li toho obecné blaho, může pozemkový úřad vyvlastnit půdu i pod meze stanovené § 2.“ Kromě toho byla vnucená správa uvalena i na veškerý židovský majetek i na pozemky a budovy lidí, kteří byli vězněni nebo odsouzeni.⁸²

Vnucení správci byli dosazováni Pozemkovým úřadem (dříve IX. odborem ministerstva zemědělství), který dále vykonával i dozor na hospodářství a finance podniků pod vnucenou správou. Vnucený správce disponoval značnou pravomocí, jež se projevovala nejen ve vlastní správě podniku, ale také v možnosti prodat nebo propachtovat majetek daný mu do správy, a to bez vědomí původního vlastníka (vyžadován byl pouze souhlas Pozemkového úřadu). Kupcem majetku byla ve většině případů Německá říše, nájemcem občan německé národnosti. Vnucená správa byla uvalena v celkově 1 316 obcích na více než 6 000 zemědělských a lesních pozemků s rozlohou zhruba 150 000 hektarů zemědělské půdy a 200 000 hektarů lesní půdy.⁸³

80 NAČR č. 394

81 NAČR č. 394

82 NAČR č. 394

83 NAČR č. 394

Výše popsaný pohyb půdy, ať už za účelem obrany nebo vnucených správ, mohl být uskutečněn pouze prostřednictvím Pozemkového úřadu. Ten pak měl tři možnosti, jak se zabraným majetkem naložit. Buď jej odevzdal vojenským úřadům, nebo podnikům podstatným pro válku, anebo jej svěřil do vnucené správy.⁸⁴

2.3.3 Organizace PÚČM

Vládní nařízení, kterým byl zřízen Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, neobsahuje žádné zmínky ohledně organizace tohoto úřadu. Prvním důvodem bylo, že úřad vznikl z řádně organizovaného IX. odboru ministerstva zemědělství, jehož správní rozdělení převzal z počátku beze změn. Již před rokem 1942 se tento odbor nazýval Pozemková reforma či Pozemkový úřad, především za německé okupace. Úřad byl totiž přímým nástupcem Státního pozemkového úřadu, který byl roku 1935 zrušen. Druhý důvod spočíval v samotné podstatě nově vzniklého úřadu a stejně tak i v úkolech, které měl úřad plnit.⁸⁵

V květnu 1939 byl do čela IX. odboru říšským protektorem dosazen komisařský vedoucí. Tímto krokem byl odbor vyjmut z pravomoci protektorátních úřadů a byl podřízen protektorovi, příp. říšským orgánům.⁸⁶

IX. odbor byl nacisty zpočátku převzat ve stejné organizaci, jak jej převzali v květnu 1939. Od roku 1936 byl odbor rozdělen do pěti oddělení (podrobnější přehled viz příloha 5):⁸⁷

- všeobecné záležitosti,
- právní pro pozemkovou reformu,
- přidělová,
- technická pro pozemkovou reformu,
- legislativní a sociální.

84 NAČR č. 394

85 NAČR č. 394

86 NAČR č. 394

87 nařízení č. 35 Sb. z. a n. o úpravě některých poměrů při zemědělských pachttech z 10. 3. 1939;
nařízení č. 380 Sb. z. a n. o využití pozemků k pěstování užitečných rostlin z 22. 2. 1940;
nařízení o zajištění řádného provozu zemědělských podniků z 29. 4. 1940;
nařízení č. 195 Sb. z. a n. o opatření k zajištění dalšího vedení podniků vyživovacího hospodářství z 19. 5. 1942

K IX. odboru dále příslušel Fond pro zaopatřování zaměstnanců na velkém majetku pozemkovém v Praze, Rozhodčí komise, Rozhodčí soud pro pozemkovou reformu a Státní obvodové úřadovny pro pozemkovou reformu (Praha, Mladá Boleslav, Hradec Králové, České Budějovice, Plzeň, Brno, Olomouc, Bratislava, Zvolen, Prešov a Užhorod).⁸⁸

Komisařské vedení IX. odboru vyhlásilo k 1. dubnu 1940 nové organizační rozdělení do tří hlavních odborů s příslušnými pododděleními (podrobnější přehled viz příloha 6).⁸⁹

- ústřední správa,
- právní odbor,
- odborná skupina.

Organizace z roku 1940 byla výjimečná zvláště větší členitostí ve srovnání s uspořádáním z roku 1936. Do první skupiny, tedy do ústřední správy, byly přiřazeny veškeré pomocné práce a útvary, jako hospodářská a finanční správa, spisovna a další pomocné úřady. U druhé skupiny, tj. právních záležitostí, se vyšlo z konečného rozdělení IX. odboru ministerstva zemědělství, novinkou ale bylo zařazení vnucené správy a přezkoušení škod vzniklých z pozemkové reformy. Třetí skupina byla sestavena s ohledem na nové úkoly znovuzřízeného Pozemkového úřadu.⁹⁰

Rozdělení z roku 1940 ovšem nebylo trvalé. S přibýváním úkolů a s rozšiřováním agendy v letech 1940–1942 přibývalo i nových oddělení a skupin. Výrazné změny postihly I, II. i III. odbor (podrobný přehled viz příloha 7). Změny se týkaly zavádění nových oddělení (např. organizačního, personálního, a rozpočtového odd., účtárny pro vojenské cvičiště, vojenských výcvikových táborů atd.), přesunu jednotlivých oddělení mezi skupinami v rámci odborů i mezi jednotlivými odbory apod. Největší změny postihly III. odbor, který byl rozdělen do tří skupin: referát opatřování půdy, kolonizace a její plánování, pohyb pozemků a financování kolonizační činnosti. Nově vznikl i IV. technický odbor, rozdělený do měřičských prací, stavebního oddělení a zvláštních úkolů pro vojenská cvičiště. Nově zavedený byl i V. odbor – zemědělství, jehož úkolem bylo zabývat se vnucenými správci zemědělských a lesních pozemků, zemědělskou účtárnou, správou statků ve vlastnictví Pozemkového úřadu, správou lesů a účtárnou vnucených správ.⁹¹

88 NAČR č. 394

89 NAČR č. 394

90 NAČR č. 394

91 NAČR č. 394

Agenda obvodových úřadoven byla rozčleněna mezi 3 referáty: správní, právní a zemědělský. K jednotlivým referátům byly někde přiděleny zvláštní přidělové komisariáty, např. u obvodové úřadovny Praha v Mělníce, Kolíně a Táboře, u obvodové úřadovny Hradec Králové v Mladé Boleslavi a u obvodové úřadovny Plzeň v Českých Budějovicích.⁹²

Nejradikálnější změnu v organizaci přinesl dne 8. července 1943 oběžník Pozemkového úřadu č. 53. Na jeho základě byla spisovna přebudována podle složitě sestaveného desetinného třídění. Tato soustava vycházela z organizačního plánu uvedeném v oběžníku č. 21 ze dne 15. března 1943 a z plánu pracovního rozvrhu ze dne 20. dubna 1943. Veškerý spisový materiál byl tedy rozdělen do devíti velkých skupin, přičemž prvních sedm odborů bylo značeno arabskými číslicemi 0–6, zatímco následující tři oddělení byly opatřeny písmeny (podrobný přehled viz příloha 8):⁹³

- personální,
- pozemková reforma,
- pozemková politika a pozemkové právo,
- plánování a osídlování,
- přírodní poměry a stavební úpravy sídlišť,
- správa lesních pozemků,
- správa zemědělských podniků,
- zvláštní úkoly,
- oddělení pro přezkoušení rozpočtů,
- taxace.

2.4 Průběh válečné pozemkové reformy

2.4.1 Antisemitismus a arizace

V roce 1933 se k moci dostal nacistický politik a vůdce Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP) Adolf Hitler. Od 30. ledna 1933 zastával funkci německého kancléře, v březnu 1933 získal diktátorské pravomoci a od roku 1934 působil jako hlava státu.⁹⁴

92 NAČR č. 394

93 NAČR č. 394

94 Heiden, K. (2002)

Typickým prvkem Hitlerovy nacistické ideologie byl antisemitismus, neboli vyřazení osob židovského původu z veřejného i hospodářského života. V roce 1935 byly přijaty Norimberské zákony (zákon o říšském občanství, zákon o ochraně německé krve a cti a nařízení k zákonu o říšském občanství), jež povýšily antisemitismus na státní doktrínu. Norimberské zákony uvádějí, že v zájmu německé krve a cti mají být osoby, které nejsou schopny prokázat árijský původ (tzn. německý nebo druhově podobný), zbaveny občanských práv. Tímto krokem došlo k formální legalizaci diskriminace židovského obyvatelstva.⁹⁵

Norimberskými zákony se ještě před vyvražděním osob židovského původu otevřela Němcům cesta k arizaci, neboli k vyvlastnění židovského majetku. Konfiskovaný židovský majetek spadl do rukou německého státu, část se dostala do vlastnictví průmyslových a bankovních koncernů a nemalé množství získali němečtí funkcionáři a další soukromé osoby. Výrazné množství zabavených židovských podniků, nepotřebných pro válku, bylo zlikvidováno. Na území Německa a Rakouska proběhla podstatná část arizace ještě před začátkem druhé světové války. Arizační akce zpočátku probíhala převážně neorganizovaně a divoce, zvrát přinesla tzv. „křišťálová noc“. Jednalo se o nacisty iniciovaný protizidovský program v noci z 9. na 10. listopadu 1938, který přinesl centrálně organizované vyvlastňování židovského majetku. Do této doby ovšem bylo na území Německé říše zabaveno již 60 až 70 % z cca 100 000 židovských podniků.⁹⁶

Dne 21. března 1939 vydala protektorátní vláda nařízení, kterým získala pravomoc jmenovat do podniků správce pověřené jejich řízením „ve veřejném zájmu“. Takto se vláda snažila zajistit český podíl na připravované arizaci. Přestože nebyly výslovně jmenovány židovské podniky, toto nařízení se týkalo především jich a nucená správa se měla stát východiskem k arizaci. Okupační moc však nepřipustila jakýkoli český podíl na arizační akci.⁹⁷

Příkladem německých zásahů proti židovskému obyvatelstvu je mezi jinými i osud České eskomptní banky. Jednalo se o jednu z největších československých bank se silným zastoupením židovského kapitálu. Tato banka byla převedena do koncernu Drážďanské banky pod německým označením Böhmische Escompte-Bank. Nemalé množství arizačních transakcí bylo poté realizováno prostřednictvím Böhmische Escompte-Bank. Tímto krokem si koncern Drážďanské banky zvětšoval své kapitálové pozice v protektorátu. Jako další příklad arizační akce lze uvést Českou banku Union, které se v první den okupace zmocnila Německá banka.⁹⁸

95 Průcha, V. (2004)

96 Průcha, V. (2004)

97 Průcha, V. (2004)

98 Vencovský, F. (1999)

Výše zmíněné německé nařízení z března 1939 zahrnovalo i zákaz kupovat, pronajímat nebo darovat židovské podniky. Krátce na to říšský protektor K. von Neurath odmítl arizační činnost protektorátní vlády. Přes toto odmítnutí se protektorátní instituce i nadále zabývaly arizačními návrhy, ty ale nebyly realizovány. K. von Neurath rozhodl, že arizace bude svěřena výhradně do německých rukou a stanovil si právo jmenovat správce židovských podniků. Těmito správci byli ve všech případech Němci, včetně několika Čechů, kteří přijali německou národnost.⁹⁹

Dalším krokem v rámci arizační akce bylo, že okupační správa dne 29. března 1939 vydala zákaz disponování s židovským majetkem, včetně majetku, který byl v židovských rukou jen částečně. Tímto činem byl odstartován systematický proces, ve kterém byla arizace využívána jako prostředek pro rozšiřování německé vlastnické sféry i na úkor českého nežidovského majetku. Tato tendence byla podpořena i nařízením říšského protektora ze dne 21. června 1939, podle kterého se arizace měla realizovat i v podnicích, v nichž byl i jeden jediný židovský spoluvlastník. Arizace postihla i ty akciové společnosti, v jejichž správních radách zasedali Židé nebo kde Židé vlastnili více než jednu čtvrtinu akcií. Mimo to si říšský protektor vydobyl právo jmenovat správce majetku i v nežidovských podnicích.¹⁰⁰

Norimberské zákony vstoupily v platnost dne 4. července 1939. Krátce poté byla přijata řada nařízení říšského protektora, kterými se stále více stupňovala šikana židovského obyvatelstva v jejich každodenním životě a dále došlo i k zbavení židovských občanů jejich vlastnických práv. V ekonomické sféře se jednalo např. o povinné přihlašování, nucenou úschovu a zákaz volného disponování s drahými kovy, šperky a dalšími cennými předměty, uschování cenných papírů v bankách a znemožnění podnikatelských aktivit, což bylo ukotveno v nařízení ze dne 26. ledna 1940 o vyřazení Židů z hospodářského života. V průběhu roku 1940 byla uskutečněna arizace větších židovských podniků. Platby ve prospěch židovského obyvatelstva bylo možno převádět pouze se souhlasem ministerstva financí. Židé byli nuceni zlikvidovat své vkladní knížky a odevzdat filatelistické sbírky. Dále byli přinuceni prodávat své uložené cennosti za nevýhodné ceny.¹⁰¹

Obchodní společnost Hadege s.r.o., jež byla napojená na Kreditanstalt der Deutschen a Úřad říšského protektora, získala monopolní právo právě na výkup židovských drahých kovů, drahokamů, šperků a perel. Hadege pak získané cennosti prodávala německým institucím, pražské Národní bance, ale i do ostatních států, zejména do Švýcarska, Portugalska, Švédska a na Slovensko. Prostřednictvím této společnosti bylo židovskému obyvatelstvu odňato nejméně

99 Průcha, V. (2004)

100 Průcha, V. (2004)

101 Průcha, V. (2004)

482 kg zlata, 5,5 kg platiny, 13 562 kg stříbra, 5 129 karátů brilantů atd. Největší část židovského jmění byla převedena do správy Úřadu pro zabavený majetek (Vermögensamt) a Vystěhovaleckého fondu (Auswanderungsfonds). Do roku 1940 bylo Židům vydáno 27 tisíc vystěhovaleckých povolení za podmínky, že se zřekli svého majetku.¹⁰²

Zemědělská půda, která podlehla arizaci, byla využita k účelům německé osídlovací akce. Svaz českých velkostatkářů po roce 1938 uváděl, že 82 jeho židovských členů vlastnilo 56 418 hektarů půdy a nemalý počet podniků zpracovávajících zemědělské suroviny. Celková rozloha půdy včetně lesních pozemků ovšem byla daleko větší. Do konce roku 1939 ovládli nacisté veškerý tento majetek i menší pozemkové vlastnictví Židů.¹⁰³

Německé instituce vedly podrobné záznamy o hodnotě arizovaného majetku v protektorátu a o jeho stavu informovaly Německou říšskou banku v Berlíně. Arizace v podstatě skončila v polovině roku 1942 a k tomuto datu Úřad pro zabavený majetek vykázal ve své statistice konfiskovaný majetek v celkové výši více než 6 mld. korun (tj. více než 600 mil. RM). Ze zabavených podniků se jednalo o 234 velkých závodů s obnosem 1,49 mld. korun a 190 malých závodů s hodnotou 114 mil. korun. Podrobnější přehled konfiskovaného majetku znázorňuje tab. 2.1.¹⁰⁴

Tab. 2.1 Hodnota zabaveného židovského majetku v protektorátu podle zprávy Úřadu pro zabavený majetek z 1. července 1942

Druh majetku	Hodnota v tis. korun
Bankovní hodnoty	2 063 534,1
Hodnota zabavených závodů (účasti)	1 603 238,1
Hodnota pozemků: stavební pozemky	830 863,7
zemědělská půda	413 084,0
Zabavené hotovosti a výnos z prodeje movitého majetku	42 808,1
Zvláštní jmění	1 075 276,9
Celkem	6 028 804,9

Zdroj: Král, V. (1957), vlastní úprava

Kvůli Hitlerovým opatřením, která byla namířena proti Židům, byla nejprve oslabená, později vyvlastněná a na úplný závěr fyzicky likvidovaná velice početná skupina obyvatelstva. V říjnu roku 1941 začaly probíhat masové deportace

¹⁰² Teichová, A. (1998)

¹⁰³ Průcha, V. (2004)

¹⁰⁴ Král, V. (1957)

do koncentračních táborů. Krátce předtím byli Židé zařazeni ve skupinách a odděleně od ostatních pracovníků na nucené práce. Židovští občané museli v roce 1942 pracovat bez omezené pracovní doby a bez nároku na příplatek za práci přesčas. Z českých zemí bylo do ghetta v Terezíně a do vyhlazovacích táborů posláno 76 000 dospělých Židů a 15 000 dětí. Po válce se vrátilo pouhých 6 500 dospělých a jen 28 dětí.¹⁰⁵

Arizace se stala největším vlastnickým přesunem v období okupace. V době před odtrhnutím českého pohraničí patřilo židovským vlastníkům 30 až 40 % celkového kapitálu v Československu. Přestože část židovského majetku unikla různými způsoby do zahraničí, nebo přešla do rukou jiných než německých vlastníků (především na Slovensku), dominantní podíl židovského jmění spadl do rukou Němců.¹⁰⁶

Zabavení židovského majetku bylo předeherou k plánovanému vyvlastnění veškerého českého majetku. Tato konfiskace měla následovat po předpokládaném vítězství nacistů.¹⁰⁷

2.4.2 Germanizace

Jedním z nejvýznamnějších charakteristických rysů vlády A. Hitlera bylo úsilí germanizovat „prostor i lidi“. Tato germanizace měla být zakončena definitivní likvidací českého národa, o budoucnosti slovenského lidu mělo být rozhodnuto později. První náznaky těchto cílů již byly obsaženy v akčním programu sudetoněmecké strany z roku 1938. Nejvyšší představitelé okupační moci v protektorátu, tedy říšský protektor J. K. von Neurath spolu se státním tajemníkem K. H. Frankem, rozpracovali tento plán detailně po okupaci českého území. V tajném dokumentu, který byl schválený samotným A. Hitlerem, se dopracovali k závěru, že „rasově čistá“ část Čechů by se měla poněmčít, část vysídlit a zbytek fyzicky zlikvidovat. Protektor R. Heydrich tvrdil, že v českých zemích „Čech nemá konec konců co hledat“.

Pro podporu této myšlenky navrhoval část Čechů vystěhovat a občany, kteří odmítali germanizaci, „postavit nakonec ke zdi“. Většina těchto doporučení měla být uskutečněna až po válce, neboť unáhlené jednání v této problematice mohlo ohrozit plynulost vojenského hospodářství.¹⁰⁸

Předběžnou akcí před poněmčením českého obyvatelstva měla být germanizace hospodářství, která byla započata ihned po okupaci. V tomto případě nebyly vlastnické přesuny výsledkem konkurenčního boje, nýbrž důsledkem výhružek

105 Buchvaldek, M. a kol. (1968)

106 Průcha, V. (1974)

107 Průcha, V. (1974)

108 Král, V. (1961)

a násilí. Při poněmčení české ekonomiky byly používány následující metody: personální zásahy, zabírání půdy českých rolníků, rušení podniků, kapitálová expanze a v neposlední řadě konfiskace majetku ve prospěch německého národa.¹⁰⁹

Personální opatření zabezpečila nacistům řízení celého hospodářství v rámci českých zemí. Vedoucí pozice v české ekonomice byla obsazena exponenty německého finančního kapitálu a osvědčenými fašisty. V problematice hospodářských otázek měli rozhodující slovo říšští protektoři, dále státní tajemník K. H. Frank a ministr hospodářství protektorátní vlády W. Bertsch. O činnosti jednotlivých českých podniků rozhodovali němečtí důvěrníci (tzv. Treuhänder), kteří byli dosazováni do jejich vedení. Němci dosáhli v českých zemích velmi silného vlivu, což je ilustrováno i faktem, že v září roku 1941 měli obsazeno 36 % vedoucích funkcí v nadpodnikových orgánech, zatímco mezi průmyslným dělnictvem zaujímal pouze tři procenta.¹¹⁰

Další metodou využívanou při germanizaci českého hospodářství bylo **vyvlastňování půdy českých rolníků**. Cílem nacistického plánu „Drang nach Osten“ (tažení na východ) byla okupace východní Evropy ve formě komplexního poněmčení rozsáhlých oblastí východně od Německa. Uvnitř českého vnitrozemí měly být postupně vytvářeny německé ostrovy, které měly fungovat jako odrazový můstek pro germanizaci okolního venkova. Nemalé množství statkářů se přihlásilo k německé národnosti, neboť tímto krokem získali různé výhody, mezi něž patřilo i navrácení šlechtických titulů.¹¹¹

Zemědělské oddělení Úřadu říšského protektora vypracovalo k 11. únoru 1941 seznam českého pozemkového vlastnictví, ve kterém byly uváděny majetkové kategorie vhodné pro německé osídlení. Mezi ně spadala půda patřící státu, dosud nepřidělená půda z pozemkové reformy, dřívější židovský zemědělský majetek, části majetku v protistátním nebo nepřátelském držení a objekty, na které byla uvalena vnucená správa z důvodu špatného hospodaření nebo kvůli prohřeškům proti zásobovacímu hospodářství. Vnucená správa byla zaměřena i na pozemkové vlastnictví vybraných církevních institucí a příslušníků aristokracie. Zejména byla namířena proti těm z nich, kteří v září roku 1938 podepsali prohlášení podporující Československou republiku.¹¹²

Na některé usedlosti byly pod různými záminkami uvalovány vnucené správy, které představovaly předejdu před vlastním vyvlastněním. Jejich půda sloužila k německé kolonizaci a původní majitelé se stali bezprávnými nájemníky

109 Průcha, V. (1974)

110 Průcha, V. (1974)

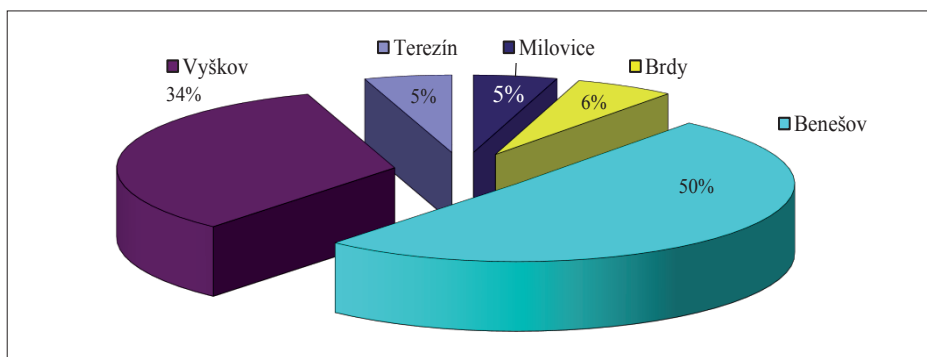
111 Průcha, V. (1974)

112 Průcha, V. (2004)

dělníky, kteří pracovali na svých vlastních hospodářstvích. Vnucená správa byla uvalena i na řadu velkostatků. Do německých rukou se v březnu roku 1939 dostala také správa státního pozemkového majetku.¹¹³

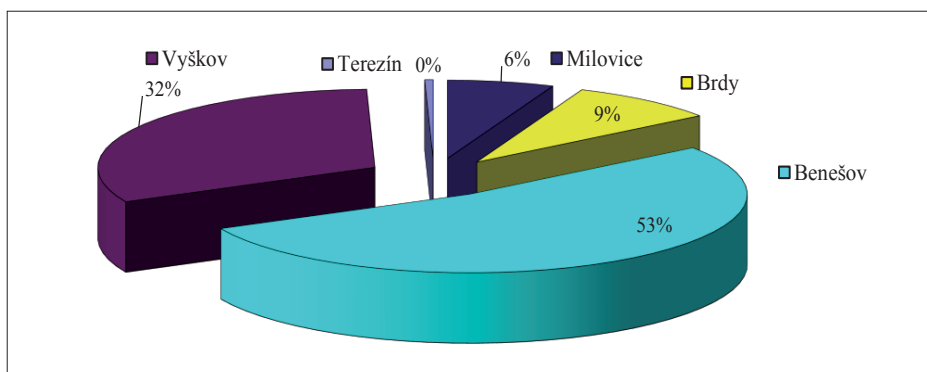
Nejdrastičtější způsobem poněmčování bylo vyhánění českého obyvatelstva ze souvislých územních celků. Docházelo k tomu zejména na území Benešova, Milovic, Vyškova a v Brdské oblasti. Vyháněním českého lidu byl zasažen i Terezín, který byl před zřízením židovského ghetta jako město zrušen a jeho původní obyvatelé byli vystěhováni.¹¹⁴

Graf 2.1 Počet vystěhovaných osob

Zdroj: Šíma (1945), vlastní úprava

Graf 2.2 Množství zabrané půdy (v ha)

Zdroj: Šíma (1945), vlastní úprava

¹¹³ Průcha, V. (1974), Průcha, V. (2004)

¹¹⁴ Průcha, V. (1974)

Německé osídlování v českých zemích postihlo 60 000–70 000 lidí a týkalo se 16 000 zemědělských podniků o celkové výměře 550 000 hektarů. Zabavování půdy za účelem zřizování vojenských střelnic nebo výcvikových prostorů zasáhlo 248 obcí a osad s celkovou rozlohou 79 000 hektarů, přičemž odtud muselo být evakuováno 80 000 obyvatel (včetně území mimo zmíněná vojenská cvičiště a město Terezín). Při zajišťování nové existence evakuovaných lidí a obydlí pro ně vznikaly obtížně překonatelné problémy, ke kterým nepřispěla ani skutečnost, že se jednalo zejména o vesnické obyvatelstvo a že získání náhradní zemědělské půdy bylo téměř nemožné.¹¹⁵

Tab. 2.2 Zábory obcí při zřizování německých vojenských cvičišť a přeměně Terezína v židovské ghetto

Ukazatel/Oblast	Milovice	Brdy	Benešov	Vyškov	Terezín	Celkem
Počet vystěhovaných obcí zcela/částečně	5/2	8/4	62/4	24/1	1/-	100/11
Počet vystěhovaných osad zcela/částečně	3/-	4/1	163/-	11/-	-/-	181/1
Rozloha v hektarech	5 300	7 400	45 100	27 100	411	85 311
Počet zabraných domů	792	626	6 132	3 982	356	11 888
Počet vystěhovaných osob	3 011	3 590	31 339	20 819	3 142	61 901

Zdroj: Šíma (1945), vlastní úprava

Značný význam při germanizaci mělo i **rušení podniků**. V českých zemích byla cíleně omezována činnost českých podniků ve prospěch německých společností, a to ve sféře výrobní i nevýrobní. Některým podnikům byly odebrány pracovní síly a zastaveny dodávky surovin a maloobchodníkům byly redukovány dodávky zboží, čímž byl znemožněn provoz těchto podniků. V období 1941–1942 tato individuální opatření vyústila do hromadné centralizační akce, na kterou později navázaly další obdobné zásahy. Příkladem této masové centralizace bylo procešávání živností probíhající na jaře roku 1942. (viz tab. 2.3, graf 2.3)¹¹⁶

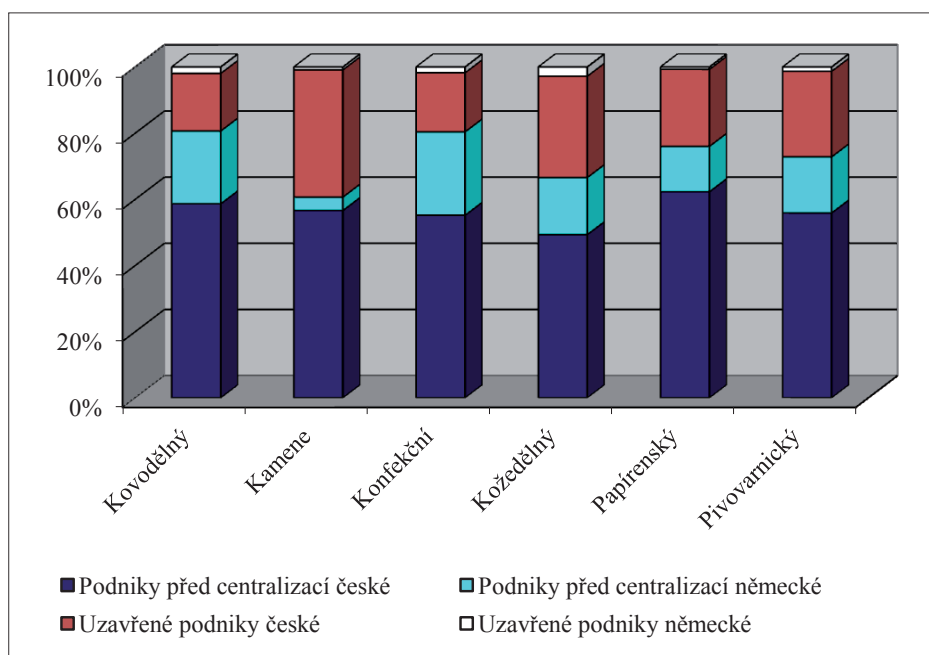
115 Průcha, V. (1974), Průcha, V. (2004)

116 Průcha, V. (1974), Průcha, V. (2004)

Tab. 2.3 Likvidace podniků ve vybraných odvětvích na jaře 1942

Průmysl	Podniky před centralizací		Uzavřené podniky	
	české	německé	české	německé
Kovodělný	889	333	264	29
Kamene a zemin	1633	116	1109	24
Konfekční	386	176	125	12
Kožedělný	232	81	144	13
Zpracování papíru	91	20	34	1
Převodnický	175	53	81	4

Zdroj: Král, V. (1957), vlastní úprava

Graf 2.3 Likvidace podniků na jaře 1942

Zdroj: Král, V. (1957), vlastní úprava

Vliv německého národa v české ekonomice výrazně posílila **centralizace bankovníctví** započatá po 15. březnu 1939, jež vyvrcholila reformou peněžnictví v roce 1943. Na českém území zaniklo několik významných českých bank, jako např. Legiobanka, Anglo-Pragobanka a Česká průmyslová banka. Dále byla zrušena řada filiálek českých bank a také došlo k zastavení činnosti velkého množství menších peněžních ústavů. Záměrem německých monopolů

do budoucna bylo úplně vytlačit český kapitál z bankovníctví. Veškeré přední banky v českých zemích (s výjimkou Živnobanky) byly před koncem okupace zlikvidovány, nebo podlehly německým koncernům.¹¹⁷

Další krok v rámci germanizace představovala **kapitálová expanze**. Německé monopoly získaly kontrolu nad celým českým hospodářstvím prostřednictvím personálních a jiných opatření. Ovládly i ty podniky a úseky, které do té doby neovládaly pomocí kapitálu. Česká buržoazie byla utlačována přímou kapitálovou expanzí německých monopolů, zejména obchodními transakcemi a konfiskací. Česká kapitálová účast byla zpravidla vykupována pod nátlakem, i když nacisté se snažili zachovat alespoň formálně zákonný profil těchto transakcí. Ceny vyplácené za nakoupený majetek byly velmi nízké, takže v reálu se jednalo o částečnou konfiskaci. V období okupace stačilo k ovládnutí českých podniků vlastnictví minoritního podílu. Z toho logicky vyplývá, že německé monopoly dosahovaly maximálního efektu s minimálními prostředky vynakládanými na majetkové účasti v českých společnostech.¹¹⁸

Do roku 1938 patřila značná část kapitálových pozic v Československu domácím Němcům, zatímco říšskoněmecké podíly byly velmi nízké. Koncem druhé světové války ale dosáhla německá kapitálová účast úrovně desetinásobku kapitálových podílů z roku 1938, tzn. hodnota jejich přímých kapitálových vkladů se vyšplhala na 2,4 miliardy korun. Tato suma jim umožnila kontrolovat společnosti, jejichž celkový kapitál představoval 4,3 miliardy korun (pro srovnání kapitál všech společností představoval v roce 1945 přibližně 10,5 miliardy korun). Ve skutečnosti ale nedošlo k reálnému růstu německého kapitálu, jednalo se pouze o jeho znovurozdělení na úkor české a židovské buržoazie.

Podle údajů Státního úřadu statistického došlo v období 1938–1945 k nárůstu německých a rakouských akciových účastí o 2,1 mld. korun. Rozhodující část z této sumy připadala na čtyři odvětví: průmyslové a obchodní podniky, banky a pojišťovny. Podíly v jednotlivých odvětvích jsou znázorněny v tabulce 2.4.¹¹⁹

Tab. 2.4 Německé a rakouské akciové účasti

Druh podniků	Podíl akciových účastí
Průmyslové podniky	1625,8
Obchodní podniky	40,6
Banky	288,6
Pojišťovny	138,6

Zdroj: Král, V. (1957)

117 Průcha, V. (1974)

118 Průcha, V. (1974)

119 Král, V. (1957)

Data z roku 1941 uvádějí, že říšskoněmecké subjekty v protektorátu kontrolovaly 90–100 % kapitálu v těžbě kamenného uhlí a v ropném, cementářenském a papírenském průmyslu. Pod jejich kontrolu dále spadalo 60 % kapitálu v průmyslu vlnářském, 30–40 % v chemickém a 20–30 % ve sklářském a cihlářském průmyslu a v pletárnách a přádelnách.¹²⁰

Z hospodářské expanze nejvíce vytěžil kolosální koncern A. G. Reichswerke Hermann Göring, který působil v těžkém průmyslu a orientoval se na celý proces výroby zbraní, tj. od těžby surovin a paliv až po odbyt výrobků. Tento koncern se v protektorátu zmocnil 80 společností, které již na začátku druhé světové války zaměstnávaly 150 000 pracovních sil. Göringův koncern jen v kovoprůmyslu kontroloval téměř tři pětiny celkového účastnického kapitálu. Součástí tohoto koncernu se mezi jinými staly Škodovy závody, Vítkovické horní a hutní těžířstvo, Poldina huť, Čs. zbrojovka, Omnipol, Severní dráha Ferdinandova aj.¹²¹

Značnou kořist z expanze získaly i další gigantické monopoly, především Drážďanská banka, Německá banka, Mannesmannův koncern, I. G. Farbenindustrie a německé elektrotechnické společnosti. Drážďanská banka se zmocnila České eskomptní banky a silného vlivu dosáhla i ve společnosti Ringhoffer-Tatra. Německá banka si podmanila Českou banku Union a Báňskou a hutní společnost. Mannesmannův koncern ovládl Pražskou železárenskou společnost.¹²²

Poslední metodou používanou při germanizaci bylo **vyvlastňování majetku ve prospěch Němců**. Zabavování majetku bylo prováděno buď pod záštitou politických a rasových záminek, nebo představovalo trest za hospodářské delikty proti okupačním předpisům. Konfiskaci podléhal majetek fyzických i právnických osob, jejichž činnost byla označena za nepřátelskou vzhledem k Německé říši. Nejrozsáhlejší konfiskací majetku byla již zmíněná arizace, která se stala nejvýraznějším zásahem do vlastnictví v době okupace Československa.¹²³

2.4.3 Majetkové změny ve vlastnictví půdy na Slovensku

V období 1938 až 1945 došlo k rozsáhlým zásahům do vlastnictví i na Slovensku. Dne 26. října 1939 převzal funkci slovenského prezidenta katolický kněz dr. Jozef Tiso, předseda Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSL'S) a do té doby

120 Král, V. (1957)

121 Průcha, V. (1974), Průcha, V. (2004)

122 Průcha, V. (1974), Průcha, V. (2004)

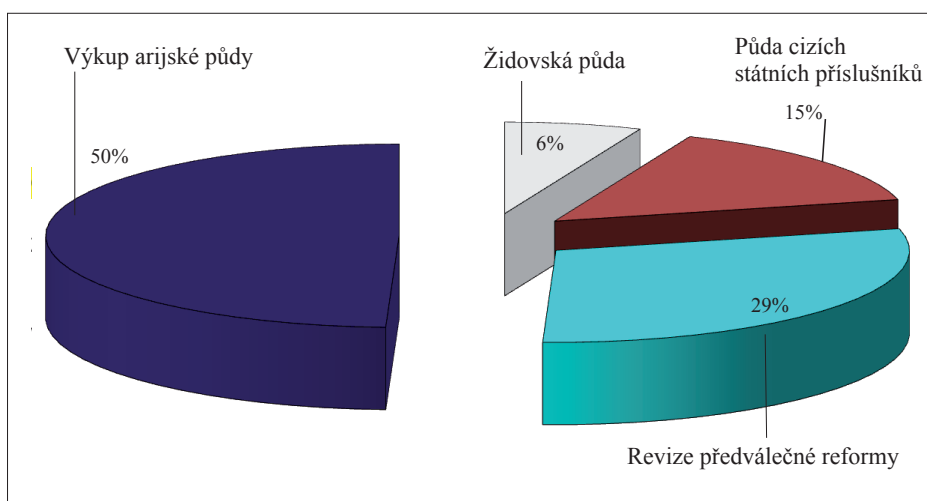
123 Průcha, V. (1974)

předseda vlády slovenského státu. Jednou z priorit jeho hospodářské politiky bylo uskutečnění dalekosáhlé pozemkové reformy.¹²⁴

HSLŠ si v období první republiky získávala sympatie v rolnické sféře tím, že kritizovala nedůslednost tehdejší pozemkové reformy a požadovala její revizi (vyjma omezení církevního pozemkového vlastnictví, neboť to stoupenci HSLŠ považovali za svatokrádež). Na podzim roku 1938, kdy vznikla autonomní slovenská vláda, byl proklamován cíl radikálně omezit velké pozemkové vlastnictví. Vládní program ze dne 21. února 1939 usiloval o úpravu držby zemědělské půdy takovým způsobem, aby se odčinily křivdy, jež byly spáchány první pozemkovou reformou, a aby se půda dostala do rukou těch, kteří na ní skutečně pracují. Ministr hospodářství Gejza Medrický při projednávání zákona o pozemkové reformě v únoru 1940 oznámil, že reforma zasáhne 632 248 hektarů zemědělské půdy a 986 760 hektarů lesních pozemků, což dohromady zaujímalo 44 % povrchu Slovenské republiky.¹²⁵

Mezi uvažované zdroje půdy spadalo 101 410 hektarů židovské půdy (z toho 44 371 hektarů zemědělské půdy), téměř 242 000 hektarů tvořila půda cizích státních příslušníků, 476 000 hektarů připadalo na revizi první pozemkové reformy a 800 000 hektarů mělo sloužit na výkup „arijské“ půdy.¹²⁶

Graf 2.4 Uvažované zdroje půdy

Zdroj: Průcha, V. (2004), vlastní úprava

124 Průcha, V. (2004)

125 Průcha, V. (2004)

126 Průcha, V. (2004)

Během dalšího vývoje se projevil, že kampaň spojená s reformou byla ve skutečnosti pouhým demagogickým tahem a mimo arizaci neměla žádný účinek. Tím byla otřesena důvěra rolníků v Tisův režim, neboť rozděleno bylo pouhých 45 379 hektarů půdy, z čehož 44 329 hektarů představovala židovská půda. Ostatní zásahy do vlastnictví byly omezeny jen na zábor půdy o nepatrné výměře, která byla zabavena zejména přívržencům Československé republiky, a na nákup půdy od Maďarů a občanů protektorátu. Půda získaná tímto způsobem ale zůstala stejně jako arizovaná lesní půda ve většině případů ve státním vlastnictví. Z rozdělené půdy bylo 20 741 hektarů rozparcelováno mezi 44 velkých přidělů o průměrné rozloze 471 hektarů a zbylých 24 638 hektarů bylo rozděleno mezi 22 538 zájemců. Velkostatky přešly do rukou především politických prominentů, zatímco menší část židovské půdy byla buď individuálně prodána na základě souhlasu úřadů, nebo byla prodána v dražbách.¹²⁷

Slovensko uzavřelo v roce 1942 kompenzační dohodu s Maďarskem. Na základě této smlouvy mělo Slovensko získat jako náhradu za slovenské pozemkové vlastnictví na území zabraného jižního Slovenska půdu slovenských Židů s maďarskou národností, popřípadě půdu, kterou Maďaři žijící na Slovensku dobrovolně odprodali.¹²⁸

Změny majetkových poměrů na Slovensku

Do roku 1938 se vlastnická část slovenské buržoazie orientovala převážně na zemědělství, obchod, místní banky a některá odvětví lehkého průmyslu, zatímco klíčové hospodářské pozice byly v rukou českých a zahraničních vlastníků. Účast říšských Němců na Slovensku byla zanedbatelná a zvýšila se až po obsazení českého pohraničí a Rakouska, kde sídlily centrály některých slovenských společností. Tento faktor způsobil splynutí českého a zahraničního kapitálu na Slovensku s německým kapitálem. Po vzniku protektorátu, kdy se nacisté zmocnili dalších českých koncernových centrál, nabyl tento proces na intenzitě.¹²⁹

V momentě, kdy došlo k odtržení Slovenska od českých zemí, se slovenští podnikatelé snažili využít výhodné příležitosti a zlikvidovat českou konkurenci. Slováci požadovali nacionalizaci kapitálu, pod čímž si představovali přesun českého jmění do rukou soukromých slovenských vlastníků. Nacisté ovšem jejich požadavek zamítli a požadovaná nacionalizace se změnila v germanizaci.¹³⁰

Pozornost německých monopolů byla zaměřena na klíčová odvětví. V krátkém časovém úseku se německý kapitál zmocnil rozhodujících nalezišť železné

127 Průcha, V. (2004)

128 Průcha, V. (2004)

129 Průcha, V. (1974)

130 Průcha, V. (1974)

rudu, ropy, uhlí, magnezitu, antimonu, manganu, mědi a rtuť. Do německých rukou dále spadly klíčové hutě, zbrojovky, strojírenský a chemický průmysl. Od roku 1940 bylo Německu podřízeno 25 významných podniků na Slovensku, v nichž byla zaměstnána přibližně třetina celkového dělnictva zaměstnaného v průmyslu. Jak již bylo zmíněno, na hospodářské expanzi se účastnily především čtyři německé monopolistické giganty, tedy Göringův koncern, I. G. Farbenindustrie, Drážďanská banka a Německá banka. Odhady uvádějí, že v éře od roku 1939 do roku 1945 se účastnický podíl Němců na kapitálu ve slovenském průmyslu, dopravě a obchodě zvýšil z 0,2 % na 62 %. Vedle toho se podíl českých účastníků snížil z 84 % na pouhých 8 %, zatímco podíl Slováků vzrostl z 15 % na 18 %.¹³¹

V době před podepsáním Mnichovské dohody¹³² v roce 1938, patřil slovenský průmysl především české buržoazii. Z tohoto důvodu bylo pronikání německého kapitálu na Slovensko velmi specifické. Germanizační akce se uskutečňovala mimo Slovensko zabíráním pražských nebo jiných zahraničních centrál koncernů. Na rozdíl od jiných podrobených zemí, expanze německého kapitálu neoslabovala Slovensko, naopak mu do určité míry umožňovala hospodářský vzestup.¹³³

Navzdory tomu, že slovenská buržoazie získala jistý majetek, invaze německého kapitálu jí přivodila trpké zklamání. Po vzniku slovenského státu se národohospodářský výbor bratislavského sněmu dožadoval toho, aby domácí kapitál byl orientován na existující podnikové zařízení, zatímco zahraniční kapitál se měl věnovat zakládání nových podniků. Skutečná situace ale byla odlišná, neboť domácí kapitál se obdobně jako v minulém vývoji musel smířit s druhořadým postavením. I přesto, že slovenská buržoazie získala několik větších průmyslových objektů, její hlavní doménou stejně jako v minulosti, zůstalo zemědělství, obchod a malé a střední průmyslové podnikání.¹³⁴

Tuto skutečnost si slovenská buržoazie zčásti vykompenzovala prostřednictvím vyvlastnění židovského majetku. Přestože nejvýznamnější objekty z židovského jmění získaly německé koncerny, díky malým a středním podnikům vznikla nová vrstva slovenských zbohatlíků známá pod označením arizátoři. V tomto ohledu je zřetelný rozdíl od českých zemí, kde měla arizace výlučně

131 Hornová (1966)

132 Průcha, V. (1974)

133 Zástupci Velké Británie (Neville Chamberlain), Francie (Eduard Daladier), Německa (Adolf Hitler) a Itálie (Benito Mussolini) rozhodli, že Československo musí postoupit své pohraničí Německu, Polsku a Maďarsku. Německu připadly Sudety, Polsku východní část české části Těšínska a Maďarsku jižní část Slovenska a Podkarpatské Rusi. (Cesar, 1978)

134 Průcha, V. (1974)

germanizační povahu. Co se ale týče slovenských Židů, jejich osud byl velmi podobný situaci Židů v protektorátu. Zpočátku byli postiženi antisemitismem, krátce na to byli zbaveni majetku a občanských práv a vyvrcholením byla jejich deportace do koncentračních táborů, ve kterých bylo zavražděno 65 000 slovenských Židů.¹³⁵

Arizace na území Slovenska

I na Slovensku způsobila velmi výrazné majetkové přesuny arizace. Stejně jako na území České republiky, i na Slovensku byla rozpoutána nenávistná antisemitistická kampaň doprovázená diskriminačními opatřeními. Tato opatření se nejprve rozrostla do konfiskace židovského majetku, později vyústila v deportaci Židů ze slovenského území a v jejich fyzickou likvidaci.¹³⁶

Tvorba protižidovských opatření zaujímala velmi výraznou část legislativní činnosti vlády a spolu s Maďarskem byla zaváděna podstatně rychleji než v ostatních státech, které patřily k německým spojencům. Židé byli obdobně jako v norimberských zákonech chápáni podle rasového principu, i když v říjnu 1941 proti tomuto přístupu k pokřtěným Židům protestovalo memorandum slovenských biskupů. Dne 9. srpna 1941 bylo vydáno vládní nařízení č. 198 Sl. z., známé jako židovský kodex, který se se svými 270 paragrafy řadil mezi nejkrutější protižidovské zákony v historii. Po čtyřech měsících vyvolal židovský kodex diplomatický protest i z Vatikánu.¹³⁷

Legislativně byla rasová perzekuce dovršena v květnu 1942 vydáním zákona č. 68 o vystěhování Židů a konfiskaci jejich majetku. Platnost tohoto zákona se shodovala s dobou, kdy byla většina židovských obyvatel deportována ze sběrných táborů do nacistických vyhlazovacích táborů. První transport Židů do polských táborů byl ze Slovenska vypraven dne 25. března 1942. Transporty byly zastaveny až v říjnu 1942 a do té doby bylo vyvezeno 57 628 Židů, přičemž z nich přežilo jen několik set. Druhá etapa deportací začala na podzim roku 1944 a během ní bylo přesunuto 13 000 lidí, ale dalších přibližně tisíc Židů bylo popraveno na Slovensku.¹³⁸

Ještě před samotnou arizací židovského majetku byly sepsány nemovitosti a kapitálové účasti Židů. Došlo k omezení nakládání s nimi a zcizování majetku bylo možné pouze na základě úředního povolení. Proti Židům byla zavedena diskriminující opatření v podobě uvalení nucené správy na jejich domy a zavedení hektarového poplatku na jejich pozemky. Povinností židovských občanů

135 Průcha, V. (1974)

136 Kamenec, I. (1992)

137 Kamenec, I. (1992)

138 Průcha, V. (2004)

bylo přihlásit své vklady a odevzdat cennosti. Dne 24. dubna 1940 byl přijat zákon, který umožňoval arizaci živností. Do židovských podniků byli dosazováni vládní důvěrníci, kteří kontrolovali činnosti vlastníka, nebo dočasní správci, jejichž úkolem bylo podniky řídit. Následně se rozhodovalo o tom, které podniky podlehnou arizaci a které budou zlikvidovány.¹³⁹

Ve skutečnosti byla arizace uskutečňována třemi různými způsoby. Nejmírnějším druhem arizace byla „dobrovolná dohoda“, která však byla považována jen za dočasnou formu. Při dobrovolné dohodě byl židovský podnik přeměněn na veřejnoprávní obchodní společnost s minoritním židovským podílem, přičemž si arizátor smluvně vymezil právo vykoupit židovskou účast. Dalším možným způsobem provádění arizace byla nucená přeměna židovského podniku na veřejnoprávní obchodní společnost. Tuto přeměnu mohl nařídít župní úřad, který zároveň jmenoval „křesťanského“ společníka, jenž získal funkci arizátora. Nejčastěji používanou formou arizace byl úředně nařízený nucený prodej celého židovského podniku „kvalifikovanému křesťanskému uchazeči“.¹⁴⁰

Na základě dochovaných dokumentů bylo zjištěno, že arizace postihla 2 100 podniků s ročním obratem 1 465 milionů a likvidaci podlehly podniky s celkovým obratem 2 649 milionů Ks. Do těchto údajů ale nebyla započítána většina arizovaných továren.¹⁴¹

Díky převzetí vybraných židovských podniků došlo také k rozšíření koncernů slovenských bank, především Ľudové banky, Slovenské banky a nově založené Sedliacké banky. Od roku 1940 řídil arizační agendu Ústřední hospodářský úřad při předsednictvu vlády. V červenci 1941 začalo působit vládní nařízení o postátnění a převzetí židovské půdy.¹⁴²

Arizace židovského majetku uskutečněná v rámci Tisova režimu byla velmi drastickou a rasově motivovanou formou konkurenčního boje. Prostřednictvím mimoekonomických opatření byla nejdříve oslabena, poté expropriována a nakonec z území státu vystěhována a fyzicky likvidována hojná skupina obyvatelstva, která disponovala rozsáhlým majetkem. Oproti protektorátu došlo na Slovensku v průběhu arizace k hospodářskému posílení domácí podnikatelské vrstvy i při současně probíhající expanzi německého kapitálu, který pohltit velké arizované podniky.¹⁴³

139 Průcha, V. (2004)

140 Průcha, V. (2004)

141 Průcha, V. (2004)

142 Průcha, V. (2004)

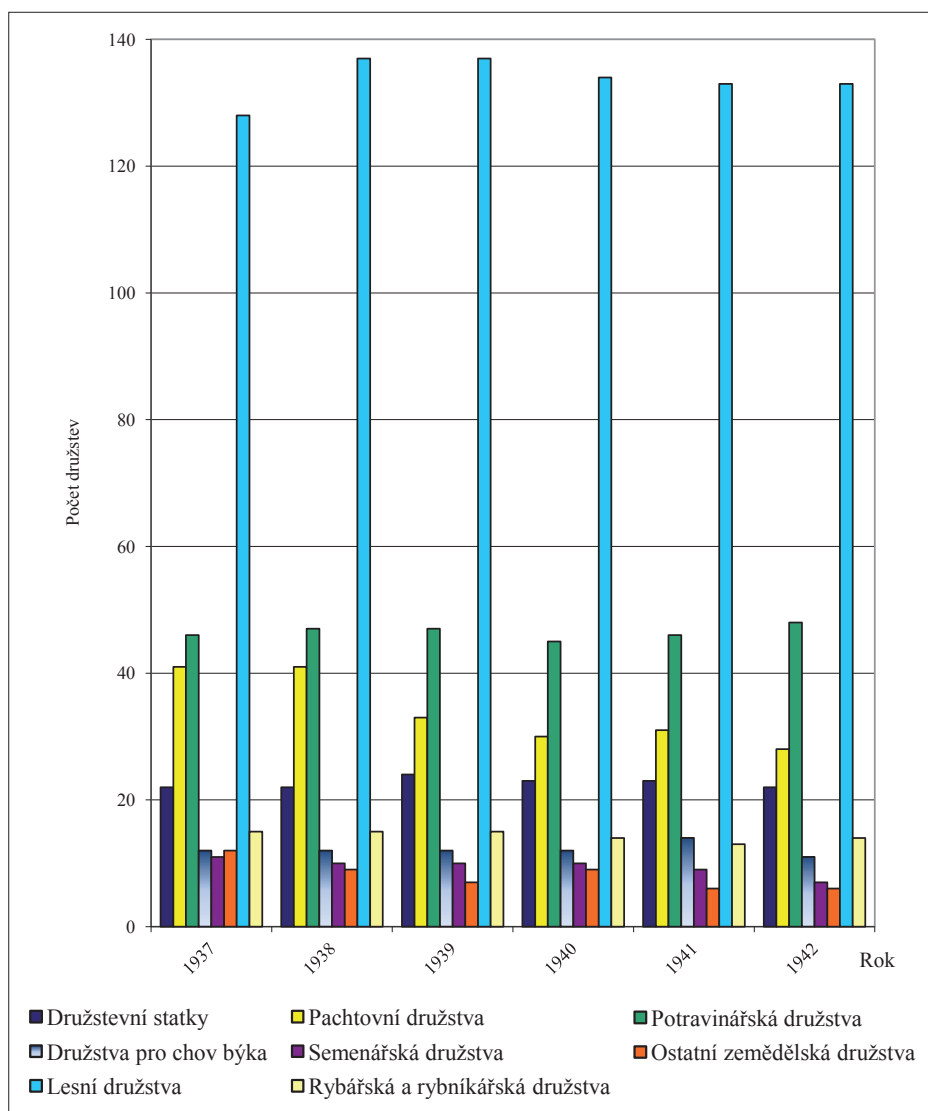
143 Průcha, V. (2004)

2.5 Struktura zemědělské půdy podle sektorů

Pro období 1939–1945 není ve statistických ročenkách Československé republiky uvedeno rozdělení zemědělské půdy podle jednotlivých sektorů. Proto nevíme, kolik půdy v tomto období vlastnil stát, kolik družstva a kolik zabíraly záhumenky členů JZD.

Ve statistické ročence Protektorátu Čechy a Morava z roku 1943 je však možné zjistit, jak se vyvíjel počet neúvěrných družstev v letech 1937–1942.

Graf 2.5 Neúvěrní družstva 1937–1942

Zdroj: SR PČM (1943), vlastní úprava

Tab. 2.5 Neúvěrní družstva 1937–1942

Neúvěrní družstva	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Družstevní statky	22	22	24	23	23	22
Pachtovní družstva	41	41	33	30	31	28
Potravinářská družstva	46	47	47	45	46	48
Družstva pro chov býka	12	12	12	12	14	11
Semenářská družstva	11	10	10	10	9	7
Ostatní zemědělská družstva	12	9	7	9	6	6
Lesní družstva	128	137	137	134	133	133
Rybářská a rybníkářská družstva	15	15	15	14	13	14

Zdroj: SR PČM (1943), vlastní úprava

2.6 Dílčí závěry

Zkoumané období mezi lety 1939 až 1945 je bezesporu ve všech směrech zcela mimořádným obdobím, protože se jednalo o období druhé světové války, kdy veškerá opatření byla realizována silově fašistickou zvlášť. Toto období je charakterizováno zejména drastickými atakami vůči židovskému obyvatelstvu, kdy protektorátní vláda ihned od března roku 1939 zahájila vládními nařízeními a nařízeními říšského protektora opatření směřující k ovládnutí veškerého židovského majetku a vyřazení židovského obyvatelstva z hospodářského a veřejného života. Židovské obyvatelstvo mělo od 31. července 1939 povinnost nahlásit veškeré zemědělské a lesní pozemky, které mělo ve vlastnictví, spoluvlastnictví, nebo je mělo pronajaté. Židé museli také přihlásit veškeré předměty ze zlata, stříbra, drahých kamenů, umělecké předměty apod. Další nařízení stanovovalo židovským podnikatelům nahlásit veškerý tuzemský i zahraniční provozní majetek, akcie a jiné majetkové účasti. Z ideologických důvodů fašistický režim usiloval především o pozemky na celém území Československa tak, aby mohl realizovat rozrušení etnické jednoty českého národa a násilně implantovat německé obyvatelstvo do nejhustěji zalidněných oblastí protektorátu. Dalším motivem pro získávání zemědělské a lesnické půdy bylo vytváření zázemí a vojenských základů pro nacistickou armádu, zejména s úmyslem další expanze na východ. Zneužitím zákona z roku 1935 o vyvlastnění k účelům obrany státu a vládním nařízením z roku 1939 o uvalení nucených správ bylo zabráno zhruba 150 000 ha zemědělské půdy a 200 000 ha lesní půdy. Za účelem realizace výše uvedených úkonů byl v roce 1942 opětovně zřízen Pozemkový úřad. Následné německé osidlování postihlo cca 16 000 zemědělských usedlostí o celkové výměře 1 050 ha. Za účelem zřizování vojenských prostorů bylo zabráno cca 80 000 ha v 247 obcích, v důsledku čehož bylo evakuováno 80 000 obyvatel.

Období mezi lety 1939 až 1945 je nutné charakterizovat jako období destrukce lidských práv, takže i práv vlastnických, protože fašistická zvlá pro dosažení svých ideologických cílů používala ty nejdrastičtější metody, které kdy byly v lidské populaci používány.

Na rozdíl od období 1918 až 1939, resp. první pozemkové reformy, která nebyla ze strany státu řádně realizovaná, se realizace vyvlastňování během druhé světové války bohužel musí označit za velmi časově rychlou a realizačně důsledně zvládnutou. Zde je nutno poznamenat, že fašistický režim si vedl velmi precizní evidenci nejen o „právních“ a administrativních úkonech, ale i o majetku, který obyvatelům ČSR protiprávně odejmul. Pravdou zůstává, že některé nelegitimní a nehumánní úkony spáchané v tomto období nebyly nikdy žádným způsobem kompenzovány ani napraveny.

3. Období 1945–1948

3.1 Výchozí situace

3.1.1 Československo po druhé světové válce

Mezi nejvýznamnější majetková opatření, která souvisela s poválečným odsunem německé menšiny, bezesporu patří konfiskace nepřátelského majetku, pozemková reforma a znárodnění. Tato tři opatření současně tvořila klíčové body Košického vládního programu a stala se nejdůležitějšími hospodářskými opatřeními na území našeho státu v poválečném období.

Tato majetková opatření přinesla radikální změny ve vlastnické struktuře na území celé republiky. Primárním účelem vlastnických přeměn bylo postihnout majetek německého státu a majetek právnických osob podílejících se na vedení války nebo sloužících nacistům. Z konfiskace byl vyňat majetek těch Němců, kteří aktivně bojovali za zachování celistvosti a osvobození Československa. Opatření nebyla namířena výhradně proti německému obyvatelstvu, postihla i Maďary, kolaboranty, zrádce a další nepřátele. Obecně se dá říci, že byly oslabeny především majetkové pozice velkokapitálu a soukromého kapitálu, a byla posílena státní forma vlastnictví. Důsledkem se stal nárůst vlivu střední a zejména nižší (dříve nemajetné) vrstvy. Opatření byla uvalena na území celého státu, ale jejich dopad v pohraničí byl daleko větší než ve vnitrozemí.¹⁴⁴

Po druhé světové válce se v Československu vytvořila konstelace politických sil, která umožnila velké změny v hospodářské i sociální oblasti. V osvobozeném Československu nebyla povolena obnova politických stran, které se provínily proti národním a státním zájmům Československa. Jednalo se zejména o Republikánskou stranu agrární a Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu, které v minulosti disponovaly dominantním postavením na československém venkově. Státní moc přešla do rukou vlády Národní fronty, kterou dne 5. dubna 1945 v Košicích jmenoval prezident Edvard Beneš. Košickým vládním programem byla zakázána agrární strana, která představovala předválečnou oporu zemědělců. Tento krok vychýlil politickou rovnováhu obnoveného Československa doleva a oslabil politický vliv selského stavu. V Národní frontě byly zastoupeny politické strany české (Komunistická strana Československa, sociální demokraté, národní socialisté, lidovci) i slovenské (Komunistická strana Slovenska

144 Faltus (2004)

a Demokratická strana). Vůdčí pozici získala KSČ, pod jejíž kontrolu spadalo ministerstvo vnitra, zemědělství a obrany. V květnu 1946 proběhly parlamentní volby, v nichž komunisté upevnili svůj vliv v českých zemích získáním výrazné většiny voličů, zejména venkovského obyvatelstva. Na Slovensku ve volbách zvítězila Demokratická strana, která ovládla pověřenectvo zemědělství a pozemkové reformy.¹⁴⁵

Komunisté účelně zamlčovali své kolektivizační plány, neboť rolníci by těžko přivítali znárodnění veškeré své půdy a její převedení do společného vlastnictví. Komunisté místo toho vydávali prohlášení o tom, že v Československu nebudou vznikat kolchozy¹⁴⁶ sovětského typu. Ministr zemědělství Július Ďuriš vytvořil návrh šesti zákonů známých pod pojmem Ďurišovy zákony (obsaženy v Hradeckém programu), které měly vyřešit otázky půdy, nových půdních přidělů z pozemkového fondu, přiděly zemědělských strojů a výhodné scelování půdy. Hradecký program získal širokou podporu dělníků a rolníků. Další podporu si komunisté získali pomocí dodávek obilí z Ukrajiny při neúrodě v roce 1947.¹⁴⁷

3.1.2 Zemědělská politika KSČ v období 1945–1948

Výsledkem květnových parlamentních voleb roku 1946 bylo, že KSČ získala převahu v počtu mandátů i v počtu obsazených míst v národních výborech. V červenci stejného roku byla jmenována nová vláda v čele s Klementem Gottwaldem, který se proslavil svým novým vládním programem nesoucím označení „Budovatelský program třetí Národní fronty Čechů a Slováků“. Hlavním úkolem bylo vypracovat a přijmout novou ústavu, uzákonit ji a následně splnit dvouletý plán obnovy a výstavby československého národního hospodářství na roky 1947–1948.¹⁴⁸

Splněním dvouletého plánu ukázali příslušníci KSČ své schopnosti obnovit rozvrácenou poválečnou ekonomiku a ambice jejich nového systému. V rámci zemědělství bylo podstatou plánu dosažení předválečné úrovně výroby a zvýšení hektarových výnosů v rostlinné výrobě.¹⁴⁹

V lednu roku 1947 si KSČ stanovila za svůj cíl získat většinu národa na svou stranu. Stoupenci KSČ se domnívali, že pokojný přechod k socialismu

145 Čapka, F. (1986), Jech, K. (2008)

146 kolchoz = forma kolektivního zemědělství v Sovětském svazu, jednalo se o období JZD v ČSSR

147 Jech, K. (2008), Rychlík, J. (2008)

148 Čapka, F. (1986)

149 Čapka, F. (1986)

představuje potřebu získat převážnou většinu rolnictva, a z tohoto důvodu jí věnovala řádnou pozornost. Při tom vycházela z bohatých zkušeností Komunistické strany Sovětského svazu.¹⁵⁰

Dne 4. dubna 1947 byl vyhlášen nový program, jehož hlavním úkolem bylo dokončení poválečné pozemkové reformy. Reforma byla bezprostředně namířena proti statkářům, nicméně oslabovala i vliv a moc zámožných vesnických hospodářů, tzv. kulaků. Ti sice zaujímal jen malý podíl na celkovém rolnictvu na vesnicích, ale na druhou stranu byli nejbohatšími. Vlastnili největší hospodářství, jejichž vliv přesahoval hranice vesnice, ve které bydleli. Nová pozemková reforma usilovala o parcelaci všech velkostatků přesahujících 50 hektarů a v případě, že majitel na půdě nepracoval, i pod 50 hektarů. Parcelace pozemků nad 50 hektarů v Československu postihla celkem 432 905 hektarů půdy.¹⁵¹

Začátkem roku 1948, kdy se neprodleně blížily volby do Národního shromáždění, byla situace v zemi stále více napjatá. Demokratické strany se snažily na poslední chvíli zachránit ČSR před absolutní změnou sil ve vládě i v celém státě. První dva únorové týdny byly naplněny činností vůdců těchto pravicevých stran, kteří se rozhodli zahájit generální útok proti členům KSČ a jejich politice, neboť věřili, že je zcela špatná. Jejich útok ale skončil neúspěchem. Na rozdíl od nich úspěšně dopadli stoupenci KSČ, kteří se obraceli k lidovým masám a vyzývali je, aby se semkly dohromady a vystoupily proti těm, kdo se snaží rozvrátit politiku KSČ. Dne 22. února byl svolán sjezd závodních rad a odborových skupin ROH, kde sjezdoví delegáti plně podpořili požadavky KSČ a rolníků o provedení nové pozemkové reformy. Tím KSČ získala ohromnou podporu ze strany dělníků, rolníků, úředníků i pracujících inteligence. Tato skutečnost ovlivnila převzetí moci KSČ v únoru roku 1948. O jejich výhře ovšem rozhodlo až přijetí nové vlády prezidentem Edvardem Benešem, kterému ale nezbyvalo nic jiného kvůli manifestaci 100 000 pražských pracujících na Václavském náměstí a nátlaku předsedy vlády Klementa Gottwalda. Únor 1948 tedy znamenal výhru socialismu nad kapitalismem a s konečnou platností rozhodl o postavení Československa ve světové socialistické soustavě.¹⁵²

Důsledkem bylo, že nekomunistické strany byly plně zbaveny podílu na politické moci a staly se pouze podřízenými nástroji KSČ. Vedle toho zanikla i doposud fungující demokratická oponentura komunisty řízené vládní zemědělské politiky.¹⁵³

150 Doskočil, I. (1976), Kabrhel, J. (1980)

151 Kabrhel, J. (1980)

152 Kabrhel, J. (1980)

153 Jech, K. (2001)

3.2 Právní úprava pozemkové reformy

3.2.1 Konfiskační dekrety prezidenta republiky

Konfiskace majetku, pozemková reforma i znárodnění byly v poválečném Československu realizovány na základě dekretů prezidenta republiky. Dekrety byly vedle vládního programu klíčovou právní úpravou pro aplikaci hospodářských změn. Prvním dokumentem o pozemkové reformě bylo nařízení Předsednictva Slovenské národní rady ze dne 27. února 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, zrádců a nepřátel slovenského národa. Toto opatření se stalo součástí Košického vládního programu a současně byl přijat závazek postupovat obdobným způsobem na ostatním území republiky. Následuje výčet nejvýznamnějších dekretů, které dramaticky změnily majetkovou strukturu Československa.¹⁵⁴

- dekret č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, ze dne 19. května 1945;
- dekret č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, ze dne 21. června 1945;
- dekret č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci, ze dne 20. července 1945;
- dekret č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, ze dne 25. října 1945.

Květnový dekret č. 5/1945 Sb. anuloval násilné majetkové převody a konfiskace z období okupace. Tento dekret tedy stanovil, že všechny majetkové přesuny a veškerá majetkově-právní ujednání uzavřená po 29. září 1938 pod nátlakem okupace či národnostní, rasové nebo politické perzekuce jsou neplatná. Díky tomuto dekretu došlo mimo jiné k navrácení zemědělských usedlostí tisícům rolníků, kteří byli během okupace nacisty vyhnáni ze svých domovů. Bezzemci a drobní rolníci sestavovali rolnické komise, které ve spolupráci s národními výbory v nejkratší možné době zabíraly zemědělský majetek podléhající pozemkové reformě. Mimo to byl na základě dekretu majetek státně nespolehlivých osob předáván do národní správy. Toto ustanovení dále vymezovalo, v jakém případě a za jakých podmínek může být majetek z národní správy vyjmut a vrácen původním majitelům nebo jejich dědicům. Na slovenské části území bylo nařízení o vytvoření národních správ přijato až 5. června 1945 a netýkalo se finančních ústavů.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Jech, K., Kaplan, K. (2002)

¹⁵⁵ Průcha, V. (1974), Jech, K., Kaplan, K. (2002)

V červnu a v červenci roku 1945, kdy prezident republiky podepsal dekrety o konfiskaci, rozdělení a osídlení půdy nepřátel a zrádců, již byla ukončena zásadní část příprav na pozemkovou reformu. Vedle zemědělské půdy měly konfiskaci podlehnout i lesy, rybníky, budovy a další hospodářské objekty, včetně podniků působících v potravinářském průmyslu. Kromě toho se měl konfiskovat i zemědělský inventář, dobytek a zásoby. Všechn tento majetek byl zabavován bez náhrady, byl převeden pod prozatímní správu Národního pozemkového fondu a postupně byl rozdělován mezi jednotlivé zájemce. Červnový dekret č. 12/1945 Sb. stanovoval i částku, která měla být uhrazena za přidělený majetek. Noví nabyvatelé měli za půdu zaplatit jen nízký poplatek ve výši hodnoty jedné až dvou úrod, který byl splácen po dobu patnácti let. Výjimku tvořili sociálně slabí zájemci, kteří mohli půdu dostat zdarma. Dekret č. 28/1945 Sb. z července roku 1945 navazoval na předchozí a rozšiřoval okruh osob, kterým měla být půda přidělena. Právo na půdu měli zemědělci a malí rolníci, stavební nebo zahradní parcely mohli získat i ostatní pracovníci. Dekret neopomněl ani přiděly půdy za účelem plnění veřejných cílů pro obce, okresy a stát, ani pro zemědělská výrobní družstva. Dále určil přednostní právo na přiděl půdy osobám, které se vyznamenaly v národně-osvobozené boji. Důležitým faktem je, že dekrety platily pouze na území českých zemí a prostřednictvím nich se do českého vlastnictví vrátilo 2 307 000 hektarů německé půdy, tj. zhruba 270 000 německých hospodářství.¹⁵⁶

Vydáním říjnového dekretu č. 108/1945 Sb., s platností od 30. října 1945 byla konfiskace nepřátelského majetku završena. Jednalo se o dekret o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, kterým byla bez náhrady zabavována majetková práva, tj. pohledávky, cenné papíry, vklady atd. Dekret dále konfiskoval movitý i nemovitý majetek, který byl ve vlastnictví nepřátel československého státu v den ukončení německé a maďarské okupace nebo v den platnosti tohoto dekretu. Konfiskovaný majetek byl dočasně svěřen pod správu Fondů národní obnovy. Šlo o zvláštní právnické osoby, jejichž úkolem bylo zabavený majetek opatrovat, zajistit vypořádání s ním souvisejících závazků a následně majetek přidělit. Hospodaření Fondů národní obnovy spadalo pod dozor ministerstva financí a podléhalo kontrole Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu.¹⁵⁷

156 Průcha, V. (1974), Jech, K., Kaplan, K. (2002)

157 Spirit, M. (2004)

3.3 **Institucionální zajištění poválečné pozemkové reformy – Národní pozemkový fond při Ministerstvu zemědělství ČSR**

Na základě dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa ze dne 21. června 1945 byla s okamžitou platností a bez náhrady provedena konfiskace zemědělského majetku pro účely pozemkové reformy. Jednalo se o majetek všech osob německé a maďarské národnosti, zrádců a nepřátel republiky a společností a korporací, jejichž správa sloužila německému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům.

V případě, že byl zkonfiskovaný zemědělský majetek v nájmu, byly zrušeny všechny nájemní smlouvy. Pokud byla nájemcem půdy osoba, která měla nárok na přiděl půdy, mohlo jí být ponecháno dosavadní užívání do konce hospodářského roku. V situaci, kdy nebyl pronajatý zemědělský majetek přidělen, zaplatil nájemce nájemné Národnímu pozemkovému fondu.

Stejným dekretem prezidenta republiky byl zřízen Národní fond při ministerstvu zemědělství. Jeho hlavním úkolem bylo spravovat zkonfiskovaný zemědělský majetek až do odevzdání přidělcům. Národní pozemkový fond byl založen v roce 1945 a působil až do roku 1950.

Konfiskaci podléhaly vedle zemědělské půdy i lesní pozemky. Souvislé lesní plochy o rozloze nad 50 ha převzal stát. Pokud nebylo možno lesní plochy spojit v souvislý celek se státní lesní půdou, a pokud nepřesahovaly 100 ha, Národní pozemkový fond je odevzdal příslušnému národnímu výboru.

Národní pozemkový fond přiděloval půdu do vlastnictví osob se slovanskou národností.¹⁵⁸

- a) „deputátníkoví a zemědělskému dělníkovi ve výměře až do 8 ha orné anebo až do 12 ha zemědělské půdy vzhledem na její bonitu;
- b) malozemědělci ve výměře doplňující jim dosud vlastněný pozemkový majetek nejvýše do 8 ha orné anebo až do 12 ha zemědělské půdy vzhledem na její bonitu;
- c) mnohočlenné zemědělské rodině ve výměře doplňující jí dosud vlastněný pozemkový majetek nejvýše až do 10 ha orné anebo až do 13 ha zemědělské půdy vzhledem na její bonitu;
- d) obcím a okresům k veřejným účelům;
- e) stavebním, zemědělským a jiným družstvům, složeným z oprávněných uchazečů podle písm. a), b), c) a f);

158 Dekret č. 12/1945 Sb.

- f) dělníkům, veřejným a soukromým zaměstnancům a maloživnostníkům pro stavbu vlastního domu anebo na zřízení zahrady ve výměře nejvýše do 0,5 ha.“

Národní pozemkový fond se zabýval i úhradami za půdu. Národní pozemkový fond povoloval odklad první splátky nejvýše na tři roky, vypracovával splátkový plán a v sociálně odůvodněných situacích mohl přidělci prominout úhradu a zemědělskou půdu mu přidělit bezplatně. Národní pozemkový fond rovněž zajišťoval zápis přidělu do pozemkových knih.

3.4 Průběh poválečné pozemkové reformy

Na rozdíl od většiny lidově-demokratických zemí, kde byla reforma uskutečněna jednorázově, v poválečném Československu proběhla ve třech etapách. Charakter reformy měl být demokratický (půda patří těm, kdo na ní pracují) a národní (konfiskace zemědělského majetku všech Němců s výjimkou aktivních antifašistů). Do období 1945 až 1948 spadají první dvě fáze reformy, které byly uzákoněny ještě před únorem roku 1948. První etapa pozemkové reformy byla rozhodující a nejvýznamnější z ekonomického hlediska, další fáze reformy ji pouze doplňovaly a prohlubovaly.¹⁵⁹

Poválečnou pozemkovou reformu lze tedy rozdělit do tří následujících etap:¹⁶⁰

- konfiskace půdy nepřátel a zrádců a její rozdělení mezi české a slovenské zájemce (v českých zemích v letech 1945–1946, na Slovensku 1945–1948);
- revize předválečné pozemkové reformy (v roce 1948);
- nová pozemková reforma (v letech 1948–1949).

Vedle znárodnění byla pozemková reforma druhým nejdůležitějším vládním opatřením. Pozemková reforma byla vymezena jedenáctou kapitolou Košického vládního programu, kde bylo řečeno, že vláda vítá konfiskaci půdy nepřátel a zrádců, aby navždy vyrvala českou a slovenskou půdu jak z vlastnictví cizí německo-maďarské šlechty, tak i z rukou zrádců národa, a vrátila ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků. Konfiskaci podle Košického programu měla uskutečnit Slovenská národní rada a zabavený majetek měla rozdělit mezi drobný zemědělský lid. Toto opatření vláda rozšířila na území celého státu.¹⁶¹

159 Kováč, A. (1977)

160 Průcha, V. (1974)

161 Kováč, A. (1977)

3.4.1 První etapa poválečné pozemkové reformy

Pro české a německé obyvatelstvo, ale i pro poválečné československé hospodářství, byla stěžejní první etapa pozemkové reformy. Nejvýraznější část v rámci první etapy reformy se odehrávala v prvních měsících po válce, tj. od května do září roku 1945, a ukončena byla v českých zemích na jaře roku 1946, na Slovensku do roku 1948. První období reformy se zapsalo do dějin jako jedna z největších a nejrychlejších změn majetkových poměrů. Během této počáteční fáze reformy konfiskaci podlehl půda kolaborantů, zrádců, Němců i Maďarů. Vedle toho konfiskace postihla i zemědělské závody, které byly společně s půdou přidělovány českým a slovenským zájemcům, především bezzemkům a drobným rolníkům. Menší část zemědělské půdy byla převedena pod správu státních statků, ale jednalo se ve většině případů o méně úrodné oblasti, nejčastěji situované v pohraničí. Největší část půdy tedy přešla do vlastnictví drobných rolníků, ale podmínkou bylo, že kdo půdu získal, musel na ní sám hospodařit. Prodej nebo pronajmutí půdy někomu jinému bylo striktně zakázáno.¹⁶²

Pozemková reforma byla vymezena právními normami, vládními nařízeními a dekrety prezidenta. Nejvýznamnějším byl dekret prezidenta o konfiskaci a rozdělení zemědělského majetku, který byl vydán 21. června 1945. Určeno bylo také množství půdy, které mohli zájemci získat. Při určování velikosti přidělu půdy se prosadila snaha provést hlubší strukturální přesuny ve prospěch středně velkých zemědělských podniků. Na podnět komunistů byla přijata zásada, že velké zabavené podniky se mají rozparcelovat a na druhou stranu drobná a nevýnosná hospodářství se sloučí do větších celků. V místech, kde byl dostatek půdy, např. v českém pohraničí, vznikaly středně velké zemědělské podniky s rozlohou okolo deseti hektarů orné půdy, přičemž maximum bylo stanoveno na třináct hektarů zemědělské půdy. Tato výměra rodinného zemědělského podniku poskytovala dostatečné existenční podmínky pro průměrnou rolnickou rodinu, ale přesto takto vymezené množství bylo častokrát hodnoceno jako nedostatečné.¹⁶³

Pro první etapu reformy byla charakteristická instituce národní správy na zkonfiskovaném majetku. Během tohoto období přišlo do pohraničí nejvíce osídlenců, kteří obsadili největší a nejbohatší usedlosti. Těžištěm první etapy bylo české pohraničí, nicméně reforma zasáhla i do poměrů ve vnitrozemí.¹⁶⁴

162 Faltus, J., Průcha, V. (2004), Kaplan, K. (1991)

163 Faltus, J., Průcha, V. (2004), Kaplan, K. (1991)

164 Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005)

Národní správa a osídlování pohraničí

Do pohraničí plynulo nejvíce správců a nových osídlenců v květnu a v červnu roku 1945, červenec a srpen byly typické menším přílivem a jejich příchod ustal v září roku 1945. Ukončení jejich příchodu pravděpodobně souviselo s rozhodnutím ministerstva zemědělství, které od 1. října 1945 zastavilo dosazování nových národních správců. Národní správci zajistili od jara do podzimu roku 1945 většinu půdy německých rolníků, přičemž jejich půda byla jednou z nejlepších.¹⁶⁵

Prvními zájemci o pohraniční zemědělské jmění byla hrstka Čechů, která přežila okupaci na území obsazeném německými nacisty. V obcích zakládali první národní výbory a stávali se prvními národními správci na zabaveném majetku. Později se objevili osídlenci z obcí a okresů v blízkosti hranic protektorátu. Třetí a zároveň nejpočetnější vlna osídlenců přišla ze všech vnitrozemských okresů.¹⁶⁶

Z hlediska sociálního zařazení nových osídlenců se jednalo zejména o příslušníky sociálně nejslabších vrstev českého venkova. Mezi ně patřili především zemědělstí dělníci, malí zemědělci, střední rolníci, tzv. zlatokopové, dobrodruzi a kriminální živly. Poslední dvě zmíněné skupiny přicházely do pohraničí s cílem rychlého zbohatnutí a brzkého návratu zpátky do vnitrozemí. Obdobnou kategorií byli tzv. zlatokopové, kteří v odchodu do pohraničních oblastí spatřovali možnost co největšího zbohatnutí i za cenu bezohledného rozkrádání majetků a posléze plánovali odchod zpět do vnitrozemí. Vedle těchto negativních skupin většina osídlenců přicházela do pohraničí z důvodu obživy a nového živobytí s vidinou lepších pracovních i životních podmínek.¹⁶⁷

Nejvíce nových osídlenců v Čechách směřovalo do okresů Žatec, Most, Bílina, Litoměřice a Česká Lípa, kde během letních měsíců obsadili 80–90 % usedlostí. Tyto okresy se řadily mezi nejatraktivnější oblasti, neboť disponovaly možností pěstovat obilí, cukrovou řepu, chmel, ovoce a zeleninu. Přitažlivost těchto oblastí byla podpořena i skutečností, že šlo o vnitřní okresy pohraničí, které byly vzdálené jen několik desítek kilometrů od Prahy a vnitrozemí Čech. Na Moravě a ve Slezsku bylo nejžádanější jihomoravské pohraničí, zejména okresy Znojmo, Moravský Krumlov a Mikulov. Tyto oblasti byly typické natolik intenzivním způsobem hospodaření, že národní správci v nich se spokojili s výměrou zemědělské půdy výrazně pod 10 hektarů.¹⁶⁸

165 Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005)

166 Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005)

167 Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005)

168 Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005)

Důsledky první etapy poválečné pozemkové reformy

Pozemková reforma ve svém důsledku způsobila zánik skupiny lidí pracujících na velkostatech, neboť díky reformě se mohl každý dostat k půdě sám a pracovat tak na svém. Tento fakt vedl k dlouhodobému nedostatku pracovní síly v zemědělství. Střední rolníci se rozšířili i ve vnitrozemí díky tomu, že mnoho menších hospodářství dostalo další pozemky. Celkově se dá říci, že se v československém zemědělství utvrdil malovýrobní sektor, ve kterém převládala středně velká hospodářství.¹⁶⁹

Významným rysem reformy bylo i značné rozšíření státního sektoru v zemědělství, který se stal základem socialistické velkovýroby v tomto oboru národního hospodářství. Z hlediska lesního hospodářství státní sektor zabíral 62 % veškeré rozlohy lesů na území Československa.¹⁷⁰

Mezi politické cíle pozemkové reformy, které se relativně podařilo splnit, patřilo především osídlení pohraničí českým a slovenským obyvatelstvem a zmírnění napětí obyvatel v sociální oblasti. Problémem ale byla změna sociální struktury vesnice způsobená odchodem kvalifikovaných a produktivních německých vlastníků a příchodem zemědělsky nekvalifikovaných a sociálně slabých vrstev do pohraničí. Z toho důvodu značný počet nových hospodářů nedisponoval potřebnými znalostmi, zkušenostmi, ale také příslušným vybavením. Tato skutečnost vyústila v pokles zemědělské výroby, kterou se nepodařilo dostat na předválečnou úroveň. Nemalé množství půdy v pohraničí zůstalo nevyužito nebo došlo k jeho zalesnění.¹⁷¹

Negativním faktorem během osídlení byla absence citové vazby nových osídlenců na půdu a obec. Také neexistovaly tradice, pracovní postupy v zemědělské výrobě, ani zvyklosti venkovského života. Vztahy ke krajině, stejně jako kulturní a sousedské vazby, se u nových obyvatel teprve vytvářely. V úrodných a atraktivních oblastech byl průběh osídlovací akce relativně zdařilý, zatímco v horských a podhorských oblastech bylo osídlení problematické. Jednalo se o území s velmi nízkou hustotou osídlení, některá území zůstala po odsunu Němců neobydlená a zpustlá. V těchto končinách došlo k dlouhodobému zvýšení nedostatku pracovních sil v zemědělství. Z těchto důvodů bylo pohraničí typické poklesem hospodářských výsledků a již zmíněným poklesem v zemědělské výrobě.

Jak bylo uvedeno výše, poválečná pozemková reforma byla realizována jak v pohraničí, tak ve vnitrozemí. V pohraničí se jednalo převážně o vytváření nových hospodářských objektů, ve vnitrozemí docházelo ke zvětšování nesoběstačných

169 Průcha, V. (1974)

170 Průcha, V. (1974)

171 Faltus, J., Průcha, V. (2004), Kaplan, K. (1991)

hospodářství prostřednictvím přidělené půdy. Skutečnost, že se v pohraničí nacházely čtyři pětiny zkonfiskované půdy, potvrzuje, že těžiště reformy bylo situováno právě v pohraničních oblastech. V pohraničí českých zemí se nacházelo 4 259 měst a venkovských obcí a 238 563 zemědělských vlastníků, jimž bylo zabaveno 1 955 076 hektarů veškeré půdy, z toho 1 306 941 hektarů připadalo na zemědělskou půdu a 648 135 hektarů tvořily lesní pozemky. Ve vnitrozemí bylo původním vlastníkům zabaveno 445 373 hektarů veškeré půdy, z čehož 98 129 hektarů představovala zemědělská a 347 244 hektarů lesní půda. Z této hodnoty připadalo na půdu německých rolníků 371 749 hektarů, tj. 83 %, a na půdu kolaborantů a domácích zrádců 74 224 hektarů, tj. 17 %. V průběhu první etapy pozemkové reformy bylo tedy v pohraničí a ve vnitrozemí českých zemí zkonfiskováno 2 400 449 hektarů veškeré půdy, z čehož 1 405 070 tvořila zemědělská a 995 379 hektarů lesní půda. Zkonfiskovaný majetek byl tvořen 196 000 objekty o různé velikosti.¹⁷²

Tab. 3.1 Zkonfiskovaný majetek v rámci první etapy pozemkové reformy

Území	Zemědělská půda (v ha)	Lesní půda (v ha)	Veškerá půda (v ha)
České země celkem	1 405 070	995 379	2 400 449
z toho pohraničí	1 306 941	648 135	1 955 076
vnitrozemí	98 129	347 244	445 373
Slovensko celkem	245 946	300 000	545 946
Celkem	1 651 016	1 295 379	2 946 395

Zdroj: Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005), vlastní úprava

Jak ilustruje tab. 3.1 a graf 3.1 pozemková reforma na území Československa byla v první etapě uskutečněna na 2 946 395 hektarech půdy, z čehož se ve více než 40 % jednalo o lesy. Na Slovensku bylo zabráno 545 946 hektarů, z toho lesy zabíraly přibližně 300 000 hektarů. Půda o výměře 1 220 743 byla rozdělena do vlastnictví mezi 303 382 přidělců a 1 725 652 hektarů pozemkového vlastnictví si ponechal stát, z čehož 1 246 146 představovaly lesy. Celková suma 2 946 395 hektarů činila téměř čtvrtinu celkového území Československa.¹⁷³

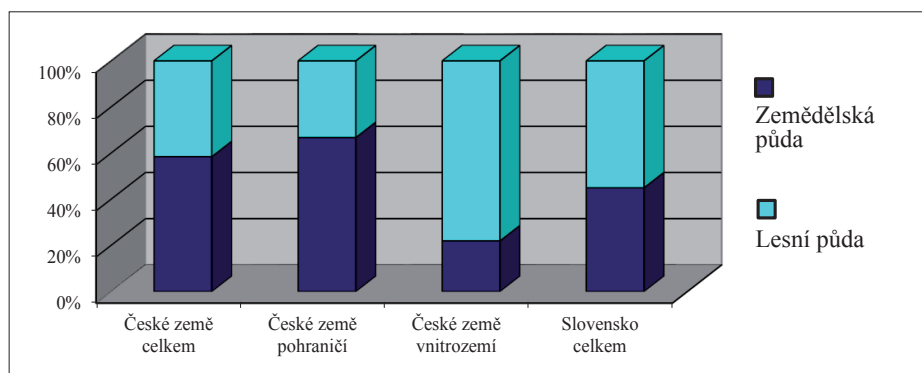
Průběh reformy v Čechách a na Slovensku byl poměrně rozdílný z toho důvodu, že na slovenské části nedošlo k odsunu maďarského obyvatelstva. Z toho logicky vyplývá, že nebylo možno využít značnou rozlohu původně zkonfiskované půdy. V první polovině roku 1945 v období Slovenského národního povstání se

¹⁷² Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005)

¹⁷³ Faltus, J., Průcha, V. (2004), Kaplan, K. (1991)

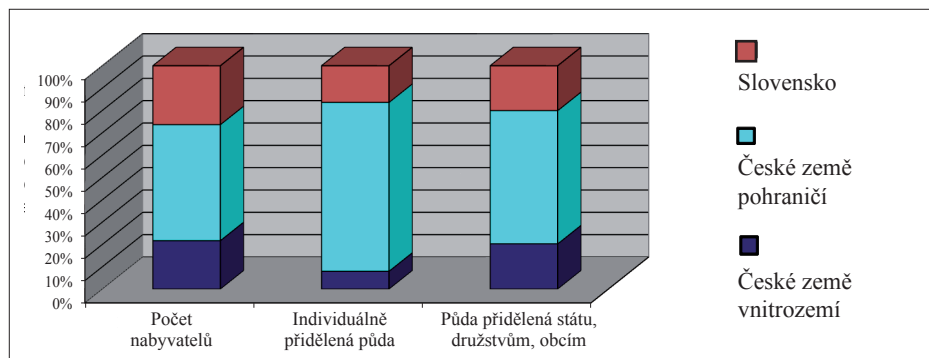
na slovenském venkově ozývalo volání po všeobecné pozemkové reformě, v níž by došlo k rozdělení všech velkostatků, zbytkových majetků a církevní půdy. V této době teprve začínalo osídlování zemědělských oblastí v českém pohraničí. Ministerstvo zemědělství z obavy, že by případné využití rezerv na přiděl pozemků ve vnitrozemí mohlo zpomalit osídlovací akci v celé republice, prosadilo zásadu, aby se na území celého státu postupovalo jednotně a aby se zatím nerozjížděla další etapa reformy na slovenské části.¹⁷⁴

Graf 3.1 Výsledky první etapy poválečné pozemkové reformy (1)

Zdroj: Průcha, V. (1974), vlastní úprava

Graf 3.2 Výsledky první etapy poválečné pozemkové reformy (2)

Zdroj: Průcha, V. (1974), vlastní úprava

V Čechách se pozemková reforma týkala 28% zemědělské půdy, zatímco na Slovensku to bylo necelých 9%. Rozsah půdy k rozdělení byl velmi omezen, mezi 79 976 zájemců bylo rozděleno 203 463 hektarů půdy. Tato skutečnost způsobila velké zklamání slovenských zájemců o půdu, protože se zdaleka

174 Průcha, V. (1974)

nedostalo na všechny. Část z nich se sice přesunula do českého pohraničí, kde byl dostatek půdy, ale i přesto rostlo veliké sociální napětí způsobené stále přetrvávajícím problémem přelidněnosti slovenských vesnic a nedostatkem půdy. Tohoto faktu využili komunisté, kteří se opřeli o tuto skupinu lidí a následně přišli s požadavkem konfiskace církevní půdy, což vedlo k nastartování druhé etapy pozemkové reformy. Výsledkem první fáze pozemkové reformy bylo, že zemědělskou půdu o celkové výměře více než 1 200 tisíc hektarů získalo více než 300 tisíc lidí (viz tab. 3.2).¹⁷⁵

Tab. 3.2 Výsledky první etapy poválečné pozemkové reformy

Území	Počet obyvatelů	Výměra individuálně přidělené půdy (v ha)	Výměra půdy vč. lesní, která byla přidělena státu, družstvům a obcím (v ha)
České země vnitrozemí	65 909	99 535	345 838
České země pohraničí	157 495	937 745	1 017 331
Slovensko	79 976	203 463	342 483
Celkem	300 380	1 240 743	1 705 652

Zdroj: Průcha, V. (1974), vlastní úprava

Reprezentanti nekomunistických stran kritizovali komunisty kvůli jejich stranickému zneužívání pozemkové reformy. Následně byla kritika zaměřena i na hospodářské ztráty v zemědělství, na nízkou kvalifikaci osídlenců, na velký rozsah neobdělávané půdy a na nízkou hranici přidělu půdy, která byla stanovena na 13 hektarů. V průběhu roku 1947 kritikové stále více usilovali o revizi poválečných změn v zemědělství a osídlení pohraničí.

3.4.2 Dokončení poválečné pozemkové reformy

V roce 1948 začala druhá fáze pozemkové reformy, jejíž cílem byla revize pozemkové reformy z předmnichovské republiky. Jejím východiskem se stalo důsledné dodržování zákonných předpisů z let 1919 až 1921. Dne 21. března 1948 přijalo Národní shromáždění zákon o nové pozemkové reformě, tedy zákon o trvalé úpravě vlastnictví zemědělské a lesní půdy. Přijata byla dále novela zákona o revizi předválečné pozemkové reformy a další zákony zabývající se zásadami Hradeckého programu. V dubnu roku 1948 došlo ke schválení zákona o Fondu pro zmírnění škod způsobených v zemědělství mimořádným suchem z roku 1947 a byl přijat i zákon o národním pojištění vztahující se také na rolníky.¹⁷⁶

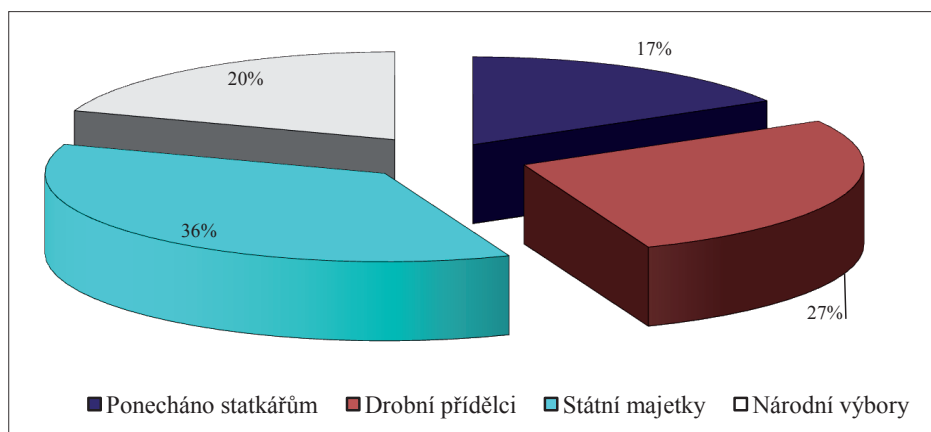
¹⁷⁵ Faltus, J., Průcha, V. (2004), Kaplan, K. (1991)

¹⁷⁶ Průcha, V. (1974)

V průběhu několika týdnů byla na Slovensku dokončena zablokovaná parcelace půdy nepřátel a zrádců a na území celého státu rychle pokračovala revize předválečné pozemkové reformy. Do podzimu 1948 byla většina rozdělené půdy převedena do rukou oprávněných zájemců.¹⁷⁷

V **druhé etapě pozemkové reformy** byl v soupisu velkostatků a zbytkových majetků zaevidován zábor ve výši jednoho milionu hektarů veškeré půdy, z toho 290 000 hektarů činila zemědělská půda. Z této půdy bylo bývalým statkářům ponecháno 60 815 hektarů. Podle záznamů k 1. březnu 1949 bylo mezi drobné přidělce rozděleno 99 783 hektarů převážně zemědělské půdy – jednalo se o doplňkové přiděly malým usedlostem, stavební parcely a zahrádky. Státní majetky získaly 132 337 hektarů a pod správu národních výborů a výrobních družstev přešlo 71 547 hektarů zemědělské půdy. Státním majetkům, státním strojovým stanicím a strojovým družstvům byly přiděleny hospodářské budovy, dobytek a stroje. Co se týče lesních pozemků, ty byly převedeny převážně do vlastnictví státu.¹⁷⁸

Graf 3.3 Výsledek druhé etapy pozemkové reformy

Zdroj: Průcha, V. (1974), vlastní úprava

Druhá fáze reformy omezila soukromé a církevní velkostatky z dob Rakouska–Uherska na celkem 250 hektarů půdy včetně lesů. Zákonem stanovené maximální množství zemědělské půdy bylo určeno na 150 hektarů. Nevelké množství půdy bylo ponecháno původním vlastníkům, ale většina půdy přešla pod správu státních statků, zemědělských družstev, obcí a drobných přidělců. Výjimkou zůstaly pouze lesní pozemky, které získal stát. Druhá etapa

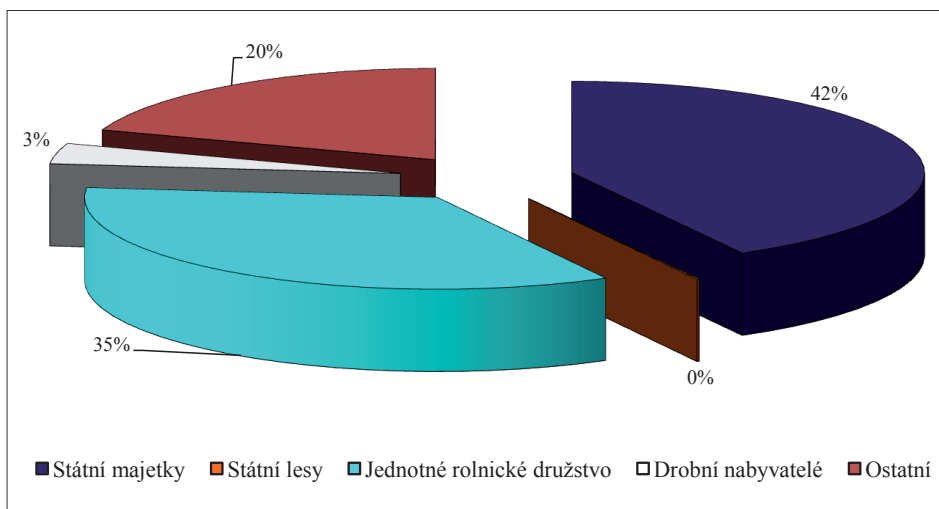
177 Průcha, V. (1974), Kaplan, K. (1991), Faltus, J., Průcha, V. (2004)

178 Průcha, V. (1974)

pozemkové reformy tedy de facto představovala definitivní konec zbývajících feudálních velkostatků.¹⁷⁹

V roce 1948 se začala připravovat **třetí fáze pozemkové reformy**. Návrh na závěrečnou etapu podala Komunistická strana Československa v jejím Hradeckém programu již v dubnu 1947. Její návrh ale nepodpořily ostatní politické strany, proto byla závěrečná etapa reformy uzákoněna až v březnu 1948. Podstata zákona o nové pozemkové reformě spočívala ve stanovení maximální hranice soukromé držby půdy a důsledné uplatnění zásady, že půda může patřit jen tomu, kdo na ní skutečně pracuje. Stát měl vykoupit veškerou půdu soukromých zemědělských výrobců s výměrou přesahující 50 hektarů, včetně vlastnictví rodinných příslušníků. Zároveň se měla vykupovat i půda, jež její vlastníci pronajímali se spekuláčními úmysly. Výjimku představovali pouze drobní majitelé půdy, kteří z důvodu nemoci nebo stáří nebyli schopni obdělávat své pozemky a existenčně záviseli na nájemném z půdy. Církevní půda mohla zůstat ponechána ve správě nižších církevních úřadů až do výměry 30 hektarů, podmínkou byl ovšem souhlas místních rolnických komisí. Co se týče ceny vykupované půdy, ta se měla rovnat přiměřené ceně za posledních deset let, snižené o 20 %.¹⁸⁰

Graf 3.4 Výsledek třetí etapy pozemkové reformy

Zdroj: MZLH (1958), vlastní úprava

179 Faltus, J., Průcha, V. (2004), Kaplan, K. (1991)

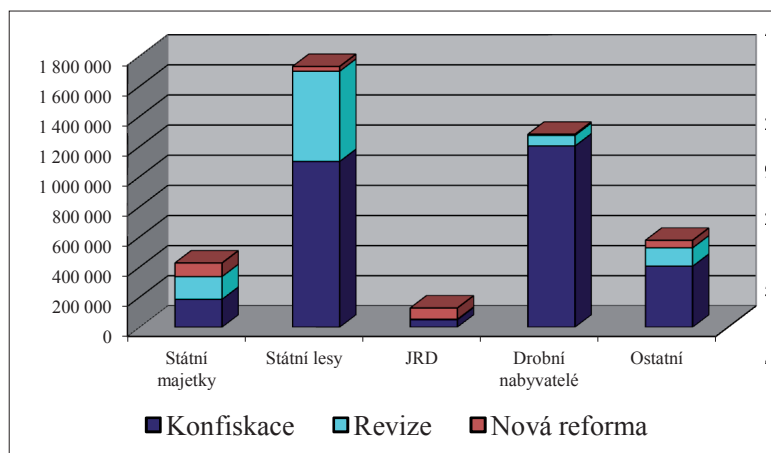
180 Průcha, V. (1974), Faltus, J., Průcha, V. (2004)

Závěrečná etapa nové pozemkové reformy se prolínala s obdobím združstevňování československého zemědělství v období 1949–1951. Tato skutečnost měla značný vliv na výsledky pozemkové reformy především tím, že přednostně byla půda přidělována socialistickému sektoru. Podle dat k 1. květnu 1951 se během třetí etapy reformy rozdělilo 253 483 hektarů většinou zemědělské půdy, z čehož na státní majetky připadlo 42 %, na státní lesy 0,1 %, na Jednotné rolnické družstvo 34,6 %, na drobné nabyvatele 3,6 % a na ostatní 19,7 %.¹⁸¹

3.4.3 Důsledky poválečné pozemkové reformy

Všechny tři fáze pozemkové reformy představovaly hluboký zásah do vlastnických vztahů a ovlivnily životní podmínky statisíců lidí, jejichž život byl spjat s prací na půdě. Během reformy se odstranilo pozemkové vlastnictví cizinců, zjednodušila se struktura vesnice a změnil se poměr mezi ekonomickými sektory v zemědělství. Postupně bylo dosaženo rozšíření základny socialistického sektoru, který byl reprezentován státními majetky a lesy, státními strojovými stanicemi, zemědělským majetkem pod správou národních výborů a výrobními nebo strojovými zemědělskými družstvy. K tomuto rozšíření došlo prostřednictvím částečné nacionalizace půdy a přesunů zkonfiskovaného nebo vykoupeného majetku. Po třetí fázi pozemkové reformy představovaly kapitalistický sektor v zemědělství pouze podniky větších sedláků, u nichž výměra půdy nepřesahovala 50 hektarů. Především v první etapě reformy se prostřednictvím změn půdní držby značně upevnil malovýrobní sektor a v jeho rámci nabývaly na významu střední rodinné podniky.¹⁸²

Graf 3.5 Výsledek rozdělení veškeré půdy během poválečné pozemkové reformy

Zdroj: SŠÚ (1968), vlastní úprava

181 MZLH (1958)

182 Průcha, V. (1974)

Poválečná pozemková reforma byla velmi rozsáhlým procesem a zasáhla přibližně čtyři miliony hektarů půdy. Tato ohromná výměra představovala třetinu území Československa. Z toho téměř 70% půdy bylo získáno konfiskací, více jak 20% revizí předválečné reformy a pouhých 6 procent novou pozemkovou reformou. Podrobný souhrn výsledků pozemkové reformy ilustruje tabulka 3.3.¹⁸³

Tab. 3.3 Výsledky jednotlivých etap pozemkové reformy k 1. květnu 1951

Půda	Celkové rozdělení půdy		Rozdělení půdy (v ha) získané		
	v ha	v %	konfiskací	revizí předválečné reformy	novou pozemkovou reformou
Veškerá půda	4 143 149	100,0	2 946 395	943 271	253 483
z toho státní majetky	426 440	10,3	186 232	150 208	90 000
státní lesy	1 730 999	41,8	1 100 966	598 780	31 253
Jednotné rolnické družstvo	127 506	3,1	50 221	2 845	74 440
drobní nabyvatelé	1 281 008	30,9	1 203 518	69 782	7 708
Ostatní	577 196	13,9	405 458	121 656	50 082
Zemědělská půda	2 135 798	100,0	1 651 016	270 292	214 490
z toho státní majetky	426 074	19,9	185 866	150 208	90 000
státní lesy	13 755	0,6	5 922	7 573	260
Jednotné rolnické družstvo	127 147	6,0	50 043	2 804	74 300
drobní nabyvatelé	1 278 805	59,9	1 201 430	69 667	7 708
ostatní	290 017	13,6	207 755	40 040	42 222

Zdroj: SŠÚ (1968), vlastní úprava

Nejpodstatnějším politickým cílem reformy bylo upevnit třídní svazek dělnické třídy a rolnictva. Převažující část malých a středních rolníků podporovala československé společenské přeměny. Jejich postoj se stal jednou z rozhodujících příčin porážky buržoazie a konečného vítězství socialistické revoluce.¹⁸⁴

Dne 9. května 1948 Národní shromáždění přijalo Ústavu, v níž byly zakotveny sociálně-ekonomické přeměny, které byly uskutečněné během revoluce a dovršené po únoru 1948. Ve dvanáctém článku Ústavy bylo uvedeno: „Hospodářská soustava Československé republiky je založena na znárodnění nerostného

183 MZLH (1958)

184 Průcha, V. (1974)

bohatství, průmyslu, velkoobchodu a peněžnictví; na vlastnictví půdy podle zásady „půda patří tomu, kdo na ní pracuje“; na ochraně drobného a středního podnikání a na nedotknutelnosti osobního majetku. Všechno národní hospodářství v Československé republice necht' slouží lidu. V tomto veřejném zájmu řídí stát veškerou hospodářskou činnost jednotným hospodářským plánem.“¹⁸⁵

Ústava výslovně zakazovala výdělečné monopolní organizace, především kartely, trusty a syndikáty. Dále stanovovala, že výrobní prostředky jsou buď národním majetkem, majetkem lidových družstev, nebo jsou v soukromém vlastnictví jednotlivých výrobců. Rozsah soukromého vlastnictví byl ale limitován počtem zaměstnanců a výměrou. Zaručeno bylo soukromé vlastnictví drobných a středních podniků do 50 zaměstnanců i soukromé vlastnictví půdy s výměrou do 50 hektarů u zemědělců, kteří na ní sami pracovali. Do kategorie výhradně národního majetku spadaly nerostné suroviny a jejich těžba, zdroje energie a energetické podniky, doly a hutě přírodní léčivé zdroje, výroba předmětů sloužících zdraví lidu, podniky čítající nejméně 50 zaměstnanců nebo osob v nich činných (pokud nešlo o lidová družstva), banky a pojišťovny, veřejná železniční doprava a pravidelná silniční a letecká doprava, pošta, veřejný telegraf a telefon, rozhlas, televize a film. V Ústavě bylo dále uvedeno, že zákonem stanovený rozsah znárodnění nesměl být omezován. Ústava přijatá pod č. 150/1948 Sb. zakotvovala dosažené revoluční vymoženosti a zároveň uvolňovala prostor pro následující socialistické přeměny.¹⁸⁶

3.4.4 Vliv pozemkové reformy na vývoj církevního majetku

Během nacistické okupace přišla církev o své nemovitosti v pohraničí, které byly zkonfiskovány a staly se majetkem Velkoněmecké říše. K navrácení tohoto majetku mělo dojít na základě zákona o vrácení majetku č. 5/1945 Sb., ovšem ve skutečnosti se výkon zákona neustále odkládal a díky únoru 1948 k navrácení vlastnických práv církvi již nedošlo.¹⁸⁷

Mimo to začala Československá republika podnikat další kroky v neprospěch církevního majetku. Nejdříve byl vydán zákon o revizi první pozemkové reformy č. 142/1947 Sb., který měl z původních 177 673 ha církevní půdy ponechat ve vlastnictví církve jen 5 203 ha půdy. Tento zábor byl proveden ještě před únorem roku 1948. Po únoru 1948 byl vydán nový zákon o pozemkové reformě č. 46/1948 Sb., na základě kterého byla zkonfiskována veškerá

185 Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., čl. XII

186 Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

187 Kalný, M. (1995)

církevní zemědělská i lesní půda. Ve vlastnictví církve zůstaly jen kostely a farní pozemky o maximální rozloze 2 ha. Přestože oba uvedené zákony zakotvovaly povinnost poskytnout majitelům odebrané půdy finanční náhradu, nikdy k tomu nedošlo.¹⁸⁸

3.5 Srovnání poválečné pozemkové reformy s předmnichovskou reformou

V Československé republice představovaly obě pozemkové reformy výrazný zásah do soukromého vlastnictví ze strany státu, datovaný v první polovině dvacátého století. Společným rysem je i skutečnost, že strany, které se angažovaly v uskutečnění pozemkové reformy (tedy agráři a později komunisté), si získaly nevídanou přízeň československého obyvatelstva a tím i podstatné volební zisky. Tyto strany rovněž obsadily klíčové instituce politiky v průběhu obou reforem. Z historického vývoje vyplývá lhostejnost zemědělského obyvatelstva k politice, neboť ideová politika agrárů a komunistů byla velmi odlišná. Jejich společným politickým krokem ve vztahu k zemědělcům bylo pouze naslibování řady různorodých výhod a finanční podpory.¹⁸⁹

Z hlediska délky trvání se reformy neshodují. Zatímco předmnichovská reforma začínající rokem 1919 byla realizována pozvolna v průběhu celých 18 let, poválečná reforma byla komunisty prosazena během tří let, a co se týče zemědělského osídlení, to trvalo ještě kratší dobu. Důvodem rychlého průběhu pozemkové reformy po květnu 1945 byla provázanost osídlování s odsunem Němců. Majetky, které německá menšina zanechala na našem území, musely být obsazeny co nejrychleji z důvodu hrozící nemalé národohospodářské ztráty.¹⁹⁰

Při srovnání reforem najdeme odlišnosti i ve vztahu k soukromému vlastnictví. Při realizaci reformy z roku 1919 byla půda převedena trvale a bez komplikací do soukromých rukou rolníků a tím byla potvrzena nedotknutelnost pozemkového majetku i do budoucna. Naprostá většina zemědělského sektoru zůstala v soukromém vlastnictví, k čemuž přispělo i nedůsledné plnění a vymáhání reformy. Při aplikaci reformy z roku 1945 vše nejprve nasvědčovalo tomu, že reforma bude ve vztahu k soukromému vlastnictví vstřícná obdobně jako předmnichovská reforma. Tato vstřícnost byla slibována všemi politiky včetně příslušníků Komunistické strany Československa jak na shromáždění zemědělců, tak i v nejrozličnějších dobových dokumentech. Realita však byla jiná, neboť

188 Kalný, M. (1995)

189 Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005)

190 Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005)

soukromé zemědělské vlastnictví stále více ztrácelo své pozice, o které takřka definitivně přišlo po únoru roku 1948 v rámci kolektivizace zemědělství.¹⁹¹

Další rozdíl spočíval i v odlišných hospodářských výsledcích zemědělského sektoru. V období první republiky byla zemědělská výroba typická vzestupným trendem po celá dvacátá léta a před druhou světovou válkou získala titul relativně vyspělého hospodářského odvětví, neboť převyšovala evropský průměr. Po roce 1945 se situace změnila – během prvních dvou let výroba vzrostla, avšak navýšení vzniklo ze základu zasaženého válkou. V roce 1946 se celková hrubá zemědělská produkce zvýšila o 25,8 % oproti roku 1945 a v přepočtu na jeden hektar zemědělské půdy došlo k růstu o 27,5 %. Dvouletý hospodářský plán na období 1947–1948 předpokládal dosažení předválečné úrovně v roce 1948. Tohoto cíle ovšem nebylo dosaženo a jako oficiální důvod byla uváděna neúroda způsobená drtivým suchem v roce 1947. Tento důvod však nebyl jediným, neboť řada jiných zemí postižených suchem vykazovala v zemědělství hospodářský růst. Mezi další příčiny neúspěchu lze zařadit nedostatek pracovních sil a nízkou kvalifikaci nových osídlenců v pohraničí. Po roce 1948 způsobila hospodářské ztráty násilná kolektivizace zemědělství. Zatímco ve většině západoevropských zemí bylo předválečné úrovně hrubé zemědělské produkce dosaženo již v roce 1949, v Československu se to podařilo až v roce 1964, tj. téměř dvacet let po ukončení druhé světové války.¹⁹²

3.6 Znárodnění

Již na začátku července roku 1945 začaly probíhat přípravy na znárodnění. Za tímto účelem byla na ministerstvu průmyslu zřízena speciální 52 členná ústřední pracovní komise pro znárodnění průmyslu, v jejímž čele stál ministr Bohumil Laušman.¹⁹³

Znárodnění bylo realizováno na základě čtyř znárodnovacích dekretů, podepsaných tehdejším prezidentem Edvardem Benešem dne 24. října 1945. O čtyři dny později byly dekrety slavnostně vyhlášeny při manifestaci na Václavském náměstí u příležitosti vzniku Československé republiky. Jednalo se o následující dekrety:¹⁹⁴

- dekret č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků;

191 Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005)

192 Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005)

193 Jech, K. (2002)

194 Faltus, J., Průcha, V. (2004)

- dekret č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského;
- dekret č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank;
- dekret č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven.

Znárodnění představuje odejmutí vlastnického práva původním vlastníků. V Československu bylo znárodnění uskutečněno formou zestátnění, kdy všechna vlastnická práva k znárodněnému majetku byla převedena na stát. Znárodnění mělo vést k upevnění samostatnosti Československé republiky a současně mělo řešit finanční problémy množství podniků a bank. Stát je chtěl prostřednictvím znárodnění ochránit před bankrotem a usnadnit jim nástup k poválečnému vývoji.¹⁹⁵

3.6.1 Znárodnění průmyslu

Rozsah znárodnění nebyl stejný ve všech odvětvích průmyslu, odlišnosti závisely na významu odvětví pro národní hospodářství. V plném rozsahu byly znárodněny doly, elektrárny, plynárny, železárny, ocelárny, válcovny, zbrojní závody, klíčové obory chemického průmyslu, výroba léčiv, cementárny, výroba celulózy, cukrovary a lihovary nedružstevního charakteru – tedy odvětví mimořádného státního zájmu. V ostatních odvětvích byla hranice znárodnění stanovena většinou počtem zaměstnanců, zpravidla podle průměru stavů ke dnům 1. ledna 1938 až 1940, přičemž znárodněny byly podniky s více jak 500 pracovníky. Tento limit se ale lišil v jednotlivých oborech a v závislosti na dosaženém stupni koncentrace výroby osciloval mezi 150 až 500 zaměstnanci. Pro ilustraci, ve slévárnách, přádelnách, tkalcovnách a kožedělných podnicích byla mez stanovena na 400 osob, v papírnách a dřevozpracujícím průmyslu na 300 osob, v cihelnách, textilkách a tiskárnách na 200 osob, u pil a porcelánek na 150 osob. Ve vybraných odvětvích se kritériem pro znárodnění stal roční objem produkce nebo kapacita výrobního zařízení. Toto kritérium zasáhlo například sklárny, mlýny či pivovary. Přehled o znárodnění průmyslu zobrazuje následující tabulka.¹⁹⁶

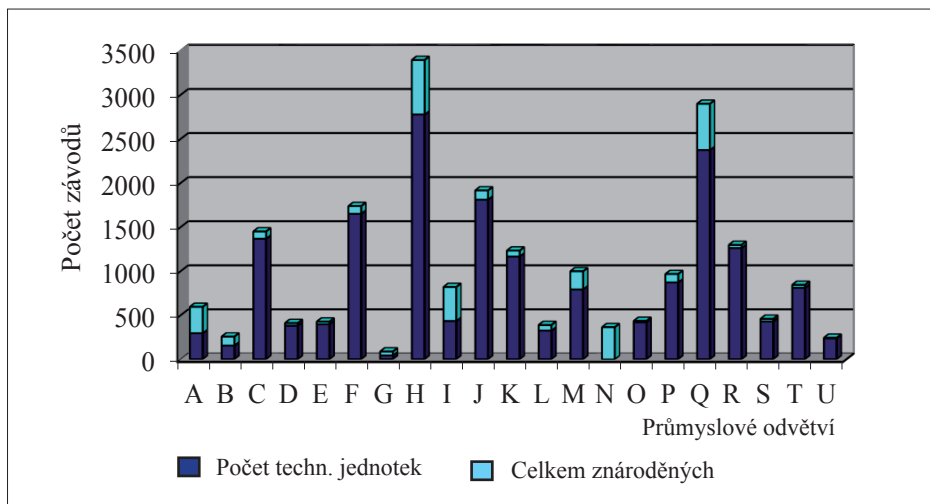
195 Plíva, S. (1991), Steiner, J., Krol, J. (1997)

196 Plíva, S. (1991), Steiner, J., Krol, J. (1997)

Tab. 3.4 Počet znárodněných průmyslových závodů a jejich zaměstnanců v ČSR v roce 1945

Průmysl	Počet techn. jednotek	Celkem znárodněno	%	Počet zaměstnanců	Celkem znárodněných	%
A – báňský	298	298	100,0	133 585	133 585	100,0
B – cukrovarnický	158	100	63,3	14 937	10 429	69,8
C – lihovarnický	1370	81	5,9	11 524	2 370	20,6
D – pivovarský a sladařský	384	28	7,3	15 254	3 733	24,5
E – mlynářský	399	29	7,3	7 237	1 454	20,1
F – potravinářský	1653	86	5,2	61 027	7 980	13,1
G – výroba železa	45	44	97,8	39 907	39 671	99,4
H – železa a kovů	2778	618	22,2	349 113	253 486	72,6
I – energetický	436	385	88,3	37 955	37 598	99,1
J – pil	1813	103	5,7	34 022	5 369	15,8
K – dřevozpracující	1168	66	5,7	42 941	11 156	26,0
L – papíru	327	63	19,3	32 067	19 477	60,7
M – chemický	795	204	25,7	72 900	55 704	76,4
N – kamene, zemin a keramiky	1 500	365	24,3	58 349	36 985	63,4
O – stavební	424	12	2,8	40 871	5 882	14,4
P – sklářský	874	94	10,8	33 453	22 548	67,4
Q – textilní	2375	524	22,1	177 224	97 244	54,3
R – oděvní	1264	34	2,7	41 620	10 945	26,3
S – kožedělný	432	28	6,5	40 765	23 845	58,5
T – tisku	814	31	3,8	25 974	714	2,7
U – vodáren	239	6	2,5	3 579	24	0,7

Zdroj: Mrázek, O. (1947), vlastní úprava

Graf 3.6 Počet znárodněných průmyslových závodů v ČSR v roce 1945

Zdroj: Mrázek, O. (1947), vlastní úprava

Pozn.: Vysvětlivka k jednotlivým průmyslovým odvětvím viz tab. 3.4, sloupec 1.

Díky znárodnění stát získal nejen všechny budovy a zařízení znárodněných podniků, ale také veškerá k tomu náležející práva, tj. patenty, licence, cenné papíry apod. Celkově podlehlo znárodnění více než 3 000 průmyslových podniků, v nichž pracovalo 61,6 % zaměstnanců. Mimo zůstalo zhruba 4 000 průmyslových konfiskátů, tzn. podniků a firem pod národní správou, na něž se nevztahovala kritéria znárodnění, a v nichž pracovalo 13 % pracovníků. V březnu 1947 bylo určeno, že tyto podniky budou postupně včleňovány do národních podniků nebo budou předány družstvům, obcím či soukromníkům. Těžištěm znárodněného průmyslu se stal těžký průmysl. Soukromé podnikání (převážně tvořené menšími podniky do 50 zaměstnanců) si po říjnu 1945 udrželo dominanci vedle zemědělství i ve stavebnictví, řemesle, velkoobchodě, maloobchodě a zahraničním obchodě. Směr ekonomického vývoje začal být určován znárodněným sektorem, jež zaujal rozhodující postavení v klíčových oborech.¹⁹⁷

3.6.2 Znárodnění akciových bank

Akciové banky nacházející se na území bývalého Protektorátu se kvůli nacistické okupační politice dostaly do značných finančních potíží. Odhad celkové výše škod způsobené československému peněžnictví představoval 64,9 miliardy korun. Hlavní díl tvořily nezúročitelné pokladniční poukázky a směnky zhroutené nacistické říši, které pod nátlakem německých okupantů musely přijímat

¹⁹⁷ Mrázek, O. (1947)

všechny české peněžní ústavy. Začátkem roku 1945 vlastnilo devět největších akciových bank se sídlem v Protektorátu a Sudetech spolu s Pražskou a Poštovní spořitelnou směnky a poukázky v hodnotě více než 41 miliard korun. Tato suma dosahovala 42 % v bankách uložených vkladů na běžných účtech či na vkladních knížkách. Z těchto směnek a poukazek se staly nedobytné pohledávky.¹⁹⁸

V prvních poválečných měsících fungovaly na území Československa dvě cedulové banky, a to Národní banka pro Čechy a Moravu (později přijala své původní označení Národní banka Československá) a Slovenská národní banka. Na podzim roku 1945 byla ukončena existence dvou centrálních bank a působnost Národní banky Československé byla rozšířena na celé území republiky. Ze Slovenské národní banky se stala Národní banka Československá – oblastný ústav pre Slovensko. V bankovním odvětví zastávaly rozhodující roli akciové obchodní banky. V květnu 1945 jich v českých zemích působilo osm a na Slovensku šest (viz tabulka 3.5). Krátce po ukončení války probíhala likvidace německých bank a byla obnovena činnost Pražské úvěrní banky a Legiobanky, které v období okupace svou činnost ukončily.

Tab. 3.5 Akciové obchodní banky v poválečném Československu

České země	Slovensko
Živnostenská banka	Tatrabanka
Pražská zúčtovací banka	Slovenská banka
Ústřední banka družstev	Sedliacka banka
Zemědělská banka	Ľudová banka
Plzeňská banka	Stredoslovenská banka
Moravská banka	Myjavská banka
Pražská úvěrní banka	
Legiobanka	

Zdroj: Vencovský, F. (1999), vlastní úprava

Převážná část akciových bank v českých zemích se po ukončení války ocitla téměř před krachem, což logicky vytvářelo nátlak na jejich sanaci státem. Vládní strany dospěly k dohodě o znárodnění akciových bank, která vyvrcholila dne 24. října 1945, kdy prezident E. Beneš podepsal dekret o znárodnění akciových bank.¹⁹⁹

198 Chmela, L. (1946), Jančík, D. (2000)

199 Jančík, D. (2000)

Znárodnění se týkalo všech akciových bank, čímž byla zformována struktura 14 československých bank, tedy národních podniků. Znárodnění se nevztahovalo na lidové peněžní ústavy družstevního typu, ani na Národní banku Československou²⁰⁰ (ta byla znárodněna až v roce 1948). I přes to, že akciové banky byly postátněny již v roce 1945, jednání o jejich konečné organizaci probíhalo od podzimu 1946 až do 16. ledna 1948, kdy vláda rozhodla o jejich sloučení ve tři ústavy v českých zemích (Živnostenská banka, Legiobanka a Moravská banka) a dva na Slovensku (Slovenská banka a Tatrabanka).²⁰¹

3.7 Struktura zemědělské půdy podle sektorů

Informace ohledně rozdělení zemědělské půdy mezi státní sektor, družstevní sektor a jednotlivě hospodařící rolníky v letech 1945–1948 je velmi obtížné dohledat, protože v tomto období nebyly vydávány statistické ročenky, které tyto údaje zahrnují. Statistická ročenka byla vydána až v roce 1948, bohužel ale údaje ohledně rozdělení půdy mezi jednotlivé sektory neobsahuje.

3.8 Dílčí závěry

Období mezi lety 1945 až 1948, přestože bylo velmi krátké, bylo z hlediska změn vlastnických práv jednou z nejvýznamnějších etap ve zkoumaném období. Stát v té době velmi důsledným způsobem přistoupil ke konfiskaci (resp. znárodnění) majetku odsunutých Němců, Maďarů, kolaborantů, zrádců a dalších nepřátel státu. Tímto způsobem stát získal do svého vlastnictví největší rozlohu půdy od roku 1918.

Právní úprava byla realizována velmi pružně od června do října roku 1945. Na území ČR bylo zkonfiskováno v pohraničí cca 1,96 mil. ha, ve vnitrozemí cca 450 tis. ha, celkem tedy bylo zkonfiskováno cca 2,4 mil. ha. Na Slovensku to bylo cca 550 tis. ha. V Čechách se v tomto období pozemková reforma dotkla 28 % veškeré zemědělské půdy, zatímco na Slovensku pouhých 9 %.

V roce 1948 začala druhá fáze poválečné pozemkové reformy s cílem revidovat první pozemkovou reformu a dokončit ji v souladu s původním platným právem. Druhá a třetí etapa reformy se paradoxně prolínala s již počínajícím obdobím združstevňování zemědělství, což samozřejmě mělo významný vliv na výsledky pozemkové reformy.

200 Národní banka Československá byla zřízena v roce 1920 na základě zákona č. 370/1920 Sb. o akciové bance cedulové. Akciová jistina 405 mil. korun byla rozdělena na 120 tisíc nedělitelných rubropisem převoditelných akcií znějících na jméno a zapsaných v knize akcionářů. Stát vlastnil 1/3 těchto akcií. (NBČS 2011)

201 Steiner, J., Krol, J. (1997)

Zde si je potřeba položit otázku: „Jakou motivaci měla poválečná vládní a politická garnitura realizovat tak širokou a hlubokou změnu vlastnických práv ovlivňujících životy statisíců, možná i milionů lidí?“

- Vůlí celého národa a totožně politické a vládní reprezentace bylo vypořádání se se zrádci a kolaboranty, resp. německým obyvatelstvem, které se na této zvěli podílelo. Zde existovala průřezově absolutní shoda.
- Dalším velmi významným motivem bylo dokončení oslabení ekonomického, a tudíž ve svém důsledku politického, vlivu církví. V roce 1947 byla zahájena revize první pozemkové reformy, ve které bylo dokončeno odebrání půdy církvím. Na tomto místě je nutno poznamenat, že jak za vlády Masarykovy garnitury, tak v poválečném období prezidenta Beneše, neměl stát s odnímáním půdy zejména katolické církvi morální ani právní problém, a to vzhledem k tomu, že převážná většina církevního majetku byla považována za vlastnictví státu na základě veřejného práva s tím, že stát tento majetek jako veřejné jmění pouze svěřoval církvi do užívání.
- Velmi významným faktorem byla nutnost obsazení pohraničních oblastí, odkud byli vysídleni občané německé národnosti. Z národohospodářského hlediska byl velký problém zachovat kontinuitu výroby a produkce ve všech odvětvích v oblastech postižených vysídlením.

Zcela odlišný cíl realizovaný prostřednictvím reformy měla komunistická strana. Vzhledem k tomu, že se od roku 1946 podílela na vládě, jejím nedeklarovaným cílem bylo sjednotit „třídní svazek“ mezi dělníky a rolníky tak, aby byl vytvořen pevný blok pro následující očekávaný politický souboj, na jehož konci mělo být vítězství levice. Období mezi lety 1945 až 1948 z hlediska vlastnických vztahů je nutno označit za velmi rozsáhlý a rychlý proces ve změně vlastnických práv. Tato reforma se dotkla 4 mil. ha půdy, což byla třetina území tehdejšího Československa. Z těchto 4 mil. ha bylo získáno 70 % půdy konfiskací, více jak 20 % obnovou a dokončením první pozemkové reformy a pouhých 6 % novou pozemkovou reformou.

Z hlediska vnímání parlamentní demokracie po roce 1989 je toto období označeno jako období demokratické a tudíž všechny změny ve vlastnických právech, které byly realizovány v tomto období, jsou považovány za změny legitimní a po právu.

4. Období 1948–1989

4.1 Výchozí situace

4.1.1 Příprava kroků ke kolektivizaci zemědělství

Od začátku roku 1949 zahájila komunistická propaganda kampaně, ve kterých vyzdvihovala přechod ke kolektivním formám hospodaření. V této souvislosti byla zmiňována dlouholetá tradice českého a slovenského venkova a zdůrazňovala se dobrovolnost při zakládání jednotných zemědělských družstev. Dne 23. února 1949 byl vydán zákon č. 69/1949 Sb. o jednotném zemědělském družstvu, který byl spolu s prvními vzorovými stanovami jednotných zemědělských družstev z března roku 1949 nabídkou a výzvou všem vrstvám zemědělců. Ze začátku byl do nově zakládaných jednotných zemědělských družstev (dále JZD) povolen vstup i velkým rolníkům, tj. bohatým zemědělcům. Ze strany KSČ to ovšem byl jen krátkodobý manévr, jehož cílem bylo uklidnění obav zemědělské veřejnosti z vytváření kolchozů sovětského typu. Po dvou letech KSČ prohlásila, že vesnický boháč neboli kulak do JZD nepatří, protože by jeho kolektiv a hospodaření vnitřně rozkládal. Charakter bohatých vesnických rolníků byl komunisty nazýván jako čistě vykořisťovatelský. KSČ zdůrazňovala špatné vlastnosti bohatých rolníků, zejména sklon ke škůdcovské činnosti a jejich nepřátelství vůči pracujícím rolníkům. Z těchto příčin byl proti nim veden tvrdý třídní boj.²⁰²

4.1.2 Socializace vesnice a vznik jednotných zemědělských družstev

Jednotná zemědělská družstva vznikala na základě výše uvedeného zákona č. 69/1949 Sb. Stanovených cílů, které tvořily výše popsany předmět činnosti JZD, mohlo být dosaženo i prostřednictvím stávajících družstev. Přijatý zákon ale usiloval o navození dojmu, že je třeba existující družstva slučovat do větších celků a tím nenápadně provést reformu v oblasti zemědělského života. Ve skutečnosti bylo cílem zákona získat kontrolu nad všemi družstvy mimo spotřební družstva.²⁰³

202 Jech, K. (2008), Blažek, P., Kubálek, M. (2008)

203 Feierabend, L. (2007)

Samotný proces združstevňování probíhal velmi jednoduše. V dané vsi byl vytvořen přípravný výbor nového jednotného zemědělského družstva, který byl tvořen pěti až deseti členy. Členové výboru museli splnit podmínku, že v minulosti byli zemědělci nebo hospodařícími nájemci půdy. Vedle toho docházelo k vytváření seznamu, který obsahoval již existující družstva a jejich členy, a také seznamu lidí, kteří chtěli do nově vzniklých JZD vstoupit. Dalším krokem bylo schválení ze strany Ústřední rady družstev. Pokud ke schválení došlo, zbývalo jen, aby valná hromada příslušného JZD probrala a přijala vzorové stanovy vypracované ministerstvem zemědělství.²⁰⁴

Hlavním cílem jednotných zemědělských družstev bylo sjednocení veškerého družstevního života na vesnici na principu lidových a demokratických zásad. Tyto zásady měly malým a středním rolníkům a veškerému pracujícímu lidu zaručit, že družstevní hnutí má sloužit výhradně k jejich prospěchu. Tím bylo myšleno zvelebování zemědělské výroby, plnění pětiletého plánu v zemědělství a zvyšování kulturní a sociální úrovně venkova. Malým a středním rolníkům bylo prostřednictvím tohoto poslání vštěpováno, že družstevní organizace se vrací do jejich rukou, budou sloužit jejich zájmům a účinně jim pomáhat díky lidově demokratickému zřízení v Československu.²⁰⁵

Úkolem JZD bylo zajistit organizační, politické a materiální předpoklady pro nástup k vyšším výrobním formám v zemědělství na základě zásady vytvoření družstev na nejširším možném základě. Tento základ představovali malí a střední rolníci, kovorolníci, zemědělstí rolníci, živnostníci a všichni ostatní s jakýmkoli vztahem k zemědělství.²⁰⁶

4.1.3 Typy jednotných zemědělských družstev

Zakládání prvních jednotných zemědělských družstev v Československu bylo prováděno formou nátlakové akce, která byla organizována ze strany vládnoucí KSČ. Cílem jejich stoupenců byla snaha připodobňovat probíhající kolektivizaci k procesu združstevňování. Co se týče těchto pojmů, jejich významy jsou zcela odlišné. Pojmem kolektivizace, jež se stala základem socializace vesnice, lze označit zavádění centrálně administrativního systému řízení do zemědělství. Na druhou stranu pojem združstevňování představuje vznik samostatných a samosprávných organizací pracujících v podmínkách tržního hospodářství. Jak už bylo uvedeno, nově vznikající jednotná zemědělská družstva sovětského typu neměla se skutečnými družstvy nic společného, neboť zde neplatila dobrovolnost vstupu, neexistovala družstevní samospráva, ani členské podíly.²⁰⁷

204 Feierabend, L. (2007)

205 Feierabend, L. (2007)

206 KSČ-ÚV-02/1 b)

207 KSČ-ÚV-02/1 c)

Od roku 1949 byly na území Československa zakládány čtyři druhy družstev. Proces združstevňování začal zakládáním **družstva I. typu**, jehož základem byly dvě fáze. V první fázi bylo úkolem družstevníků realizovat nějaký společný projekt, v oblasti zemědělství se mohlo jednat např. o vybudování nové líhně vajec nebo nové odchovny telat. Podstatou další fáze bylo přesvědčovat jednotlivé členy družstev, aby vykonávali práci v zemědělství společně ve formě „sousedské výpomoci“. V případě družstev I. typu byly všechny pozemky soukromým vlastnictvím zemědělců a stále platily stanovené hranice mezi nimi.²⁰⁸

Pokud byly splněny všechny podmínky pro vznik družstva I. typu, bylo možno přistoupit k zakládání **družstev II. typu**. Při zakládání těchto družstev byly rušeny hranice mezi jednotlivými pozemky prostřednictvím rozorávání mezí. Veškerá půda byla obhospodařována celou vesnicí, společně se plánovaly výměry pozemků určené k pěstování plodin, sena a krmiva pro zvířata. V tomto typu družstev stále ještě zůstalo zachováno soukromé vlastnictví, rozlohy pozemků jednotlivých majitelů byly zaznamenávány a podle toho jim byl posléze rozdělován podíl ze sklizně. Každý člen družstva měl také povoleno chování vlastního dobytka.²⁰⁹

U družstev I. i II. typu stále ještě nedocházelo ke kolektivnímu řízení, ke kterému ale došlo u **družstev III. typu**. U tohoto typu zůstala půda majetkem členů družstev, kteří se však vzdali všech práv, která měla cokoli společného se samotným hospodařením. Všechny vypěstované plodiny už nepatřily členům družstev, jako tomu bylo u II. typu, ale náležely jednotnému zemědělskému družstvu i přes skutečnost, že práce na půdě pocházela právě od samotných členů. Všichni odevzdávali svůj dobytek i veškerý inventář kolektivu s tím, že si mohli ponechat jeden kus dobytka, který mohli využívat pro svou vlastní potřebu.²¹⁰

Následovala **družstva IV. typu**, která již byla pravým sovětským kolchozem, kde bylo soukromé vlastnictví totální utopií.²¹¹

Tabulka 4.1 ilustruje počty jednotlivých typů družstev v období 1950 až 1951. Z uvedených dat vyplývá, že počet JZD II. typu se nejprve zvýšil a následně klesl pod počáteční úroveň. U dalších dvou typů JZD měl vývoj jejich počtu rostoucí tendenci.

208 Blažek, P., Kubálek, M. (2008), Václavů, A. (1999)

209 Feierabend, L. (2007)

210 Feierabend, L. (2007)

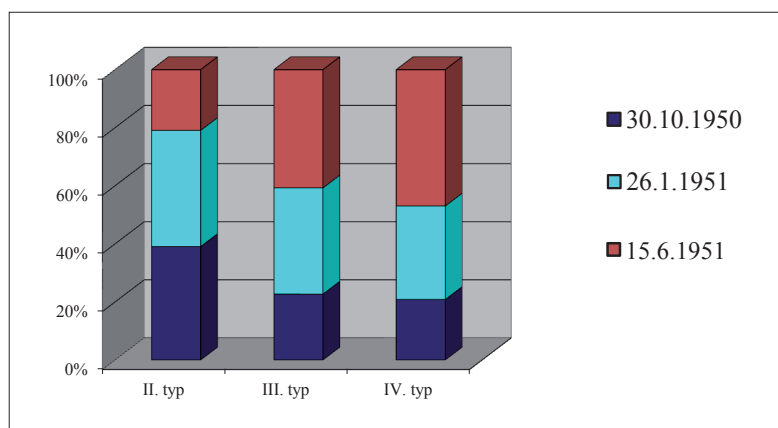
211 Feierabend, L. (2007)

Tab. 4.1 Jednotná zemědělská družstva typu II, III, IV v Československu v letech 1950–1951

Datum	Jednotná zemědělská družstva						
	Celkem	II. typ		III. typ		IV. typ	
		Počet	%	Počet	%	Počet	%
30.10.1950	3 132	1 982	63,2	1 050	33,7	100	3,1
26.1.1951	3 868	2 026	52,4	1 688	43,6	154	4,0
15.6.1951	3 167	1 061	33,5	1 881	59,4	225	7,1

Zdroj: Feierabend, L.. (2007), vlastní úprava

Graf 4.1 Vývoj počtu JZD typu II, III, IV v Československu v letech 1950–1951

Zdroj: Feierabend, L. (2007), vlastní úprava

4.1.4 Státní statky

Státní statky byly v Československu zřízeny zákonem č. 312/1948 Sb. o organizaci státních lesů a statků ze dne 1. ledna 1949. Státní statky jako forma socialistických zemědělských podniků všelidového vlastnictví byly zřízeny jako jeden národní podnik. K 1. 1. 1949 jejich výměra činila 146 473 ha zemědělské půdy, z toho 115 833 ha orné půdy. Státní statky postupně přebíraly půdu bývalých velkostatků, zbytkových a církevních statků, horských pastevních družstev, zemských národních výborů atd.²¹²

Státní statky měly být vzorem předností socialistické zemědělské výroby. Nejdříve zabezpečovaly výrobu na opuštěné neobdělávané půdě, především v neosídlených pohraničních oblastech. Státními statky se stávaly i ekonomicky

212 Naučný slovník zemědělský (1984)

slabá a nerentabilní JZD, zejména v horských a podhorských oblastech. Existovaly různé typy státních statků: s polní a živočišnou výrobou, šlechtitelské a semenářské státní stanice, školní statky atd.²¹³

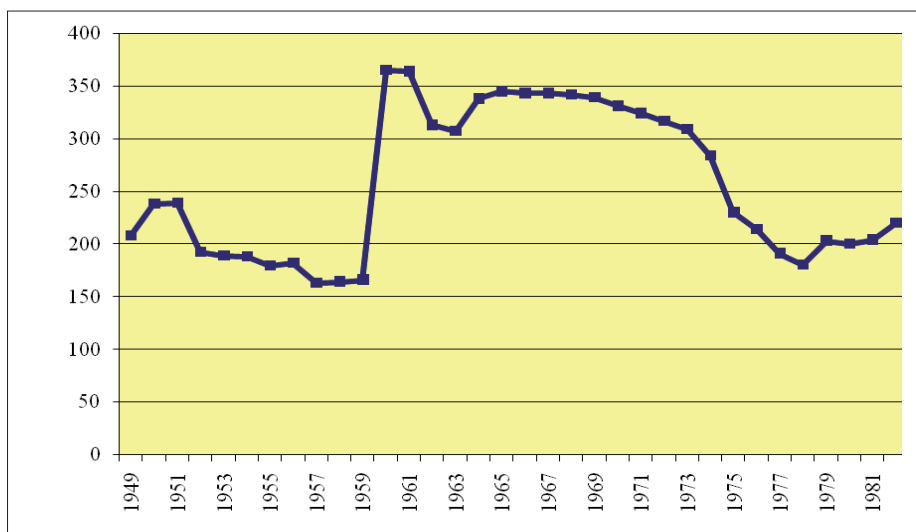
Nejvyšším orgánem v řízení státních statků bylo krátce ministerstvo státních statků, později až do roku 1989 ministerstvo zemědělství a výživy.²¹⁴

V roce 1948 se na území Československa nacházelo 113 státních statků, přičemž průměrná rozloha zemědělské půdy činila 1 296 ha. V roce 1980 existovalo již 200 státních statků a průměrná výměra stoupla na 6 795 ha.²¹⁵

V 80. letech došlo ke zpomalení procesu slučování JZD a naprosto převážil socialistický sektor. V roce 1989 představoval socialistický sektor 98,7% podílu na veškeré zemědělské půdě, z toho družstevní sektor včetně záhumnků činil 67,8%, státní sektor 30,9% a jednotlivě hospodařící rolníci a drobní držitelé půdy zaujímali pouze 1,3%.

Následující grafy ilustrují vývoj státních statků v letech 1949–1983. Jak je vidět z grafu 4.2, jejich počet ve sledovaném období značně kolísal. Na rozdíl od toho ale výměra zemědělské půdy, na které státní statky hospodařily, postupně rostla. Souměrně s tím se zvyšoval i podíl státních statků na celkové výměře zemědělské půdy.

Graf 4.2 Vývoj počtu státních statků v Československu v letech 1949–1983

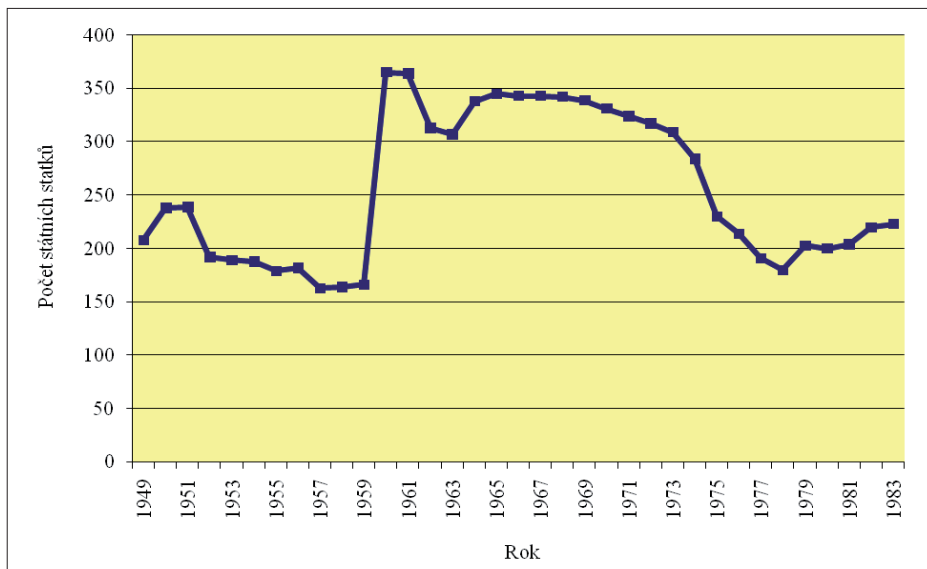
Zdroj: FSÚ (1985), vlastní úprava

213 Naučný slovník zemědělský (1984)

214 Naučný slovník zemědělský (1984)

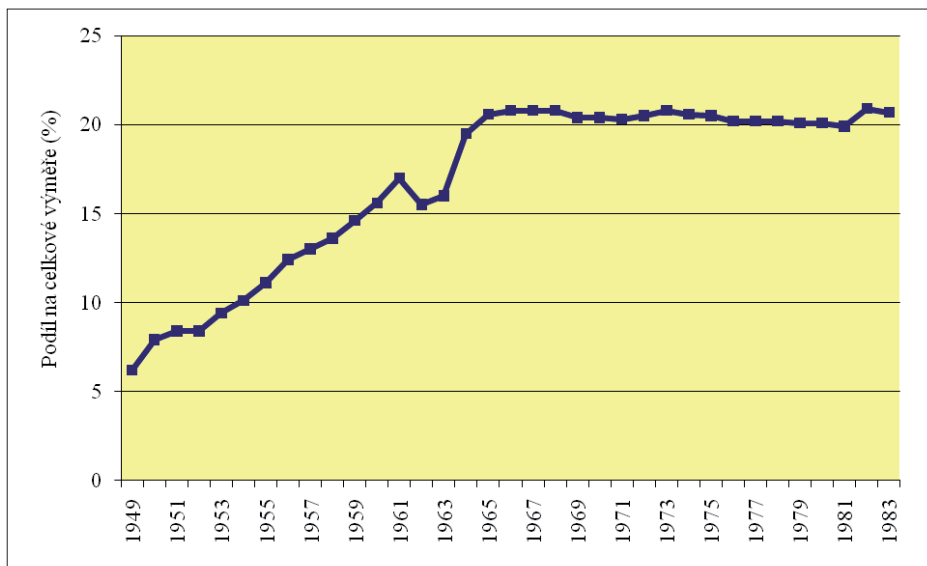
215 Naučný slovník zemědělský (1984)

Graf 4.3 Vývoj zemědělské půdy ve vlastnictví státních statků v Československu v letech 1949–1983

Zdroj: FSÚ (1985), vlastní úprava

Graf 4.4 Vývoj procentního podílu zemědělské půdy státních statků na celkové zemědělské půdě v Československu v letech 1949–1983

Zdroj: FSÚ (1985), vlastní úprava

Detailnější pohled na vývoj státních statků by bylo možné získat z materiálů v archivu Ministerstva zemědělství ČR. Bohužel ale povodně z roku 2002 zničily historické materiály a dokumenty ohledně státních statků se nedochovaly.

4.2 Právní úprava majetkoprávních změn k půdě

4.2.1 Ďurišovy zákony a Ústava Československé republiky

Krátce po únorovém komunistickém převratu schválilo Národní shromáždění tzv. **Ďurišovy zákony**:

- zákon č. 43/1948 Sb. ze dne 21. března 1948 o zemědělském úvěru;
- zákon č. 44/1948 Sb. ze dne 21. března 1948, kterým se mění a doplňuje zákon o revizi první pozemkové reformy;
- zákon č. 45/1948 Sb. ze dne 21. března 1948, kterým se mění a doplňuje zákon ze dne 3. července 1947 č. 139 Sb., o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy;
- zákon č. 46/1948 Sb. ze dne 21. března 1948 o nové pozemkové reformě (trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě);
- zákon č. 47/1948 Sb. ze dne 21. března 1948 o některých technicko – hospodářských úpravách pozemků (scelovací zákon);
- zákon č. 49/1948 Sb. ze dne 21. března 1948 o zemědělské dani.

Cílem zákona o zemědělském úvěru bylo poskytnout zemědělcům půjčky na nákup strojů. Zákon o rozdělení pozůstalostí se zemědělskými podniky a o zamezení drobení zemědělské půdy měl ztížit možnost převodu zemědělského majetku. Úkolem zákona o nové pozemkové reformě bylo zakotvit zásadu, že půda patří těm, kdo na ní pracují. Tento zákon měl dále omezit držbu půdy na 50 hektarů a regulovat přerozdělení půdy.

V navrhovaných zákonech šlo tedy zejména o nové půdní přiděly z konfiskovaných velkostatků a o jejich slibované zaknihování, o státem subvencované přiděly traktorů a jiných moderních mechanismů do rukou soukromých zemědělců nebo do jejich společného užívání, o výhodné scelení půdy v obecních katastrech a další.²¹⁶

Ministr zemědělství Július Ďuriš vyhlásil zásady Hradeckého programu na několikatisícovém shromáždění rolníků a sedláků v situaci, kdy se politické napětí na vesnici velmi vyostřovalo. Hradecký program byl pokusem o získání podpory hlavně malých a středních rolníků bez ohledu na jejich politické smýšlení nebo stranickou příslušnost.²¹⁷

216 Jech, K. (2008)

217 Jech, K. (2008)

Obsahem **Hradeckého programu** byly náměty ministerstva zemědělství k řešení následujících bodů:²¹⁸

- konečné vyřešení otázky půdy,
- přiděl lesů,
- odstranění rozdílů mezi cenami průmyslových a zemědělských výrobků,
- reorganizace distribuce,
- výstavba družstevnictví,
- cukrovarský průmysl,
- rolnické pojištění,
- zemědělský úvěr,
- jednotná zemědělská daň,
- mechanizace zemědělství,
- opatření v zájmu zemědělských žen a zemědělské mládeže,
- zlepšení živočišné výroby,
- zahradnictví,
- rybářský zákon,
- výstavba území bývalých německých vojenských cvičišť,
- hospodářská výstava v roce 1948,
- uzákonění Jednotného svazu českých zemědělců a Svazu slovenských rolníků.

Dne 9. května 1948 byla přijata **Ústava Československé republiky** (ústavní zákon č. 150/1948 Sb.), která stanovila, že nejvyšší přípustná výměra půdy, která smí být v soukromém vlastnictví jednotlivce nebo spoluvlastníků nebo společně hospodařící rodiny, je 50 hektarů. Ústava zároveň ale vlastnictví půdy u zemědělců, kteří na ní sami pracovali, do 50 hektarů garantovala. Vedle toho vyhlášovala i princip netknutelnosti osobního majetku.²¹⁹

Komunisté si dokázali ještě několik měsíců po převratu udržet širokou podporu zemědělců, protože tyto zákony byly výhodné pro všechny rolnické vrstvy. Rolníci brzy zjistili, že se jednalo pouze o zastírací manévry komunistů na jejich cestě ke kolektivizaci. Ukázala se skutečnost, že v rozporu s původními záměry se ztrácela slibovaná zlepšení pro střední a větší zemědělce a také docházelo ke stále menšímu zvýhodňování soukromých malovýrobních hospodářství. Při

218 Jech, K. (2008)

219 Jech, K. (2008)

aplikaci zákonů se totiž projevilo zvýhodňování nově zakládaných jednotných zemědělských družstev v českých zemích a jednotných rolnických družstev na Slovensku. Tato družstva ovšem nikdy nezískala skutečně družstevní charakter a s prvorepublikovým družstevnictvím, které usilovalo o podporu soukromého vlastnictví, měla velmi málo společného. Namísto toho tato družstva směřovala ke kolektivnímu hospodaření a k likvidaci hospodaření soukromého.²²⁰

4.2.2 Zákon o jednotných zemědělských družstvech

Zákon č. 69/1949 Sb. o jednotných zemědělských družstvech byl Národním shromážděním schválen dne 23. února 1949. Stal se nástrojem určeným ke kolektivizaci všech rolnických hospodářství na území našeho státu. Ze samotného zákona však nebylo zřejmé, že směřuje k vytvoření kolektivního zemědělského systému.²²¹

Zákon působil dojmem, že nejde o nic, co by bylo v rozporu s morálními zvyklostmi zákonů z předválečné doby. V prvním paragrafu je uvedeno, že zemědělská družstva by měla být zakládána na principu dobrovolnosti a v zájmu zajištění blahodárného rozvoje zemědělského družstevnictví a odstranění dosavadní roztržičnosti družstevní činnosti v zemědělství. Jejich cílem mělo být sjednocení dosavadních různých zemědělských družstev a přínos významného prospěchu pracujícím zemědělcům. Dle § 1 se jednalo o období tradičního československého družstevnictví. Skrytá lživost těchto informací je zřetelná z pozdějšího průběhu, kdy byli zemědělci tlačeni k členství v JZD pomocí ekonomického nátlaku. Informace, že JZD měla být obdobou tradičního družstevnictví, je také nepravdivá, neboť nově vznikající JZD neměla s tradičními československými družstvy téměř nic společného.²²²

Paragraf 4 uváděl, že v každé obci mělo vzniknout zpravidla jedno JZD. Zákon a Stanovy JZD (vydané ve stejném roce) dále hovoří o organizaci řídicího aparátu. Družstvo mělo být spravováno devítičlenným představenstvem v čele s předsedou a místopředsedou, které provádělo usnesení členské schůze. Nejvyšším řídicím orgánem byla valná hromada, jež se skládala ze všech členů JZD, a její hlavní činností bylo schvalovat hospodářský plán a volit představenstvo. Kontrolu činnosti družstva měla na starosti dozorčí rada. Tato řídicí struktura dokazovala snahu o to, aby vše vypadalo v souladu s demokratickými pravidly. Realita ovšem byla značně odlišná. Funkce řídicího aparátu byla do značné míry pouze formální, neboť vrcholovým ředitelem sice byl předseda, ale zpravidla představoval prodlouženou ruku státních orgánů.²²³

220 Jech, K. (2008), Rychlík, J. (2008)

221 Feierabend, L. (2007)

222 JZD (1949), Pátek, Z. (2008)

223 JZD (1949), Burešová, J. (2008)

Do předmětu činnosti jednotných zemědělských družstev patřilo scelování půdy, mechanizace zemědělské práce, součinnost při stanovení rozvrhu a plnění výrobních úkolů v zemědělství, především uzavírání smluv o výrobě, výkupu a dodávce zemědělských výrobků, účast při výkupu zemědělských výrobků a při opatrování zemědělských potřeb, péče o zvelebení rostlinné a živočišné výroby, péče o organizaci práce ke zvýšení výrobnosti zemědělství, péče o zvyšování kulturní a sociální úrovně obyvatelstva a péče o ulehčení práce venkovské ženy.²²⁴

4.2.3 Zákon o organizaci státních lesů a statků

Zákon č. 312/1948 Sb. o organizaci státních lesů a statků byl přijat dne 22. prosince 1948. Tímto zákonem byly z dosavadního podniku Státní lesy a statky vládním nařízením zřízeny státní lesní a zemědělské podniky v podobě národních podniků. Jejich úkolem byla správa národního lesního a zemědělského majetku, zlepšení lesního a polního hospodářství a podpora a pomoc malým a středním rolníkům.²²⁵

Národní podniky hospodařily na základě pravidel obchodního podnikání s důrazem na národohospodářské a správní úkoly, které jim byly uloženy tak, aby co nejlépe a nejhospodárněji provozovaly lesní a zemědělskou prvovýrobu.²²⁶

Správním orgánem byl správní sbor v čele s generálním ředitelem, jehož náměstek byl místopředsedou správního sboru. Výkonným orgánem bylo ústřední ředitelství, na Slovensku oblastní ředitelství. Vedoucí ústředního ředitelství (resp. oblastní ředitel) byl současně náměstkem generálního ředitele a tudíž i místopředsedou správního sboru. V soudních jednáních byl podnik zastupován finanční prokuraturou. Dozor nad činností podniku vykonával ministr zemědělství a kontrolu prováděl nejvyšší účetní kontrolní úřad.²²⁷

Správní sbor byl tvořen předsedou, místopředsedou, státním zástupcem ministerstva zemědělství, stálým zástupcem ministerstva financí, stálým zástupcem jednotné odborové organizace a 6, 9, 12 nebo 15 dalšími členy. Mimo předsedu a místopředsedu měl každý člen sboru svého náhradníka. Stálí zástupci byli jmenováni příslušnými ministry, resp. příslušným orgánem jednotné odborové organizace. Ostatní členové sboru byli jmenováni ministrem zemědělství, přičemž jednu třetinu tvořili stálí zaměstnanci podniku.²²⁸

Generální ředitel a jeho náměstek byli jmenováni i odvoláváni vládou na základě návrhu ministerstva zemědělství. Úkolem generálního ředitele bylo zastupovat

224 JZD (1949) .

225 Zákon č. 312/1948 Sb.

226 Zákon č. 231/1948 Sb.

227 Zákon č. 312/1948 Sb.

228 Zákon č. 312/1948 Sb.

podnik a provádět veškerá opatření a rozhodování v jeho správě, která nebyla vyhrazena správnímu sboru. Generální ředitel rozhodoval i v případě, že správní sbor neexistoval, nebo toho nebyl schopen, nebo hrozilo-li nebezpečí z prodlení. V tomto případě ovšem musel generální ředitel informovat správní sbor na jeho nejbližší schůzi.²²⁹

4.2.4 Zákon na ochranu lidově demokratické republiky

Vydání zákona o jednotných zemědělských družstvech někteří autoři považují za počátek československé kolektivizace. Ve skutečnosti se ale nejednalo o hlavní kolektivizační vlnu. Pro toto období bylo typické jakési zkoušení, jak nejlépe uvést navržené postupy do praxe. Probíhalo dokončování legislativních předpokladů pro plné kolektivizační nasazení.

Příkladem je mimo jiné vydání zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky ze dne 6. října 1948. Tento zákon byl využíván při metodě ekonomického nátlaku. Podle paragrafu 36 bylo možné zemědělce, kteří nebyli schopni splnit neúměrně vysoké dodávky, odsoudit k trestu odnětí svobody až na deset let z důvodu sabotáže.

Zákon popisoval situace, za kterých hrozilo potrestání v různých formách, např. peněžitý trest, konfiskace jmění či propadnutí věci použité k trestnému činu, ztráta čestných občanských práv, ztráta státního občanství, zákaz pobytu, trest odnětí svobody či dokonce trest smrti. Zákon rozdělil trestné činy do několika kategorií:²³⁰

- a) trestné činy proti státu;
- b) trestné činy proti vnější bezpečnosti státu;
- c) trestné činy proti vnitřní bezpečnosti státu;
- d) trestné činy proti mezinárodním vztahům.

4.3 Institucionální zajištění majetkoprávních změn k půdě

4.3.1 Okresní národní výbory

Okresní národní výbory vznikly na základě dekretu prezidenta republiky o národních výborech a prozatímním národním shromáždění č. 18 ze dne 4. prosince 1944. Na území osvobozeném od nepřítele se na základě tohoto dekretu měly ustavovat místní, okresní a zemské národní výbory, které měly převzít veškerou

229 Zákon č. 312/1948 Sb.

230 Zákon č. 312/1948 Sb.

veřejnou správu. V obcích a okresech s většinou „národně nespolehlivého“ obyvatelstva měli být jmenováni správní komisaři, příp. správní komise, které mohly ke spolupráci přizvat státně spolehlivé zástupce obyvatelstva. Košický vládní program ze dne 5. dubna 1945 rovněž zakotvil postavení národních výborů jako orgánů státní a veřejné správy.²³¹

Nejvyšším orgánem okresních národních výborů bylo plénum, výkonným orgánem byla sedmičlenná rada. „Výkonná činnost rady byla rozdělena do referátů, v jejichž čele stáli jednotliví členové rady – referenti ONV. Ti měli k dispozici příslušný počet zaměstnanců úřadu pro administrativu a odborné i manuální práce.“²³²

Okresní národní výbory byly pověřeny vedením tzv. kulackých seznamů, které měly sloužit zejména jako podklady pro určování výše povinných minimálních dodávek. Právním podkladem bylo vládní nařízení č. 57/1952 Sb. ze dne 4. listopadu 1952, kterým se provádí zákon o dodávkové povinnosti a o výkupu zemědělských výrobků. Od ledna roku 1953 byly dodávky vyměřovány okresními plnomocníky ministerstva výkupu. Vyměřování probíhalo na základě pevně stanovených norem, které byly odstupňovány podle velikosti zemědělských závodů.²³³

Okresní národní výbory vykonávaly správu okresů v Československu v období 1945 až 1990, kdy byly transformovány na okresní úřady. Do roku 1948 byly ONV podřízeny zemským národním výborům, od roku 1949 podléhaly krajským národním výborům.

4.3.2 Národní pozemkový fond při Ministerstvu zemědělství ČR

Národní pozemkový fond zahájil svou činnost na základě dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa ze dne 21. června 1945. Tímto dekretem byla s okamžitou platností a bez náhrady provedena konfiskace zemědělského majetku pro účely pozemkové reformy. Jednalo se o majetek všech osob německé a maďarské národnosti, zrádců a nepřátel republiky a společností a korporací, jejichž správa sloužila německému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům. Úkolem Národního pozemkového fondu bylo tento majetek spravovat až do odevzdání přídělčům (podrobněji viz kap. 3.3.).²³⁴

231 SOA, inventář č. 552

232 SOA, inventář č. 552

233 Bočková, M. (2006)

234 Dekret č. 12/1945 Sb.

4.3.3 Komunistická strana Československa

Ve dnech 14. až 16. května 1921 se v Národním domě v Praze – Karlíně konal XIV. sjezd Československé sociálně demokratické strany (levice). Na tomto sjezdu vyvrcholil boj za vytvoření revoluční strany proletariátu v Československu. Sjezd se zapsal do dějin jako ustavující sjezd Komunistické strany Československa.²³⁵

Dne 30. října 1921 se v národním domě v Praze na Smíchově konal slučovací sjezd, jehož cílem bylo vytvoření jednotné a internacionální Komunistické strany Československa, neboť to bylo předpokladem pro vítězný boj československé dělnické třídy s buržoazií. Založení KSČ se stalo historickým mezníkem v dějinách československého dělnického hnutí i v dějinách Československa. V letech 1921 až 1938 strana používala název Komunistická strana Československa, sekce Komunistické internacionály. Stejně jako všechny sekce Komunistické internacionály byla KSČ vybudována na základě demokratického centralismu.²³⁶

Nejvyšším orgánem strany byl sjezd, kde byl volen ústřední (výkonný) výbor a kontrolní (revisní) komise. Nově zvolený ústřední výbor dále volil své výkonné orgány. V průběhu času se měnily názvy orgánů i počty jejich členů.²³⁷

Podle organizačního řádu, který byl přijat na slučovacím sjezdu KSČ v roce 1921, volil sjezd výkoný výbor. Až podle organizačního řádu, který byl přijat na II. sjezdu KSČ v roce 1924, se nejvyšší orgán strany v době mezi sjezdy nazýval ústřední výbor. Užším orgánem, jež byl volen na zasedání výkonného výboru, byl do II. sjezdu užší výkoný výbor, skládající se ze sedmi členů. Po II. sjezdu bylo voleno politické byro neboli polbyro, organizační byro neboli orgbyro a dva političtí a organizační sekretáři. Po III. sjezdu byl vedle politického a organizačního byra volen sekretariát. V letech 1927 až 1936 bylo voleno politické byro a sekretariát.²³⁸

Tab. 4.2 Orgány KSČ v období 1921–1936

Slučovací sjezd (1921)	II. sjezd KSČ (1924)	III. sjezd KSČ (1925)	1927–1936
Výkoný výbor	Ústřední výbor	Ústřední výbor	Ústřední výbor
Užší výkoný výbor	Politické byro Organizační byro	Politické byro Organizační byro	Politické byro
	Dva političtí a organizační sekretáři	Sekretariát	Sekretariát

Zdroj: NAČR č. 1468

²³⁵ NAČR č. 1468

²³⁶ NAČR č. 1468

²³⁷ NAČR č. 1468

²³⁸ NAČR č. 1468

Ústřední výbor Komunistické strany Československa

Ústřední výbor byl ustanoven jako nejvyšší orgán strany v době, kdy nezasedal sjezd. Podléhaly mu všechny stranické orgány, časopisy, frakce, veškerý tisk strany a všechny její podniky. Postavení, struktura a činnost ÚV bylo zakotveno v organizačním řádu, přijatém na II. sjezdu KSČ.²³⁹

Ústřední výbor KSČ byl volen sjezdem strany a skládal se z 32 členů. Na slučovací sjezdu a na I. sjezdu KSČ měl výkonný výbor 24 členů a 12 náhradníků. Na II. až IV. sjezdu měl 32 členů a náhradníci již voleni nebyli. Na V. až VII. sjezdu se počet členů pohyboval od 50 do 60.²⁴⁰

Vedle členů volených sjezdem vysílala komunistická mládež do ÚV KSČ dva plně oprávněné delegáty. Schůzí ÚV KSČ se pravidelně účastnili s poradním hlasem předsedkyně Říšské agitační komise žen (pokud nebyla volenou členkou ÚV) a předseda říšské kontrolní komise nebo jeho zástupce. ÚV nebo politický oddíl rozhodoval také o tom, kteří vedoucí členové jednotlivých resortů nebo zástupci složek apod. měli být povoláni do schůzí ÚV jako experti s poradním hlasem.²⁴¹

Organizační řád určoval, které orgány si volil ÚV ze svého středu. Jednalo se o politické byro, organizační byro, sekretariát a šéfredaktora ústředního orgánu strany. Mimo to ÚV vytvářel potřebná oddělení, určoval vedoucího funkcionáře jednotlivých oddělení a svolával konference strany.²⁴²

Sekretariát, který ÚV stanovil ze svého středu, byl tvořen 4 členy. ÚV měl právo pro stranickou práci disponovat všemi silami dle potřeby. Schválení ÚV podléhalo i přijímání nových sil v sekretariátech a redakcích listů. ÚV dále odpovídal i za finanční hospodářství strany.²⁴³

ÚV rozhodoval prostou většinou hlasů. Schůze ÚV se konaly pravidelně jednou měsíčně, v případě potřeby i mimořádně, jestliže o to ovšem požádala jedna třetina členů ÚV. Další činností ÚV bylo volit předsednictvo poslanecké frakce a volit nebo potvrzovat členy všech říšských frakcí nebo komisí, avšak za předpokladu, že nebyli voleni sjezdem strany.²⁴⁴

V odděleních ÚV KSČ probíhal hlavní díl činnosti ústředního výboru. Oddělení zajišťovala vzájemnou informovanost aparátu ÚV KSČ. Jejich úkolem bylo

239 NAČR č. 1468

240 NAČR č. 1468

241 NAČR č. 1468

242 NAČR č. 1468

243 NAČR č. 1468

244 NAČR č. 1468

poskytovat přímou pomoc stranickým organizacím v centrálních státních orgánech.²⁴⁵

Oddělení také pečovala o ideovou výchovu a správné kádrové složení ÚV KSČ. Agenda jednotlivých oddělení přesně kopírovala agendu vládní. V odděleních se připravovaly materiály pro schůze předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ.²⁴⁶

Jednotlivá oddělení průběžně vznikala, zanikala, případně se slučovala s jinými. V ÚV KSČ fungovala tato oddělení:²⁴⁷

- sekretariát generálního tajemníka;
- všeobecné oddělení;
- politicko-organizační oddělení;
- oddělení propagandy a agitace;
- oddělení masových a sdělovacích prostředků;
- oddělení školství a vědy;
- oddělení kultury;
- ekonomické oddělení;
- oddělení stranické práce v průmyslu;
- oddělení stranická práce v zemědělství, potravinářském průmyslu, lesním a vodním hospodářství;
- oddělení společenských organizací a národních výborů;
- oddělení mezinárodní politiky;
- oddělení státní administrativy;
- oddělení hospodářské správy.

Je jasně zřetelné, že jednotlivá oddělení přesně kopírovala vládní agendu. Zásaditosti týkající se zemědělské půdy mělo na starost oddělení stranické práce v zemědělství, potravinářském průmyslu, lesním a vodním hospodářství.

Prosazování zájmů KSČ

Část společnosti od začátku odmítala komunistický převrat. Tento odpor byl likvidován prostřednictvím tvrdých represí. Na základě zákona č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky byly do vězení umísťovány tisíce nevinných lidí nepohodlných novému režimu. Zákon č. 247/1948 Sb., který zřizoval tábory nucené práce, umožnil, aby do nich byly občané posíláni pouze

245 Růžička, D. (2010)

246 Růžička, D. (2010)

247 Růžička, D. (2010)

na základě rozhodnutí tříčlenných komisí zřizovaných místními národními výbory, tzn. bez soudního rozsudku.²⁴⁸

Celé společenské vrstvy, zejména soukromí zemědělci, soukromí podnikatelé a živnostníci, měly být perzekuovány. Nástrojem se staly vykonstruované politické procesy, které byly připravovány ve spolupráci se sovětskými poradci. Mnohokrát byla využívána obvinění z velezrady a špionáže, pro která nebyl problém najít dostatek důkazů, často vymyšlených příslušníky Státní bezpečnosti. Obvinění občané byli podrobováni nejen psychickému, ale i fyzickému nátlaku.²⁴⁹

Dělnická třída byla vyzdvihovaná, neboť byla považována za hlavní pilíř strany. Dělníci obsadili velkou část vedoucích pozic úřadů státní správy, průmyslu i zemědělství. Rozhodujícím faktorem přitom nebyla odbornost a připravenost, ale správné politické zaměření, tj. naprostá podpora komunistické politiky.²⁵⁰

Po únoru roku 1948 proběhlo znárodnění, kdy do národní správy měly být převedeny podniky s více než 50 zaměstnanci. Prostřednictvím různých diskriminačních opatření ale byly ve skutečnosti ovládnuty i menší podniky a postupně docházelo k likvidaci soukromého i živnostenského podnikání.²⁵¹

V oblasti zemědělství KSČ po únoru roku 1948 přislíbila, že v Československu nebudou vznikat velká družstva po vzoru Sovětského svazu. Počátkem roku 1949 ale byl schválen zákon o zakládání Jednotných zemědělských družstev. Původním předpokladem byl dobrovolný vstup lidí do JZD, ovšem v praxi byli lidé nuceni vstupovat do družstev pod silným nátlakem. Soukromí zemědělci, odmítající vzdát se svých majetků ve prospěch JZD, byli označováni za kulaky a stát je znevýhodňoval zvyšováním daní, zákazem používání zemědělské techniky a strojů a zvyšováním povinných dodávek výnosů z hospodářství. V rámci kulackých procesů byli na základě nařízení ústředních orgánů vybíráni zemědělci, kteří měli být odsouzeni k vysokým trestům pro výstrahu ostatním.²⁵²

4.4 Průběh majetkoprávních změn k půdě

V roce 1951 bylo rozhodnuto o tvrdším postupu vůči selskému stavu. Především se jednalo o požadavek zvýšení ekonomického nátlaku, jako příklad lze zmínit nahrazení nuceného výkupu selské mechanizace konfiskací bez náhrady. Více se mělo využívat zákona č. 55/1947 Sb., podle něhož bylo možné pro jednotné

248 Bárta, M. (2010)

249 Bárta, M. (2010)

250 Bárta, M. (2010)

251 Bárta, M. (2010)

252 Bárta, M. (2010)

zemědělské družstvo získat od sedláka půdu i s dobytkem. Ministr zemědělství Ďuriš prosadil tvrdý postup proti vesnickým boháčům v rámci soudních procesů. Požadoval zpřísnit tresty ukládané soudem, zejména častěji ukládat trest vystěhování, propadnutí majetku a zákaz dalšího pobytu sedláka v obci.²⁵³

Kolektivizace se začala zaměřovat na pronásledování sedláků. Zostření situace lze prokázat i usnesením sekretariátu ÚV KSČ ze dne 4. května 1951, kdy došlo k ujasnění diskutabilních problémů souvisejících s kulackou problematikou. První otázkou bylo přijímání sedláka do JZD. Po vzoru SSSR to bylo odmítnuto na základě výroku, že by sedlák v JZD vyvíjel škůdcovskou činnost. Z tohoto důvodu bylo rozhodnuto o vyloučení sedláků již přijatých do JZD. Dále se jednalo o revizi vymezení hranice, kdy bude možné zemědělce označit za kulaka. Hranice 20 hektarů byla cíleně upravena na 15 až 20 hektarů v oblastech pícninářských, na 12 až 16 hektarů v bramborářských, na 10 až 14 hektarů v obilnářských a na 8 až 12 hektarů v řepářských oblastech. Mimo to mohl být za kulaka považován zemědělec provozující nějakou vedlejší činnost, např. mlynář či hostinský. Podle těchto pravidel byl kulakem i zemědělec, který pro svou činnost potřeboval námezdní pracovníky, nebo i ten, který jako nedávný bezzemek dostal přidělenou nejlépe vybavenou usedlost v sudetských oblastech. Z uvedeného vyplývá, že za kulaka mohl být označen téměř jakýkoli nepohodlný rolník.²⁵⁴

Tab. 4.3 Hranice pro označení zemědělce za kulaka

Oblast	Počet hektarů
Pícninářská	15–20
Bramborářská	12–16
Obilnářská	10–14
Řepářská	8–12

Zdroj: Jech, K. (2008), vlastní úprava

Prostřednictvím šikovně vedené propagandy komunisté získávali stále větší podporu široké veřejnosti. Dokázali využít zhoršení zásobovací situace, jejíž vrchol nastal v únoru 1951 znovuzavedením potravinových lístků na chléb. Veřejnost uvěřila, že hlavním viníkem situace je vykořisťující selský stav, což vedlo k negativním postojům vůči zámožným vesnickým zemědělcům. V této situaci už nic nebránilo propuknutí hlavní kolektivizační vlny. Stačilo vyčkat na vhodnou příležitost a mohlo začít pronásledování sedláků v enormním rozsahu.²⁵⁵

253 Jech, K. (2008)

254 Jech, K. (2008)

255 Jech, K. (2008)

4.4.1 První fáze kolektivizace

Vhodnou příležitostí mohlo být cokoliv, např. vražda, loupež, zhářství. Pak už jen stačilo, aby propaganda takový případ vhodně využila ve svůj prospěch. Tím byla odstartována hlavní vlna československé kolektivizace založená na pronásledování nepřátel režimu, tedy sedláků.²⁵⁶

Počátek kolektivizace byl založen na obrovské konstrukci procesu, v němž byli obviněni většinou sedláci. Podstatou je, že následovala vlna dalších velmi podobných procesů se stejným cílem, tj. odsoudit co nejvíce vesnických kulaků. Situace vyvrcholila v roce 1952, kdy bylo snahou komunistů mít v každé vesnici alespoň jeden takový proces. Tím došlo k tomu, že dlouho a pečlivě připravovaná politika ekonomického nátlaku mohla být uvedena do praxe ve velkém měřítku.²⁵⁷

Tyto procesy byly podpořeny tajnou poradou tří ministrů v září roku 1951, které se účastnili ministr národní bezpečnosti Ladislav Kopřiva, ministr vnitra Václav Nosek a ministr spravedlnosti Štefan Rais. Výsledkem jejich rady bylo sepsání přísně tajného dokumentu Směrnice ministra národní bezpečnosti, ministra vnitra a ministra spravedlnosti o uspořádání některých poměrů rodinných příslušníků odsouzených vesnických boháčů (Směrnice tří ministrů). Tento dokument nařizoval příslušným činitelům zvýšit počet procesů, kde je pro sedláka trestem nejen dlouholeté odnětí svobody, ale i propadnutí jeho majetku a zákaz pobytu v obci. Tento trest měl být navíc rozšířen na celou jeho rodinu, tzn. jeho rodina měla být vystěhována mimo obec do co možná nejvzdálenějšího okresu. Tato směrnice byla dne 19. září 1951 schválena ÚV KSČ. Dnem nabytí platnosti získala směrnice hodnotu zákona.²⁵⁸

V okamžiku, kdy byla směrnice povýšena na úroveň zákona, se již nedalo mluvit o směrnici, ale spíše se jednalo o zákon, který nebyl nikdy schválen. Nabízí se otázka, proč byla směrnice tolik utajovaná. Odpověď lze nalézt při porovnání směrnice s Ústavou z roku 1948. V § 7 odst. 1 ústavy je uvedeno, že se každý občan může usazovat nebo pobývat na jakémkoli místě Československé republiky. Toto právo je možné omezit jen ve veřejném zájmu na základě zákona. Z tohoto odstavce jasně vyplývá zásadní rozpor mezi ústavou a cílem směrnice a pravděpodobně proto byla směrnice velmi střeženým a utajovaným dokumentem.²⁵⁹

256 Jech, K. (2008)

257 Jech, K. (2008)

258 Jech, K. (2008)

259 Zákon č. 150/1948

V této chvíli je dobré rozebrat, proč byl uplatňován tak tvrdý postup vůči sedlákům. Otázkou je, proč kolektivizace nebyla zaměřena spíše na zakládání JZD místo na pronásledování nepřátel. Tvrdým potrestáním sedláka bylo dosaženo několika cílů současně. Selský stav byl označován za odpůrce kolektivizace. Pronásledování sedláků mělo zlomit jejich odpor a tím i podrýt jejich autoritu mezi vesnickým obyvatelstvem. Příkladné potrestání sedláka vyvolalo na vesnici strach. Zemědělci byli přinuceni vstoupit do JZD pod výhrůžkou, že jinak budou potrestáni jako vesnický kulak, bylo jim tedy vyhrožováno násilím. Dalším cílem byla vidina získání sedlákovy majetku vesničany, která je přiměla souhlasit s komunistickou politikou na vesnici.

Z těchto předpokladů logicky vyplývá, že pronásledování sedláka mělo značně urychlit proces kolektivizace. Ve skutečnosti k tomu opravdu došlo, v období 1951–1952 vznikalo obrovské množství nových JZD. Tempo kolektivizace bylo tak rychlé, že jej nebylo možné organizačně zvládnout, takže se vzniklá jednotná zemědělská družstva často potýkala s problémy spojenými s vnitřním vedením a dosahovala velmi špatných výsledků v množství i efektivitě zemědělské produkce.²⁶⁰

Tvrdý postup proti selskému stavu s sebou přinesl další problémy. Kolektivizace představovala obrovský celostátní proces, který zasahoval do působnosti téměř celého státního aparátu. Nestačilo jen zajistit samotné přestěhování rodiny, ale také veškeré z toho plynoucí důsledky, především zajistit nové pracovní uplatnění pro všechny členy rodiny, případně školní docházku pro děti. Z tohoto důvodu bylo potřeba harmonizovat činnost hlavních vykonavatelů, tj. ústředních a okresních orgánů Státní bezpečnosti, s jejich spolupracovníky, např. sborem národní bezpečnosti, stranickými orgány, orgány ministerstev vnitra, spravedlnosti, zemědělství, práce a sociálních věcí apod. Jednalo se o velmi složitý mechanismus, a proto nebyla jeho koordinace snadná.²⁶¹

Problémem byly i náklady na přestěhování. Na základě Směrnice tří ministrů si je měla hradit sama selská rodina, ale z důvodu, že sedlák byl většinou potrestán úhradou velké pokuty a propadnutím majetku, si jeho rodina tyto náklady nemohla dovolit. Proto musel náklady hradit stát, tím ale v celostátním měřítku vznikala neúměrně vysoký kontraproduktivní výdaj. Dalším problémem byla péče o půdu, která byla sedlákům odebírána. Vznikající JZD a státní statky této půdě nevěnovaly péči jako původní majitelé, což negativně ovlivňovalo hektarový výnos i živočišnou produkci zvířectva. Družstvům navíc chyběla i potřebná mechanizace. Návrh, že by zabavenou půdu převzal jiný zemědělec, se nedočkal pozitivního ohlasu, protože by se tak i tento zemědělec mohl snadno stát kulakem.²⁶²

260 Průcha, V. (1982)

261 Jech, K. (2008)

262 Jech, K. (2008)

Na povrch stále více vystupovaly problémy související s každodenními nedostatky v zásobování základními životními potřebami, se špatným stavem bytového hospodářství, s nedostatkem oblečení. Všechny tyto skutečnosti způsobily zhoršování celkové ekonomické situace v Československu. Důsledkem toho bylo narušování vztahů mezi vládnoucím komunistickým režimem a československým obyvatelstvem. V Československu proběhla řada demonstrací a stávek a byla zakládána celá řada odbojových skupin, jejichž společným cílem byl boj za změnu vlády. KSČ na to reagovala posilováním donucovacího aparátu, ulice se plnily policisty připravenými zasáhnout. KSČ nebyla nikdy ohrožena tak, jako v období 1950–1953, neboť v tomto období docházelo k nepřetržitému prohlubování krize v hospodářské, sociální i politické oblasti.²⁶³

Jednu z posledních jistot Komunistické strany Československa představoval prezident republiky Klement Gottwald. Díky jeho obrovské autoritě blížící se autoritě Stalinově, byl právě on posledním člověkem, na kterého se mohli příslušníci a stoupenci KSČ spolehnout.

V roce 1953 se objevil velmi závažný problém, který otřásl základy celého režimu včetně základů kolektivizace. Dne 5. března 1953 totiž zemřel autor první kolektivizace v historii a propagátor kolektivizace v celém východním bloku, Josif Vissarionovič Stalin. Devět dní poté zemřel i prezident Československa Klement Gottwald. Jejich smrt znamenala pro komunisty největší ztrátu, protože Československo tím přišlo o dvě nejdůležitější osoby stojící za československou kolektivizací. Vedení KSČ si velmi dobře uvědomovalo vážnost situace, a proto se rozhodlo pro rekonstrukci nejvyšších stranických a státních orgánů, v nichž měl dosud hlavní slovo právě Klement Gottwald.²⁶⁴

Po Gottwaldově a Stalinově smrti se projevila absence pokynů z Moskvy, týkajících se pokračování kolektivizace. Tato skutečnost spolu s výše zmíněnými problémy vedla k tomu, že v létě roku 1953 bylo rozhodnuto o pozastavení provádění Směrnice tří ministrů a současně i celé hlavní vlny kolektivizačního procesu. Také přestaly být používány nejhorší formy fyzického násilí a dne 17. září 1953 bylo rozhodnuto o zastavení poprav do té doby odsouzených osob.²⁶⁵

Z uvedeného logicky vyplývá, že první etapa kolektivizace zemědělství v letech 1949 až 1953 skončila neúspěchem. Stát se potýkal s ekonomickou krizí, která se projevila i v jednotných zemědělských družstvech. Důsledkem nespokojenosti s tehdejší situací bylo hromadné vystupování členů z družstev a špatně fungující JZD mnohdy zanikla. Do konce roku 1954 takto zaniklo zhruba

263 Pernes, J. (2008)

264 Jech, K. (2008), Pernes, J. (2008)

265 Jech, K. (2008), Pernes, J. (2008)

1 000 JZD druhého a vyššího typu, odhlášených družstevníků bylo přibližně 100 tisíc a výměra půdy držená JZD klesla o přibližně 450 tisíc hektarů.²⁶⁶

4.4.2 Přejídné zmírňení situace

Z hlediska kolektivizačního procesu se období 1953 až 1955 dá označit jako relativně klidné. V této etapě, která vyplňovala časový interval mezi první a druhou (a současně poslední) fází kolektivizace, probíhala řada politických, hospodářských, sociálních a právních úlev, což bylo výsledkem rostoucí nespokojenosti v předcházejících letech. S tím souviselo i zpomalení (v určitých ohledech spíše stagnace) kolektivizace. Veřejné procesy s vesnickými kulaky se konaly ve velmi omezené míře, k trestání tzv. neplničů plánu nedocházelo téměř vůbec. Z těchto důvodů bylo toto období pro zemědělce jakousi dobou nadějí.²⁶⁷

Nová politika KSČ působila dojmem, že do té doby nastavený režim byl zmírňen a že zemědělská politika již nebude pokračovat ve stále se stupňujícím nátlaku na rolnictvo a celkové represí proti selskému stavu. Obyvatelé československých vesnic opětovně vložili svou důvěru ve vedení Československé republiky mimo jiné i díky návratu části rolníků z jednotných zemědělských družstev k původnímu soukromému hospodaření, proti němuž nikdo nezasahoval. Ve skutečnosti se ale jednalo o předem domluvené manévry, jejichž prostřednictvím režim nabíral sílu k další fázi kolektivizace. Už začátkem roku 1954 byli zemědělci opět trestáni za neobdělávání části půdy, za nerespektování výrobních plánů atd.²⁶⁸

Relativně brzy se projevilo, že se nejednalo o novou dlouhodobou politiku, ale spíše o mezidobí dvou fází kolektivizace. Ve dnech 29. a 30. června roku 1955 probíhalo zasedání ÚV KSČ, kde bylo definitivně rozhodnuto o ukončení jakési kolektivizační přestávky a o přechodu k další aktivní vlně kolektivizace. V podstatě se jednalo o reakci na stabilizaci politického vývoje v Sovětském svazu. Dokládá to i fakt, že k 8. únoru 1955 byl G. Malenkov přinucen k rezignaci na funkci předsedy vlády. Tyto skutečnosti dokazují, že mezidobí probíhalo z důvodu nestabilní situace v Moskvě. Ve chvíli, kdy KSČ věděla, jakým směrem se bude ubírat další vývoj, mohla zahájit konečnou fázi kolektivizace zemědělství. Hlavním cílem závěrečné fáze kolektivizačního procesu bylo hromadné získávání středních rolníků a následný obrat ve združstevňování a zejména zakládání nových jednotných zemědělských družstev vyššího typu (tj. III. a IV. typu).²⁶⁹

266 Blažek, P., Kubálek, M. (2008), Průcha, V. (1982)

267 Blažek, P., Kubálek, M. (2008), Průcha, V. (1982)

268 Jech, K. (2001)

269 Jech, K. (2008), Vykoukal, J., Litera, B., Teichman, M. (2000)

4.4.3 Dokončení kolektivizace československého venkova

Volba nového vedení

Rok 1953 přinesl řadu změn ve formě domácích i zahraničních událostí, které ovlivnily další vývoj politiky československého státu, zejména ve sféře bezpečnosti, justice a zemědělství. Březnovými úmrtími představitelů komunistického režimu K. Gottwalda a J. V. Stalina byly uvolněny pozice ve vedení Sovětského svazu a Československa.²⁷⁰

Po Stalinově smrti probíhal politický boj o převzetí jeho ústřední pozice. Proti sobě stáli tradiční socialisté podporující politiku kolektivizace (jejich reprezentantem byl Nikita Sergejevič Chruščov) a reformní proud volající po decentralizaci moci a usmíření se západem, který byl reprezentován Georgijem Malenkovem, jenž do roku 1955 zastával funkci předsedy vlády SSSR. V souboji o moc zvítězil Chruščov, a proto byla politika kolektivizovaného zemědělství zachována.²⁷¹

V Československu se jednalo o posty předsedy Komunistické strany Československa a prezidenta republiky. O obsazování těchto míst se v minulosti staralo vedení Sovětského svazu v čele se Stalinem. V roce 1953 tomu ale bylo jinak, protože kvůli probíhajícím bojům o stranické státní funkce v Sovětském svazu nebyla z jejich strany přikládána dění v Československu taková pozornost. Z tohoto důvodu se o Gottwaldově nástupci jednalo relativně svobodně bez vyvíjeného nátlaku. Tento fakt potvrzuje skutečnost, že na pozici prezidenta byl zvolen bývalý předseda vlády Antonín Zápotocký, přestože jeho osoba nebyla ve vedení Sovětského svazu oblíbená. Funkci prvního tajemníka KSČ (v minulosti se jednalo o pozici předsedy KSČ) získal po rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ Antonín Novotný. Velký důraz byl kladen na rychlost, s jakou budou obě dvě pozice obsazeny. Veřejnost totiž začínala být neklidná, proto bylo třeba ukázat rozhodnost vedení státu, které před sebou mělo nelehký úkol – znovu stabilizovat otřesený režim, k čemuž bylo nutné překonat nastalou krizi v Československu. Prvním a zároveň hlavním úkolem bylo provedení měnové reformy.²⁷²

Měnová reforma

Pět let stačilo komunistickému režimu k tomu, aby přivedl vyspělé a válkou nepřilíhající Československo na pokraj hospodářského krachu. Neracionální hospodářský systém a nesmyslné zásahy do ekonomiky měly za následek

270 Jech, K. (2008)

271 Webe, J.R., Ladrech, R. (2002)

272 Pernes, J. (2008)

obrovský státní dluh. Ještě sedm let po válce fungoval přidělový systém a vedle něj volný prodej zboží a služeb, který se ale pohyboval v mnohonásobně vyšších cenových relacích. To vedlo k rozvoji černého trhu s komoditami, které stát nedokázal poskytnout. Neúnosnost této situace si uvědomovali i představitelé státu.²⁷³

O měnové reformě v podobě zrušení přidělového systému se rozhodlo v listopadu roku 1952. Přípravy reformy nejdříve probíhaly tajně, avšak některé informace se dostaly na povrch a způsobily rozpačitost lidí. Vedlo to k nebývalému nárůstu poptávky po řadě druhů zboží a služeb, zejména po potravinách dlouhodobější spotřeby, textilním zboží, obuvi a po nábytku. Výpovědi tehdy žijících obyvatel Československa popisují nikde nekončící fronty před již prázdnými obchody. Vedení KSČ ale s tímto davovým šílenstvím počítalo, a proto byla v Lidových milicích a armádě provedena řada opatření.²⁷⁴

Návrh reformy byl bez jakýchkoli námitek schválen ÚV KSČ, vládou i Národním shromážděním. Díky reformě došlo k připoutání československé koruny k sovětskému rublu, byla vytištěna nová platidla platná pro území Československa, byl zrušen přidělový systém a volný trh se rozšířil na všechny druhy zboží. Došlo také k upravení výkupních cen zemědělských výrobků a byla provedena úprava některých mezd.²⁷⁵

Značnou změnou prošla i oblast finanční. Staré vklady u peněžních ústavů vázané k měnové reformě v roce 1945 i všechny státní dluhopisy byly anulovány. Obyvatelstvo si mohlo vyměnit své staré peníze za nové v kurzu 50:1. Tento kurz vedl k tomu, že se Československo stalo ze státu s obrovským dluhem státem obohaceným o zhruba 14 miliard korun. Tento krok vyřešil problémy ekonomické povahy a současně spojené se státním dluhem.²⁷⁶

Z výše popsaných skutečností je zřejmé, že měnová reforma připravila československé obyvatelstvo o značnou část jejich úspor. Následkem byly mnohé protestní akce v řadě československých měst i vesnic, ty byly ale v zápětí potlačeny Lidovými milicemi a armádou. Ve sféře zemědělství byl následkem hromadný odchod členů z řad jednotných zemědělských družstev. Od podzimu roku 1953 do jara roku 1954 se přibližně 7 % jednotných zemědělských družstev III. a IV. typu rozpadlo a další družstva byla oslabena.²⁷⁷

273 Krejčířík, M. (2010)

274 Pernes, J. (2008)

275 Pernes, J. (2008)

276 Pernes, J. (2008), KSČ-ÚV-02/5

277 Václavů, A. (1999), Doskočil, I. (1976)

Pokus o změnu kurzu v Československu

Pro československé občany byla znepokojivou událostí nejen měnová reforma, ale i bouřlivé dění v sousední Německé demokratické republice. Odtud k nám plynuly informace ohledně navrácení půdy rolníkům, o rušení prvních družstev a o skutečnosti, že stejný proces by měl probíhat i v Československu. Mezi československou veřejností to pochopitelně vzbudilo vlnu zájmu a dohadů. Politické vedení ČSR bylo stávající situací přinuceno k upuštění od linie tvrdé ruky, neboli k zastavení vystěhovávání vesnických kulaků z jejich domovů za účelem přebrání jejich majetku do rukou jednotných zemědělských družstev. Tímto gestem ovšem nedokázali zabránit hromadnému vystupování členů z družstev, což pro národní hospodářství nebylo prospěšné. V oblasti československé politiky měl stále hlavní slovo Sovětský svaz, proto bylo nutné další politický vývoj konzultovat právě tam. Ze strany sovětského vedení k našemu státu plynula samá kritika, nicméně nám bylo doporučeno zřídit komisi, jejímž úkolem bude prozkoumat jednotlivé části našeho hospodářství a na základě toho pak vypracovat návrhy na jeho zlepšení. Sovětské vedení konkrétně vyzvalo ČSR k větší pružnosti v problematice zvyšování životní úrovně obyvatelstva a kolektivizace zemědělství. Jednalo se o první nahlas vyřčené úspěchy i nezdary, ke kterým došlo v průběhu 50. let při budování socialismu v ČSR. Za neúspěch v oblasti zemědělství bylo považováno to, že rolníci byli násilím nuceni vstupovat do družstev, což bylo příčinou poškozování zájmů malých a středních rolníků, jejichž nejdůležitějším úkolem bylo zásobování trhu. Zlepšení bylo spatřováno ve větším důrazu na zásobování potravinářským a spotřebním zbožím. Toho mělo být dosaženo vyšší mírou investic a širším poskytováním úvěrů JZD, které měly prostřednictvím snížení zemědělské daně a s pomocí traktorových stanic a dodávek hnojiv a osiv dát vzniknout novým projektům prospěšným pro zemědělství.²⁷⁸

Ze všech uvedených událostí vyplývá potřeba zásadně změnit způsob politické vlády v Československu. Na základě toho bylo v září roku 1953 svoláno zasedání ÚV KSČ, jež rozhodujícím způsobem ovlivnilo osud nového kurzu v ČSR. Na zasedání se projevil oslabený postavení KSČ ve společnosti. Prezident ČSR A. Zápotocký se na zasedání negativně vyjádřil k dosavadnímu násilnému zakládání družstev a k nakládání s venkovskými kulaky. Dále odmítl perzekuce, kterým byli občané podrobováni jen proto, že nechtěli do JZD vstupovat. Mimo to se vyjádřil i k dalším problémům, zejména v oblasti kultury a životní úrovně československých obyvatel. Důsledkem zasedání bylo zpracování uceleného programu dalšího vývoje, který byl veřejností přijat pozitivně, i přes jisté obavy související se zkušenostmi z minulých let. Další vývoj ukázal, že obavy byly oprávněné, neboť program dospěl do svého konce ještě dříve, než se stačil

278 Pernes, J. (2008)

prosadit. Příčinou bylo, že se s programem nedokázali sžít představitelé stranického aparátu, kteří prosazovali své dominantní postavení a dokončení kolektivizace za každou cenu. Stoupenci A. Zápotockého hovořili o tom, že v ČSR nebude socialismus, dokud se socialismus neprosadí i na vesnici. Tyto skutečnosti zapříčinily, že v roce 1955 byl znovu obnoven tlak na zakládání nových JZD. V průběhu roku 1956 byla obnovena činnost 1 227 družstev, což představovalo 11,1 % z jejich celkového počtu.²⁷⁹

Rozvoj jednotných zemědělských družstev v letech 1956–1960

V letech 1956–1960 (období druhého pětiletého plánu) bylo úkolem zemědělství dosažení značného zvýšení zemědělské výroby prostřednictvím dalšího rozvoje jednotných zemědělských družstev a zvýšení životní úrovně všech obyvatel Československa. Na X. sjezdu KSČ se její vedení usneslo na nutnosti směřovat československou ekonomiku k jejímu rozvoji. V oblasti zemědělství se jednalo o započetí nové fáze kolektivizace, jejímž úkolem bylo napomoci k dokončení probíhající socializace v ČSR.²⁸⁰

Již pro léta 1949–1953 (období prvního pětiletého plánu) byla jako nejvhodnější cesta pro zabezpečení úspěšného rozvoje národního hospodářství a trvalého růstu životní úrovně pracujícího lidu zvolena společná družstevní velkovýroba. Úspěšnost a správnost této strategie se vedení KSČ potvrdila při porovnání rychlosti růstu výroby JZD a rychlosti růstu jednotlivě hospodařících rolníků, jelikož rychlost v JZD byla vyšší.²⁸¹

Při plánování vývoje JZD do roku 1960 bylo hlavním bodem získání převážné části malých a středních rolníků pro družstevní velkovýrobu. Pro dokončení kolektivizace v ČSR bylo potřeba vyhnout se minulým chybám, které brzdily rozvoj společného hospodářství JZD. KSČ tím měla na mysli obzvláště nedostatky z let 1950–1953, kdy bylo tempo rozvoje nedostatečně organizačně i materiálně zabezpečeno.²⁸²

Nedostatky se konkrétně týkaly nízké úrovně mechanizace, jež byla způsobena nedostatečným množstvím traktorů a kultivačního nářadí, nedostatečného množství vyrobených krmiv, stavebního materiálu na stavbu nových stájí pro neustále narůstající stav dobytka a malé zkušenosti družstevníků v řízení a organizaci výroby v JZD. Následkem toho byly neuspokojivé výsledky hospodaření JZD. Vlivem těchto chyb zanikla některá družstva II. typu.²⁸³

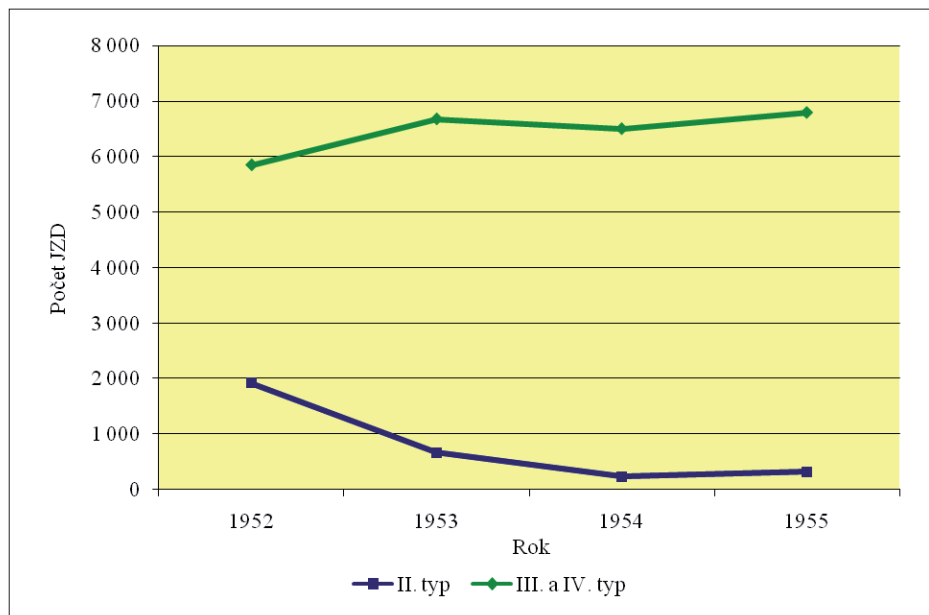
279 Pernes, J. (2008), Václavů, A. (1999), Březina, V., Pernes, J. (2009)

280 Pernes, J. (2008)

281 KSČ-ÚV-02/2 a)

282 KSČ-ÚV-02/2 a)

283 KSČ-ÚV-02/2 a)

Graf 4.5 Vývoj počtu JZD II., III. a IV. typu v letech 1952–1955

Zdroj: KSČ-ÚV-02/2 a), vlastní úprava

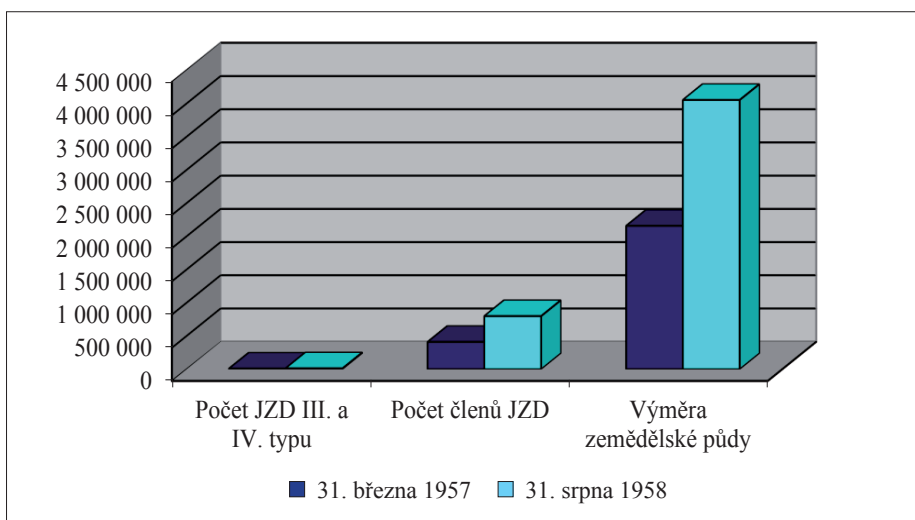
Tab. 4.4 Počet jednotných zemědělských družstev II., III. a IV. typu v letech 1952–1955

Počet JZD	1952	1953	1954	1955
II. typ	1 919	671	243	321
III. a IV. typ	5 848	6 679	6 502	6 795

Zdroj: KSČ-ÚV-02/2 a), vlastní úprava

Za účelem záchrany zbylých ohrožených JZD vláda v letech 1953 a 1954 přijala opatření ohledně poskytování materiálních a finančních výhod směřující k upevnění JZD. U většiny JZD byl tento cíl úspěšně splněn, o čemž svědčí počty JZD III. a IV. typu v období 1953 až 1956. Do konce roku 1956 bylo nově založeno 1 505 JZD II., III. a IV. typu, počet jejich členů stoupl o 81 148 a výměra půdy vzrostla o 347 299 hektarů. Družstva vzniklá v roce 1956 dosáhla významných hospodářských úspěchů, mezi jinými založení 255 nových JZD v Budějovickém kraji, jejichž tržby v živočišné výrobě převýšily plán o 24,5 % a v rostlinné výrobě o 4,5 %.²⁸⁴

²⁸⁴ KSČ-ÚV-02/2 a)

Graf 4.6 Vývoj JZD III. a IV. typu, jejich členů a výměry jejich zemědělské půdy v letech 1957–1958

Zdroj: Borůvka (1958), vlastní úprava

V letech 1956–1957 došlo v kolektivizačním procesu k přelomu. Prostřednictvím politického, ekonomického a psychologického tlaku vyvolávaného stranickými a státními orgány došlo v tomto období k získání středního zemědělce. Díky tomu prudce stoupal počet nově zakládáných JZD a navíc byla rovnou zakládána JZD vyšších typů. Počet jejich členů a výměra zemědělské půdy se v letech 1957 až 1958 zvýšily dvojnásobně (viz tab. 4.5). Tento vývoj zapříčinil, že v roce 1960 obhospodařovala JZD přibližně 70 % veškeré zemědělské půdy a státní statky spravovaly zhruba 10 %.²⁸⁵

Tab. 4.5 Počet JZD III. a IV. typu, jejich členů a výměry jejich zemědělské půdy v letech 1957–1958

Kategorie	31. března 1957	31. srpna 1958
Počet JZD III. a IV. typu	8 303	11 954
Počet členů JZD	410 000	798 648
Výměra zemědělské půdy	2 158 000	4 053 550

Zdroj: Borůvka (1958), vlastní úprava

²⁸⁵ Březina, V., Pernes, J. (2008)

Na období 1956–1960 byl mimo jiné vypracován výhledový plán rozvoje JZD do roku 1960 pro Slovensko a jednotlivé kraje Českých zemí, který zobrazoval stále se zvyšující podíl zemědělské i orné půdy na celkové výměře (viz tab. 4.6).²⁸⁶ Skutečný následný vývoj podílu Slovenska a krajů Českých zemí na orné půdě v letech 1957 až 1960 znázorňují grafy 4.7 a 4.8.

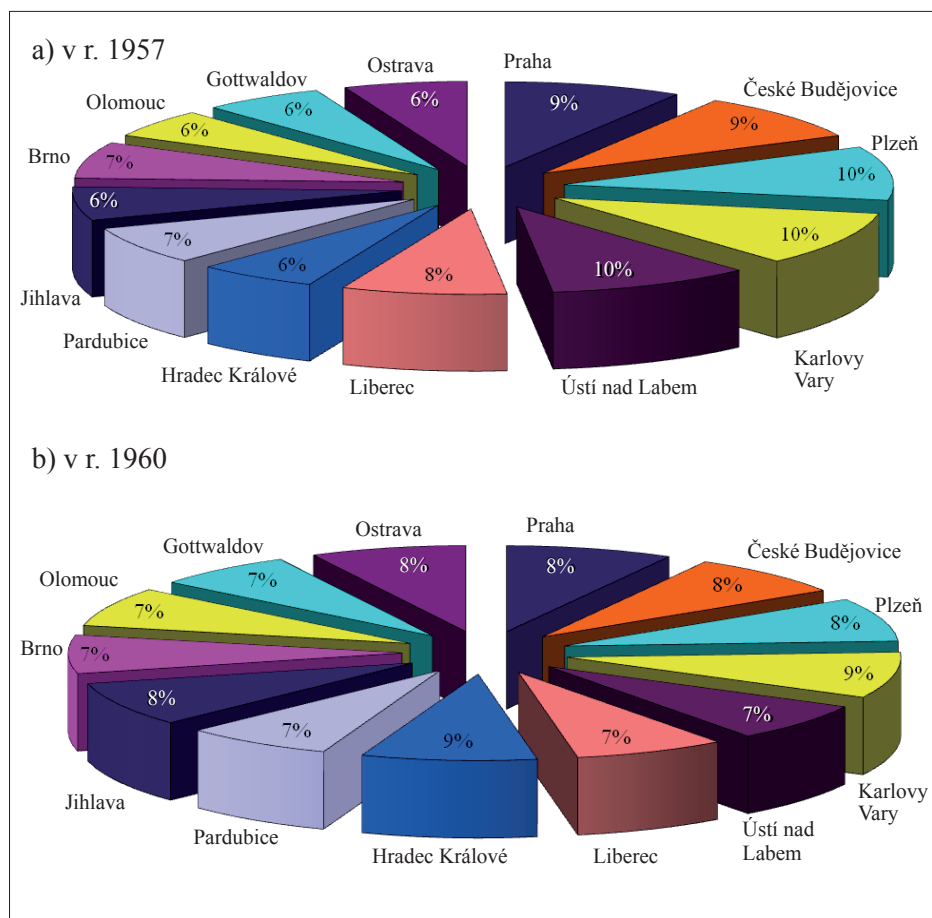
Tab. 4.6 Výhledový plán rozvoje JZD do roku 1960 – podíl na celkové půdě

Kraj	Orná půda včetně záhumenků				Zemědělská půda včetně záhumenků			
	1957	1958	1959	1960	1957	1958	1959	1960
Praha	59,0	70,8	82,9	91,3	56,1	67,1	81,0	89,6
Č. Budějovice	60,5	69,0	78,7	88,0	59,1	68,0	79,0	90,1
Plzeň	68,7	85,1	89,9	91,9	68,4	85,6	89,7	91,9
Karlovy Vary	69,4	86,6	92,3	96,8	69,7	83,9	89,0	93,2
Ústí n. Labem	67,5	74,3	75,9	80,7	63,9	70,3	72,1	76,0
Liberec	54,5	64,5	78,2	82,3	50,4	62,1	75,2	79,9
Hr. Králové	39,8	60,2	79,7	95,4	40,7	63,0	79,3	93,1
Pardubice	48,2	60,5	70,7	81,2	45,3	58,8	68,7	79,1
Jihlava	42,7	63,9	79,9	93,5	41,5	62,7	79,6	94,2
Brno	46,4	58,9	70,2	81,0	46,7	58,5	70,1	80,8
Olomouc	36,1	56,1	71,6	82,8	35,3	55,8	70,9	83,2
Gottwaldov	40,1	50,7	64,4	75,9	38,8	49,2	63,4	75,3
Ostrava	40,9	57,1	69,8	85,0	41,0	55,3	67,6	80,8
ČESKÉ ZEMĚ	51,1	65,3	77,1	86,9	50,1	64,2	76,1	86,0
SLOVENSKO	40,2	61,0	81,3	86,3	36,7	57,1	76,9	82,3
ČSR	47,3	63,7	78,6	86,7	44,9	61,4	76,4	84,5

Zdroj: KSČ-ÚV-02/2 a), vlastní úprava

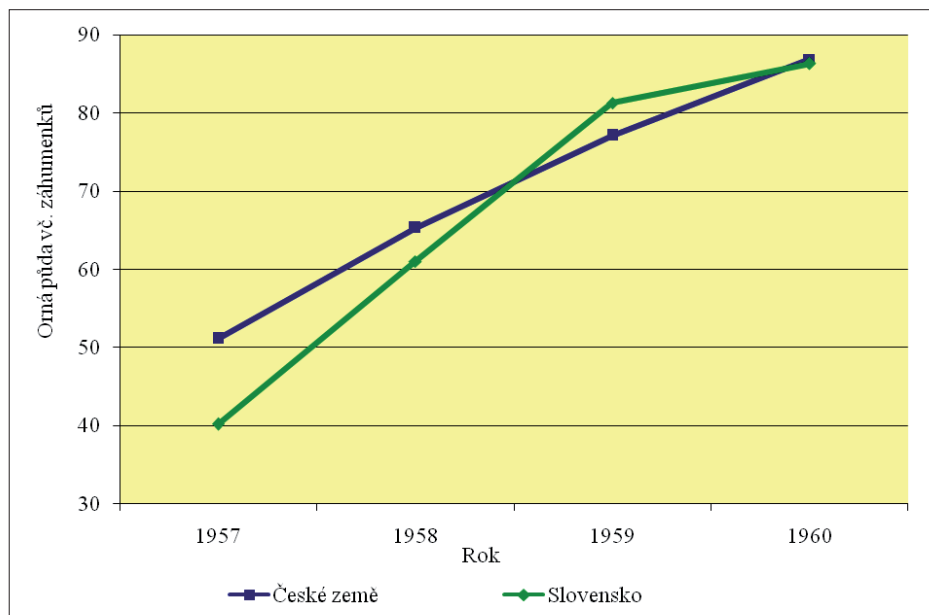
286 KSČ-ÚV-02/2 a)

Graf 4.7 Podíl krajů Českých zemí na orné půdě včetně záhumenků

Zdroj: KSČ-ÚV-02/2 a), vlastní úprava

Graf 4.8 Vývoj podílu Českých zemí a Slovenska na orné půdě včetně záhumenků v letech 1957–1960

Zdroj: KSČ-ÚV-02/2 a), vlastní úprava

Zemědělská politika KSČ v poslední fázi kolektivizace

Na začátku roku 1955 se většina československého hospodářství potýkala s úpadkem, neobstávala při plnění dodávek rostlinných ani živočišných výrobků. V reakci na to KSČ zahájila řadu jednání s cílem vyřešit otázku nedostatečně využití půdy a otázku kulaků, neboť právě tato skupina obyvatel byla obviňována z nastalých problémů. Na zasedání ÚV KSČ byl mezi 29. a 30. červnem 1955 vyhlášen přechod od kolektivizační stagnace do poslední fáze kolektivizace. Před zasedáním se konala schůze politického byra ÚV KSČ, kde se prezentovaly obsah a závěry nutné pro završení kolektivizačního procesu. Základní podklady pro zemědělskou politiku vycházely z potřeby začít využívat veškerou zemědělskou půdu. Jejich hlavním zaměřením ale bylo pokračování v omezování a zatlačování kulactva, neboť i nadále zůstal kulak hlavním nepřítelem veškerého pracujícího lidu. ÚV KSČ uvedl, že dokončení socializace československé vesnice není možné bez likvidace této třídy. Po roce 1955 se vyhánění sedláků z půdy v některých aspektech od předchozích let odlišovalo. Pravomoc k jejich vyhánění byla z ministerstev přesunuta na okresy a jim podřízené obce, nicméně se tím nezměnilo nic na nelidském zacházení při těchto procesech. Jediným pozitivním výsledkem tohoto kroku bylo odpadnutí složitých mezikrajových přesunů spojených s vystěhováváním.²⁸⁷

287 Jech, K. (2008)

Existovalo několik příčin, proč vesniční kulaci neplnili své dodávkové povinnosti. Mezi nimi lze zmínit jejich vysoký věk nebo špatný zdravotní stav, avšak hlavním důvodem bylo stanovování nereálně vysokých dodávkových povinností. Řešení nezvládnutí plnění dodávek bylo spatřováno v předávání těchto upadajících hospodářství do rukou státních statků, JZD nebo strojních traktorových stanic. V této situaci zůstával kulakovi alespoň jeho osobní majetek, tj. byt se zařízením a ošacením. Mnohem častěji ovšem docházelo k případům, kdy byl kulak i s celou svou rodinou nedobrovolně vystěhován, jeho majetek byl zabaven bez náhrady a kulak byl uvězněn na dlouhou dobu do vězení. Tito kulaci byli obviňováni ze záměrného neplnění dodávkových povinností nebo z jiné trestné činnosti. Ve skutečnosti se ale jednalo o jejich odpor, vyvíjený proti předávání jejich majetku státnímu nebo družstevnímu sektoru bez náhrady. Účelem těchto aktivit bylo zastrašení zbylých zemědělců, kteří stále ještě pochybovali o vstupu do JZD.²⁸⁸

Usnesení KSČ a vlády byla mimo kulackou otázku zaměřena i na problematiku zintenzivnění výroby. Konkrétně se jednalo o zlepšení obdělávání půdy, která v některých místech ležela ladem, neboť právě to představovalo obrovské a zbytečné ztráty pro československé hospodářství. Zemědělská výroba byla rozdělena na živočišnou a rostlinnou, přičemž proces zintenzivnění byl v těchto dvou výroбах značně odlišný. V oblasti živočišné výroby bylo zapotřebí vyřešení výstavby potřebných nových stájí, zavedení moderní mechanizace a úpravy krmiv. Oproti tomu v rostlinné výrobě byl důraz kladen na zavádění nových výrobních metod, obohacování půdy o humus prostřednictvím chlévské mrvy a strojených hnojiv, a zejména na dodržování základní agrotechnické zásady. Pozornost byla všeobecně zaměřena na snižování vznikajících ztrát při sklizni a skladování zemědělských výrobků. Velkou váhu mělo i zlepšení celé družstevní organizace, neboť některá družstva si uvědomovala, že zvýšení kvalifikace členů vedení JZD je nutným krokem k trvalému zlepšování družstevního hospodaření. V důsledku toho začaly být organizovány vzdělávací kurzy, přednášky a besedy na toto téma. Dále došlo k přesunu hlavní zodpovědnosti za celý výrobní proces družstva na jeho představenstvo.²⁸⁹

Pro dokončení výstavby socialismu a rozvoje družstevnictví v československých vesnicích bylo nutné nabírat malé a střední rolníky do existujících JZD a nechávat vzniknout nová družstva. JZD byla od svého založení podporována vládou, KSČ a jejich opatřeními. V podstatě šlo o bezplatnou technickou a poradenskou pomoc, různorodé slevy na nákup hnojiv a osiva, úlevy na daních apod. Díky tomu se postupně zlepšovala kulturní a zdravotní péče, služby a dopravní spojení na vesnicích. Vedení družstev bylo zaměřováno na upevňování

288 Blažek, P., Kubálek, M. (2008)

289 Doskočil, I. (1976)

družstevní demokracie, zavádění pořádku do řízení a správy družstev, na zavádění socialistického soutěžení a pokrokových metod práce.²⁹⁰

Tyto kladné výsledky ve sféře hospodářské a politické umožnily pokračování združstevňování vesnic. Hlavními úkoly bylo vytvoření optimálních politických, hospodářských a kádrových podmínek pro další zakládání JZD. Toto období bylo označováno jako etapa boje za vítězství socialismu na vesnici. Ústřední postavou se stal střední rolník, který spolu s malým rolníkem vlastnil 51 % zemědělské půdy, na které chovali 52,3 % skotu, 48,1 % dojnic, 47,6 % prasat atd.²⁹¹

Ve dnech 22.–24. března 1957 se konal III. celostátní sjezd JZD, který navázal na usnesení červnového zasedání ÚV KSČ z roku 1955. Na sjezdu se důkladněji probíraly otázky kolektivizace zemědělství. Také na něm bylo řečeno, že zemědělství v roce 1956, poprvé od skončení druhé světové války, dosáhlo předválečné úrovně. I přes to dosažená produkce neuspokojila vedení státu, tehdejší ministr zemědělství Michal Bakula nadále vyzdvihoval nutnost zvýšit zemědělskou výrobu o 30 % do roku 1960. Základním předpokladem pro naplnění tohoto cíle bylo dosažení absolutní převahy socialistického sektoru v zemědělství, tzn. dále pokračovat v kolektivizaci zemědělství a v jejím úspěšném dokončení.²⁹²

K urychlení kolektivizace československého venkova bylo dne 26. června 1957 schváleno politicko-organizační opatření, jehož úkolem bylo vytvářet neustálý vliv na zemědělce, což mělo vést k jejich vstupu do JZD. Zatímco v první fázi kolektivizace byly pro získávání nových členů do JZD praktikovány nelidské nátlaky, v poslední fázi byl kladen důraz na dobrovolnost vstupu na základě nařízení plynoucích z výše zmíněného politicko – organizačního opatření. KSČ se ale s tímto systémem neztotožnila, měla naprosto rozdílný názor. KSČ jednala podle zkušeností nabytých v prvních letech kolektivizace, nedbala na nařízení ohledně dobrovolnosti vstupu a nadále vyžadovala plnění nereálně vysokých dávkových povinností, placení daní apod. Tyto nátlakové akce KSČ, spojené se snahou zvýšit produktivitu práce v zemědělství prostřednictvím poskytování zvýhodněných úvěrů družstvům, pořízení nových zemědělských strojů, doplnění stavu pracovníků atd., skutečně způsobily růst počtu nově vstupujících členů do JZD. Od začátku roku 1957 do poloviny srpna téhož roku bylo v ČSR nově založeno 1 593 JZD a výměra půdy narostla o 442 850 hektarů. Celkový počet družstev III. a IV. typu se dostal na úroveň 11 090. Závěrečná fáze kolektivizace se od první odlišovala touhou po dobře fungujících družstvech i po jejich zakládání. Vedení KSČ ve snaze dosáhnout prosperity starších i nových JZD zdůrazňovalo mechanizaci práce v zemědělství. I přes větší vybavení stroji nebylo zemědělské oddělení ÚV KSČ zcela spokojeno.²⁹³

290 Doskočil, I. (1976)

291 Doskočil, I. (1976)

292 Březina, V., Pernes, J. (2009)

293 Březina, V., Pernes, J. (2009)

Tab. 4.7 Počet moderních strojů v československém zemědělství

Vybavení	1955	1956
Traktory	33 754	40 500
Obilní kombajny	3 344	4 420
Řepné kombajny	1 253	1 688
Secí stroje	48 075	51 097
Sazeče brambor	6 437	7 855
Nákladní auta	4 626	6 853

Zdroj: Březina, V., Pernes, J. (2009), vlastní úprava

V rámci zlepšování situace ve združstevňování zemědělství byla pozornost soustředěna na hospodaření s pracovními silami. Na rozdíl od první fáze kolektivizace, kdy zemědělský sektor poskytoval potřebnou pracovní sílu ostatním oblastem národního hospodářství, byla druhá polovina 50. let charakteristická jejím nedostatkem. Celá řada malých a středních rolníků se bránila vstupu do JZD útekem ze zemědělství do jiných pracovních odvětví. V období 1956–1958 se počet zemědělských pracovníků snížil o 147 tisíc.²⁹⁴

Rok 1957 skončil ze zemědělského hlediska neúspěchem z několika důvodů. Nebyla naplněna sklizeň obilovin, došlo ke snížení výkupu sena a brambor, nepodařilo se dosáhnout požadované úrovně živočišné výroby. Všechny tyto neúspěchy negativně ovlivnily zásobování obyvatelstva základními potravinami. Na zasedání politického byra ÚV KSČ bylo zmíněno, že pokud se nastalá situace nezlepší, nebude reálné do roku 1960 dosáhnout stanoveného plánu rozvoje zemědělství. Nepříliš pozitivní výsledky československých zemědělců způsobily urychlení kolektivizace venkova. Dalším důsledkem bylo, že všechna ostatní odvětví československého hospodářství byla nucena poskytnout zemědělcům pomoc ve formě nových dodávek zemědělských strojů, pracovních sil a investičních prostředků pro výstavbu nových stájí pro dobytek a pro pořízení zemědělských strojů a mechanizačního zařízení. Přes to všechno nebylo dosaženo požadovaného zlepšení. Vývoj v nárůstu počtu zemědělských strojů připadajících na 1 ha zemědělské půdy se nevyvíjel uspokojivým způsobem s ohledem na rychlejší nárůst rozlohy zemědělské půdy v zemědělských organizacích.²⁹⁵

294 Březina, V., Pernes, J. (2009), Kaplan, K. (1992)

295 Březina, V., Pernes, J. (2009)

Tab. 4.8 Výměra zemědělské půdy připadající na práci vykonanou jedním traktorem (v ha)

Vybavení	1956	1957	1958
1 traktor	74	84	98

Zdroj: Březina, V. – Pernes, J. (2009), vlastní úprava

Ve dnech 18.–21. června 1958 probíhal XI. sjezd KSČ, na kterém byla vydána směrnice k dovršení socialistické výstavby v Československu. V odvětví zemědělství bylo za tím účelem nezbytné dokončit probíhající proces kolektivizace, neboť více než jedna čtvrtina půdy se stále nacházela v rukou soukromě hospodařících rolníků. Zemědělská výroba dosahovala přibližně předválečné úrovně, ale stále bylo nutné řadu zemědělských produktů dovážet ze zahraničí, což bylo velmi finančně náročné. KSČ si proto stanovila jako nejdůležitější úkol nejen strany, ale i všeho lidu, zvýšit zemědělskou produkci tak, aby se odstranila závislost na dovozu zemědělských produktů ze zahraničí. Základem toho bylo tedy dokončení kolektivizace zemědělství, ke kterému mělo dojít do konce roku 1960. Pod pojmem dokončení kolektivizace bylo myšleno dokončení likvidace vesnických kulaků, protože ti byli pro politiku KSČ nejnebezpečnějšími. K jejich zničení napomohlo přijaté vládní nařízení č. 49 o výkupu zemědělských výrobků, které upřednostňovalo JZD před soukromě hospodařícími rolníky. Snaha KSČ rozvíjet zemědělství je doložena řadou návrhů a opatření, předložených ministrem zemědělství M. Bakulou. Mimo jiné se jednalo o návrh zásad zákona o ochraně půdy, zajištění zemědělství odbornými kádry, rozvoj vývoje příjmů zemědělského obyvatelstva v následujících letech, návrh základních směrů dalšího vývoje výživy obyvatelstva ČSR a opatření na řešení zaostávajících JZD. Zaostávajících družstev bylo v ČSR podle provedeného průzkumu 700 a nacházela se především v horských oblastech a pohraničí. Příčinou jejich zaostávání byla nízká intenzita výroby, nedostatek prostředků pro zabezpečování nebo rozvoj výroby a značné porušování zásad hmotné zainteresovanosti družstevníků na výsledcích společného hospodaření. Zatímco do tohoto období byla zaostalost družstev řešena poskytováním dotací, od této doby byla na jednotlivé družstevníky přenesena hmotná zodpovědnost za prosperitu družstva, za níž ručili nově i zaměstnanci národních výborů. V jejich zájmu bylo dbát na zlepšení ekonomické situace v družstvech, neboť pokud by k tomu nedošlo, přišli by o svá pracovní místa.²⁹⁶

296 Březina, V., Pernes, J. (2009)

Tab. 4.9 Počet zaostávajících družstev v letech 1954–1957

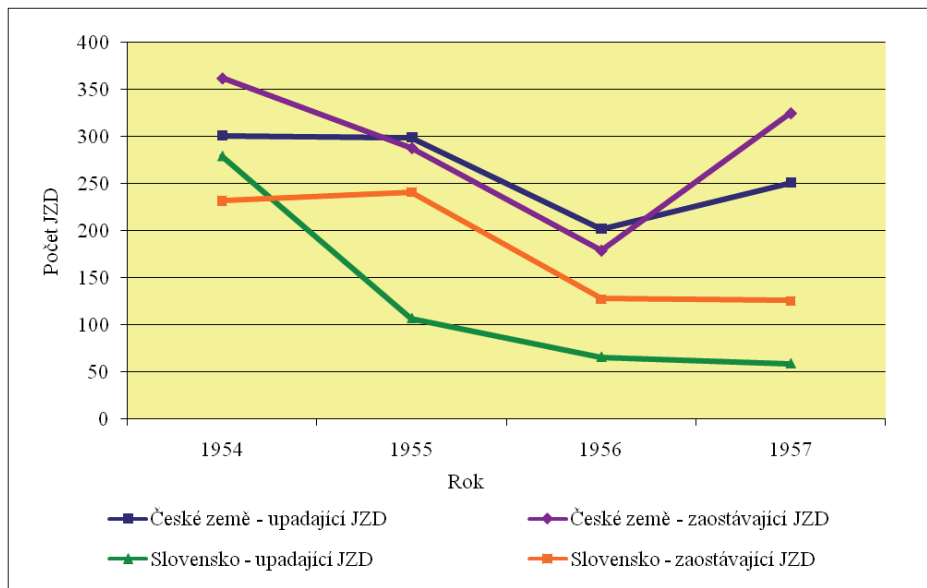
Území / JZD		1954		1955		1956		1957	
		JZD	%	JZD	%	JZD	%	JZD	%
České země	Upadající	301	6,1	299	6	202	3,8	251	4
	Zaostávající	362	7,3	288	5,7	179	3,4	325	5,2
	Celkem	663	13,4	587	11,7	381	7,2	576	9,2
Slovensko	Upadající	279	19,8	107	7,5	66	4,4	59	3,5
	Zaostávající	232	16,5	241	16,9	128	8,5	126	7,7
	Celkem	511	36,3	348	24,4	194	12,9	185	11,2
ČSR	Upadající	580	9,2	406	6,3	268	3,9	310	3,9
	Zaostávající	594	9,4	529	8,2	307	4,8	451	5,6
	Celkem	1174	18,6	935	14,5	575	8,7	761	9,5

Zdroj: KSČ-ÚV-02/2 b), vlastní úprava

Legenda: Počty jednotných zemědělských družstev na území Českých zemí, Slovenska a celé ČSR v členění na družstva se znaky úpadkovosti a na, silně zaostávající družstva. Vedle počtu JZD je uvedeno i jejich procento z celkového počtu JZD.

Důsledkem hlavního úkolu zemědělství v období 1958–1960, tj. zrychlení procesu kolektivizace a dosažení převahy socialistického sektoru v zemědělství, bylo zakládání velkého množství nových JZD III. a IV. typu. Místo očekávaných úspěchů to ale československému národnímu hospodářství způsobilo velké množství problémů. Sklizeň obilí nesplnila plánovanou úroveň a na domácím trhu se projevil nedostatek vepřového masa z důvodu organizační neschopnosti nově zakládaných JZD. KSČ nehledě na tyto negativní důsledky pokračovala v politice združstevňování. V průběhu roku 1958 bylo založeno 1 191 nových JZD a v roce 1959 jich nově vzniklo 641. Začátkem roku 1959 si museli příslušníci KSČ připustit neúspěchy způsobené rychlou kolektivizací. Československé zemědělství se potýkalo s krizí, do roku 1960 nebylo reálné splnit stanovené úkoly. V letech 1956–1958 hrubá zemědělská výroba namísto plánovaných 18 % vzrostla jen o 6 %. Nepodařilo se dosáhnout plánované výměry orné půdy, osevních ploch brambor, ani stanovené úrovně živočišné výroby. Hodnota vyrobených hlavních zemědělských produktů byla ve srovnání s plánem nižší o 832 milionů korun, čímž vzniklo silné napětí při tvorbě plánu na rok 1960.²⁹⁷

297 Březina, V., Pernes, J. (2009)

Graf 4.9 Vývoj počtu upadajících a zaostávajících JZD v letech 1954–1957

Zdroj: KSČ-ÚV-02/2 b), vlastní úprava

Československo se nacházelo v situaci, kdy více než 80 % zemědělské půdy spravoval socialistický sektor, tudíž bylo na zastavení politiky združstevňování příliš pozdě. Jedinou možností bylo vyvinout v JZD snahu, která by způsobila nepatrný obrat k lepšímu. Politické byro ÚV KSČ za tímto účelem přijalo Opatření k řešení obtíží způsobených nepříznivými výsledky hospodaření JZD v roce 1959. Z vládních rozpočtových rezerv bylo na pomoc družstevnímu sektoru vymezeno 190 milionů korun, jejichž čerpání bylo odůvodněno „vinou sucha“. Na začátku července roku 1960 se v Praze konala celostátní konference KSČ, na které prezident republiky A. Novotný slavnostně vyhlásil, že po patnácti letech velkého úsilí a bojů v naší zemi zvítězil socialismus. Do konce roku 1960 se očekávalo, že socialistický sektor bude hospodařit na přibližně 90 % zemědělské půdy, čímž bude v ČSR dokončena socialistická přestavba vesnice. Dokončením procesu kolektivizace a likvidací většiny soukromě hospodařících rolníků se předpoklady KSČ nenaplnily, neboť kolektivizace zemědělství byla v období 1957–1960 úspěšná politicky, ale v oblasti hospodářství došlo k ohromným ztrátám.²⁹⁸

Rok 1960 bývá považován za dovršení přibližně desetiletého procesu kolektivizace zemědělství. Tento rok současně představoval i zvrat v dosud realizovaném omezování, zatlačování a následné likvidace selského stavu. Selský stav

298 Březina, V., Pernes, J. (2009)

během padesátých let procházel řadou změn ohledně své početnosti, rozsahu obhospodařované půdy, objemu rostlinné a živočišné výroby, počtu vlastních a najímaných pracovních sil, množství používaných mechanizačních prostředků atd. Ve všech jmenovaných aspektech měl vývoj klesající charakter, jen uprostřed období došlo k přechodné stagnující tendenci. Protipól představovaly diskriminované a následkem toho upadající a likvidované selské závody, jejichž počet prudce stoupal. Zvyšoval se počet obviněných, obžalovaných a trestaných sedláků, množství konfiskovaných majetků, počet vězněných hospodářů a vystěhovaných členů jejich rodin a počet příslušníků selského dorostu, kterým nebylo umožněno odborné vzdělání a svobodná volba povolání.²⁹⁹

Přesné číselné vyjádření zmíněných procesů je obtížné, neboť ne vždy jsou k dispozici úplné informace a centrálně evidované údaje, nebo jsou k dispozici nesrovnatelné údaje, případně data, jejichž časová řada končí v letech 1957–1958. Je to způsobeno tím, že ani v podkladech stranických a vládních orgánů ani v oficiálních statistických pramenech, nebyly po skončení druhé světové války jednotně používány velikostní kategorie zemědělských závodů a zemědělského obyvatelstva, které by umožnily vymezit příslušnost ke středním rolníkům nebo sedlákům.³⁰⁰

Vývoj v padesátých letech lze vystihnout prostřednictvím následujících údajů. V roce 1949, kdy byl proces kolektivizace v počátcích, bylo na území Československa evidováno celkem 35 159 usedlostí (z toho 27 653 v českých zemích, 7 506 na Slovensku) obhospodařujících zemědělskou půdu o výměře 20–50 ha. Tyto usedlosti celkově hospodařily na 1 032 992 ha celkové výměry, průměrně tedy na jeden závod připadalo 29,38 ha. V roce 1957 již bylo v této kategorii evidováno pouze 1 251 hospodářství s 29 881 ha půdy, na jednu usedlost tedy průměrně připadalo 23,89 ha (viz tab. 4.10). Pozdější úřední statistické prameny již neuvádějí data v rámci skupiny závodů od 20 do 50 ha ani od 15 do 20 ha.³⁰¹

Tab. 4.10 Vývoj usedlostí hospodařících na půdě o výměře 20–50 ha

Ukazatel/Rok	1949	1957
Počet závodů	35 159	1 251
Obhospodařovaná zemědělská půda (v ha)	1 032 992	29 881
Průměr na jeden závod (v ha)	29,38	23,89

Zdroj: Jech, K. (2008), vlastní úprava

²⁹⁹ Jech, K. (2008)

³⁰⁰ Jech, K. (2008)

³⁰¹ Jech, K. (2008)

Krátce před XI. sjezdem KSČ, jehož požadavkem bylo odstranit kulactvo jako poslední kapitalistickou třídu, bylo v Československu 6 254 usedlostí s výměrou převyšující 15 ha, jež hospodařily na 113 418 ha půdy (na jednu usedlost připadalo v průměru 18 ha). Podíl těchto hospodářství na celkové výměře zemědělské půdy v Československu tvořil už pouze 1,5 % (v českých zemích 1,9 %, na Slovensku 0,9 %), zatímco v letech 1949–1950 byl podíl 21,6 %. Tato hospodářství se na tržní produkci podílela 4 % u zrnin, 6,7 % u brambor, 3,4 % u mléka a 2,5 % u masa.³⁰²

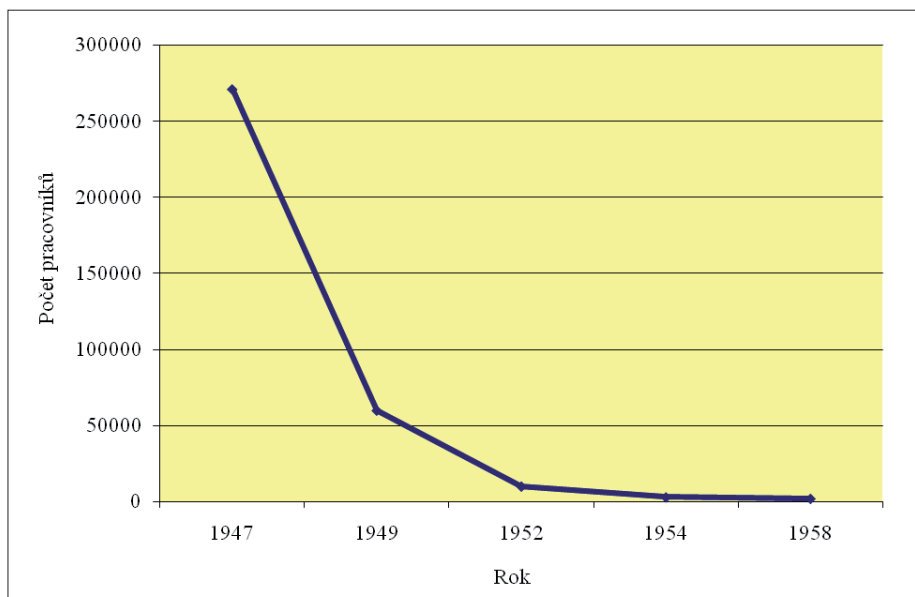
Tab. 4.11 Podíl hospodářství ve skupině do 15 ha na tržní produkci vybraných plodin v roce 1958

Plodina	Podíl na produkci (%)
Zrniny	4,0
Brambory	6,7
Mléko	3,4
Maso	2,5

Zdroj: Jech, K. (2008), vlastní úprava

Co se týče zaměstnávání zemědělských dělníků v soukromých službách, což bylo označováno jako jejich vykořisťování sedláky a bývalými statkáři, podle poválečných soupisů jich v českých zemích bylo v roce 1947 evidováno 211 tisíc a na Slovensku v roce 1946 60 tisíc. V roce 1949 bylo v soukromém zemědělském sektoru Československa zaměstnáno přibližně 60 tisíc námezdních pracovníků. Zatímco v srpnu roku 1952 pracovalo u soukromě hospodařících zemědělců 10 075 námezdních pracovníků, k 1. lednu 1954 jejich počet klesl na 2 942. Oficiální statistika evidující existenci námezdních pracovníků v soukromém zemědělském sektoru končí v českých zemích rokem 1957, kdy bylo uvedeno 1 000 pracovníků a na Slovensku v roce 1958, kde pracovalo také 1000 osob.

302 Jech, K. (2008)

Graf 4.10 Vývoj počtu námezdních pracovníků v soukromém zemědělském sektoru

Zdroj: Jech, K. (2008), vlastní úprava

Završení kolektivizačního procesu bylo považováno za velmi významný krok v cestě k socialismu a za jednu z příčin vytvoření nového státu na našem území, tj. Československé socialistické republiky. Na kolektivizaci bylo nahlíženo jako na jeden ze základních stavebních kamenů socialismu. Politika vedená Stalinem tak přežila svého tvůrce. Pokud na kolektivizaci nahlédneme jen jako na mocenský nástroj, pak dezinterpretace cesty k socialismu prorostla do komunistických zvyklostí tak, že se stala jedním ze základů jejich politiky i po Stalinově smrti. Socialismus byl tak nadále chápán tak, jak ho Stalin prosazoval.³⁰³

Československá kolektivizace má řadu společných rysů s kolektivizací realizovanou v SSSR, ale má i řadu odlišností. Kolektivizace v ČSR probíhala déle, nepůsobila tak chaoticky a jako prostředek využívala spíše než fyzické násilí ekonomický nátlak, výhrůžky a hledání klíčků v legislativě. Pravdou je, že míra násilí či rychlost kolektivizace má velmi nízký vliv na její efektivitu. Obecně proces kolektivizace v Československu znamenal nekompromisní zásah do tehdejšího modelu zemědělského hospodaření a způsobil obrovské materiální ztráty, narušil dlouhodobě pěstovaný vztah rolníků k půdě a úplně odstranil selský stav, který představoval jeden ze stavebních kamenů československého

303 Novák, P. (2008), Olič, J. (2009)

národa. Negativním důsledkem kolektivizace bylo i tragické poznamenání mnoha lidských osudů.³⁰⁴

4.4.4 70. léta v československém zemědělství

Kolektivizace znamenala obrovský proces, který přeměnil tvář československého zemědělství v naprosto odlišnou podobu. Mimo příčiny a samotný průběh procesu je důležité se zaměřit na jeho důsledky. Protože kolektivizace měla zásadně změnit fungování zemědělství, je potřeba se soustředit na pozdější efektivitu a výkonnost takového zemědělství. Pozornost tedy bude věnována efektivnosti a výkonnosti vzniklých jednotných zemědělských družstev z hlediska hospodářských výsledků.

Před pátou pětiletkou

Hospodářský vývoj československého státu probíhal v sedmdesátých letech na základě dvou pětiletok. Úkoly národnímu hospodářství vymezil XIV. sjezd KSČ, na němž byly schváleny směrnice k pátému pětiletému plánu na období 1971–1975, a XV. sjezd KSČ, kde byla určena pětiletka na léta 1976–1980.³⁰⁵

Zákon č. 49/1959 Sb. o jednotných hospodářských družstvech ze dne 9. července 1959 určoval jejich podobu. Prakticky nahradil původní zákon č. 69/1949 Sb., jehož platnost rušil v § 62. Pro podobu JZD byl nejvýznamnější § 14, který říkal, že družstvo mohlo v zájmu rozvoje zemědělské a lesní výroby, lepšího využití výrobních prostředků a plného uplatnění práce členů provozovat pomocná hospodářská odvětví s přidruženou výrobou. Provozování této činnosti nesmělo ohrožovat hlavní činnost družstva a nesmělo být zneužíváno k soukromému podnikání.³⁰⁶

Přidruženou výrobou bylo chápáno zajištění práce družstevníkům mimo vegetační období, tzn. mimo zemědělskou sezónu. Tato činnost měla být přínosem pro samotný podnik, který ji mohl využít nejen pro své vlastní účely, ale vzniklé produkty nebo služby mohl poskytovat cizím odběratelům a zvýšit si tak vlastní příjmy. Přidružená výroba mohla nabývat různých podob, např. se mohlo jednat o stavební činnost, výrobu náradí, dopravu, opravářskou činnost atd.³⁰⁷

O vývoji podílu nezemědělské činnosti JZD na jeho hlavní činnosti vypovídá následující tabulka 4.12. Výkony jsou uvedeny v Kč na jeden hektar zemědělské půdy, a to ve stálých cenách roku 1967.³⁰⁸

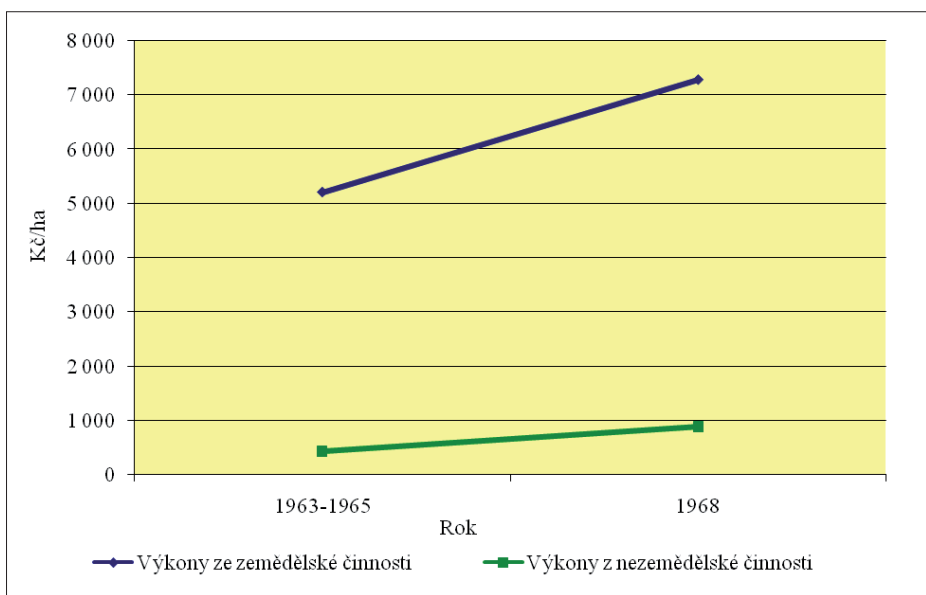
304 Blážek, P., Kubálek, M. (2008)

305 Kabrhel, J. (1984)

306 Zákon č. 49/1959

307 KSČ-ÚV-10/9 a)

308 KSČ-ÚV-10/9 a)

Graf 4.11 Vývoj výkonů zemědělské a nezemědělské činnosti v 60. letech (v Kčs/ha nezemědělské půdy)

Zdroj: ÚV-KSČ-10/9 a), vlastní úprava

Tab. 4.12 Vývoj podílu nezemědělské činnosti v 60. letech

Ukazatel	Průměr let 1963–1965	1968
Výkony ze zemědělské činnosti (v Kčs/ha)	5 209	7 291
Výkony z nezemědělské činnosti (v Kčs/ha)	437	887
Podíl nezemědělské výroby (v %)	8,4	12,2

Zdroj: ÚV-KSČ-10/9 a), vlastní úprava

Z tabulky vyplývá, že v 60. letech se projevila rostoucí tendence nezemědělské výroby. Přibližně 10 let po vydání zákona o JZD č. 49/1959, a tedy i po vzniku přidružené výroby, dosáhla nezemědělská výroba poměrně vysokého podílu na celkové výrobě JZD. S tím souvisely jevy, které tehdejší režim považoval za nežádoucí. Přidružená výroba se začala nekontrolovatelně rozvíjet a nabývala charakteru podnikatelské činnosti. Hlavním problémem byl konkurenční boj, ve kterém docházelo k neplánovanému pohybu pracovní síly a k získávání pracovníků z jiných odvětví. Rozvoj nezemědělské činnosti byl komisí ÚV KSČ pro zemědělství a výživu hodnocen pozitivně, přesto však bylo rozhodnuto o jejím omezení prostřednictvím ekonomických a legislativních opatření.³⁰⁹

309 KSČ-ÚV-10/9 b)

Přidružená výroba tak byla velmi omezována, především na základě souboru opatření, který vycházel z usnesení vlády č. 127 k zamezení zneužívání přidružené výroby. Ve spoustě případů došlo k úplnému zastavení nezemědělské činnosti, jež vyplývalo z rozporu s jejím účelem ve smyslu výše zmíněného § 14 zákona č. 49/1959 o JZD.³¹⁰

Nehledě na omezování přidružené výroby lze upozorovat zajímavý jev. Zdá se, že si komunističtí plánovači začali uvědomovat širší souvislost mnoha faktorů působících v národním hospodářství a zejména v zemědělství. Mimo zemědělskou sezónu byla v družstvech řada výrobních faktorů nevyužitá. V rozvoji hospodářství se s těmito zdroji najednou začalo počítat prostřednictvím něčeho, co vzdáleně připomínalo podnikatelskou činnost. Tento jev lze označit za zdokonalování plánovacího mechanismu.³¹¹

O podobě zemědělství na začátku sedmdesátých let také vypovídá formování zemědělsko-průmyslového komplexu (ZPK), jenž vychází z rozhodnutí pléna ÚV KSČ v březnu roku 1967. Zatímco v předchozím období se na zemědělství nahlíželo jako na samostatné oddělené odvětví, nyní začalo být považováno za součást složitějšího výrobního procesu. Struktura zemědělsko-průmyslového komplexu byla rozčleněna do tří oblastí na ekonomické činnosti předcházející zemědělské výrobě, na samotnou zemědělskou činnost a na ekonomické činnosti navazující na zemědělství. První oblast se dále členila na jednotlivá průmyslová odvětví jako strojírenství, chemie, energetika, výroba krmných směsí apod. Tyto činnosti zásobovaly a rozvíjely samotné zemědělství. Třetí sféru obvykle tvořil potravinářský průmysl, jenž zpracovává, zušlechťuje a přetváří výstupy zemědělské výroby v konečný produkt ZPK. Do třetí části spadaly i další složky, jako doprava, spoje a obchod, prostřednictvím něhož se produkty dostanou k cílovým skupinám.³¹²

Struktura ZPK v Československu mezi roky 1967–1971 vypadala tak, že samotná zemědělská výroba zásobovala potravinářský průmysl zhruba šedesáti procenty své produkce a jen necelých třicet procent bylo vymezeno pro přímou spotřebu obyvatelstva. Třetí sféru představovala z 87–88 % výroba potravin. Vazba na potravinářství a zemědělství byla velmi silná, z toho důvodu se často používá termín zemědělsko-potravinářský komplex (ZPK), který byl v našich podmínkách hlavní částí celého ZPK.³¹³

Toto vyčlenění oborů ovšem nebylo cílem, který sledoval ÚV KSČ. V první řadě šlo o vytvoření ekonomických a organizačních vazeb v rámci jednotlivých

310 KSČ-ÚV-10/9 c)

311 Olič, J. (2009)

312 Divila, E., Goulli, R. (1974), Suchánek, J. (1974)

313 Divila, E., Goulli, R. (1974)

sfér ZPK a o hlubší propojení těchto sektorů. Velmi podstatné je, že zdánlivě odlišná odvětví, tedy zemědělství a průmysl, spolu velmi úzce souvisejí a je nutné na to brát ohled při vytváření plánu pro celé národní hospodářství.³¹⁴

V tomto případě se naprosto jistě jedná o již zmíněnou snahu vylepšit plánovací mechanismus. Během šedesátých let probíhalo nejen ustálení poměrů na vesnici a zažití nových zvyklostí, ale i promítnutí zkušeností se zcela novým systémem řízení hospodářství do mechanismu jeho fungování. Díky skutečnosti, že se plánovací mechanismus v průběhu 60. let zdokonalil, bylo možné v 70. letech využít jeho plný potenciál. Ustálení poměrů na vesnici, tj. fakt, že si zemědělci zvykli na nový způsob práce v JZD, je možné doložit pomocí analýzy situace a dění v roce 1968.³¹⁵

V roce 1968 vyvrcholila cesta k Pražskému jaru. Československý komunismus se vydal reformní cestou a jeho představitelé (tzv. revizionisté) zpochybnili účelnost převzetí sovětského modelu zemědělství, tedy i smysluplnost československé kolektivizace v 50. letech, a jejich snahou bylo rehabilitovat tehdy pronásledovaný selský stav. Vyústěním toho byla všeobecně známá intervence vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968. To způsobilo návrat společenského i hospodářského systému zpět do raného období 50. let. Leonid Iljič Brežněv, který byl od roku 1964 generálním tajemníkem (de facto hlavním představitelem SSSR) a který prostřednictvím politického spiknutí odstranil svého předchůdce Chruščova, dal jasně najevo, že jeho cílem je následovat Stalinovu linii nezpochybnitelné autority Sovětského svazu. Proto samozřejmě nemohlo dojít ke zpochybnění kolektivizace, neboť tím by autoritu oslabil.³¹⁶

Otázkou je, jak tuto situaci přijali českoslovenští zemědělci. V rámci komunistické politiky v období normalizace se často objevuje tento názor: „Vesnice už dávno přijala nové, socialistické principy družstevního hospodaření za své. V žádném případě nechtěli družstevníci připustit, aby jejich kritické připomínky k některým nedostatkům v zemědělství tehdejší doby byly zneužity pro kontrarevoluční cíle pravice. Proto se představitelé pravice dostali do situace generálů bez vojska.“³¹⁷

Z citátu je jasně viditelný vliv propagandy. Kromě toho se nejedná o opodstatněný názor, neboť kdyby byla skutečná situace shodná s tímto popisem, nemuselo by dojít k žádné vojenské intervenci. Pamětníci se shodují na tom, že zemědělci skutečně práci v JZD do jisté míry přivykli. Organizace zemědělské výroby

314 Divila, E., Goulli, R. (1974), Olič, J. (2009)

315 Olič, J. (2009)

316 Kabrhel, J. (1984), Šulc, Z. (1998)

317 Suchánek, J. (1974)

se ovšem zásadním způsobem nezměnila, ať už ze strachu z násilí a přítomných vojsk, kvůli obratné komunistické politice a propagandě, z rezignace zemědělců nebo z prostého přivyknutí poměrům.³¹⁸

Hospodářská situace v Československu byla koncem 60. let velmi příznivá. Průměrný roční růst národního důchodu, který tehdy sledoval nově vytvořenou hodnotu za určité období, osciloval kolem 6,9 %. Zemědělství v tomto období zažívalo nejvýznamnější prosperitu. Zatímco v první polovině 60. let byla nově vytvořená hodnota charakteristická průměrným ročním úbytkem o 5,6 %, na konci 60. let průměrně stoupala o 6,4 % za rok. Vývoj v zemědělské výrobě i v celém ZPK se stal stabilizačním a stimulačním faktorem celé ekonomiky, jež vykazovala v posledních letech kolísavé výsledky. Tyto příznivé skutečnosti ve velké míře ovlivnily přijetí pátého pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství.³¹⁹

Pátý pětiletý plán

Pátý pětiletý plán byl založen na závěrech XIV. sjezdu KSČ, konaného ve dnech 25.–29. května v Praze. Na sjezdu byly schváleny směrnice k pátému pětiletému plánu na roky 1971–1975, které vycházely především z návrhu těchto směrnic, jež byl obsažen ve zprávě o hlavních směrech hospodářské politiky strany v letech 1971–1975. Na usnesení sjezdu byly vyzdvíženy a z velké části přijaty závěry březnového sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS), rozhodující tedy byla autorita Moskvy. Nejdůležitější byla nutnost využít vědeckotechnický pokrok a tím dosáhnout vyšší efektivity výroby. S tím souvisel primární cíl pátého plánu, tedy zvýšit životní úroveň a zvýšit uspokojení hmotných potřeb obyvatelstva.³²⁰

Tímto krokem byla přijata politika tzv. „konzumního komunismu“, jež byla reprezentována především G. Husákem. Tato politika vycházela z předpokladu, že na základě vyššího uspokojení hmotných potřeb obyvatelstva dojde ke snížení nespokojenosti s režimem. Z toho vyplývá, že pokud budou obyvatelé dostatečně hmotně zabezpečeni, těžko dojde k nějakým větším protestům. Přijetí této politiky zapříčinily události, které vyvrcholily v srpnu roku 1968.³²¹

Konzumní komunismus se promítl i v pětiletém plánu pro zemědělství. Hlavním úkolem zemědělské výroby bylo pokrýt spotřebu základních potravin z vlastních zdrojů a rozšířit jejich skladbu. To znamenalo zvýšit zemědělskou produkci

318 Olič, J. (2009)

319 Geršlová, J., Sekanina, M. (2003), Tlustý, Z. (1980), Goldmann, J. (1975)

320 Jakeš, M. (1971)

321 Webe, J. R., Ladrech, R. (2002)

v období pátého plánu nejméně o 13–14 %. Kvůli orientaci na základní potraviny se zemědělská výroba měla zaměřit zejména na produkci obilí, u níž se hektarový výnos měl zvýšit o 4 q/ha. Sklizeň obilí měla v roce 1975 dosáhnout 8,9 milionu tun, tzn. přibližně o 25 % více než v roce 1970. Tomu měla odpovídat i sklizeň ve výši 40–42 milionu tun obilí za celé období pětiletého plánu.³²²

Federální výbor pro zemědělství a výživu v roce 1969 zpracoval návrh rozvoje zemědělství v pátém pětiletém plánu. Z tohoto návrhu vyplývá nejen předpokládaný vývoj zemědělské produkce, ale i navrhovaný hektarový výnos (viz tabulky 4.13 a 4.14).

Tab. 4.13 Návrh vývoje hektarových výnosů v 5. pětiletém plánu

Ukazatel (v q/ha)	Průměr let 1966–1968	Návrh pro rok 1975
Pšenice	28,1	33,7
Ječmen	26,9	31,6
Cukrovka	376,2	390,6
Brambory	151,5	175,7

Zdroj: FVZV (1969), vlastní úprava

Tab. 4.14 Návrh vývoje zemědělské produkce v 5. pětiletém plánu

Ukazatel (v mil. Kčs)	1968	Návrh 1970	Návrh 1975
Hrubá zemědělská produkce	66 587	66 922	75 083
Z toho rostlinná výroba	31 682	31 356	35 188
Z toho živočišná výroba	33 905	35 386	39 895

Zdroj: FVZV (1969), vlastní úprava

Významnou součástí plánu vývoje zemědělství představovala živočišná výroba. V souladu s obecnou politikou konzumního komunismu a s požadavkem na zvýšení efektivity práce bylo naplánováno zvýšení nákupu jatečných zvířat o 18 % a drůbeže o 14 %. Vědecko–technický pokrok se měl projevit především ve zvýšení produkce mléka o 21 % a vajec o 18 %.³²³

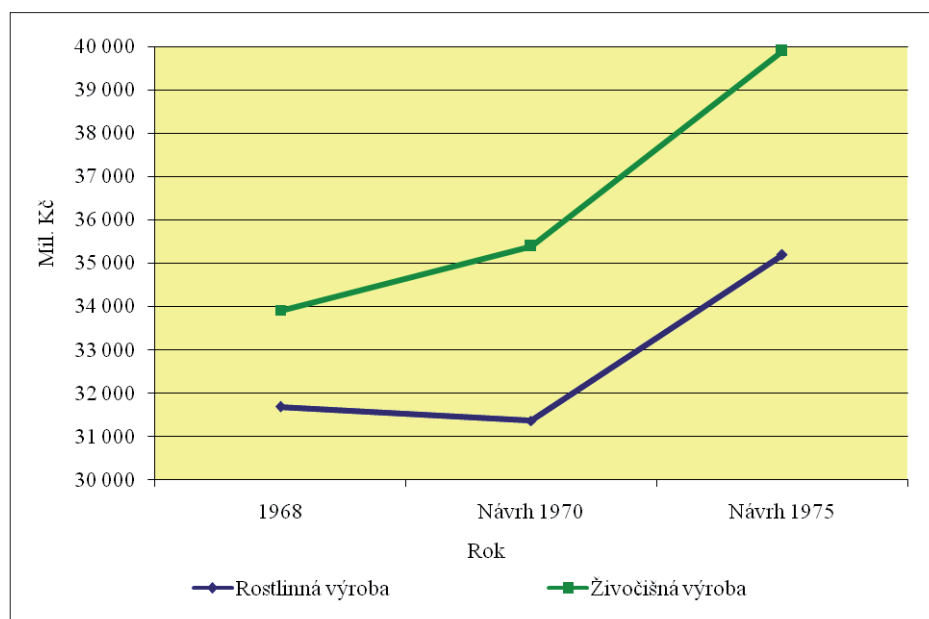
Vedle prudkého rozvoje zemědělské výroby byl velký důraz kladen i na fungování zemědělsko–průmyslového komplexu, což byla jedena z příčin, proč mohl být tak prudký vývoj úspěšný. Zemědělský plán byl podpořen plánovaným růstem

322 Štrougal, L. (1971), Sekanina, M. (2006)

323 Jakeš, M. (1971)

strojírenství, v rámci něhož se očekávalo navýšení výroby zemědělských strojů o 35 %. Přírůstek produkce potravinářského průmyslu měl dosáhnout 18 %, objem prací ve stavebnictví se měl zvýšit o 38 %. Růst měl postihnout i dopravu a spoje, kde se předpokládalo zvýšení objemu přepravy zboží o 20 %.³²⁴

Graf 4.12 Návrh vývoje rostlinné a živočišné produkce v 5. pětiletém plánu

Zdroj: FVZV (1969), vlastní úprava

Organizace zemědělské výroby v 70. letech se od předchozího období zásadně odlišovala ještě v jednom bodě, který byl taktéž formulován v rezoluci XIV. sjezdu KSČ. Podle usnesení sjezdu socialistické zemědělství vstoupilo do nové etapy svého vývoje. Další rozsáhlý rozvoj výrobních sil, především uplatnění velkovýrobní technologie a techniky, vyžadoval výraznou, cílevědomou koncentraci a specializaci rostlinné a živočišné výroby.³²⁵

Původ procesu koncentrace a specializace lze nalézt již v době před sjezdem, kdy v březnu roku 1971 předsednictva ÚV KSČ a vlády ČSSR schválila dokument Základní směry rozvoje specializace a koncentrace výroby a jejich organizační formy v potravinářském průmyslu. Koncentraci a specializaci ovšem bylo

324 Jakeš, M. (1971)

325 Jakeš, M. (1971)

možné označit za trend, který byl typický pro 70. léta nejen československého zemědělství, až díky závěrům XIV. sjezdu.³²⁶

Pod koncentrací byl chápán proces, kdy se výroba soustředí (koncentruje) do větších výrobních celků. To mělo umožnit efektivnější využití pokrokové velkovýrobní techniky a technologie a prohloubit odbornost řízení. Díky tomu mohlo být dosaženo jednoho z hlavních závěrů XIV. sjezdu KSČ, a to zvýšení produktivity práce. Jako ukazatel míry podniku se používala velikost podniku, přestože se ne vždy jednalo o zcela výstižný indikátor. Dosaženým cílem neměla být co nejvyšší koncentrace, tj. největší možná velikost podniku, ale usilovalo se o optimální a efektivní koncentraci.³²⁷

Specializace zemědělské výroby představovala proces zužování výrobní struktury. Jejím cílem bylo, aby se v jednom JZD, státním statku či jiném podniku vyráběly pouze ty výrobky, pro které měl daný podnik nejvhodnější podmínky a byl schopen výrobu provádět nejefektivněji. Tímto způsobem se mělo využít odlišných podmínek pro pěstování různých plodin nebo pro chov rozličných druhů zvířectva. U specializace se však objevil problém, neboť opakované pěstování plodin na stejném místě působí negativně na množství úrody.³²⁸

S procesy koncentrace a specializace nabývalo na významu prohlubování vztahů mezi jednotlivými podniky, neboli kooperace. Jejím prostřednictvím se mezi velkými specializovanými podniky rozvíjela ekonomická spolupráce, jejímž cílem bylo dosáhnout finálních výrobků co nejproduktivnějším způsobem, a to nejen v rámci zemědělské výroby, nýbrž i v rámci celého zemědělsko-potravinářského komplexu. Z těchto faktů jasně vyplývá, že započaté zdokonalování fungování celého hospodářství i plánovacího mechanismu se stále vyvíjelo.³²⁹

O procesu zvyšování koncentrace, specializace a kooperace se uvažovalo v dlouhodobém měřítku, směrnice XIV. sjezdu předpokládaly dosažení optimálního bodu v horizontu 10 až 15 let. Ovšem pokud se jako ukazatel koncentrace použije velikost podniků, z doložených dat jasně vyplývá velmi rychlé tempo koncentrace již v období prvního pětiletého plánu. Počet JZD se v období 1970 až 1976 snížil z 6 270 na 1 959. To odpovídá růstu průměrné výměry z 638 hektarů na 2 183 hektarů na jedno JZD.³³⁰

S prudkým tempem koncentrace se pojily jisté problémy, především zaostávání procesů specializace a kooperace, které zdaleka nepostupovaly tak rychle.

326 Sekanina, M. (2006), Pick, J. (1974)

327 Kabrhel, J. (1984)

328 Kabrhel, J. (1984)

329 Kabrhel, J. (1984)

330 Sekanina, M. (2006)

Tato skutečnost budí dojem, že ke slučování JZD docházelo neuváženě, bez detailního posouzení veškerých souvislostí. Pro tehdejší dobu bylo charakteristické provádění neefektivních kroků za účelem dosahování lepších výsledků. Nicméně tento problém nebyl závažný a díky zdokonalení plánovacího mechanismu a novému způsobu organizace zemědělské výroby se během pátého plánu podařilo dosáhnout poměrně velké konjunktury v zemědělství.³³¹

Konjunktura přinesla velmi příznivé výsledky, díky nimž mohl být koncem první poloviny 70. let považován ambiciózní plán za splněný a v mnoha ohledech dokonce za překročený. Hrubá zemědělská produkce ve stálých cenách roku 1967 vystoupala v roce 1975 na 76,21 mld. Kč, což odpovídalo nárůstu o 13,5 % od roku 1970. Produkce rostlinné výroby představovala 34,01 mld. Kč (11,7 %) a produkce živočišné výroby činila 42,20 mld. Kč (15 %). Plánované hodnoty byly splněny.³³²

Efektivitu výroby lépe ilustruje hektarový výnos. V pěstování obilovin, na něž byl plán zaměřen, došlo v letech 1970–1975 ke zvýšení jejich hektarového výnosu z 27,7 q/ha na 34,3 q/ha, plán byl tedy překročen. Co se týče pěstování brambor, jejich hektarový výnos se téměř nezměnil. Zmenšení plochy určené pro jejich pěstování způsobilo pokles hrubé produkce této plodiny o 26 %. Skutečnost, že byl pětiletý plán zaměřen na produkci obilovin, dokládá i jejich celková sklizeň. Za pět let se sklídilo 47 milionů tun obilí, což představuje průměrně 9,4 milionu tuny za rok. Ve srovnání s rokem 1970 se roční produkce obilí navýšila o 31 %. V živočišné výrobě probíhal obdobný trend, hrubá produkce stoupla u vajec o 16 %, u mléka o 14 % a u jatečního dobytka o 24 %.³³³

Jedním z dalších cílů pátého plánu bylo využít vědecko-technický pokrok. Ten lze ilustrovat například průměrnou vybaveností stroji a zařízení vyjádřenou v penězích na jednoho trvale činného pracovníka v zemědělství. Tento ukazatel v roce 1970 činil 23 060 Kč a do roku 1975 stoupl na 37 381 Kč. Procentní nárůst tedy představoval 64 %.³³⁴

Dalším úspěchem bylo, že tehdejší ekonomové začali zemědělství považovat za součást jakéhosi komplexu, v rámci něhož bylo potřeba dbát na vazby mezi jeho jednotlivými částmi. Pro plánovače dalšího pětiletého plánu byl díky tomu připraven už relativně vyspělý plánovací mechanismus.³³⁵

331 Kabrhel, J. (1984)

332 SR ČSSR (1981)

333 Kabrhel, J. (1984), SR ČSSR (1981)

334 Kabrhel, J. (1984)

335 Jeníček, V. (1975)

Na XIV. sjezdu KSČ byl hlavní úkol pro zemědělskou produkci na období pátého pětiletého plánu vytyčen jako krytí spotřeby základních potravin z vlastních zdrojů a rozšíření jejich skladby. O splnění či nesplnění plánu by pak měla vypovídat míra dosažení tohoto cíle. Z výše uvedeného zřetelně vyplývá, že se zemědělská produkce zvýšila dostatečně, první část úkolu byla tedy splněna. V rámci rozšíření skladby potravin už situace není tak jednoznačná. Přestože je skladba potravin záležitostí potravinářského průmyslu, nadměrné zaměření zemědělství na produkci obilí této politice odporuje.³³⁶

Z hlediska číselných hodnot byl pátý plán splněn a v mnoha ohledech překonán, avšak měl i své stinné stránky. Jedním z problémů plánované ekonomiky byl přílišný důraz na sledování stanovených číselných výsledků, což snadno překrylo negativní výsledky. Úspěšnost výroby obilí byla často kompenzována snížením produkce brambor, ovoce a zeleniny. To bylo zapříčiněno nejen zmenšováním ploch pro jejich pěstování, ale i snižováním hektarového výnosu, který se např. u luštěnin snížil o více než 20 %. Efektivita práce ve skutečnosti rostla, ale ne ve všech oborech.³³⁷

Jako další negativum lze uvést neúměrně vysoké náklady spojené s dosažením ambiciózního plánu. Častokrát docházelo k plýtvání s půdními, lidskými i jinými zdroji. Mimo to se během pátého plánu značně zhoršila kvalita životního prostředí. Význam těchto faktorů ale musel kvůli dosažení hospodářských výsledků ustoupit do pozadí.³³⁸

Plánovací mechanismus byl relativně vyspělý, k dokonalosti však měl dosti daleko. Uvedená negativa se na výsledku pátého plánu neodrazila, projevila se až později. Zemědělská výroba i celé národní hospodářství rostly v průběhu pátého plánu poměrně rychlým tempem, průměrný roční přírůstek národního důchodu představoval 5,6 %. Při shrnutí všech pozitiv i negativ je nutné konstatovat, že vývoj pátého pětiletého plánu měl pro československé zemědělství významný pozitivní vliv.³³⁹

Šestý pětiletý plán a bilance vývoje sedmdesátých let

Šestý pětiletý plán vycházel ze závěrů XV. sjezdu KSČ, konaného v dubnu roku 1976. Tento sjezd vymezil úkoly pro národní hospodářství na období 1976–1980. Závěry tohoto sjezdu byly ovlivněny příznivým vývojem během pátého plánu, proto měla být tempa růstu v jednotlivých odvětvích národního hospodářství vyrovnána a v řadě případů překonána.³⁴⁰

336 Olič, J. (2009)

337 SR ČSSR (1981)

338 Goldmann, J. (1975)

339 Tlustý, Z. (1980)

340 Kabrhel, J. (1984), Průcha, V. (1982)

Primárním úkolem zemědělství bylo zvýšit celkovou soběstačnost v rámci výroby potravin, především zrnin. Šestý plán reagoval na jisté neúspěchy předchozího plánu, proto se mělo zvýšit tempo růstu rostlinné výroby, aby se dosáhlo vyváženosti s živočišnou výrobou. Velkým negativem plnění pátého plánu bylo přílišné zaměření na obilniny, k nápravě situace mělo dojít zvýšením produkce cukrovky, brambor, chmele, ovoce a zeleniny. V zemědělství se i nadále prosazovala potřeba vyššího uplatnění vědecko–technického pokroku. Předpokladem bylo, že velké specializované podniky dokážou uplatnit nové poznatky z vědy a techniky s největší efektivitou, proto byla zdůrazněna nutnost pokračovat v procesu koncentrace a specializace zemědělské výroby.³⁴¹

Během pátého plánu probíhala koncentrace výroby ve formě slučování JZD závratným tempem, což nebylo nejvhodnějším řešením. Prudké tempo pokračovalo i v prvních letech šestého pětiletého plánu, z čehož vyplývala stále se zhoršující efektivita výroby ve velkých sloučených podnicích. Protože se tento problém stával čím dál více závažnější, v březnu roku 1978 se projednal na plenárním zasedání ÚV KSČ. Na zasedání se konstatovalo, že již bylo dosaženo optimální míry koncentrace a už by nebylo efektivní ji dále zvyšovat. Vzniklé celky se měly spíše než na zvyšování efektivity soustředit na stabilizaci jejich vnitřního vývoje a na rozvoj dosud zaostávající specializace.³⁴²

Koncem 70. let opravdu došlo ke změně situace, rychlé tempo koncentrace již nepokračovalo. V roce 1980 bylo na území Československa evidováno 1 722 JZD, která hospodařila na průměrné výměře 2 596 hektarů zemědělské půdy. Při porovnání tohoto údaje s daty z roku 1976 skutečně není rozdíl tak významný. Mimo to podniky začaly produkovat v užší struktuře, přibližně dvě třetiny zemědělských podniků pěstovaly vedle obilovin a píce pouze jednu až tři další plodiny. V rámci živočišné výroby se více než 90 % JZD zaměřilo na chov prasat. Velkovýrobního charakteru, tj. chovu nad 1 200 prasat, dosahovala zhruba polovina JZD. Největším úspěchem byl chov jateční drůbeže, neboť podíl závodů velkovýrobního charakteru (chovu nad 5 tisíc kusů drůbeže) dosáhl 96 %.³⁴³

V závěru šestého pětiletého plánu se dala míra koncentrace a specializace považovat za optimální. Skutečný vliv této míry koncentrace a specializace na růst efektivity zemědělské výroby ovšem nebylo možné pozorovat již koncem 70. let, neboť se jednalo o proces dlouhodobějšího charakteru. Jeho praktický dopad bylo možné sledovat až na základě analýzy pozdějšího vývoje.³⁴⁴

341 Kabrhel, J. (1984)

342 Kabrhel, J. (1984)

343 SR ČSSR (1981), Kabrhel, J. (1984)

344 Olič, J. (2009)

V Československu se v průběhu tohoto období projevila řada negativních jevů, které do značné míry souvisely s problémy předchozího plánu. Mezi nejvýznamnější se v rámci vnitřních problémů řadí neúměrně vysoké náklady na výrobu, ale vznikaly i vnější problémy spojené s vrcholící hospodářskou recesí. Ta prostřednictvím zahraničního obchodu se západními zeměmi negativně poznamenala vývoj celého národního hospodářství v Československu. Průměrný roční přírůstek národního důchodu v letech 1976 až 1978 klesl na 4,1 %.³⁴⁵

Nepříznivá situace v československé ekonomice v druhé polovině 70. let byla označována jako převis poptávky nad nabídkou, neboli nedostatek výroby. Hlavní příčina tohoto stavu byla přisuzována vnitřním vlivům.³⁴⁶

Nepříznivá situace se velmi negativně odrazila v zemědělské výrobě. Tento vážný problém byl jako jeden z hlavních bodů projednáván na březnovém jednání pléna ÚV KSČ v roce 1979, na němž došlo k vyhodnocení dosavadních výsledků pětiletého plánu. Hrubá produkce některých plodin (např. brambor, píce nebo chmele) od roku 1975 lehce vzrostla o několik procent, avšak jejich podíl na celkové výrobě zůstal víceméně neměnný. Celková hrubá produkce rostlinné výroby stoupla jen o 1,1 %, což bylo v porovnání s hrubou živočišnou produkcí o 6,5 % méně. Živočišná výroba se potýkala s nízkou produkcí mléka, jehož hrubá produkce od roku 1975 stoupla pouze o 3,7 %.³⁴⁷

Z dosavadních údajů bylo zřejmé nedosažení hlavních úkolů zemědělství pro šestý pětiletý plán, tzn. zvýšení tempa růstu rostlinné produkce a růst soběstačnosti v základních potravinách. Plénum ÚV KSČ v březnu roku 1979 ve svých závěrech definovalo mimořádnou naléhavost tohoto problému a jako cíl stanovilo dosažení značného růstu zejména v rostlinné výrobě do konce pětiletého plánu. V rámci živočišné výroby byla pozornost soustředěna na zvýšení dojivosti krav vedoucí k odstranění problému s nízkou produkcí mléka.³⁴⁸

Následující tabulky 4.15, 4.16 a grafy 4.13 a 4.14 ilustrují, do jaké míry ovlivnily závěry zasedání pléna ÚV KSČ z roku 1979 vývoj zemědělské produkce v závěru pětiletého plánu. Údaje hrubé produkce v tabulce 4.15 jsou uvedeny v tisících Československých korun, ve stálých cenách roku 1967. Tabulka 4.16 zobrazuje hektarové výnosy jednotlivých plodin ve sto kilogramech na 1 hektar.

345 Průcha, V. (1982), Sekanina, M. (2006)

346 Bálek, A. (1979)

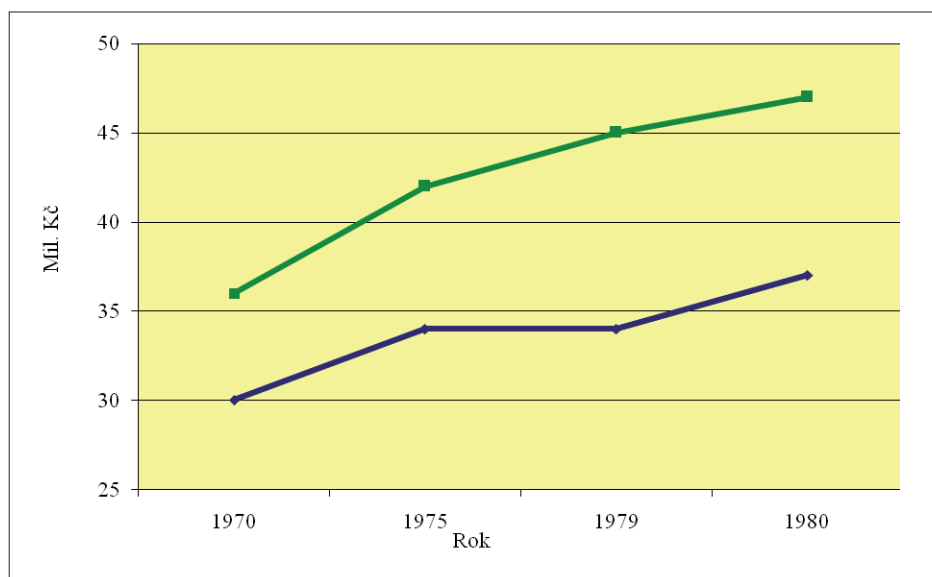
347 Kabrhel, J. (1984), SR ČSSR (1981)

348 Kabrhel, J. (1984)

Tab. 4.15 Vývoj hrubé zemědělské produkce v 70. letech

Ukazatel \ Rok	1970 (tis. Kčs)	1975 (tis. Kčs)	1979 (tis. Kčs)	1980 (tis. Kčs)
Hrubá zeměd. produkce celkem	67 142 875	76 209 534	79 789 189	84 624 783
Rostlinná produkce	30 440 661	34 007 759	34 372 036	37 511 524
Zrny	11 671 723	15 185 555	14 949 832	17 704 452
Technické plodiny	2 580 220	3 214 206	3 117 424	3 621 023
Píce a krmné okopaniny	6 414 228	6 455 846	6 664 006	6 956 669
Brambory	3 115 188	2 317 014	2 421 067	1 751 473
Zelenina	1 711 728	1 668 793	1 574 090	1 460 666
Ovoce a vinné hrozny	2 697 739	2 648 582	649 715	552 090
Živočišná produkce	36 702 324	42 201 775	45 417 153	47 113 256
Jatečný dobytek	14 513 848	18 034 381	19 427 912	19 848 936
Mléko	11 159 450	12 716 189	13 184 367	13 754 748
Vejce	3 965 620	4 614 574	4 809 693	4 971 627

Zdroj: SR ČSSR (1971), SR ČSSR (1981), vlastní úprava

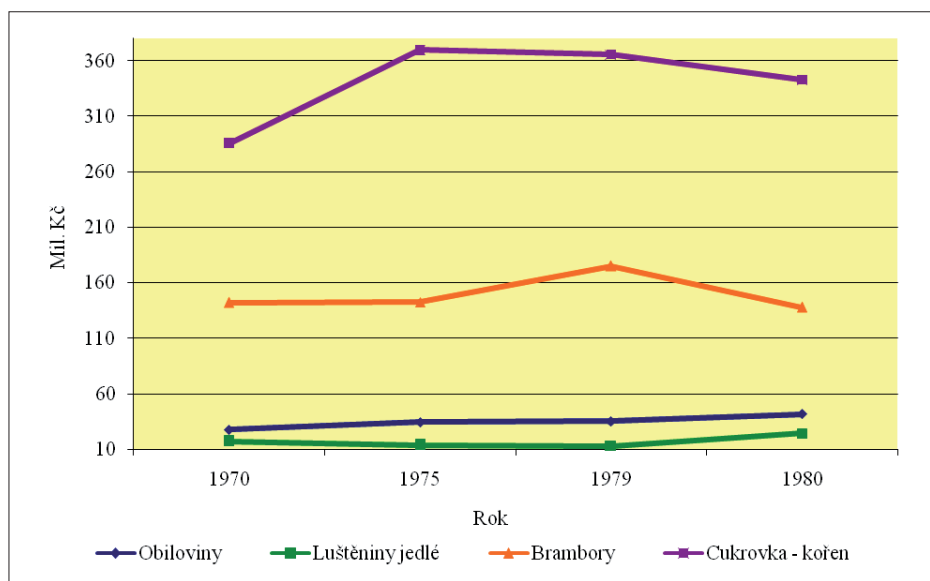
Graf 4.13 Vývoj hrubé zemědělské produkce v 70. letech v členění na rostlinnou a živočišnou

Zdroj: SR ČSSR (1971), SR ČSSR (1981), vlastní úprava

Tab. 4.16 Vývoj hektarových výnosů v 70. letech

Plodina \ Rok	1970 (sto kg/ha)	1975 (sto kg/ha)	1979 (sto kg/ha)	1980 (sto kg/ha)
Obiloviny celkem	27,7	34,3	35,4	41,8
Pšenice	29,5	35,7	34,2	45,3
Ječmen	28,1	32,0	35,5	39,2
Luštěniny jedlé	17,2	13,7	13,1	24,2
Brambory	142,1	142,4	175,1	138,0
Cukrovka – kořen	285,8	369,6	365,6	342,6

Zdroj: SR ČSSR (1981), vlastní úprava

Graf 4.14 Vývoj hektarových výnosů v 70. letech

Zdroj: SR ČSSR (1981), vlastní úprava

Z tabulek a grafů jasně vyplývá, že v posledním roce šestého pětiletého plánu došlo k zásadnímu vývoji, který odpovídá negativnímu jevu plánovaných ekonomik. Během let 1979 až 1980 došlo k nárůstu hrubé produkce rostlinné výroby o 9,1 %, produkce zrnin dokonce stoupla o 18,4 %. Vzhledem k tomu byla v roce 1980 konstatována samostatnost v pěstování obilnin. Na druhou stranu ovšem došlo k prudkému poklesu produkce brambor, chmele a zeleniny a také poklesly hektarové výnosy některých dalších plodin. Sklizeň

z jednoho hektaru bramborového lánu byla v roce 1980 dokonce nižší než v roce 1970.³⁴⁹

Tab. 4.17 Vývoj jednotných zemědělských družstev

Ukazatel \ Rok	1970	1980	1990
Počet JZD	6 270	1 722	1 749
Zemědělská půda vč. záhumenků (ha)	4 242 204	4 382 276	4 354 000
Podíl na celkové výměře (%)	60,3	64,8	64,6
Orná půda vč. záhumenků (ha)	3 227 984	3 252 862	3 240 000
Podíl na celkové výměře (%)	64,7	67,8	68,5
Počet stálých pracovníků	715 770	612 693	597 874
Průměrná výměra zeměd. půdy na 1 JZD (ha)	638	2 596	2 489
Průměrný počet členů na 1 JZD	138	560	545
Na 100 ha zemědělské půdy připadalo (%)			
Skotu	65,1	78,9	78,7
Z toho krav	26,8	29,8	28,2
Ovcí a beranů	7,0	9,5	9,7
Na 100 ha orné půdy připadalo (%)			
Prasat	100,2	145,6	123,8
Slepíc	221,9	76,4	68,4
Produkce živočišných výrobků na 1 ha			
Mléko (mil. l)	647,0	895,6	1 009,0
Vejce (mil. ks)	252,9	187,8	571,0
Hovězí maso (v kg živé váhy)	81,4	107,3	115,0
Telecí maso (v kg živé váhy)	5,7	1,8	0,8
Vepřové maso (v kg živé váhy)	111,6	157,1	152,8

Zdroj: SR ČSSR (1981), SR ČSFR (1991), vlastní úprava

Cíle pětiletého plánu tedy nebyly splněny. Z důvodu přílišné orientace na obilí nedošlo k rozšíření skladby potravin. Bylo požadováno vyrovnat rostlinnou a živočišnou produkci, čehož také nebylo dosaženo. I přes značnou orientaci na zrniny, produkce živočišné výroby rostla v průběhu šestého plánu stále vyšším tempem. Kvůli rychlému dohánění číselných údajů byly vynakládány obrovské náklady spojené s materiálem, lidskou prací, ale i s poškozováním životního prostředí. Tyto náklady byly vázány na neustále se zvyšující snahu

349 SR ČSSR (1971), SR ČSSR (1981)

uplatnit vědecko-technický pokrok v podobě chemizace a používání průmyslových hnojiv.³⁵⁰

Vývoji československého zemědělství odpovídal i vývoj jednotných zemědělských družstev, které představovaly základní pilíř socialistického plánovaného zemědělství. O vývoji JZD v 70. letech vypovídá tabulka 4.17.

Z tabulky 4.17 je zřetelné slučování jednotných zemědělských družstev a jejich zaměření na pouze určité druhy produktů (např. produkce vajec nebyla převážně záležitostí JZD).³⁵¹

Vývoj plánovacího mechanismu od pátého plánu příliš nepokročil. Problémy, vzniklé následkem jeho užívání, se nepodařilo během šestého plánu odstranit, naopak byly tyto problémy ještě více prohlubovány.

I přes negativní jevy se plánovací mechanismus v rámci zemědělské politiky v průběhu 70. let značně vyvinul. V plánování se počítalo s novými prvky, jako jsou existence přidružených výroby, hlubší vazby celého ZPK, procesy koncentrace, specializace a koordinace výroby. Tím došlo k celkovému zvýšení efektivity výroby v porovnání s předchozím obdobím. V 70. letech a zejména v době pátého plánu mohlo dojít k vysokému nárůstu celkové zemědělské produkce. Začátkem 80. let bylo stále vylepšování plánovaného řízení považováno za jeden z hlavních úkolů pro československé hospodářství.³⁵²

4.5 Struktura zemědělské půdy podle sektorů

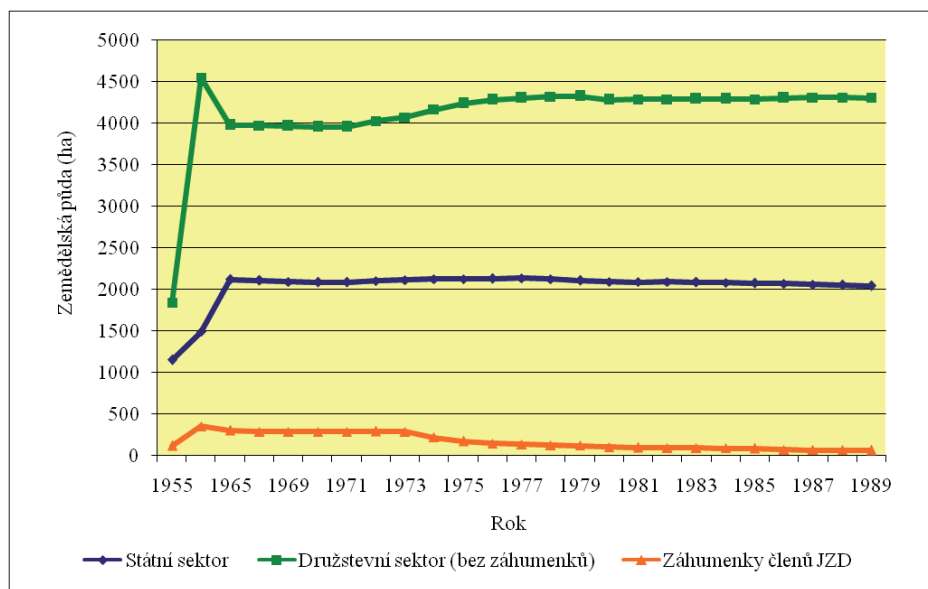
Ze statistických ročenek Československé socialistické republiky lze zjistit údaje ohledně rozdělení zemědělské půdy do jednotlivých sektorů. V období 1948–1989 bylo typické, že do roku 1965 razantně rostl podíl socialistického sektoru na celkové výměře zemědělské půdy. Zatímco v roce 1955 státní sektor vlastnil téměř 1 200 tis. ha zemědělské půdy, v roce 1960 vlastnil více než 1 800 tis. ha zemědělské půdy. Ještě větší nárůst ve vlastnictví zemědělské půdy lze pozorovat u družstevního sektoru. V roce 1955 byl družstevní sektor vlastním necelých 2 000 tis. ha zemědělské půdy, zatímco v roce 1960 již vlastnil více než 4 500 tis. ha. V období 1965 až 1989 se vlastnictví zemědělské půdy příliš neměnilo u státního ani družstevního sektoru. Ve struktuře zemědělské půdy sice proběhly jisté výkyvy, ale ne tak razantní, jako v období 1955 až 1965. Konkrétní údaje ohledně struktury zemědělské půdy ve zmíněném období ilustrují tabulky v příloze č. 9.

350 Olič, J. (2009)

351 Kabrhel, J. (1984)

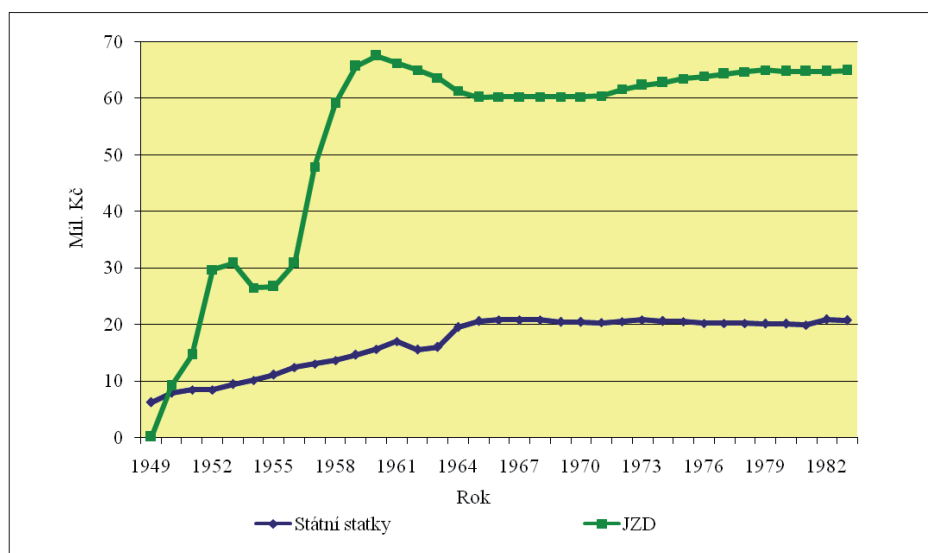
352 Průcha, V. (1982)

Graf 4.15 Struktura zemědělské půdy v rámci socialistického sektoru 1955–1989

Zdroj: FSÚ (1985), vlastní úprava

Graf 4.16 Podíl na celkové výměře zemědělské půdy 1949–1983

Zdroj: FSÚ, ČSÚ, ŠSÚ (1985), vlastní úprava

Při konkrétním pohledu na podíl státních statků a jednotných zemědělských družstev v letech 1949 až 1983 zjišťujeme, že začátkem tohoto období byl podíl JZD i státních statků na zemědělské půdě velmi nízký. Vývoj podílu státních statků na zemědělské půdě se mírně zvyšoval až do roku 1965, kdy dosáhl 20,6 %. V dalších letech byl podíl státních statků na celkové zemědělské půdě konstantní a lehce se osciloval kolem 20 %.

Oproti tomu vývoj podílu JZD na celkové výměře zemědělské půdy prošel dvěma zlomovými okamžiky. Do roku 1953 jejich podíl rostl až na úroveň 30 % celkové zemědělské půdy. Do roku 1956 se růst zastavil a podíl JZD osciloval kolem 30 %. V letech 1956 až 1960 se podíl JZD na celkové zemědělské půdě prudce zvyšoval, přičemž v roce 1960 dosáhl své nejvyšší hodnoty, a to 67,5 %. Do roku 1971 se podíl plynule snižoval na úroveň 60 %. Od sedmdesátých let se podíl na zemědělské půdě mírně zvyšoval a v roce 1977 dosáhl 65 %, stejně jako v roce 1962. Do roku 1983 podíl mírně klesl na 64 % (viz příloha č. 10).

4.6 Dílčí závěry

Od roku 1948 byla zahájena ideologická kampaň, která měla ovlivnit myšlenkový vzorec obyvatel českého venkova, zejména lidí pracujících v zemědělství. Již v březnu 1948 byl vydán první zákon, který byl první oporou pro zásadní změnu nejen ve vlastnictví k zemědělské a lesnické půdě, ale zejména ve způsobu hospodaření na ní. Vzhledem k tomu, že tehdejší politická reprezentace, tvořená vládnoucí komunistickou stranou, měla v úmyslu získat kontrolu nad zemědělskou prvovýrobou, musela řešit dva sektory. Z hlediska tehdejšího systému řízení národního hospodářství byl méně problémový sektor státní zemědělské půdy, kterou stát získal různými způsoby odejmutí a vyvlastnění. Na této půdě byly postupně zakládány státní statky, což byly ve své podstatě státní podniky, jejichž zakladatelem bylo ministerstvo zemědělství. Z toho vyplývá, že byly zcela v řídicí působnosti orgánů státní správy, a proto i s personální politikou nemělo tehdejší zřízení problémy, protože „manažeři“ byli dosazováni dle vůle vládnoucí strany. Daleko složitější situace byla v druhém sektoru, tzn. v sektoru, kde byli privátní vlastníci zemědělské a lesnické půdy. Aby i tuto část vlastnické struktury dostal tehdy stát maximálně možným způsobem pod kontrolu, byla zvolena strategie socializace a kolektivizace vesnice a vznik jednotných zemědělských družstev. Velmi důrazně byl prosazován vznik jednotných zemědělských družstev různého typu a následně také vstup co největšího množství vlastníků půdy do těchto právnických osob, na které mohl být vyvíjen přece jen větší politický tlak i tlak státní správy. Nutno ale poznamenat, že nikdy nebylo možno (vyjma nenormálních padesátých let) dostat zemědělská družstva zcela pod kontrolu.

Výše uvedené úsilí se promítlo do série sedmi zákonů, které byly schváleny v průběhu roku 1948 a posledním počátkem roku 1949. Tehdejší politické zřízení realizovalo své politické záměry prostřednictvím okresních národních výborů, které byly vybaveny kompetencemi týkajícími se kolektivizace, plnění dávkových povinností, výkupu zemědělských výrobků apod. Počátkem 50. let začala komunistická strana aplikovat nelegitimní postupy tak, aby dosáhla svých ideologických cílů co nejrychleji. V tomto období bylo napácháno značné množství faktických, ale zejména morálních zločinů na venkovském obyvatelstvu a vlastnících zemědělské a lesnické půdy. Příznivější obrat nastal až kolem roku 1960, kdy v souladu se změnami v Sovětském svazu, zejména s odsouzením kultu osobnosti Stalina, nastalo určité změkčení postupu vládnoucí strany. Nutno zdůraznit, že všechna opatření, která byla realizována, musela být zcela v souladu s centrálně plánovanou (resp. centrálně řízenou) ekonomikou, do které zcela logicky soukromě hospodařící zemědělce nebylo možno žádným způsobem zařadit. Plánování zemědělské výroby bylo aplikováno od samého počátku a stalo se i prostředkem vydírání a likvidace zemědělců, kteří nechtěli kolektivizaci a združstevňování akceptovat. Tehdejší ideologové považovali rok 1960 za dovršení procesu kolektivizace zemědělství. Následujících deset let bylo obdobím, kdy se politické klima zmírňovalo a zemědělská družstva začala stabilizovat svá hospodaření. Zajímavá situace nastala po roce 1968, který znamenal významné oslabení ortodoxních ideologů. Od tohoto data se naopak začali prosazovat reformní ekonomové, kteří usilovali o reformy celého národního hospodářství včetně zemědělství. V tomto období bylo zemědělcům umožněno vzít si zpět svůj majetek a hospodařit na něm tak, jako před socializací a združstevňováním. Této možnosti někteří zemědělci využili, avšak zajímavou skutečností bylo to, že převážná většina z nich postupně vstoupila zpět do již přiměřeně fungujících družstev a soukromé podnikání tím ukončila. Osmdesátá léta se vyznačovala zvyšováním koncentrace, specializace a kooperace zemědělských družstev, což mělo za následek zvýšení rozlohy zemědělské půdy z původních cca 600 ha na cca 2 500 ha. V sedmdesátých a osmdesátých letech již nedocházelo k významným strukturálním změnám ve vlastnictví k zemědělské a lesnické půdě. Z hlediska hospodaření a uvolnění politických a ideologických tlaků byla nejpríznivější dekáda od roku 1980, kdy se zemědělským družstvům globálně pojmato dařilo nejlépe. Privátní vlastníci družstev si postupně uvědomili, že družstva jsou v jejich vlastnictví, že půda je buď ve vlastnictví jednotlivých družstevníků, nebo družstva jako celku. Toto byla významná změna v myšlenkovém vzorci zemědělských družstevníků, kteří postupně prosazovali svou vůli vůči státu, což se projevovalo i v podstatně lepším hospodaření a dosahování ekonomických výsledků oproti státním statkům. Zemědělští družstevníci si uvědomovali, že hospodaří se svým majetkem, proto často odmítali politické, resp. personální vměšování do svých družstevních orgánů. Zcela opačná situace byla

v hospodaření státních statků, kde státní zaměstnanci spravovali státní majetek, proto stát často musel ekonomickou situaci ve státních statcích řešit svými intervencemi. Je možné přijmout závěr, že i v podmínkách centrálně řízeného hospodářství se soukromí vlastníci půdy, přestože sdružení v zemědělská družstva, stále identifikovali s vlastnictvím k tomuto výrobnímu prostředku a vyznačovali se zcela odlišným přístupem, pracovní morálkou i motivací k dosahování dobrých hospodářských výsledků. Z analýzy vyplývá, že většina vlastníků zemědělské a lesnické půdy porovnávala výhody a nevýhody soukromého hospodaření s hospodařením družstevním a zjistila, že družstevní hospodaření má své nesporné výhody. Zároveň si zemědělci zcela nesporně zachovali svou svébytnost, kterou projevovali tím, že si nenechávali zasahovat do hospodaření svých družstev, která začali správně vnímat jako své soukromé spoluvlastnictví.

Období mezi rokem 1948 až 1989 je možné charakterizovat jako období velmi dramatických změn ve struktuře vlastnických práv, zejména v období od roku 1948 do roku 1960. Tento časový interval lze označit jako období politické zvůle, politického násilí a hospodářské destrukce. V následujících časových intervalech do roku 1989 již k významným majetkovým změnám nedocházelo, situace v této oblasti byla poměrně ustálená. Celé období se vyznačuje etapami významných protikladů, kdy násilná socializace, kolektivizace a združstevňování v 50. letech byly koncem tohoto období zcela paradoxně vystřídaný tzv. podporou podnikání zemědělských družstev.

Oproti velmi nedůsledné a realizačně nezvládnuté první pozemkové reformě po roce 1918 je možno označit pozemkovou reformu po roce 1948 za legislativně-právně rychle zvládnutou a administrativně velmi důsledně, agresivně a často v rozporu s platným právem prosazovanou.

5. Období 1989–2010

5.1 Výchozí situace

Před rokem 1989 bylo Československo v tzv. „východním bloku“, ve kterém existovalo centrálně plánované řízení národního hospodářství. Tehdejší ekonomika tak byla silně poznamenána základními principy centrálně plánovaného řízení, tj. rigorózním stanovováním cen, absolutní centralizací zahraničního obchodu či neexistencí soukromého vlastnictví výrobních kapacit kromě těch, které byly ve vlastnictví výrobních, spotřebních a zemědělských družstev. Obrovským handicapem bylo to, že koruna nebyla volně směnitelná na mezinárodním peněžním trhu. Dalším negativním faktorem bylo navázání národního hospodářství z většinové části na tzv. východní blok reprezentovaný Radou vzájemné hospodářské pomoci. Propojení ekonomiky se zbývajícím světem bylo výrazně omezené.

Na druhé straně bylo Československo oproti ostatním centrálně řízeným ekonomikám ve značně lepší ekonomické kondici ovlivněné minimální zadlužeností státu, nepatrnou inflací, dlouhodobou tradicí přísné monetární politiky, poměrně velmi vysokou vzdělaností a kvalifikační úrovní a dobrou úrovní některých odvětví národního hospodářství, jako je zemědělství, energetika, těžké strojírenství, hutnictví apod. Naopak velmi špatnou kondici vykazovalo stavebnictví, terciární sféra, ochrana životního prostředí a maloobchod se spotřebním zbožím, automobily a elektronikou. Ve velmi zaostalém stavu byly také telekomunikace, avšak toto byl stav úmyslně udržovaný zejména bezpečnostními složkami státu tak, aby byla maximálním možným způsobem omezena (resp. regulována) možnost přeshraniční komunikace.

5.1.1 Základní pilíře transformačního procesu

Liberalizace cen

Liberalizace cen byl první pilíř systémových změn, resp. transformace národního hospodářství v České republice, vzhledem k tomu, že cena je pro tržní hospodářství nejdůležitější ukazatel, který v tržní ekonomice plní funkci informační, alokační, motivační a distribuční.

V centrálně plánované ekonomice byly tyto funkce cen deformovány absolutní regulací, proto nemohlo dojít k jejich řádnému naplnění. Cena má odrážet vývoj

a vzájemný vztah mezi nabídkou a poptávkou, má indikovat vzácnost zdrojů a nerostného bohatství. I tyto parametry byly v centrálně plánované ekonomice značně deformovány, takže ceny neodrážely vztah mezi nabídkou a poptávkou a vlastně se nejednalo o ceny tržní vzhledem k tomu, že byly direktivně centrálně stanovené. Po roce 1990 byly používány tři typy cen:

- centrálně stanovené ceny,
- regulované ceny,
- tržní ceny.

Po roce 1990 centrálně stanovené ceny zaujímaly pouze cca 30 % ze všech používaných cen. Ceny regulované byly určovány trhem, ale byly zároveň centrálně kontrolovány prostřednictvím rychlosti, rozsahu a podmínek oběhu. Od 1. 1. 1991 již tržní ceny zaujímaly plných 85 % všech aplikovaných cen. V tomto období ovšem zároveň některé ceny byly nadále kontrolované státem s ohledem na monopolní postavení některých subjektů na trhu. Zároveň s ohledem na sociální aspekty stát nadále reguloval některé ceny, a to zejména ceny nájemného, elektrické energie, dopravy, paliv, pohonných hmot apod.

Důsledkem velmi razantní realizace tohoto prvního pilíře byl vysoce progresivní růst cen, který byl definován jako „cenový skok“. Tento cenový skok byl způsoben zrušením subvencí některých komodit, což mělo za následek okamžitý nárůst ceny. Dalším faktorem bylo uvolnění stabilní inflace z období centrálně plánované ekonomiky. Tato eliminace byla odstraněna liberalizací obchodu a trhů, čímž se měla možnost projevit dřívější potlačená inflace ve standardní tržní podobě. Dalším významným faktorem, který způsobil významný skok, bylo zrušení Rady vzájemné hospodářské pomoci, v rámci které byly realizovány obchody za netržní, převážně nižší ceny. Nejvýraznější a nejcitelnější obchodní komoditou, na které se projevil důsledek zrušení RVHP, byla ropa a zemní plyn. Posledním významným faktorem, který determinoval cenový skok, byla výrazná devalvace koruny, byť byla do značné míry procesem řízeným tak, aby výrobky realizované českými importéry byly konkurenceschopné na zahraničních trzích.

Z uvedeného vyplývá, že realizace tohoto pilíře byla velmi razantní a velmi rychlá, zejména s ohledem na to, že nebylo nutné vytvářet tak rozsáhlé legislativně právní změny, jako u čtvrtého pilíře „změn vlastnických práv“, a nebylo ani nutné zřizovat nové transformační instituce pro realizaci tohoto pilíře.

Liberalizace zahraničního obchodu

Liberalizace zahraničního obchodu byla zahájena 1. ledna 1991, kdy byl zrušen státní monopol podniků zahraničního obchodu (PZO). Jednalo se o specializované podniky zahraničního obchodu na určité obchodní komodity, jako byl obchod s motorovými vozidly, zemědělskými potravinářskými produkty, strojírenskými výrobky, palivy apod. Tyto PZO měly právní statut akciových společností, jejichž akcie vlastnil ze 100 % stát. Jednalo se o jediné akciové společnosti na území Československa, protože tehdejší platné právo fyzickým osobám neumožňovalo zakládat a vlastnit jakoukoli majetkovou účast jakéhokoli druhu obchodní společnosti. Další základní podmínkou liberalizace zahraničního obchodu bylo zavedení vnitřní konvertibility koruny. Zároveň s tímto opatřením centrální banky bylo přijato další zásadní rozhodnutí týkající se zrušení devizových regulací, což ve svém důsledku znamenalo totální otevření zahraničního obchodu celému světu.

Realizaci výše uvedených opatření začala standardním způsobem fungovat nabídka a poptávka, takže se postupně začínal nasycovat trh se zbožím, kterého bylo v centrálně řízeném národním hospodářství nedostatek. Česká národní banka musela velmi bedlivě kontrolovat vývoj obchodní bilance, protože takto radikálně otevřenému vnitřnímu trhu hrozila výrazná převaha importu nad exportem a tím vznik záporné obchodní bilance. Tomuto negativnímu jevu se předcházelo zavedením dovozních přírážek a licencí neboli přiměřenou regulací importu zahraničního zboží na vnitřní trh.

Makroekonomická stabilizace

Třetím pilířem transformace národního hospodářství byla makroekonomická stabilizace, která se skládala z následujících jednotlivých opatření:

- Ukotvení kurzu koruny, což mělo za úkol zejména regulovat inflaci v přijatelných intervalech a nedopustit vznik inflační spirály.
- Devalvace koruny byla úmyslným opatřením České národní banky, které mělo za cíl vytvořit lepší prostředí a konkurenceschopnost českých exportérů zboží do zahraničí. Devalvovaná koruna poměrně dlouhodobě vyrovnávala přijatelnou úroveň zahraniční obchodní bilance, avšak za cenu poměrně značného negativního jevu, kterým bylo zvýšení cenových hladin.
- Regulace mezd měla za úkol zejména eliminovat roztočení inflační spirály a nepřijatelný vývoj nezaměstnanosti.
- Rozpočtová a měnová restrikce byly posledním segmentem makroekonomické stabilizace.

Změny vlastnických práv

Změny vlastnických práv je čtvrtý a nejsložitější pilíř transformace národního hospodářství v České republice. Tento pilíř je složen z několika základních segmentů, které se ještě dále člení. Jedná se zejména o privatizační proces, restituční proces, odstátnění majetku prostřednictvím likvidačního procesu i prostřednictvím konkurzů (resp. insolvencí) a v neposlední řadě o převody a přechody majetku z vlastnictví státu do vlastnictví obcí.

5.2 Právní úprava změn vlastnických práv k půdě

5.2.1 Legislativní rámec privatizačního procesu

5.2.1.1 „Velká privatizace“ dle zákona č. 92/1991 Sb.

V souladu s přechodem na tržní hospodářství bylo nutné převést státní vlastnictví výrobních prostředků do soukromých rukou. Podmínky, instituce a formu tohoto převodu stanovil zákon č. 92/1991 Sb. o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby. Předmětem tohoto zákona byl majetek, ke kterému měly právo hospodaření státní organizace, tj. státní podniky, státní peněžní ústavy a další. Zákon se vztahuje i na podniky zahraničního obchodu a účelové organizace zahraničního obchodu. Národní majetek pro účely tohoto zákona představují věci, majetková práva státu a majetková práva státních organizací.

Převod majetku státu se nevztahuje na majetek, který může být podle ústavních či zvláštních zákonů výhradně ve státním vlastnictví. Podmínkám převodu nepodléhá ani majetek, který přešel do vlastnictví státu po 25. únoru 1948 z vlastnictví církví, řádů, kongregací a náboženských společností. Předmětem převodu není ani majetek, který se fyzickým a právnickým osobám vrací zvláštním zákonem, tj. zákonem č. 173/1990 Sb., nebo zákonem č. 298/2000 Sb. Majetek, který je dotčen zákony č. 403/1990 Sb. nebo 87/1990 Sb., je možno privatizovat podle zákona č. 92/1991 Sb. až poté, kdy oprávněným osobám zaniklo právo na uplatnění nároku na vydání nemovitosti nebo náhrady za tento majetek.

Majetek podniku zahrnuje movité věci i finanční prostředky, které podnik vlastnil nebo ke kterým měl právo hospodaření, zvýšené o cenu pozemků a ceny nehmotných statků a snížené o závazky podniku. Do majetkové podstaty, resp. aktiv podniku patřil i majetek, který byl původně určen k restitucím, ale restitucenti o něj nepožádali ve stanovené lhůtě.

Majetek je převáděn na základě schváleného privatizačního projektu podniku nebo na základě schváleného privatizačního projektu majetkové účasti státu na podnikání. Privatizační projekt představuje souhrn ekonomických, technických, majetkových, časových a dalších údajů, které se týkají buď části podniku, celého podniku, nebo majetku několika podniků. Za jeho vypracování odpovídá zakladatel, případně zřizovatel, kterému jsou návrhy projektu předkládány.

Privatizační projekt ve většině případů zpracovává podnik, kterého se privatizace týká.

Zákon rozlišuje privatizační projekt a projekt privatizace. Rozdíl je v majetkoprávní povaze toho, co je převáděno ze státního vlastnictví do vlastnictví soukromého. Privatizační projekt je vypracován v případě, že má být privatizován podnik, především státní. Projekt privatizace se zpracovává v situaci, kdy má být privatizována účast státu na podnikání jiných právnických osob, tj. vklady státu do obchodních společností. Privatizační projekty i projekty privatizace schvaluje vedoucí toho orgánu, kterému byly předloženy. Pokud je zakladatelem podniku federální ústřední orgán státní správy, pak privatizační projekt schvaluje federální ministr financí. V případě, že je zakladatelem ústřední orgán státní správy republiky, projekt schvaluje příslušný republikový ministr privatizace.

Privatizační projekt jasně vymezuje, který způsob převodu majetku státu do soukromého vlastnictví má být proveden. Existují následující možnosti převodu, přičemž jsou všechny rovnocenné:

- prodej podniku nebo části jeho jmění za peníze v čs. nebo zahraniční měně;
- prodej vkladu nebo jeho částí za peníze v čs. nebo zahraniční měně;
- prodej vkladu nebo jeho částí za investiční kupóny;
- bezúplatný převod akcií oprávněné osobě, bude-li o takové formě nápravy majetkových křivd rozhodnuto podle příslušných předpisů.

Způsob prodeje prostřednictvím kupónů vyžaduje existenci obchodní společnosti, ve kterou se podnik přemění. Vlastníkem majetku podniku a nositelem veškerých práv a povinností se stane obchodní společnost, zakladatelem zůstává FNM ČR.

Zákon dále rozlišuje mezi prodejem podniku a vkladem jmění podniku. U vkladu se předpokládá, že fond bude zakladatelem – jediným společníkem obchodní společnosti. Převod podniku je založen na kupní smlouvě.

5.2.1.2 „Privatizace zemědělského majetku“ dle zákona č. 229/1991 Sb.

Zákon č. 229/1991 Sb. o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému a lesnímu majetku, měl za úkol upravit vlastnické vztahy k půdě v souladu se zájmy hospodářského rozvoje venkova a požadavky na tvorbu krajiny a životního prostředí. Obnovením původního vlastnictví k půdě mělo dojít k zefektivnění zemědělství a lesnictví. Dále měl tento zákon zmírnit následky některých majetkových křivd z let 1948 až 1989 vůči vlastníkům zemědělského majetku.

Mimo to je předmětem zákona vydávání nemovitostí, které byly převedeny na stát či jinou právnickou osobu v důsledku právních úkonů v zákoně o půdě. Oprávněná osoba je povinna po vydání nemovitosti zaplatit nedoplatek přídělové ceny, za kterou ji původně získala. Stejně tak je povinností oprávněné osoby vrátit kupní cenu nebo náhradu, která jí byla státem či jinou právnickou osobou při převodu nemovitosti vyplacena.

Zákon se vztahuje na zemědělský a lesnický půdní fond včetně hospodářských budov a staveb sloužících k zemědělské a lesní výrobě. Tuto půdu nešlo převést na cizí státní příslušníky. Oprávněnými osobami k tomuto majetku jsou občané České republiky s trvalým pobytem, jejichž majetek přešel na stát v době od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990, a jejich dědici. Povinnými osobami byly stát nebo právnické osoby, jenž byly povinny spravovat majetek náležitou péčí. Majetek, který už nešel vydat, byl adekvátně nahrazen. V případě že majetek byl zhodnocen, mohla oprávněná osoba toto zhodnocení dokoupit nebo požádat o náhradu. Privatizační projekty schvalovalo federální ministerstvo financí či jiný orgán státní správy republiky.

Zakladatel podniku v souladu se schváleným privatizačním projektem ruší podnik bez likvidace, případně vyjme část majetku podniku. V situaci, kdy je zakladatelem podniku ke dni převodu federální ústřední orgán státní správy, privatizovaný majetek přechází na Federální fond národního majetku, který je zřízen tímto zákonem. V případě, že je zakladatelem orgán státní správy republiky nebo obec, privatizovaný majetek přechází na Fond národního majetku ČR, resp. Fond národního majetku SR. Na příslušný fond přechází jak privatizovaný majetek nacházející se na území dané republiky, tak i peněžní prostředky a majetek podniku.

Majetek Federálního fondu národního majetku i fondů republik není součástí státních rozpočtů a může být použit výhradně k následujícím účelům:

- k založení akciové nebo jiné obchodní společnosti a k nakládání s majetkovými účastmi na těchto společnostech;
- prodeji majetku podniku nebo jeho části;
- k převodu privatizovaného majetku na obce;
- k převodu privatizovaného majetku pro účely nemocenského a důchodového pojištění.

5.2.1.3 „Prodej zemědělských a lesních pozemků“ dle zákona č. 95/1999 Sb.

Zemědělská a lesní půda byla během první vlny privatizačního projektu ve většině případů z privatizačních projektů vyjímána, v průběhu druhé vlny

nebyla do projektů vůbec zahrnována. Hlavním důvodem byl současně probíhající proces restituce.

Z celkové plochy přibližně 900 tis. ha zemědělské půdy ve správě Pozemkového fondu ČR byl umožněn prodej cca 500 tis. ha půdy. Odhadovalo se, že bezúplatné převody odloučených lesních pozemků do vlastnictví obcí se budou vztahovat na 10 tis. ha.

Základním cílem zákona č. 95/1999 Sb. o podmínkách převodu zemědělských a lesních pozemků z vlastnictví státu na jiné osoby, není finanční efekt z prodeje státní zemědělské půdy, ale její privatizace ve prospěch fyzických osob, které podnikají v zemědělské výrobě, a současně ve prospěch obcí, které pozemky využijí k veřejně prospěšným účelům a bydlení. V rámci lesních pozemků stát tímto zákonem usiloval o vymezení odloučených lesních pozemků a spoluvlastnických podílů státu a následné umožnění bezúplatného převodu lesních pozemků na obce.

Předmětem zákona jsou státní pozemky, určené k plnění funkcí lesa a pozemky ve vlastnictví státu a ve správě Pozemkového fondu ČR, které:

- tvoří zemědělský půdní fond či do něj patří;
- jsou zastavěny obytnými, hospodářskými budovami nebo jinými stavbami, jež náležejí k původní zemědělské usedlosti;
- jsou zastavěny obytnými, hospodářskými budovami nebo stavbami, které slouží zemědělské výrobě či vodnímu hospodářství.

Zákon vymezuje pozemky, které nelze převádět. Mezi ně spadají:

- zemědělské a lesní pozemky, na jejichž vydání bylo uplatněno právo dle zvláštních předpisů a o jejichž vydání dosud nebylo rozhodnuto;
- zemědělské pozemky určené k vytváření systémů ekologické stability;
- zemědělské a lesní pozemky určené k zastavění stavbou ve veřejném zájmu;
- zemědělské a lesní pozemky, jejichž převodu brání zvláštní předpis;
- zemědělské pozemky určené pro výstavbu polních cest a realizaci technických, vodohospodářských a ekologických opatření;
- zemědělské pozemky v nájmu státních organizací;
- zemědělské pozemky, o jejichž převodu se rozhoduje na základě zvláštního předpisu;
- lesní pozemky spadající na území ochranných lesů a lesů zvláštního určení;
- lesní pozemky nacházející se v hospodářských lesích, jejichž souvislá výměra přesahuje 10 ha;
- zemědělské a lesní pozemky na území vojenských újezdů;

- zemědělské a lesní pozemky nacházející se v prvních a druhých zónách národních parků, v národních přírodních památkách a národních přírodních rezervacích.

Převod zemědělských pozemků má na starosti Pozemkový fond ČR, lesní pozemky převádí právnická osoba, která byla pověřena nakládáním s lesy ve státním vlastnictví. Nabyvatelem zemědělských pozemků může být občan ČR, obec, právnická osoba a veřejná vysoká škola. Nabyvatelem lesních pozemků může být pouze obec nebo veřejná vysoká škola.

Převod pozemků byl realizován formou vyhlášení na úřední desce obce na základě předchozí žádosti Fondu. O pozemky se mohou hlásit nejen fyzické osoby hospodařící na této půdě, ale i obce, vlastníci staveb a vlastníci sousedních pozemků. Za účelem prodeje pozemků jiným osobám byla vybrána metoda veřejné obchodní soutěže, přičemž jediným kritériem byla nabídnutá cena.

5.2.2 Legislativní rámec restitučního procesu

Legislativně právní rámec celého restitučního procesu byl velmi široký vzhledem k tomu, že jej řešily následující zákony:

- zákon č. 403/1990 Sb. ze dne 2. října 1990 o zmírnění následků některých majetkových křivd;
- zákon č. 87/1991 Sb. ze dne 21. února 1991 o mimosoudních rehabilitacích;
- zákon č. 229/1991 Sb. ze dne 21. května 1991 o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku (zákon o půdě);
- zákon č. 212/2000 Sb. ze dne 21. července 2000 o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem;
- zákon č. 172/1991 Sb. ze dne 24. dubna 1991 o přechodu některých věcí z majetku státu České republiky do vlastnictví obcí.

5.2.2.1 „Malá restituce“ dle zákona č. 403/1990 Sb.

Základním právním předpisem pro restituční proces se stal zákon č. 403/1990 Sb. o zmírnění následků některých majetkových křivd, který často bývá označován jako První restituční zákon. Jeho úkolem je řešit následky majetkových křivd, které byly způsobeny odnětím vlastnického práva k movitým i nemovitým věcem podléhajícím znárodnění a zestátnění. Zmírňování křivd mělo formu vydání odňatého majetku původnímu vlastníkov, poskytnutí peněžní náhrady, vydání kupní ceny či doplatku rozdílu mezi peněžní náhradou a kupní cenou. Právní předpis se detailně zabývá postupem při vydání movitých a nemovitých věcí a při peněžních náhradách, přičemž stanovuje i výši peněžní náhrady.

O navrácení zabaveného majetku se mohli ucházet zejména původní vlastníci, kteří o svůj majetek přišli při jeho zabavení a následném znárodnění po 25. únoru 1948. Pokud se původní vlastník nedožil navrácení majetku, mohou se o něj ucházet ostatní oprávněné osoby a to v následujícím pořadí: dědici, kterým majetek odkázal původní dědic v závěti (museli se ale dožít 1. listopadu 1990), manželé a děti, rodiče, sourozenci a osoby žijící s původním vlastníkem ve společné domácnosti déle než rok před jeho smrtí.

Původní verze restitučního zákona byla rozdílná od jeho konečné podoby. Návrh předložený poslanecké sněmovně k ujednání původně obsahoval ustanovení, podle kterého měl být majetek vrácen ve stavu, v jakém se v roce 1990 nacházel. Z toho logicky vyplývá, že někdo dostane majetek v lepším a někdo v horším stavu. Tato skutečnost byla příčinou pojmenování zákona o zmírnění následků některých majetkových křivd. Z uvedeného je zřetelná neexistence snahy vrátit majetek ve stavu, v němž se před odebráním nacházel.³⁵³

Zákon obsahuje ustanovení ohledně zhodnocení a znehodnocení majetku. Předpis ukládá, že majetek podléhající restituci musí být vyrovnán se stavem, v němž se nacházel před zestátněním. Pokud byl vyčíslený rozdíl mezi současným a původním stavem kladný, došlo ke zhodnocení majetku a restituent byl povinen tento rozdíl doplatit. V případě, že byl rozdíl v hodnotách záporný, došlo ke znehodnocení majetku a stát musel restituenta odškodnit. V převážné většině případů stát odškodňoval restituenty, neboť majetek se nacházel v horším stavu, než v jakém byl odebrán.³⁵⁴

Vládní návrh zákona č. 211 Federálního shromáždění ČSFR doplnil § 14 týkající se peněžní náhrady. Původní vlastník či jiná oprávněná osoba má dle zákona č. 403/1990 Sb. právo požádat o vydání věci právnickou osobu, která věc drží k 1. listopadu 1990. Touto úpravou se znemožňuje vydání věci v držení orgánů a organizací ČSFR, namísto toho se poskytuje peněžní náhrada. Ocenění objektů, za něž se má vyplácet peněžní náhrada, bylo odhadnuto přibližně na 300 mil. Kčs.

Na základě návrhu zákona č. 249 Federálního shromáždění ČSFR mělo být posunuto datum nabytí účinnosti zákona č. 403/1991 Sb. z 31. října 1990 na 1. únor 1991. Podle tohoto návrhu neměly být oprávněným osobám vydávány věci, které užívají cizí diplomatické úřady. Namísto toho by oprávněným osobám měla být poskytována peněžní náhrada. K vydání věci by nemělo dojít ani v případech, kdy se jedná o zdravotnická zařízení, kulturní památky a stavby, jejichž funkční určení bylo zásadním způsobem změněno v době uplynuté od odejmutí věci.

353 Husák, P. (1997)

354 Husák, P. (1997)

5.2.2.2 „Restituce mimosoudními rehabilitacemi“ dle zákona č. 87/1991 Sb.

Federální shromáždění ČSFR si bylo vědomo majetkových i jiných křivd, k nimž došlo v období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990, a jejich odstranění nebo alespoň zmírnění bylo předpokladem vytvoření demokratické společnosti v moderním právním státě. Shromáždění uznalo, že tyto křivdy není možno nikdy zcela napravit, ale zavázalo se, že k podobným křivdám již nikdy dojde. Z tohoto důvodu přijalo zákon č. 87/1991 Sb. o mimosoudních rehabilitacích, který byl zaměřen na zmírnění následků některých majetkových a jiných křivd, které vznikly občansko-právními a pracovně-právními úkony a správními akty v rozhodném období. Ze strany státu došlo v tomto období k porušení základních principů demokratické společnosti, které byly vytvořeny v souladu s postuláty Charty Organizace spojených národů, Všeobecné deklarace lidských práv a navazujících mezinárodních paktů.

Zákon se zabývá zmírněním majetkových křivd především u československých státních občanů s trvalým pobytem na území ČSFR, občanů účastných soudní rehabilitaci (tzn. politických vězňů), občanů zařazených do tábora nucených prací, vykonávajících službu u pomocných technických praporů, vyloučených studentů vysokých škol a občanů postižených ztrátou zaměstnání.

Podmínkou přiznání mimosoudních rehabilitací bylo, že provedené úkony a akty byly v rozporu se zásadami demokratické společnosti, která respektuje občanská, politická, hospodářská, sociální a kulturní práva občanů, která jsou zakotvena v Chartě Organizace spojených národů, ve Všeobecné deklaraci Lidských práv a v navazujících mezinárodních paktech.

Předmět úpravy zákona se nevztahuje na případy, kdy byl majetek odňat na základě předpisů o znárodnění z roku 1948, neboť tyto předpisy byly vytvořeny v souladu s Ústavou z roku 1920 a v souladu s dekrety prezidenta republiky z roku 1945.

Zákon upravuje podmínky uplatňování nároků, které vyplývají ze zrušených výroků o trestu propadnutí majetku a propadnutí nebo zabránění věci. Zákon se zabývá i způsobem náhrad a rozsahem těchto nároků. Zmírnění následků majetkových a jiných křivd bylo a je realizováno vydáním věci, poskytnutím finanční náhrady, zrušením některých správních aktů či úpravou v oblasti sociálního zabezpečení.

Nárok na poskytnutí peněžní náhrady může uplatnit pouze oprávněná osoba, tj. vlastník, kterému stát věc odebral. Oprávněnou osobou nejsou osoby, které nejsou československými státními občany a zároveň nemají trvalý pobyt na území ČSFR. Toto ustanovení respektuje zásadu odškodňování pouze československých státních příslušníků, což je v souladu s mezinárodními zvyklostmi.

V hotovosti se vyplácejí náhrady pouze do výše 30 000 Kčs, náhrada převyšující tuto hodnotu se vyplácí ve státem vydaných cenných papírech.

Peněžní náhrady se poskytují pouze za nemovitosti, které propadly státu na základě soudního rozhodnutí, které se podle zákona o soudní rehabilitaci ruší. Nárok na peněžní náhradu se nepřiznává za nemovité věci, které propadly státu v důsledku odsouzení za trestný čin nebo opuštění republiky (s výjimkou vynucených emigrací).

Poslanecký návrh zákona č. 43 se zabývá diskriminačním omezením zákona č. 87/1990 Sb. V § 3 zákona o mimosoudních rehabilitacích je uvedeno, že oprávněnou osobou je fyzická osoba, která má státní občanství ČSFR. Toto ustanovení porušuje rovnost osob, které mají zájem na restituci majetku, o něž přišly v rozhodném období. Porušení této rovnosti v rámci restitučního procesu je jednoznačně diskriminujícím faktorem, který je považován za protiústavní. Podmínka státního občanství ČSFR pro možnost uplatnění restitučních nároků je tedy rovněž protiústavní.

5.2.2.3 „Restituce zemědělského a lesního majetku“ dle zákona č. 229/1991 Sb.

Úkolem zákona č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému a lesnímu majetku, je zmírnit následky některých majetkových křivd, které dopadly na vlastníky zemědělského a lesního majetku v průběhu let 1948 až 1989. Právní předpis je zaměřen zejména na nemovitosti, v případě movitých věcí hovoří spíše o náhradě, která by měla zajistit činnost zemědělské výroby.³⁵⁵

Předmětem zákona je:

- půda, jež tvoří zemědělský půdní fond, lesní půdní fond a rybníky;
- obytné budovy, hospodářské budovy a další stavby náležící k původní zemědělské usedlosti;
- obytné hospodářské budovy a stavby určené pro zemědělskou a lesní výrobu nebo pro vodní hospodářství;
- ostatní zemědělský majetek.

Zákon rozeznává dva druhy případů, ke kterým se váže povinnost vydat věc. První je shodný s výše uvedeným zákonem č. 87/1991 Sb. o mimosoudních rehabilitacích. Druhý obsahuje skutečnosti týkající se zabavení zemědělského majetku:

355 Plíva, S. (1991)

- 1) Oprávněným osobám budou navraceny nemovitosti, které byly převedeny na stát nebo jinou právnickou osobu v důsledku odnětí bez náhrady na základě postupu dle zákona:
 - revizí první pozemkové reformy č. 142/1947 Sb., nebo o nové pozemkové reformě č. 46/1948 Sb.;
 - úpravou právních poměrů pastvinářského majetku;
 - úpravou poměrů a obhospodařování společně užívaných lesů.
- 2) Podobným způsobem se postupuje i v případech, kdy fyzickým osobám vznikl nárok na vyjmutí zemědělského majetku z konfiskace dle zvláštních předpisů.

Předmětu vydání nepodléhaly určité typy nemovitostí, mimo jiné pozemky, na kterých se nachází zahrádková nebo chatová oblast, hřbitov, tělovýchovná a sportovní zařízení. Z vydání byly vyloučeny i nemovitosti, které měly potenciál stát se chráněnou národní kulturní památkou.

Zatímco zákon č. 87/1991 Sb. umožňoval státu při nepožádání o vydání věci realizovat tento nárok, zákon č. 229/1991 Sb. tuto možnost nepřipouštěl. Z toho je zřejmé, že pokud je majitelem pozemku právnická osoba, která není státní organizací, a oprávněná osoba nevznese restituční nárok, pak majetek i nadále zůstane ve vlastnictví dané právnické osoby.³⁵⁶

5.2.2.4 „Restituce židovského majetku“ dle zákona č. 212/2000 Sb.

Zákon č. 212/2000 Sb. o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem byl přijat za účelem zmírnění některých majetkových křivd z období od 29. září 1938 do 8. května 1945. Křivdami byly postiženy obce, nadace a spolky, kterým byl odejmut majetek v důsledku převodů nebo přechodů vlastnického práva.

Nejednalo se ovšem o následující pozemky:³⁵⁷

- a) „zemědělskou půdu a lesní pozemky vymezené hranicemi národních parků, národních přírodních rezervací, národních přírodních památek, přírodních rezervací a přírodních památek a první zóny chráněných krajinných oblastí,
- b) věci, která Česká republika nezbytně potřebuje k plnění svých funkcí vyplývajících z právních předpisů a k plnění těchto funkcí nelze využít věci jiné,

356 Plíva, S. (1991)

357 Zákon č. 212/2000 Sb., § 1 odst. 1

- c) pozemek zastavěný stavbou, která nepatří mezi majetek odňatý židovským obcím, nadacím a spolkům, nebo
- d) pozemek, který je zastavěn stavbou, na kterou se vztahuje ustanovení písm. b), nebo s ní tvoří jeden funkční celek.“

Přílohu tohoto zákona tvoří seznam věcí ve vlastnictví státu, které byly bezúplatně převedeny do vlastnictví Židovského muzea v Praze do 30 dnů ode dne účinnosti tohoto zákona. Federace židovských obcí v ČR měla povinnost předložit do 30. června 2002 vládě seznam věcí, u nichž bylo uvedeno, komu mají být bezúplatně převedeny (viz příloha č. 1).

Umělecká díla odebraná fyzickým osobám ve stanoveném období byla bezúplatně převedena do vlastnictví fyzické osoby, která je vlastnila před jejich odnětím. V případě, že tato osoba již zemřela, umělecká díla se převedou do vlastnictví manžela či manželky, příp. potomků.

Věc nebylo možno vydat oprávněné osobě v případě, že:

- předmět nároku byl již vydán na základě jiného zvláštního zákona;
- ke dni účinnosti tohoto zákona byl na předmět vydání schválen privatizační projekt či bylo vydáno rozhodnutí o privatizaci;
- byl uplatněn jiný nárok na vydání ve vazbě na různá rozhodnutí příslušných orgánů.

Ve výše uvedených případech nemá oprávněná osoba nárok na naturální vypořádání svého restitučního nároku, ale pouze na náhradní plnění.

5.2.2.5 „Restituce majetku obcí“ dle zákona č. 172/1991 Sb.

Výše uvedená právní norma upravila restituční proces majetku z vlastnictví státu do vlastnictví obcí nejjednodušším způsobem, který bylo možno zvolit – v právní terminologii tzv. přechodem vlastnického práva k datu účinnosti zákona. O vydání historického majetku obcí nerozhodovala žádná transformační instituce ani osoba povinná, ale vlastnické právo přešlo k 28. 5. 1991. Historickým majetkem obce se dle tohoto zákona rozumí nezastavěné pozemky v katastrálních územích, tzn. že zákon nerozlišoval stavební pozemky, ostatní plochu, zemědělskou půdu, lesní půdu. Dále dle tohoto zákona přešly do vlastnictví obcí stavby a pozemky tvořící se stavbou jeden funkční celek, jež obce vlastnily ke dni 31. 12. 1949.

Ke dni účinnosti tohoto zákona přešly do vlastnictví obcí věci z vlastnictví ČR, ke kterým k 23. listopadu 1990 příslušelo právo hospodaření národním výborům, jejichž práva a závazky následně přešly na obce a v hlavním městě Praze na městské části. Dále do vlastnictví obcí přecházejí věci z vlastnictví státu, se kterými obce hospodařily po 23. listopadu 1990. Na obce přecházejí

i nezastavěné pozemky ve vlastnictví ČR v jejich katastrálním území (tzn. vychází se z územního principu navrácení), stavby tvořící s pozemky jeden funkční celek a obytné domy, které obce vlastnily k 31. 12. 1949.

Z předmětu přechodu do vlastnictví obcí jsou vyňaty pozemky, ke kterým bylo zřízeno nebo přiděleno právo osobního užívání, nemovité věci v trvalém užívání KSČ, které jí byly 1. 6. 1990 odňaty, a nemovité věci v trvalém užívání jiné než státní organizace. Na žádost obce je možno převést do jejího vlastnictví i kulturní památky, muzea a galerie, včetně jejich sbírkových fondů.

5.3 Institucionální zajištění změn vlastnických práv k půdě

5.3.1 Institucionální zajištění privatizačního procesu

5.3.1.1 Ministerstvo zemědělství ČR

Ministerstvo zemědělství České republiky vzniklo na základě zákona č. 2/1969 Sb. o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České socialistické republiky, který vstoupil v platnost 8. ledna 1969. Ministerstvo zemědělství ČR (MZe ČR) je ústředním orgánem státní správy pro zemědělství, vodní hospodářství, potravinářský průmysl a pro správu lesů, myslivosti a rybářství, ve věcech komoditních burz, dále ve věcech veterinární a rostlinolékařské péče, péče o potraviny, ochrany zvířat proti týrání a ochrany práv k novým odrudám rostlin a plemenům zvířat. MZe ČR má 13 odborů krajských agentur pro zemědělství a venkov, pod něž je zařazeno 63 oddělení agentur pro zemědělství a venkov.³⁵⁸

Zakladatelé státních podniků mají zejména následující práva:

- zakládat, rozdělovat, slučovat a rozhodovat o splnutí státních podniků;
- rozhodovat o zrušení státního podniku s likvidací anebo bez likvidace;
- jmenovat ředitele a dozorčí radu státního podniku;
- schvalovat jednací řády, vymezovat rozsah majetku v zakládací listině, vydávat statut státního podniku;
- má právo a povinnost požadovat informace o hospodářské činnosti a stavu majetku podniku;
- kontrolovat podnikatelskou činnost, zdali je realizována účelně a hospodárně;
- schvalovat účetní závěrku, výroční zprávu a rozhodovat o rozdělení použitelného zisku, nebo vypořádání ztráty.

358 Zákon č. 2/1969 Sb.

Povinnosti zakladatelů v procesu velké privatizace jsou následující:

- zajištění správného hospodaření s majetkem státních podniků, včetně zabezpečení státního majetku proti jakýmkoli převodům včetně prodejů. Právní normy upravující hospodaření státních podniků se státním majetkem umožňovaly statutárním zástupcům tento majetek převádět na jiné osoby, což se v počátku privatizačního procesu stalo významným problémem. Proto byla zajištěna neprodlená blokáce tohoto nakládání tak, aby statutární zástupci nemohli majetkovou podstatu určenou do privatizačního procesu jakýmkoli způsobem převést, zatížit závazky či jinak zkomplikovat její privatizaci. Z výše uvedeného důvodu byly vytvořeny právní normy různé síly, které toto jednání výrazným způsobem zablokovaly a zakladatelé byli pověřeni zabezpečením a kontrolou omezení dispozice se státním majetkem;
- zpracovat návrh státních podniků, jejichž majetek měl být předmětem privatizace, který zakladatelé předkládali MSNMP ČR, které jej předložilo Vládě ČR k rozhodnutí;
- po kladném rozhodnutí vlády o zařazení státních podniků do privatizačního procesu vyvstala zakladatelům zásadní povinnost, a to zajistit zpracování tzv. „zakladatelských privatizačních projektů“, což byl privatizační projekt, který musel zahrnout veškerý privatizace schopný majetek do privatizačního projektu. Zakladatel ručil za správnost všech údajů uvedených v privatizačním projektu, což byly např. seznamy nemovitého majetku či doklady z účetní evidence (rozvaha, výkaz zisku a ztrát, seznam závazků apod.);
- zakladatel zodpovídal za rovnoprávný přístup k podkladům nezbytným pro zpracování privatizačního projektu tzv. konkurentům, kteří měli v úmyslu zpracovat konkurenční privatizační projekty k zakladatelskému privatizačnímu projektu;
- zajištění aktualizace schváleného privatizačního projektu těsně před předáním tohoto projektu k realizaci na FNM ČR nebo PF ČR;
- v souladu s rozhodnutím o privatizaci vydat rozhodnutí o vyjmutí majetkové podstaty ze státního podniku a převedení tohoto majetku na FNM ČR ke dni realizace prodeje (převodu).

5.3.1.2 Ministerstvo pro správu národního majetku a jeho privatizaci ČR

Ministerstvo pro správu národního majetku a jeho privatizaci České republiky (dále jen MSNMP) vzniklo na základě zákona č. 105/1991 Sb. o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky. Stalo se ústředním orgánem státní správy pro správu, odstátnění a následnou privatizaci národního

majetku na základě zákona č. 105/1991 Sb. Jednou z činností MSNMP bylo rozhodování o privatizaci podniků nebo jejich částí na základě návrhu privatizačního projektu předloženého příslušným orgánem státní správy a rozhodování o privatizaci majetkové účasti státu na podnikání jiných právnických osob. Ministerstvo mohlo předkládat návrhy na privatizaci přímým prodejem mimo veřejnou soutěž, nebo dražbou, o kterých následně rozhodovala vláda. MSNMP řídilo činnost Fondu národního majetku České republiky (dále jen FNM). Obě instituce byly silně propojeny, ministr privatizace byl současně předsedou prezidia FNM.³⁵⁹

MSNMP bylo zrušeno dne 1. července 1996, kdy nabyl účinnosti zákon č. 135/1996 Sb. Veškerá agenda MSNMP včetně práv a povinností z pracovněprávních a jiných právních vztahů přešla na Ministerstvo financí ČR.³⁶⁰

5.3.1.3 Pozemkový fond České republiky

Pozemkový fond ČR je právnická osoba zapsaná v obchodním rejstříku se sídlem v Praze. Na činnost Pozemkového fondu ČR dozírá dozorčí rada volená Poslaneckou sněmovnou Parlamentu České republiky. Pozemkový fond spravuje nemovitosti ve vlastnictví státu a vlastní majetek, který na něj byl převeden z Fondu národního majetku. Tento majetek prodává, pronajímá, převádí a směňuje. Pozemkový fond je následovník Fondu národního majetku a byl zřízen pro realizaci privatizačních projektů.³⁶¹

5.3.1.4 Fond národního majetku České republiky

Fond národního majetku České republiky (dále jen FNM) vznikl dne 27. dubna 1991 na základě zákona č. 171/1991 Sb. o působnosti orgánů České republiky ve věcech převodů majetku státu na jiné osoby a o Fondu národního majetku České republiky. FNM ČR vznikl jako právnická osoba a byl zapsán do obchodního rejstříku. Jeho úkolem bylo přebírání schválených privatizačních projektů od MSNMP ČR (později od Ministerstva financí ČR) nebo vlády a jejich realizace. Fond zajišťoval prodej fyzického majetku i prodej akcií podniků. Při prodeji fyzického majetku fond převzal majetek společnosti a většinou jej téměř okamžitě podpisem smlouvy převedl na nabyvatele. Převod akcií byl odlišný, nejprve na FNM přešel majetek státních podniků, následně s tímto majetkem fond založil akciovou společnost. Akcie fond spravoval až do doby, kdy byly dle privatizačního projektu převedeny nebo prodány. FNM tedy spravoval státní

359 Zákon č. 171/1991 Sb.

360 Zákon č. 135/1996 Sb.

361 podrobněji viz kap. 5.3.1.3.

majetek, vykonával právní úkony a práva akcionáře.³⁶² „*Fond vypořádává též nároky oprávněných osob, jestliže k odnětí vlastnického práva k majetku došlo způsobem uvedeným v § 2 odst. 3 zákona č. 87/1991 Sb. ...*“³⁶³ Majetek FNM byl tvořen majetkem na něj převedeným a ziskem z podnikatelské činnosti v rámci obchodních společností, přičemž netvořil součást státního rozpočtu. Náklady spojené se svou činností si fond hradil sám ze svého majetku.³⁶⁴

FNM byl zrušen dne 1. ledna 2006, kdy nabyl účinnosti zákon č. 178/2005 Sb. Veškerý majetek a agenda FNM včetně práv a povinností z pracovněprávních a jiných právních vztahů přešly na Ministerstvo financí ČR.³⁶⁵

5.3.1.5 Ministerstvo financí ČR

Ministerstvo financí ČR bylo zřízeno zákonem č. 2/1969 Sb. o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČR s platností od 8. ledna 1969. Ministerstvo financí je ústředním orgánem státní správy pro státní rozpočet republiky, daně a poplatky, finanční hospodaření, správu národního majetku a pro peněžní ústavy. Ministerstvo financí rovněž zajišťuje členství v mezinárodních finančních institucích a finančních orgánech Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), Evropské unie a dalších mezinárodních hospodářských seskupení. Mimo to koordinuje příjem zahraniční pomoci.

V rámci restitučního procesu má Ministerstvo financí ČR řídící působnost vůči Centru kupónové privatizace a Registračním místům (tzv. RM systém) při realizaci rozhodování o privatizaci prostřednictvím metody kupónů.

5.3.1.5.1 Centrum kupónové privatizace

Centrum pro kupónovou privatizaci (CKP) bylo založeno jako příspěvková organizace bez právní subjektivity 3. června roku 1991 Ministerstvem financí ČR. Centrum zaniklo dne 31. 12. 1995 a jeho agenda přešla na Ministerstvo financí ČR.

Jeho předmětem činnosti bylo:

- zakládání účtů na majitele zaknihovaných cenných papírů, které byly prodány prostřednictvím kupónů;
- zasílání výpisů z účtů o zaknihovaných cenných papírech vlastníkům, kteří koupili nebo nabyli tyto majetkové účasti za své kupóny.

³⁶² Ježek, T. (2006)

³⁶³ Zákon č. 171/1991 Sb. § 20, odst. 2

³⁶⁴ Zákon č. 171/1991 Sb.

³⁶⁵ Zákon č. 178/2005 Sb.

Bohužel k této instituci není možné dohledat žádné materiály týkající se podrobností o předmětu činnosti, systému řízení, organizační struktuře, o vztazích s Ministerstvem financí ČR, Střediskem cenných papírů a RM-systémem. Zejména pak nejsou dostupné žádné informace o vlastním procesu vybírání žadatelů o nabytí akcií prostřednictvím kupónů, zvláště při převisu poptávky nad nabídkou, kdy CKP muselo vybrat z větší množiny žadatelů menší množinu, která byla ve svých požadavcích uspokojena. Tento systém byl mnohokrát diskutovaný, avšak způsob „výběru“ nabyvatelů nikdy nebyl uspokojivým způsobem objasněn. Bylo deklarováno pouze to, že výběr byl realizován pomocí výpočetní techniky, která sama vyhodnotila nejvhodnější zájemce.

Není zřejmé, proč k této transformační instituci nikdy nebyly dostupné relevantní doklady (např. výroční zprávy), jako jsou k dispozici u všech ostatních transformačních institucí.

5.3.1.5.2 RM systém

RM systém neboli systém registračních míst byla síť nově vytvořených „poboček“ organizátora mimoburzovního trhu s cennými papíry, kde se evidovali zájemci o kupónovou privatizaci. RM-systém vznikl 28. ledna 1993 zápisem do obchodního rejstříku, licenci organizátora mimoburzovního trhu získal v březnu roku 1993. Až do roku 2004 byl jeho vlastníkem Podnik výpočetní techniky, který trhu zajišťoval technické zázemí a strategický směr. Koncem roku došlo k transformaci RM-systému na standardní burzu. V oblasti privatizačního procesu představuje registrační místa pro realizaci kupónové privatizace a zabýval se nákupem kupónových knížek. Základními povinnostmi RM-systému byly následující dva úkoly:

- registrační místa prodávala občanům ČR kupónové knížky;
- povinnost informovat občana uplatňujícího směnu svých kupónů za určité akcie, zdali bylo jeho požadavku vyhověno, či nikoli.

5.3.1.5.3 Středisko cenných papírů

Středisko cenných papírů (SCP) bylo založeno v roce 1993 jako příspěvková organizace zřízená Ministerstvem financí ČR. Jeho založení je právně zakotveno v zákoně č. 591/1992 Sb. o cenných papírech. Středisko vzniklo zápisem do obchodního rejstříku. Ke dni 2. 7. 2010 Středisko převedlo veškerou svou činnost, která souvisela s evidencí zaknihovaných cenných papírů, na Centrální depozitář cenných papírů, který činnost střediska převzal k 7. 7. 2010. SCP zaniklo 31. 12. 2011 a jeho právním nástupcem se stalo Ministerstvo financí ČR.

Zákon o cenných papírech stanovil, že SCP nebylo oprávněno organizovat trh s cennými papíry ani s nimi obchodovat. Středisko bylo oprávněnou právnickou

osobou pro vedení evidence zaknihovaných cenných papírů. V rámci této evidence mělo SCP na starosti evidenci zaknihovaných a imobilizovaných cenných papírů, evidenci rozhodnutí Ministerstva financí ČR realizovaných na základě zákona o cenných papírech a evidenci dalších údajů stanovených zákonem. Vedle evidenční činnosti SCP provádělo příjem listinných cenných papírů do úschovy a poskytovalo majitelům cenných papírů, emitentům, obchodníkům s nimi, burzám cenných papírů a organizátorům mimoburzovního trhu související služby. Z hlediska privatizačního procesu bylo hlavní činností Střediska cenných papírů přebírání a evidování majetkových účastí, které byly určeny k privatizaci, resp. prodeji prostřednictvím kupónů.³⁶⁶

5.3.2 Institucionální zajištění restitučního procesu

5.3.2.1 Osoba povinná – státní podnik, resp. jiná státní instituce

Státní podniky nebo jiné státní instituce, např. rozpočtové nebo příspěvkové organizace, se ze zákona staly osobou povinnou v případě, že k datu účinnosti restitučních zákonů hospodařily s majetkem státu, který byl v rozhodném období, tj. po 25. únoru 1948 do data účinnosti restitučních zákonů, znárodněn.

Tyto instituce byly povinné:

- přebírat žádosti oprávněných osob o vydání majetku, který tyto oprávněné osoby prokazatelně vlastnily před rozhodným datem;
- vydávat majetek, o kterém bylo nesporně prokázáno, že byl ve vlastnictví oprávněných osob;
- vystavovat potvrzení o tom, že předmětný majetek není možné vydat kvůli překážce uvedené v zákoně, aby osoba oprávněná mohla následně uplatnit náhradní restituční plnění;
- nevydat majetek v případě sporného nároku uplatněného osobou oprávněnou a nechat v tomto případě rozhodnout soud o oprávněnosti restitučního nároku.

5.3.2.2 Ústřední pozemkový úřad a pozemkové úřady

Ústřední pozemkový úřad a pozemkové úřady vznikly dne 15. července 1991, kdy zákon č. 284/1991 Sb. o pozemkových úpravách a pozemkových úradech nabyl na účinnosti. Soustava pozemkových úřadů spadá pod MZe ČR, tvoří ji 77 úřadů s územní působností vymezenou okresy (PÚ) a Ústřední pozemkový úřad (ÚPÚ). Pozemkové úřady fungují jako prvoinstanční správní úřady,

366 Dědič, J., Pauly, J. (1994)

*„...vykonávají činnost podle zákona č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů, popřípadě podle dalších zvláštních právních předpisů, ... předkládají příslušnému katastrálnímu úřadu listiny, na jejichž základě dochází ke změně vlastnických práv k pozemkům“.*³⁶⁷ Ústřední pozemkový úřad je řídicím orgánem jednotlivých pozemkových úřadů a odvolacím orgánem proti rozhodnutí pozemkových úřadů. Krom jiných činností, rozhoduje podle § 17 odst. 6 zákona č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů v případech, kdy není jasné, zda se na určité nemovitosti vztahuje zákon o půdě.³⁶⁸

Působnost ÚPÚ a PÚ je dána zákonem č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů, dále zákonem č. 139/2002 Sb. o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech a o změně zákona č. 229/1991 Sb. o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku ve znění pozdějších předpisů, ze dne 21. března 2002 (zákon o pozemkových úpravách), který od 1. ledna 2003 nahradil zákon č. 284/1991 Sb. o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech. Ze zákona č. 229/1991 a zákona č. 139/2002 Sb. vyplývají dva hlavní úkoly PÚ, restituce zemědělského a lesního nemovitého majetku a pozemkové úpravy. Splnění těchto úkolů má vést k narovnání vlastnických vztahů, napravení některých krivd, uspořádání pozemků a tím k efektivnímu užívání těchto pozemků. Mezi další úkoly PÚ stanovenými výše zmíněnými zákony patří např. vytyčování pozemků vlastníkům, technická pomoc hospodářcím subjektům a aktualizace bonitovaných půdně ekologických jednotek (BPEJ)³⁶⁹. *„Pozemkové úřady jsou také připraveny k řešení očekávaných církevních restitucí zemědělského a lesního majetku.“*³⁷⁰

Pozemkové úřady s okresní působností rozhodují o oprávněnosti nároků a případně o způsobu vypořádání nároků oprávněných osob. PÚ může rozhodnout o vydání pozemku nebo o nevydání pozemku bez náhrady, či s náhradou. Rozhodnutí o vydání pozemku znamená, že pozemek bude převeden na oprávněnou osobu, respektive do katastru nemovitostí bude oprávněná osoba zapsána jako vlastník převáděného pozemku. Rozhodnutí o nevydání pozemku bez náhrady znamená, že osobě, která podala restituční nárok, nebyl tento nárok uznán, má však možnost podat opravný prostředek k soudu nebo se odvolat k ÚPÚ. Rozhodnutí PÚ o nevydání pozemku s náhradou znamená, že nárok oprávněné osoby bude vypořádán PF ČR.

367 Zákon č. 139/2002 Sb. § 20, odst. 1a), 1e)

368 Zákon č. 139/2002 Sb., § 22

369 Činnosti, priority a cíle UPU (2010)

370 BPEJ slouží jako podklad při určování ceny pozemku, jedná se o zjištění půdních a klimatických podmínek zemědělského pozemku pomocí terénního průzkumu. (vyhláška MZe ČR č. 327/1988 Sb.)

Důležitým navazujícím prvkem restituce zemědělského a lesního majetku jsou pozemkové úpravy³⁷¹, které umožňují vlastníkům efektivní hospodaření na jejich půdách. První etapa pozemkových úprav probíhala již od roku 1991, jednalo se o „jednoduché pozemkové úpravy“, které měly za cíl co nejrychleji umožnit hospodaření na půdách. V této době byla většina pozemků začleněna do velkých půdních bloků a přístup k nim nebyl možný, proto byl přechodně zaveden institut zatímního užívání³⁷², který umožňoval výměnu vlastnických práv k nepřístupným pozemkům (nikoliv výměnu vlastnictví pozemků) za pozemky přístupné. Jednoduché pozemkové úpravy také umožnily, aby se rychle svého majetku ujaly osoby, které nepřišly o vlastnická práva, ale tato práva jim byla omezena (např. vlastníci majetku družstva). V roce 1998 započal PÚ s druhou etapou pozemkových úprav, jejímž cílem je zvýšení efektivity hospodaření na půdách a obnova venkovského prostoru. Nyní se PÚ zaměřují na realizaci „komplexních pozemkových úprav“, která mají harmonizovat zbývající neurovnnané vztahy k půdám.³⁷³

5.3.2.3 Ministerstvo zemědělství ČR

Institucionální působnost MZe ČR v restitučním procesu spočívá v řízení Ústředního pozemkového úřadu (ÚPÚ) a pozemkových úřadů (PÚ) a určité supervizní činnosti nad Pozemkovým fondem ČR.

MZe ČR je orgánem ve správním řízení při určování povinné osoby k náhradě za živý a mrtvý inventář a odvolacím orgánem ve správním řízení o restitučních nárocích dle zákona o půdách. MZe ČR je oprávněno k poskytování náhrady oprávněným osobám za pozemky, za které nebyl poskytnut pozemek náhradní, a k poskytování finanční náhrady za nevydané pozemky získané přidělem, za které nebyl poskytnut jiný pozemek. MZe ČR poskytuje plnění i jiným osobám, jestliže tyto osoby poskytly plnění osobám oprávněným. Jedná se o vrácení kupní ceny osobě povinné za nemovitost vydanou oprávněné osobě (podle § 6 odst. 6 zákona o půdách), dále o vrácení kupní ceny a proplacení nákladů na nemovitost, která musí být vydána dle rozhodnutí soudu osobě

371 „Pozemkovými úpravami se ve veřejném zájmu prostorově a funkčně uspořádávají pozemky, scelují se nebo dělí a zabezpečuje se jimi přístupnost a využití pozemků a vyrovnání jejich hranic tak, aby se vytvořily podmínky pro racionální hospodaření vlastníků půdy. V těchto souvislostech se k nim uspořádávají vlastnická práva a s nimi související věcná břemena. Současně se jimi zajišťují podmínky pro zlepšení životního prostředí, ochranu a zúrodnění půdního fondu, vodní hospodářství a zvýšení ekologické stability krajiny.“ (zákon č.139/2002 Sb.)

372 Pozemkové úpravy (2008)

373 Institut zatímního užívání definoval zákon č. 284/1991 Sb., zákon č.139/2002 Sb. již na tento institut nepamatuje.

oprávněné (podle § 8 odst. 2 zákona č. 229/1991 Sb.). MZe ČR také provádí finanční vypořádání zemědělských družstev za nemovitosti vydané oprávněným osobám, za nemovitosti zhodnocené nebo odstraněné a za živý a mrtvý inventář (podle § 3 odst. 1 a 2 zákona č. 42/1992 Sb.).³⁷⁴

V kontextu privatizačního a restitučního procesu spočívá úloha MZe ČR především ve vykonávání funkcí zakladatele státních organizací, v řízení Ústředního pozemkového úřadu (ÚPÚ) a tím i pozemkových úřadů (PÚ), a v dozírání na Pozemkový fond ČR. Dále je MZe ČR orgánem správního řízení při určování povinné osoby k náhradě za živý a mrtvý inventář a odvolacím orgánem ve správním řízení o restitučních nárocích dle zákona o půdě³⁷⁵. MZe ČR je oprávněno k poskytování náhrady oprávněným osobám za pozemky, za které nebyl poskytnut pozemek náhradní, finanční náhrady za nevydané pozemky získané přidělem, za které nebyl poskytnut jiný pozemek. MZe ČR poskytuje plnění i jiným osobám, jestliže tyto osoby poskytly plnění osobám oprávněným. Jedná se o vrácení kupní ceny osobě povinné za nemovitost vydanou oprávněné osobě (podle § 6 odst. 6 zákona o půdě), dále o vrácení kupní ceny a proplacení nákladů na nemovitost, která musí být vydána dle rozhodnutí soudu osobě oprávněné (podle § 8 odst. 2 zákona č. 229/1991 Sb.). Dále MZe ČR provádí finanční vypořádání zemědělských družstev za nemovitosti vydané oprávněným osobám, za nemovitosti zhodnocené nebo odstraněné, za živý a mrtvý inventář (podle § 3 odst. 1 a 2 zákona č. 42/1992 Sb.).³⁷⁶

5.3.2.5 Pozemkový fond České republiky

Pozemkový fond České republiky (dále jen PF ČR) vznikl 1. ledna 1992, kdy zákon č. 569/1991 Sb. o Pozemkovém fondu České republiky nabyl účinnosti. Jakožto právnická osoba byl PF ČR dne 29. července 1992 zapsán do obchodního rejstříku. Pozemkový fond se člení na krajská pracoviště, odloučená pracoviště a ústředí, které koordinuje a kontroluje činnost jednotlivých pracovišť.³⁷⁷

Působnost Pozemkového fondu ČR je upravena zákonem č. 569/1991 Sb. o Pozemkovém fondu České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákonem č. 229/1991 Sb. o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů, zákonem č. 92/1991 Sb. o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby, ve znění pozdějších předpisů, zákonem č. 95/1999 Sb. o podmínkách převodu zemědělských a lesních pozemků z vlastnictví státu na jiné osoby a o změně zákona č. 569/1991 Sb. o Pozemkovém

374 Průchová, I. (1997)

375 Statut PF ČR

376 Průchová, I. (1997)

377 Statut PF ČR

fondů České republiky, ve znění pozdějších předpisů, a zákonem č. 357/1992 Sb. o dani dědické, dani darovací a dani z převodu nemovitosti, ve znění pozdějších předpisů.³⁷⁸ V rámci své působnosti, dané výše zmíněnými zákony, vykonává Pozemkový fond řadu činností. Především spravuje majetek státu podle zákona o půdě, v souladu se zákonem o prodeji půdy, ve znění pozdějších předpisů, a na základě rozhodnutí o privatizaci převádí PF ČR jím spravovaný majetek na jiné osoby. Dále PF ČR pronajímá majetek, který spravuje, vykonává práva akcionáře, vypořádává nároky oprávněných osob dle zákona o půdě atd.

Pozemkový fond spravuje dle zákona o půdě nemovitosti ve vlastnictví státu uvedené v § 1 odst. 1 tohoto zákona, kromě pozemků určených k obraně státu, pozemků určených pro těžbu nerostů a pozemků chráněných zvláštními předpisy např. těch, na kterých se nacházejí památky. Dne 1. července. 2003 přešly do správy PF ČR dle zákona č. 290/2002 Sb. z okresních úřadů a Úřadů pro zastupování věcí majetkových další pozemky, které náleží do zemědělského půdního fondu. Správa státního majetku probíhá především prostřednictvím územních pracovišť úseku správy nemovitostí.³⁷⁹ Správa státního majetku PF ČR je vymezena v § 17 zákona o půdě, z něhož vyplývá, že PF ČR může do schválení privatizačního projektu anebo v souladu s ním nemovitý majetek pronajímát.³⁸⁰ Dále může podle § 17 nemovitosti ve správě PF ČR, na které nebylo uplatněno právo na vydání, směřovat za jiné nemovitosti, prodávat je³⁸¹, převádět nemovitosti na spoluvlastníky těchto nemovitostí, nabyvatele schváleného privatizačního projektu, do hospodaření státních organizací, vlastnictví krajů, veřejných vysokých škol a v neposlední řadě do vlastnictví oprávněných osob.³⁸²

Pozemkový fond, podle zákona o půdě, vypořádává nároky oprávněných osob všemi zákonnými prostředky. Vydává jako náhrady budovy, stavby a pozemky, dále poskytuje finanční náhrady a náhrady ve formě zápočtu restitučního nároku, např. na úhradu kupní ceny pozemků prodávaných podle zákona o prodeji půdy nebo na úhradu nájmu. Pozemkový fond podle § 18a zákona o půdě poskytuje náhrady v zastoupení za povinnou osobu, kterou je obec nebo kraj.³⁸³ Dále PF ČR poskytuje náhrady v zastoupení za povinnou osobu, kterou je státní podnik

378 V posledních letech klesá výměra pronajímaných pozemků z důvodů jejich převodu v přímé restituci, převodu jako náhrad a prodejem. (VZ PF 2009)

379 Např. v naléhavých případech osobám se schválenou stavební dokumentací a od 1. ledna 2004 oprávněným těžebním organizacím. (VZ PF 2009)

380 Zákon č. 229/1991 Sb.

381 Výroční zpráva PF ČR 2009

382 Zákon č. 229/1991 Sb., § 20, odst. 2

383 Obligatorní poskytování náhrad. (Průchová, I., 1997)

nebo státem založená právnická osoba³⁸⁴ „v tom případě, kdy před privatizací nebo likvidací této právnické osoby nebyly tyto nároky vypořádány“.³⁸⁵ Dalším případem, kdy musí PF ČR poskytnout náhradu, ačkoliv není povinnou osobou, určuje § 20 zákona o půdě, který stanovuje, že náhradu živého a mrtvého inventáře zajistí právnická osoba, která věci převzala, nebo její právní nástupce. „Nelze-li zjistit právnickou osobu, která věci převzala, nebo jejího právního nástupce nebo jestliže tato právnická osoba zanikla, poskytne náhradu ... pozemkový fond...“.³⁸⁶

5.4 Průběh změn vlastnických práv k půdě

5.4.1 Analýza privatizačního procesu

Privatizační proces zemědělského a lesnického majetku byl v porovnání s privatizačním procesem ostatních odvětví velmi specifický. Zemědělské prvovýroby se v podstatě vůbec nedotkla tzv. malá privatizace a naopak vlastní převody majetku byly realizovány v několika právních režimech na rozdíl od ostatních odvětví národního hospodářství, které bylo realizováno pouze dle zákona o velké privatizaci.

Zemědělský a lesnický majetek dle zákona o velké privatizaci transformoval v převážné většině budovy, stavby, technologie, věci movité, živý inventář, popř. práva duševního vlastnictví a pozemky pouze pod převáděnými nemovitostmi. Půda byla a je převáděna podle zákona č. 229/1991 Sb., č. 95/1999 Sb. a v některých nepříliš rozšířených případech byly použity ještě další zákony tak, jak je v této publikaci uvedeno.

Bez pochyby je možno konstatovat, že právní spektrum, které upravuje privatizační proces zemědělského a lesnického majetku je nejširší ze všech odvětví národního hospodářství, nejkomplikovanější a zcela jednoznačně administrativně pro stát nejnáročnější. Toto vše jsou důvody, proč privatizace zemědělského a lesnického majetku ještě není v současné době ukončena a ještě po několik následujících let ukončena nebude.

384 Fakultativní poskytování náhrad. (Průchová, I., 1997)

385 Zákon č. 229/1991 Sb. § 18a, odst. 1

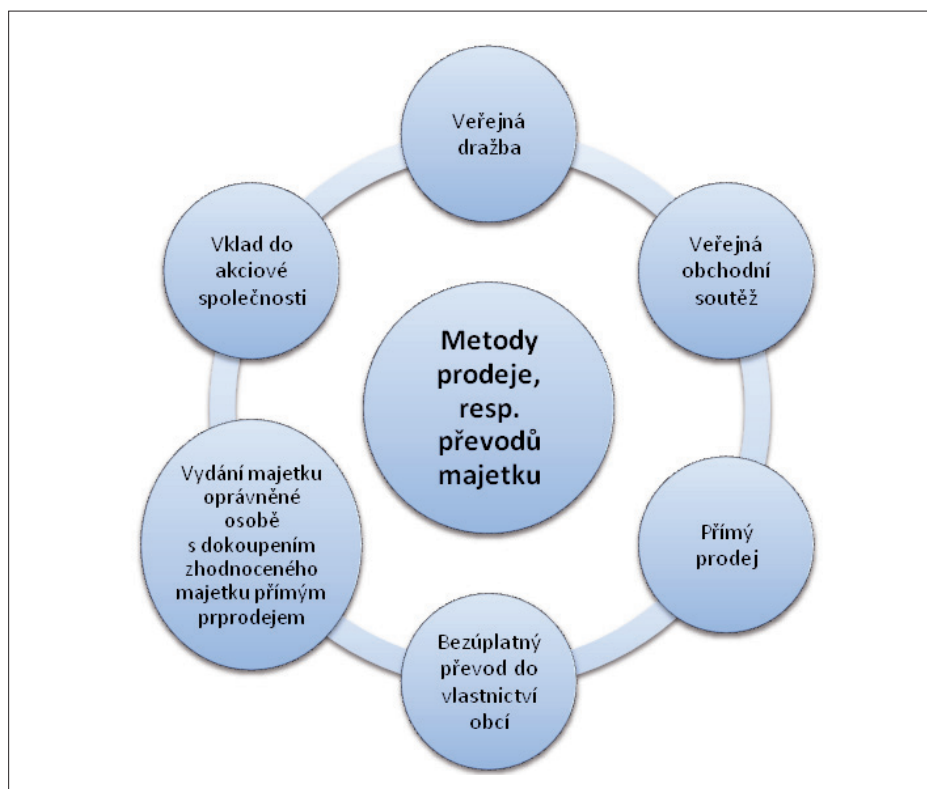
386 Zákon č. 229/1991 Sb. § 18a, odst. 1

5.4.1.1 Metody prodeje, resp. převodů majetku

Existuje několik způsobů pro prodej, resp. převod majetků. Během privatizačního procesu se používají následující možnosti (viz obr. č. 1):

- veřejná dražba,
- veřejná obchodní soutěž,
- přímý prodej,
- bezúplatný převod do vlastnictví obcí,
- vydání majetku oprávněné osobě s dokoupením zhodnoceného majetku,
- vklad do akciové společnosti.

Obr. 1 Způsoby prodeje, resp. převodů majetku

Zdroj: Zeman, K. (2010), vlastní úprava

Veřejná dražba

Veřejnou dražbou rozumí zákon takové veřejné jednání, jehož účelem je přechod vlastnického práva nebo jiného práva k předmětu dražby. Při tomto veřejném jednání, konaném na základě návrhu navrhovatele, se licitátor obrací na předem neurčený okruh osob přítomných na předem určeném místě s výzvou k podávání nabídek a na osobu, která za stanovených podmínek učiní nejvyšší nabídku, přejde příklepem licitátora vlastnictví nebo jiné právo k předmětu dražby. Veřejnou dražbou je také veřejné jednání, které bylo licitátorem ukončeno z důvodu, že nebylo učiněno ani nejnižší podání.³⁸⁷

Veřejná obchodní soutěž

Obchodní veřejná soutěž je jedním ze způsobů uzavírání smluv, který umožňuje vybrat z učiněných nabídek tu nejvhodnější.

V obchodních závazkových vztazích jde o případ, kdy určitá osoba (vyhlašovatel) ze své vůle vyhlásí soutěž o nejvhodnější návrh na uzavření smlouvy. Vyhlášení obchodní veřejné soutěže není ovšem ještě návrhem na uzavření smlouvy, nýbrž jen výzvou k podávání návrhů na její uzavření. Na rozdíl od výzvy, s níž počítá ust. § 276 odst. 2 obch. zák. (Veřejný návrh na uzavření smlouvy), jsou s výzvou učiněnou ve formě vyhlášení obchodní veřejné soutěže spojeny právní účinky.³⁸⁸

Přímý prodej

Majetek byl prodáván přímo předem vybranému kupci. Tato forma prodeje (resp. převodu majetků) se používala hlavně pro privatizaci menších firem nebo menších částí majetku odštěpených od větších podniků.

Bezúplatný převod do vlastnictví obcí

Majetek potřebný pro správné fungování obcí byl převáděn do vlastnictví obcí bez náhrady.

Vydání majetku oprávněné osobě s dokoupením zhodnoceného majetku

Pokud byl majetek k restituci během doby zhodnocen, měla oprávněná osoba právo na dokoupení zhodnocení za výhodných podmínek.

Vklad do akciové společnosti

Některý majetek se vkládal do akciových společností a akcie byly následně zprivatizovány.

387 Zákon č. 26/2000 Sb.

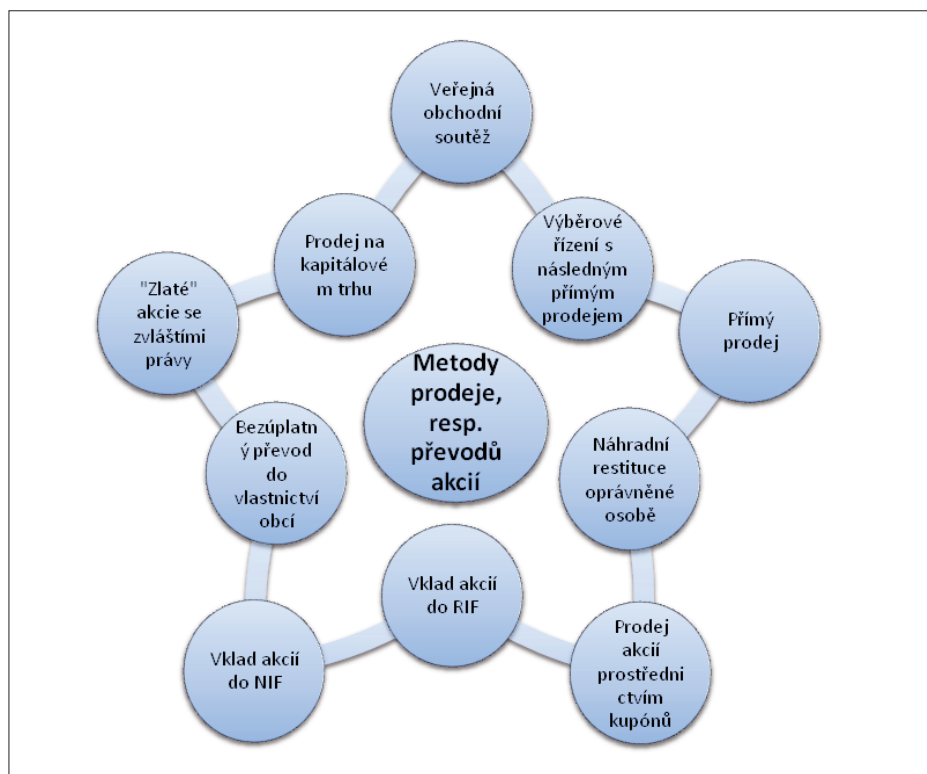
388 Zákon č. 513/1991 Sb.

5.4.1.2 Metody prodeje, resp. převodů akcií

Vedle převodů majetku existuje možnost prodeje, resp. převodu akcií. Mezi způsoby jejich prodeje patří (viz obr. č. 2):

- veřejná obchodní soutěž,
- výběrové řízení s následným přímým prodejem,
- přímý prodej,
- náhradní restituce oprávněné osobě,
- prodej akcií prostřednictvím kupónů,
- vklad akcií do RIF,
- vklad akcií do NIF,
- bezúplatný převod do vlastnictví obcí,
- „zlaté“ akcie se zvláštními právy,
- prodej na kapitálovém trhu.

Obr. 2 Způsoby prodeje, resp. převodů akcií

Zdroj: Zeman, K. (2010), vlastní úprava

Výběrové řízení s následným přímým prodejem

Nejprve se vypsaloby výběrové řízení, kde se vybral nejvhodnější kandidát, kterému se následně akcie prodaly.

Náhradní restituce oprávněné osobě

Pokud nebylo možné vydat oprávněné osobě původní majetek, byl vydán majetek náhradní v odpovídající hodnotě. Původní majetek se stal nezbytnou součástí podniku, který byl převeden na akciovou společnost, načež oprávněná osoba dostala akcie tohoto podniku v hodnotě původního majetku.

Vklad akcií do RIF

RIF byl založen za účelem vypořádání restitučních nároků náhradním způsobem tam, kde se oprávněné osoby rozhodly pro finanční způsob vypořádání. V roce 1992 bylo přijato rozhodnutí, na základě kterého byla vyčleněna 3 % akcií z balíku určeného do kuponové privatizace pro vložení do Restitučního investičního fondu. Tímto způsobem měl RIF velmi bohaté a široké portfolio akcií, kterými následně uspokojoval nároky oprávněných osob.

Vklad akcií do NIF

Stejným způsobem, jako byl vklad do RIF, bylo proceduálně zcela totožně postupováno při vkladu akcií do NIF s tím, že bylo vyčleněno pouze 1 % z každého objemu akcií určených do kuponové privatizace.

Bezúplatný převod do vlastnictví obcí

Bezúplatný převod majetku do vlastnictví obcí umožňoval zákon o velké privatizaci a zákon o přechodu některých věcí z vlastnictví státu do vlastnictví obcí. Původní záměr této právní úpravy měl napomoci obcím k bezúplatnému získání majetků, které potřebovala nezbytně k plnění svých povinností a činností daných zákonem. Mělo se jednat převážně o majetky sociálního, školního, zdravotního a podobného charakteru.

„Zlaté“ akcie se zvláštními právy

Jedná se o neoficiální vžitě označení pro akcie se zvláštními právy při hlasování, např. právo veta nebo více hlasů, než by odpovídalo nominální hodnotě akcie. V České republice se zlaté akcie vyskytují v zákoně č. 92/1991 Sb. o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby, který dává možnost jejich úpravy ve stanovách u společností založených Fondem národního majetku nebo Pozemkovým fondem ČR. Jedině tyto fondy mohou vykonávat práva spojená se zlatou akcií, v případě jejího převodu na jinou osobu práva zanikají.

Prodej na kapitálovém trhu

Pro urychlení privatizace musel vzniknout kapitálový trh, na kterém se mohlo s akciemi volně obchodovat. Na kapitálovém trhu obchodovali nejen spekulanti, ale už i vhodní vlastníci.

Prodej akcií prostřednictvím kupónů

Jde o privatizační metodu, při které občané státu starší 18 let dostali možnost koupit si za 1000 Kč kupónovou knížku s určitým počtem kupónů, za které mohli následně získat vlastnický podíl v kterékoliv státem vlastněné společnosti, která byla státními orgány do kupónové privatizace uvolněna

5.4.1.3 Charakteristika majetku v resortu zemědělství

Zemědělský majetek tvoří zemědělský půdní fond, lesní půdní fond, obytné budovy, hospodářské budovy a jiné stavby patřící k původní zemědělské usedlosti včetně zastavěných pozemků, dále pak hospodářské budovy a stavby sloužící zemědělské a lesní výrobě nebo s ní souvisejícímu vodnímu hospodářství. Patří sem i hospodářská zvířata a zásoby.³⁸⁹

Privatizace majetku v resortu zemědělství byla a stále je komplikovanější a časově náročnější než privatizace ostatního majetku státu. Tato časová náročnost a komplikovanost má více příčin, jednou z nich jsou zdlouhavé soudní procesy řešící restituční nároky, které se mnohdy značně zkomplikovaly složitým dokazováním restitučních nároků. Vlastnické vztahy k zemědělskému majetku byly velmi deformovány kolektivizací dřívějšího režimu. Dále majetek nešlo vydat, pokud na něm byl zřízen hřbitov, bylo vydáno právo osobního užívání, na základě územního rozhodnutí byla zřízena zahradnická nebo chatová oblast, bylo postaveno tělovýchovné nebo sportovní zařízení, pozemek se stal strategický z důvodu státní obrany, těžby nerostných surovin, stal se součástí národního parku nebo přírodní rezervace, nebo pokud po přestavbě ztratil charakter zemědělské výroby. Další příčinou je, že nejprve byl pomocí privatizace prodán majetek vyšší kvality a nyní už zůstaly jen pozemky a stavby s nižší kvalitou, o jejichž prodej není příliš velký zájem.

Dále patří k majetku v resortu zemědělství potravinářský průmysl. Zemědělská výroba a potravinářský průmysl byly a jsou v každé zemi považovány za klíčové oblasti národního hospodářství, proto státy obvykle do této oblasti velmi intenzivně zasahují. Do potravinářského průmyslu patří především pivovarnictví, lihovarnictví, cukrovarnictví, pekárenství, zpracovatelství masa a mléka, výroba nápojů apod.

389 Zákon č. 229/1991 Sb.

Privatizací na tuzemský trh relativně snadno vstoupila spousta zahraničních potravinářských firem, které zde našly odbytiště pro své výrobky. Některé zahraniční firmy koupily domácí výrobu a tím posílily své postavení na tuzemském trhu. O české potravinářské podniky byl při privatizaci velký zájem, domácí kapitál nebyl schopen nabídku pokrýt, proto většinu firem koupili zahraniční investoři. Česká potravinářská výroba byla na vysoké úrovni a produkovala kvalitní výrobky. Avšak s otevřením trhu musely některé nekonkurenceschopné podniky výrobu zavřít, jiné ji zefektivnit. Dalšími odvětvími patřícími do resortu zemědělství jsou vodní hospodářství, osivářství a plemenářství.

5.4.1.4 Analýza prodeje a převodů majetku v resortu zemědělství

Působnost Pozemkového fondu ČR je v současné době upravena těmito zákony:

- zákon č. 229/1991 Sb. o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku;
- zákon č. 95/1999 Sb. o podmínkách převodu zemědělských a lesních pozemků;
- zákon č. 92/1991 Sb. o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby;
- zákon č. 569/1991 Sb. o Pozemkovém fondu ČR;
- zákon č. 178/2005 Sb. o zrušení Fondu národního majetku ČR.

5.4.1.4.1 Analýza prodeje, resp. převodů majetku dle zák. o privatizaci

➤ Veřejné dražby

Veřejné dobrovolné dražby byly realizovány na PF ČR od roku 1994 do roku 2003, kdy byla realizace prodejů touto metodou zcela ukončena. Nutno konstatovat, že se jedná o metodu jednoznačně nejobektivnější z hlediska možnosti dosažení maximální tržní ceny. Důvodem, proč zákonodárce ukončil prodej zemědělského majetku touto metodou, byl tlak veřejnosti, která namítala, že ve veřejných dražbách nemůže běžný občan uspět, protože nejvyšší nabídky budou moci učinit pouze cizinci buď prostřednictvím českého subjektu anebo „zbohatlíci“, kteří zemědělský majetek kupují za účelem spekulace, nikoli za účelem hospodaření na něm.

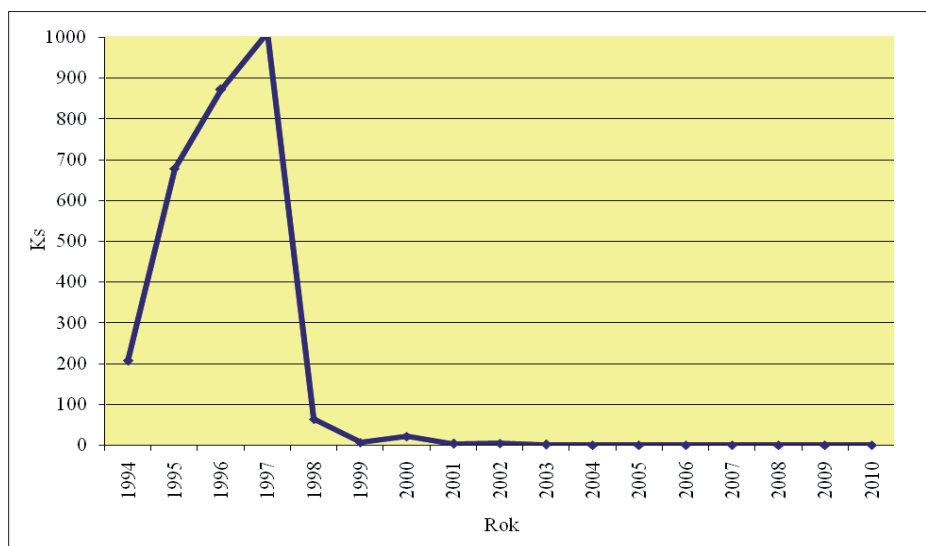
Vývoj počtu veřejných dražeb přirozeným způsobem od roku 1994 kulminoval a zlomovým rokem se stal rok 1997. Průměrná cena dosažená veřejnou dražbou je 1.6 mil. Kč na jednu veřejnou dražbu.

Autor práce došel k závěru, že zrušení této metody v privatizačním procesu na PF ČR nebylo zcela optimální rozhodnutí už vzhledem k tomu, že existují velmi

lukrativní pozemky, o které je extrémní zájem a lobbystické skupiny usilují o zařazení těchto pozemků do právních režimů, kde mají nejsilnější právní pozici. V těchto případech by bylo nejvhodnější pozemky prodat veřejnou dražbou, čímž by byly zcela znegovány jakékoli lobby snahy a byla by dosažena nejvyšší tržní cena. Veřejná dražba je nejtransparentnější metoda, která je při prodeji možná. Další výhodou dražby je právní konstrukce řešení nezaplacení vydražené ceny. Nabídne-li vydražitel nepřiměřeně vysokou cenu, kterou není schopen ve stanovené lhůtě zaplatit, tak uplynutím lhůty splatnosti se ruší přechod vlastnického práva od samého počátku a vydražitel nemůže být vyznačen v katastru nemovitostí jako vlastník. Odpadají zde totiž velké právní složitosti, které souvisejí s odstupováním od kupních smluv, které se uzavírají při realizaci ostatních metod.

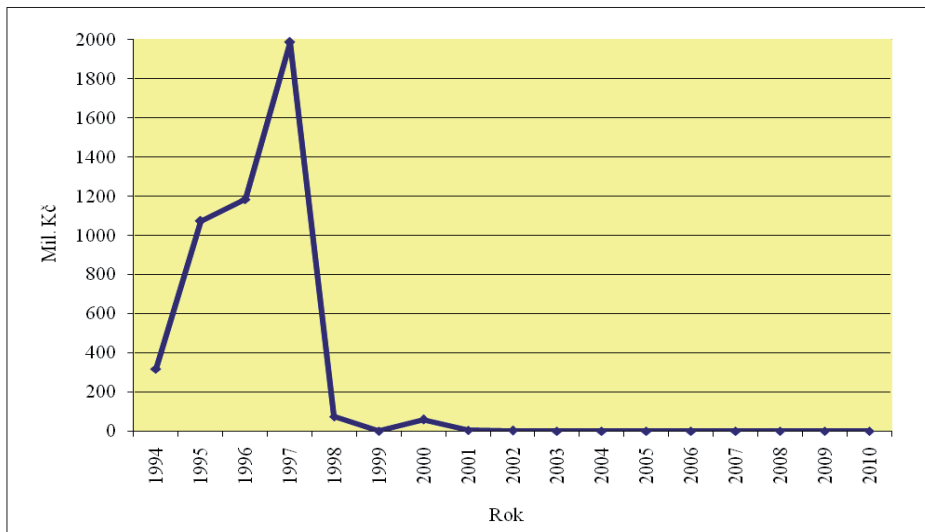
Veřejnou dražbu lze nejlépe uplatnit u atraktivního majetku, kde se předpokládá velký zájem o koupi. Zájem se dá předpovídat z množství předložených privatizačních projektů. Na rozdíl od dražeb konaných při malé privatizaci, přejímá vydražitel všechna práva i závazky privatizovaného majetku. Takto se privatizovaly spíše potravinářské podniky. Tato forma privatizace je relativně jednoduchá a průhledná. Bez účasti zahraničních investorů se vyvolávací cena stanovovala jako účetní hodnota privatizovaného majetku. Při veřejných dražbách se tržní cena odchylovala od vyvolávací většinou směrem nahoru, ale u méně atraktivního majetku se cena pohybovala i směrem dolů. Tato situace nastávala především u majetku zemědělské prvovýroby.

Graf 5.1 Počet veřejných dražeb realizovaných PF ČR

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Graf 5.2 Účetní hodnota majetku vloženého do veřejných dražeb realizovaných PF ČR

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Zhodnocení této metody privatizace

Tato metoda se velmi osvědčila v začátku privatizačního procesu zemědělského a lesnického majetku. Jak je ale uvedeno výše, na nátlak lobbystických skupin i politiků byla tato metoda před rokem 2000 vypuštěna ze spektra metod při odstátní zemědělského a lesnického majetku.

Širší aplikací této metody by byl omezen vznik dlužníků po lhůtě splatnosti vzhledem k tomu, že nezaplacením kupní ceny, resp. marným uplynutím lhůty pro zaplacení, se přechod vlastnického práva zrušil od samého počátku.

Autor se domnívá, že tato metoda měla být využívána zejména při prodeji velmi atraktivního majetku, jako jsou lukrativní pozemky v katastrálním území obcí, kde je možno dle územního plánu stavět, resp. je patrné, že v budoucnu dojde k vynětí půdy ze zemědělského půdního fondu a tyto pozemky budou určeny k zástavbě, nebo dalších lukrativních majetků, jako jsou rybníky, pozemky vhodné pro výstavbu čerpacích stanic u frekventovaných komunikací, ale i pozemky, kde jsou velmi zajímavé honitby.

➤ Veřejné obchodní soutěže

Veřejné obchodní soutěže se na PF ČR realizují od roku 1994 do současné doby. Vrchol z hlediska počtu zrealizovaných soutěží byl v roce 2002, avšak

z hlediska výnosů bylo vrcholu dosaženo v roce 1997, jak vyplývá z grafů, což dokládá to, že na počátku privatizace byly privatizovány větší privatizační jednotky ve vyšších hodnotách. Porovnááme-li rok 1996 s rokem 2006, zjišťujeme, že byl realizován zhruba stejný počet veřejných soutěží, avšak výnosy v roce 1996 byly 1,30 mld. Kč, kdežto v roce 2006 jen 30 mil. Kč.

Veřejná obchodní soutěž je metoda, při které zájemci odevzdávají své nabídky v zapečetěných obálkách, takže dochází k následujícím negativním jevům:

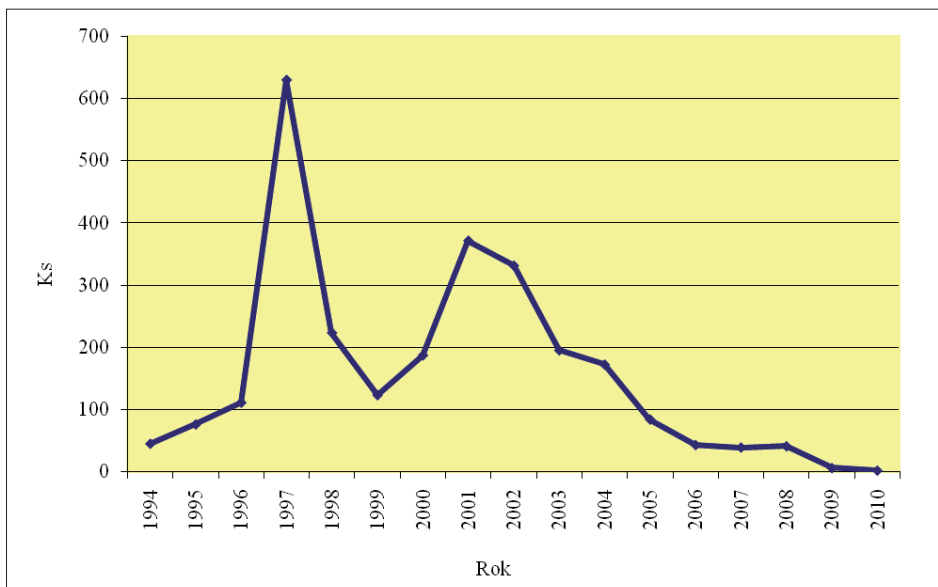
- 1) Nabyvatel, protože nemá přehled o nabídkách konkurence, učiní nereálnou nabídku s cílem za každou cenu privatizační jednotku získat. To ve své podstatě vede k tomu, že zájemce není schopen zajistit financování nabídnuté kupní ceny a odveřejněné soutěže je buď nucen odstoupit, nebo nezaplatí kupní cenu po podpisu smlouvy, od které následně fond odstupuje a privatizovanou jednotku bere zpět. To ve svém důsledku navyšuje transakční náklady na privatizovanou jednotku. Popisovaná situace nemůže nastat při dražbě vzhledem k tomu, že dražebníci mají v kterýkoli okamžik přehled o tom, kolik aktuální nabídka právě činí.
- 2) Odstupování předkladatelů nejvyšších nabídek. Jedná se o velmi rozšířený nešvar, kdy se účastníci soutěže domlouvají na výši svých nabídek. Předkladatelé nejvyšších nabídek následně odstupují ze soutěže a kupní smlouva se uzavírá např. s pátým uchazečem v pořadí, který nabídl výrazně nižší cenu, než je cena tržní. Právní konstrukce norem ve veřejných dražbách toto zcela jednoznačně vylučuje.

Autor se domnívá, že zejména jednokriteriální veřejná soutěž, kdy jediným kritériem je výše nabídnuté ceny, nemá opodstatnění, protože je pouze jakousi nedokonalou náhražkou veřejné dražby, která účastníkům umožňuje spekulace na úkor výnosů pro stát.

Pokud se jedná o vícekriteriální soutěž, kde je cena pouze jedním z hodnotících kritérií, je možné tuto metodu akceptovat, protože více kritérií nelze aplikovat v dražbě ani přímém prodeji.

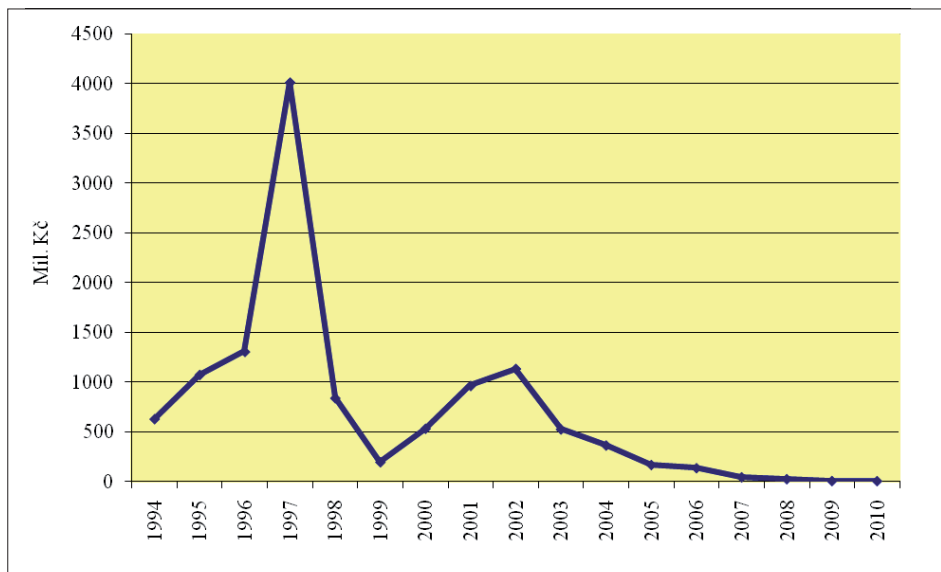
Privatizace prostřednictvím veřejných soutěží se vyskytovala daleko častěji než prostřednictvím veřejných dražeb. Veřejných soutěží se mohly zúčastnit jak domácí, tak i zahraniční subjekty. Nabídky posuzuje komise z hlediska tržní ceny, pracovních příležitostí, platebních podmínek, sociálního programu, zahraniční účasti, zachování a rozšíření výroby, podnikatelského záměru a ekologie. Tato metoda nemusí být vždy objektivní, existuje totiž riziko ovlivnitelnosti komise. Mohlo se stát, že kupec nebyl optimálním vlastníkem.

Graf 5.3 Počet veřejných obchodních soutěží realizovaných PF ČR

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Graf 5.4 Účetní hodnota majetku vloženého do veřejných soutěží realizovaných PF ČR

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Zhodnocení této metody privatizace

Veřejné obchodní soutěže zcela logicky následně musely zaujmout místo po vyřazení veřejných dražeb ze spektra prodejů zemědělského a lesnického majetku, což potvrzuje vývojový trend grafu 5.3, který dokládá, že největší vrchol v počtu realizovaných obchodních soutěží byl v roce 1997, poté následovala prudká degrese do roku 1999 a poté opět prudká progresse do roku 2001 až 2002, kdy veřejné obchodní soutěže zaznamenaly svůj druhý vrchol. Po tomto období následovala mírná degrese až do roku 2009. Z grafů 5.3 a 5.4 vyplývá velmi podobná korelace ve vývoji sledovaných parametrů, tj. počtu veřejných obchodních soutěží a účetní hodnoty vloženého majetku.

➤ *Přímé prodeje*

Přímý prodej je možno označit jako procesně nejjednodušší, administrativně nejméně náročnou, avšak nejkontroverznější privatizační metodou.

Ihned v úvodu kapitoly považuje autor za nutné vypořádat se s kontroverzností této metody. V čem tedy spočívá ona kontroverznost? Přímý prodej není metodou konkurenční, orgány k tomu určené rozhodnou o nabyvateli určitého majetku na základě privatizačního projektu a zejména podnikatelského záměru v něm uvedeném.

Při této metodě se ve většině případů prodává předmětná jednotka za účetní cenu. Zde vyvstává první diskutabilní otázka: Čím je vybraný nabyvatel tak výjimečný, že byla dána přednost jemu, a nebylo umožněno všem zájemcům, aby se o příslušný majetek utkali ve veřejné dražbě? Další otázkou je: Jaká by byla dosažena kupní cena, kdyby předmětná jednotka byla prodána ve veřejné dražbě? Další otázkou, kterou je nutné si položit v této souvislosti je: Co vedlo příslušné orgány k tomu, aby vybraly z několika předkladatelů privatizačních projektů na přímý prodej „onoho jednoho vyvoleného“?

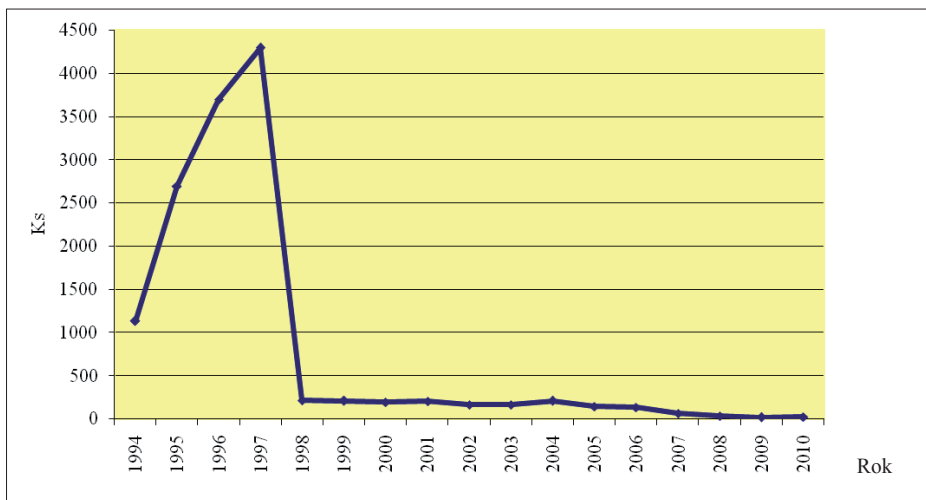
Po bližším zkoumání došel autor k závěru: Z podkladů, které jsou v současné době k dispozici, není možné učinit spolehlivý závěr a odpovědět na otázku číslo 1. Odpověď na otázku číslo 2 byla-li by ve veřejné dražbě dosažena vyšší cena, si autor dovolí tvrdit, že ve většině případů pravděpodobně ano. Otázku číslo 3, proč příslušné orgány preferovaly jednoho nabyvatele před ostatními, nelze spolehlivě z dostupných podkladů zodpovědět.

Z vývoje grafů charakterizujících přímý prodej lze odvodit, že nejintenzivněji byly přímé prodeje realizovány od roku 1994 do roku 1997 a nejvyšší výnosy za jednu privatizační jednotku byly dosahovány v prvních dvou letech. Od roku 1998 je vývoj přímých prodejů stabilní, v určitém intervalu, a klesající tendenci má až od roku 2008.

Tato metoda byla při privatizaci nejčastěji uplatňovaná, jelikož je jednoduchá a konkrétní, majetek se totiž prodával určenému zájemci. Kupní cena je

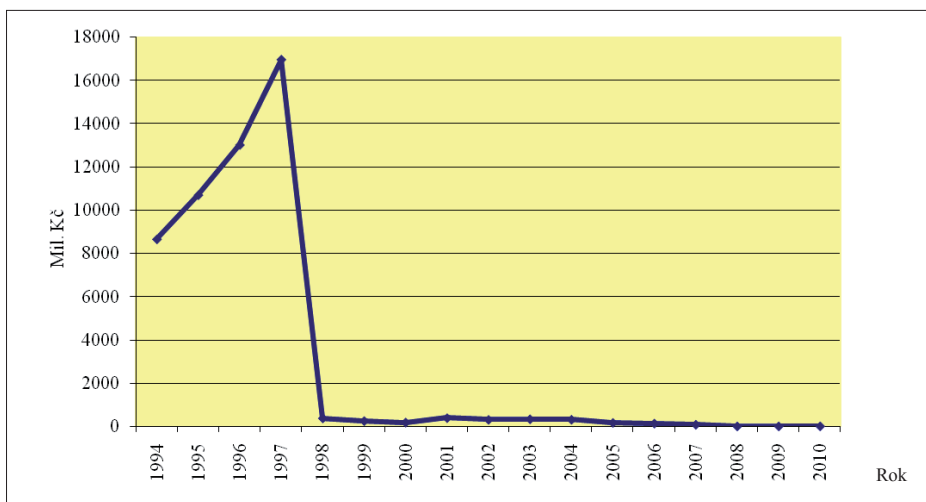
stanovena jako účetní cena majetku. Pokud bylo více privatizačních projektů, a tudíž více zájemců, kteří byli ochotni nabídnout vyšší cenu, než byla cena účetní, uplatňovala se tzv. obálková soutěž (veřejné výběrové řízení). Jednotliví zájemci vložili do obálek informaci o výši své nabídky, aniž by znali nabídky svých konkurentů. Rozhodujícím kritériem je v těchto případech nejvyšší nabídnutá cena.

Graf 5.5 Počet přímých prodejů realizovaných PF ČR

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Graf 5.6 Účetní hodnota majetku vloženého do přímých prodejů realizovaných PF ČR

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

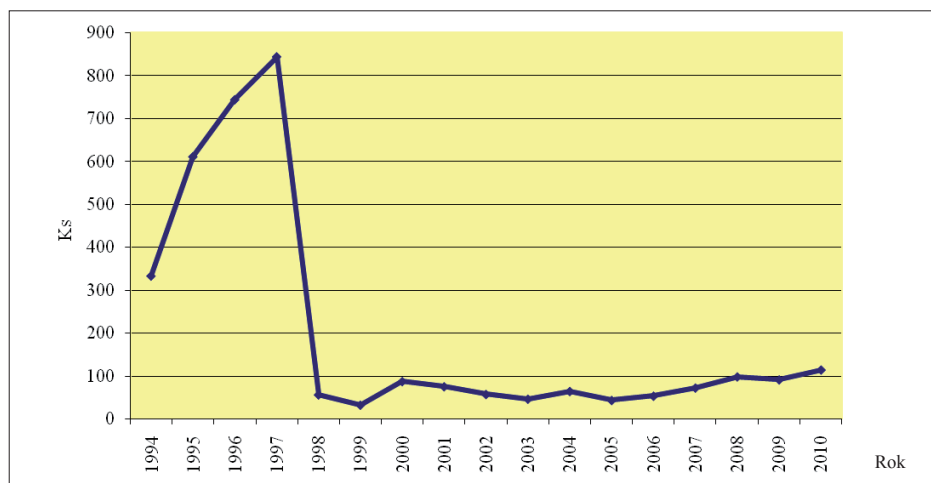
Zhodnocení této metody privatizace

Přímé prodeje rovněž sehrály velmi významnou roli v počátečním období, tj. od roku 1991 cca do roku 1998, kdy nastal výrazný útlum v aplikaci této metody zejména z hlediska počtu, jak dokládá graf 5.5 i 5.6.

➤ *Bezúplatný převod*

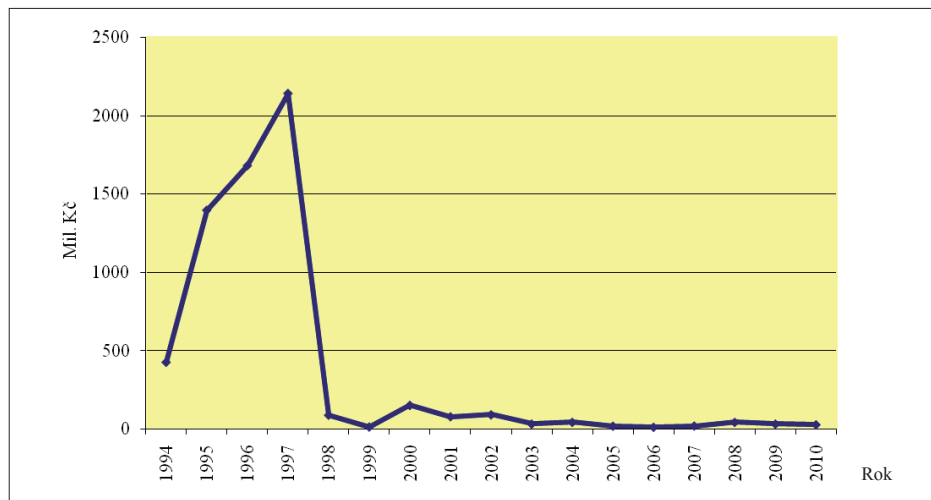
Touto metodou se převáděl především bytový fond a objekty občanské vybavenosti na obce a fondy důchodového a nemocenského zabezpečení.

Graf 5.7 Počet bezúplatných převodů realizovaných PF ČR

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Graf 5.8 Účetní hodnota majetku bezúplatných převodů realizovaných PF ČR

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Zhodnocení této metody privatizace

Vývoj počtu a hodnoty bezúplatných převodů je velmi podobný. Od počátečního období do roku 1997 velmi prudce stoupal jak počet, tak hodnota bezúplatných převodů, avšak od roku 1998 byla tato metoda používána poměrně zřídka. Skutečností zůstává, že obce zneužívaly svého postavení daného platným právem a majetky, které získaly bezúplatným převodem z vlastnictví státu, následně prodaly, přičemž velmi často diskutabilním způsobem.

Zhodnocení všech metod privatizace zemědělského a lesnického majetku

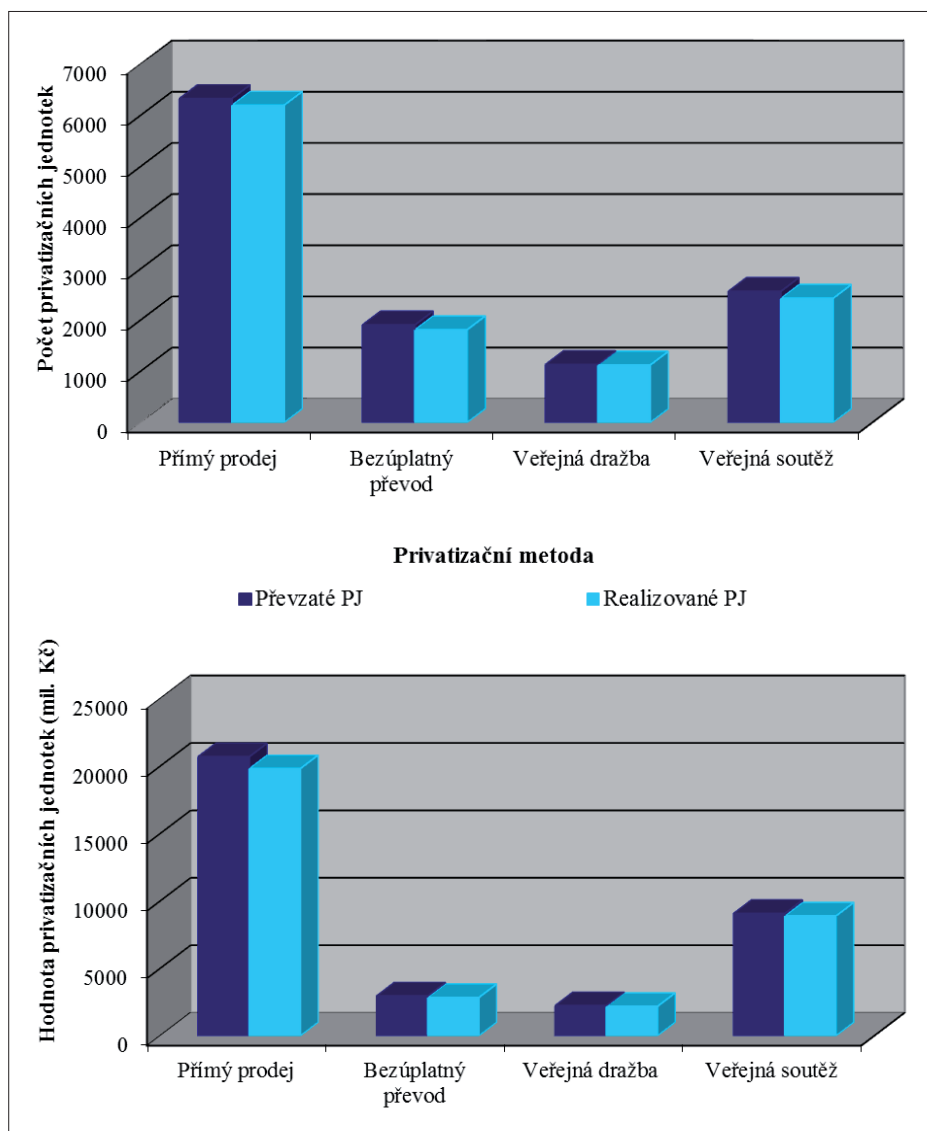
Pozemkový fond ČR převzal v období 1992 až 2010 celkem 11 925 privatizačních jednotek (mimo akciové společnosti), z nichž jich bylo realizováno 11 557, což představuje 96,91 %. Celková kupní cena za uvedené období vystoupala na částku 12,40 mld. Kč.³⁹⁰

Tab. 5.1 Privatizace standardními metodami na PF ČR v období 1992–2010 (bez akciových společností v mil. Kč)

Metoda	Převzatých PJ		Realizovaných PJ		
	Počet	Hodnota	Počet	Hodnota	Kupní cena
Přímý prodej	6 328	20 699,4	6 199	19 817,1	10 387,2
Bezúplatný převod	1 906	2 955,5	1 812	2 840,6	---
Veřejná dražba	1 130	2 236,0	1 121	2 179,0	291,1
Veřejná soutěž	2 561	9 076,8	2 425	8 885,6	1 725,8
Celkem	11 925	34 967,7	11 557	33 722,3	12 395,1

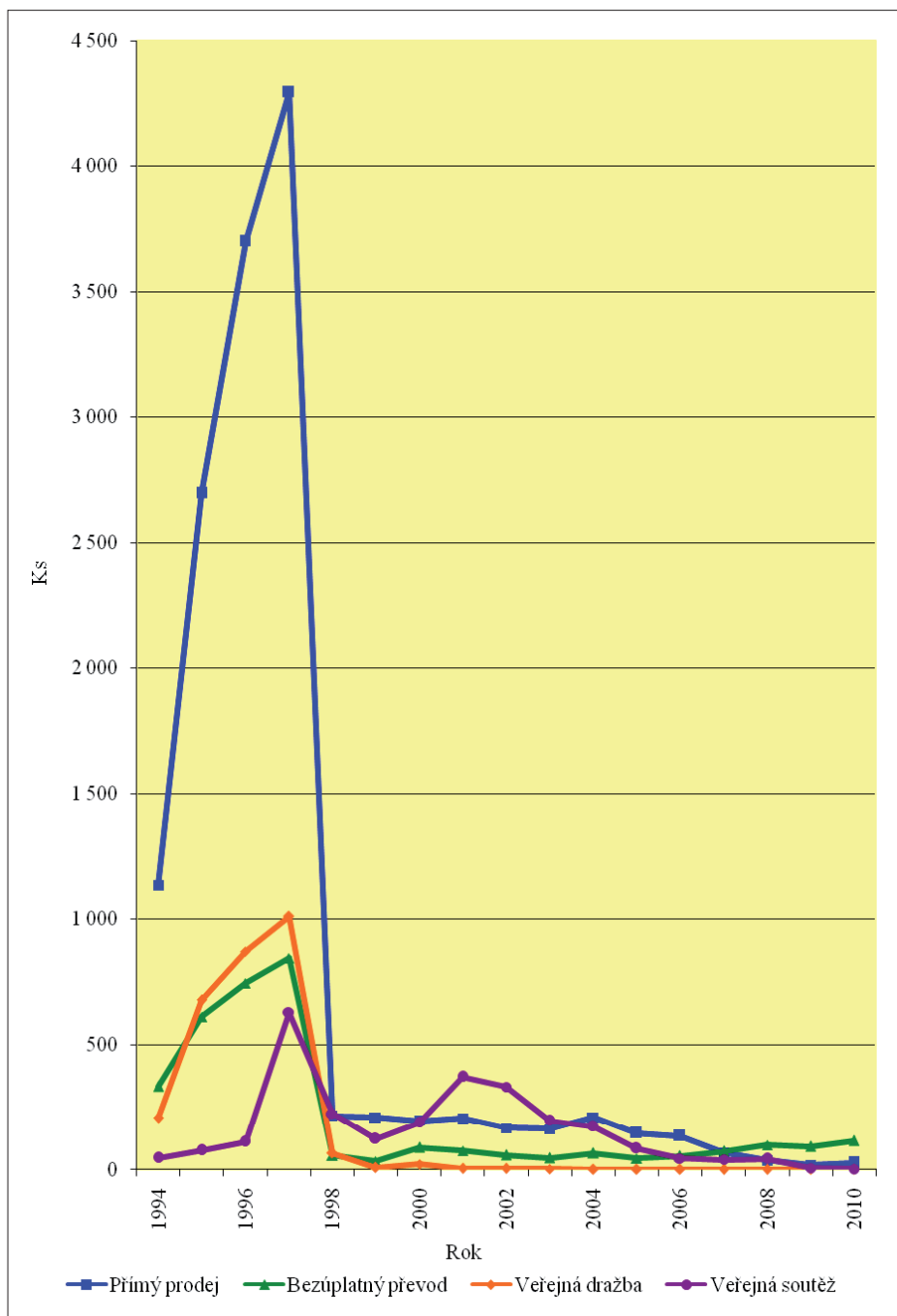
Zdroj: VZ PF ČR (2010), vlastní úprava

390 Výroční zpráva PF ČR (2010)

Graf 5.9 Privatizace v období 1992–2010 (bez akciových společností)

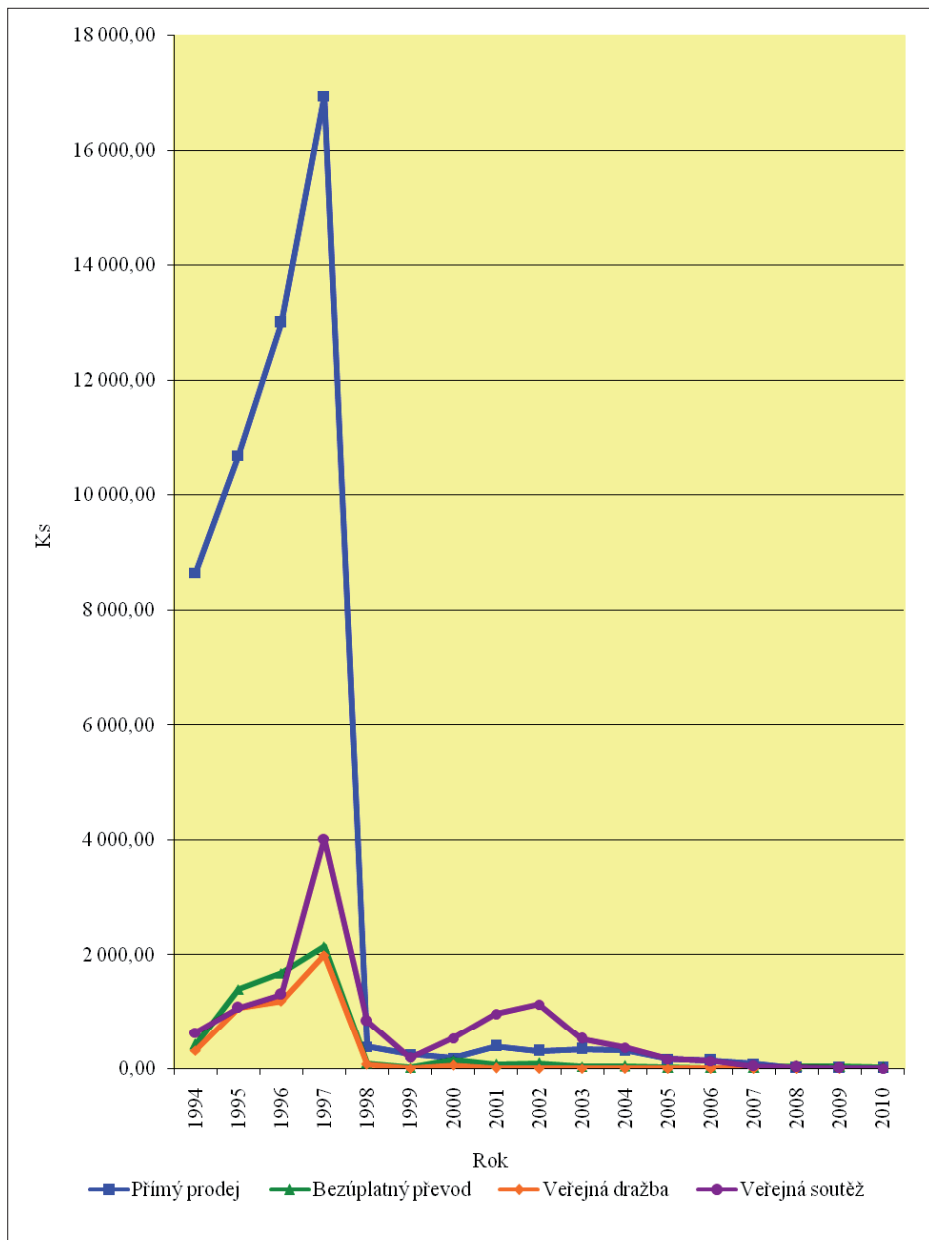
Zdroj: VZ PF ČR (2010), vlastní úprava

Graf 5.10 Počty zrealizovaných privatizačních jednotek od roku 1994 do roku 2009

Zdroj: Výroční zprávy PF ČR, vlastní graf

Graf 5.11 Účetní hodnota majetku realizovaných privatizačních jednotek od roku 1994 do roku 2009

Zdroj: Výroční zprávy PF ČR, vlastní graf

Z kumulovaných grafů, kde se souhrnně vyhodnocují všechny parametry u všech metod privatizace, vyplývá, že z hlediska počtu zrealizovaných privatizačních jednotek je nejvýznamnější metodou zejména v první polovině privatizačního procesu přímý prodej, následuje veřejná dražba, která se pohybuje na úrovni cca 25% úrovně přímých prodejů, pak následují bezúplatné převody a nejméně aplikovanými byly veřejné obchodní soutěže. V druhé polovině sledovaného období se naopak stává nejvýznamnější metodou veřejná obchodní soutěž, přičemž přímé prodeje si udržely druhé místo v pořadí. V tomto období již veřejné dražby právní úprava pro PF ČR neumožňovala.

Obdobná situace je v dalším sledovaném parametru, kterým jsou výnosy zrealizovaných prodejů. U tohoto sledovaného parametru je možné konstatovat, že za celé sledované období dominují výnosy z přímých prodejů a to tak, že v první polovině trojnásobně převyšují veřejné obchodní soutěže na druhém místě. Zajímavá skutečnost se odvíjí od roku 1999, kdy všechny použité metody mají takřka stejný vývoj, takže se trendy jednotlivých metod v grafu překrývají.

Celkově je možné konstatovat, že privatizace v režimu zákona č. 92/1991 Sb. měla svůj vrchol v období let 1995–1998, kdy byl zprivatizován v tomto režimu převážný objem majetku, který byl z právního i věcného hlediska tímto právním režimem průchodný.

5.4.1.4.2 Analýza prodeje, resp. převodů akcií dle zák. o privatizaci

Prodej akcií PF ČR byl minoritní agendou z hlediska celkového objemu a počtu převodů všech druhů majetku. PF ČR neměl ani založené specializované útvary na správu majetkových účastí, jako tomu bylo v případě FNM ČR, jelikož objem spravovaných majetkových účastí jak z hlediska hodnoty, tak z hlediska počtu, byl nevýznamný.

Vzhledem k tomu, že PF ČR byl založen později než FNM ČR, nebyl schopen se zúčastnit první vlny privatizace prostřednictvím kupónů. Do druhé vlny privatizace prostřednictvím kupónů připravil PF ČR 80 ks akciových společností, které měly souhrnnou hodnotu základního kapitálu 8,18 mld. Kč. Jednalo se o akcie ve jmenovité hodnotě 1 000 Kč. Akcie byly emitovány ve formě zaknihovaných veřejně obchodovatelných cenných papírů. Část z výše uvedeného objemu byla nabídnuta ve druhé vlně kupónové privatizace, přičemž ne zcela všechny nabídnuté akcie byly prostřednictvím kupónů převedeny. Zbývající část akcií byla prodávána buď veřejnými obchodními soutěžemi, nebo přímými prodeji na základě rozhodnutí vlády. Do konce roku 2010 PF ČR eviduje výnosy za veškeré akcie 264,42 mil. Kč.

Po roce 2000 PF ČR stále evidoval na svých účtech nesourodé roztržité portfolio akcií, ve většině případů určitých zůstatků, o které nebyl v podstatě žádný zájem a PF ČR měl problém najít na tyto majetkové účasti nové vlastníky.

S ohledem na nevelký význam této agendy není potřeba se dále tomuto podrobněji věnovat.

5.4.1.4.3 Analýza prodeje, resp. převodů majetku dle zák. o prodeji půdy

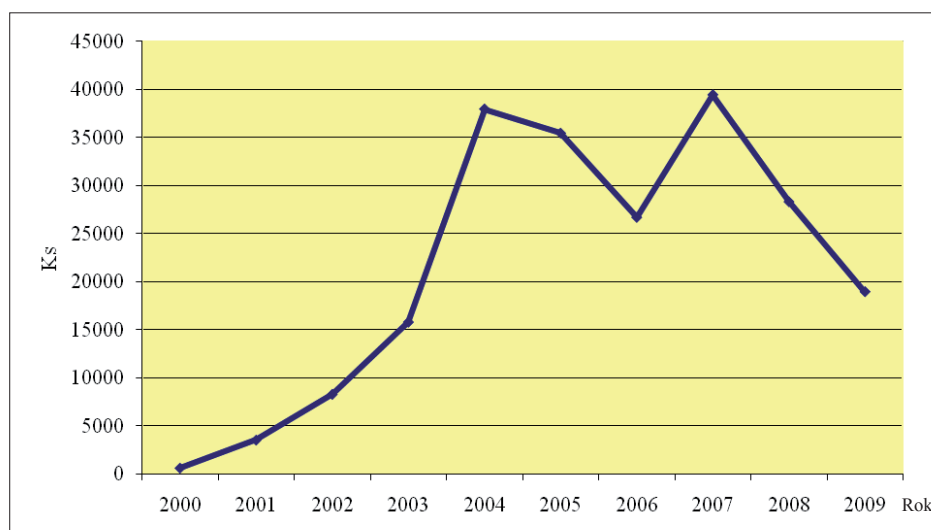
➤ *Převody majetku v režimu § 5 zákona č. 95/1999 Sb.*

Dle § 5 zákona č. 95/1999 Sb. se majetek převádí do vlastnictví obcí, vlastníkům staveb a vlastníkům zemědělských škol metodou přímého převodu.

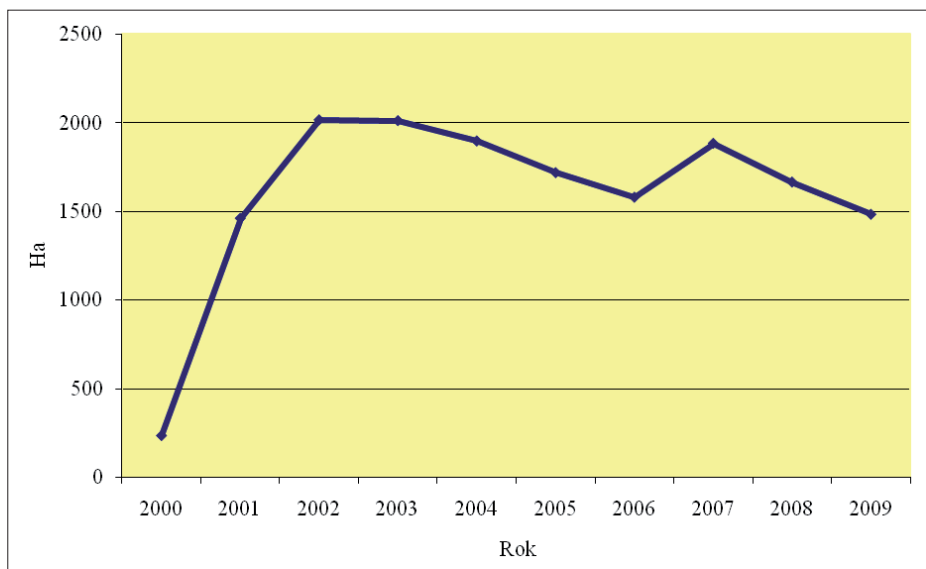
Z vývoje uvedeného v grafickém vyjádření vyplývá, že maximální počet, výměra i výnosy byly v roce 2003, nepatrně vyšší počet byl zaznamenán v roce 2007. Celková výměra převedených pozemků se od roku 2004 do roku 2009 pohybuje zhruba ve stejném intervalu, což prokazuje výrazně klesající průměrnou výměru jednoho převáděného pozemku.

Výnosy určitým způsobem kopírují počet převedených pozemků, to znamená, že byly zaznamenány 2 vrcholy, a to v roce 2003 a v roce 2007. Protože druhý vrchol v roce 2007 se neprojevil ve výměře, je logické, že v roce 2007, přestože se převáděly pozemky menší, jejich hodnoty byly výrazně vyšší. Průměrná velikost prodaných pozemků dle §5 je 0,091 ha. Průměrný finanční výnos z pozemků je 100,6 tis Kč za hektar.

Graf 5.12 Počet převedených pozemků dle § 5

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Graf 5.13 Výměra převedených pozemků dle § 5

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

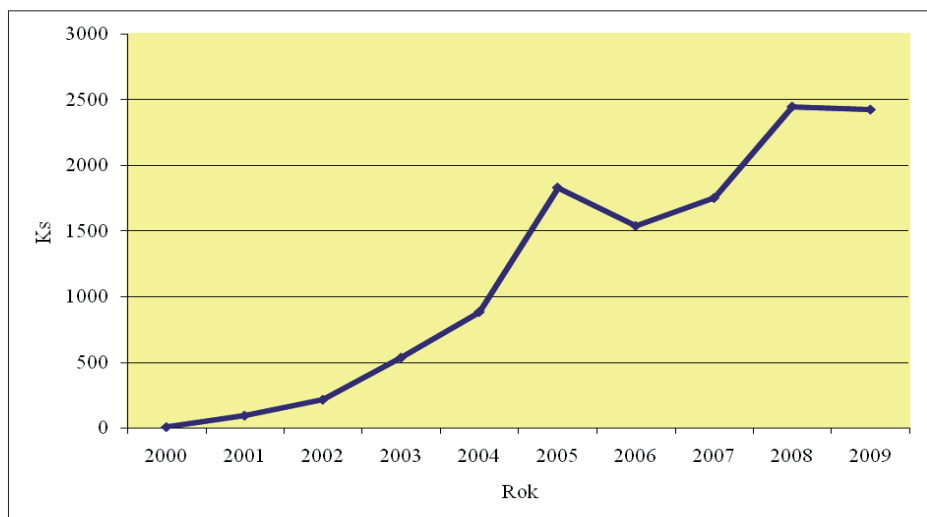
➤ *Převody majetku v režimu § 6 zákona č. 95/1999 Sb.*

Dle § 6 zákona č. 95/1999 Sb. se převádí majetek na vlastníka sousedícího pozemku metodou přímého prodeje. Na základě písemné žádosti může Pozemkový fond ČR prodat zemědělský pozemek vlastníkovi sousedícího pozemku, nelze však prodat zemědělský pozemek o výměře větší než 10 % výměry sousedících pozemků vlastníka. V případě, že žádost podá více vlastníků, rozhoduje nejvyšší nabídka.

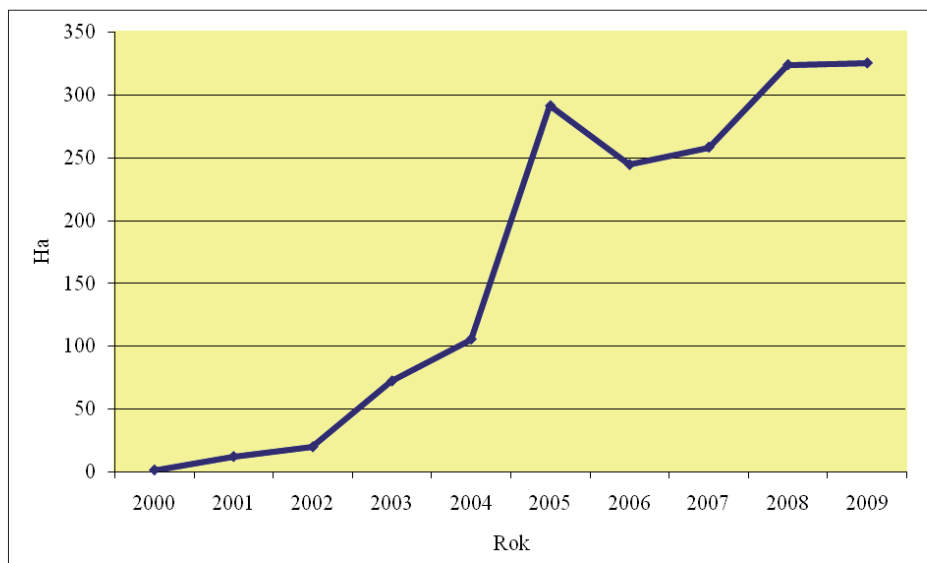
V režimu tohoto paragrafu, v analýze všech tří sledovaných parametrů (počtu, výměře i výnosech převedených pozemků), je zaznamenán ve všech třech parametrech poměrně vzácně takřka shodný vývoj.

Z vývojových trendů níže uvedených grafů vyplývá, že se zásadním způsobem nemohla měnit průměrná velikost převáděných pozemků v režimu tohoto paragrafu, což je do značné míry dost zajímavé zjištění. Další závěr, který lze spolehlivě učinit, je velmi progresivní vývoj v počtu i výměře převáděných pozemků, na rozdíl od ostatních režimů, kde je již většinou zaznamenán v posledních pěti letech poměrně výrazný pokles.

Tento progresivní vývoj je s největší pravděpodobností způsoben narůstajícím počtem pozemků u jednotlivých vlastníků nabytých v ostatních právních režimech, což ve své podstatě způsobuje to, že čím více pozemků každý jednotlivý vlastník má, tím úměrně roste počet pozemků, se kterými pozemky v jeho vlastnictví sousedí. Průměrná velikost prodaných pozemků dle §6 je 0,14 ha. Průměrný výnos z pozemků je 57,18 tis. Kč za hektar.

Graf 5.14 Počet převedených pozemků dle § 6

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Graf 5.15 Výměra převedených pozemků dle § 6

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

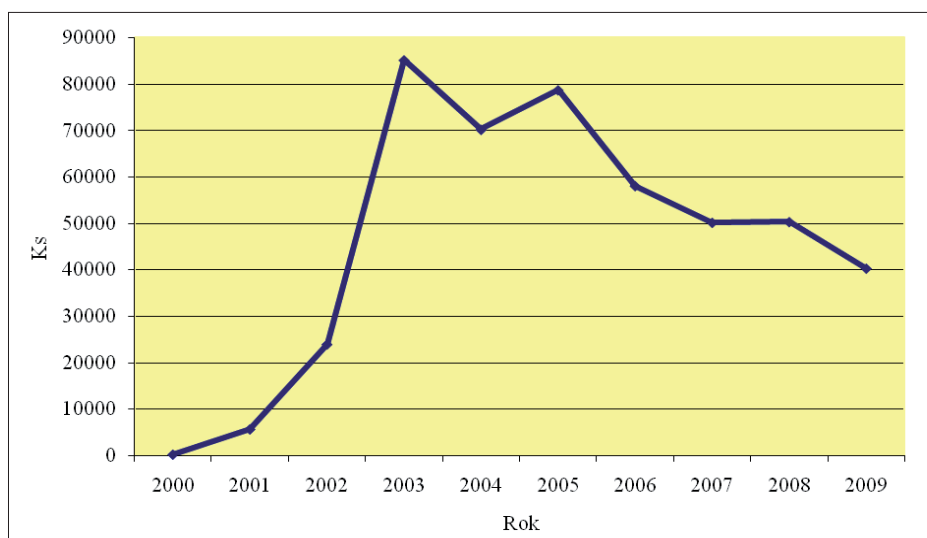
➤ **Převody majetku v režimu § 7 zákona č. 95/1999 Sb.**

Dle § 7 zákona č. 95/1999 Sb. se převádí majetek na samostatně hospodařící rolníky, vlastníky zemědělské půdy, společníky obchodních společností, členy družstev a oprávněné osoby na základě výsledku z výběrového řízení s omezeným okruhem účastníků. V případě účasti více zájemců ve výběrovém řízení, splňujících podmínky, rozhoduje nejvyšší podaná nabídka.

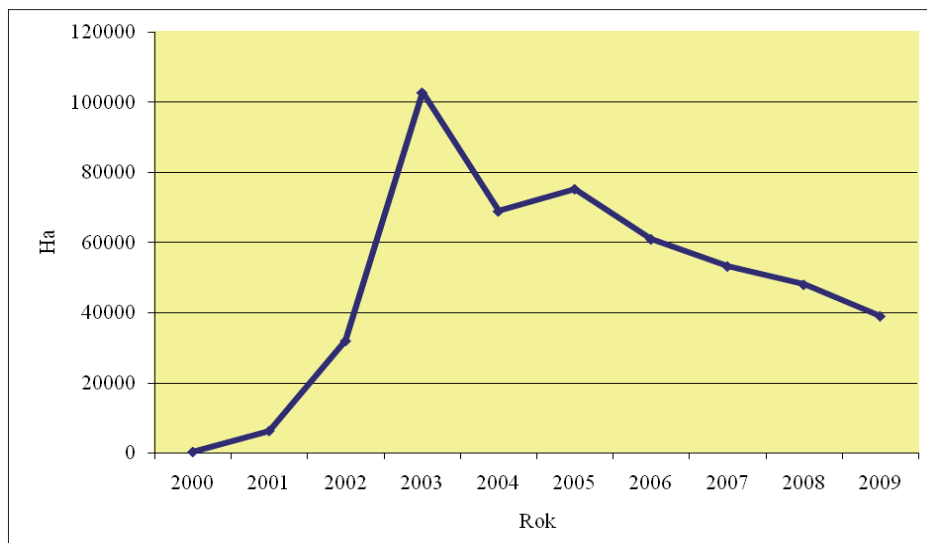
Úvodem analýzy převodů dle § 7 lze konstatovat, že se jedná o právní režim, kde se převádí největší objem majetku ze všech paragrafů tohoto zákona. I tento režim má poměrně obdobný vývoj trendů ve všech třech sledovaných parametrech. Ve vývoji sledovaných trendů jsou zaznamenány 2 vrcholy, v roce 2003 a v roce 2005, přičemž druhý vrchol je o něco vyšší. Od roku 2005 je zaznamenáván poměrně výrazný pokles v počtu i výměře, což zcela nekoresponduje s výnosy v tomto období, jejichž pokles je mírnější. To znamená, že s klesajícím počtem nabízených pozemků neklesá poptávka, a proto se prodává za vyšší ceny než v obdobích předcházejících.

Klesající trend od roku 2005 je způsoben tím, že počet pronajatých pozemků, u kterých mají nájemci předkupní právo, klesá a rovněž tak klesá počet oprávněných osob, u kterých je vypořádání jejich restitučních nároků rovněž řešeno tímto paragrafem. Průměrná velikost prodaných pozemků dle § 7 je 1,05 ha. Průměrný výnos z pozemků je 85,5 tis Kč za hektar.

Graf 5.16 Počet převedených pozemků dle § 7

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Graf 5.17 Výměra převedených pozemků dle § 7

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

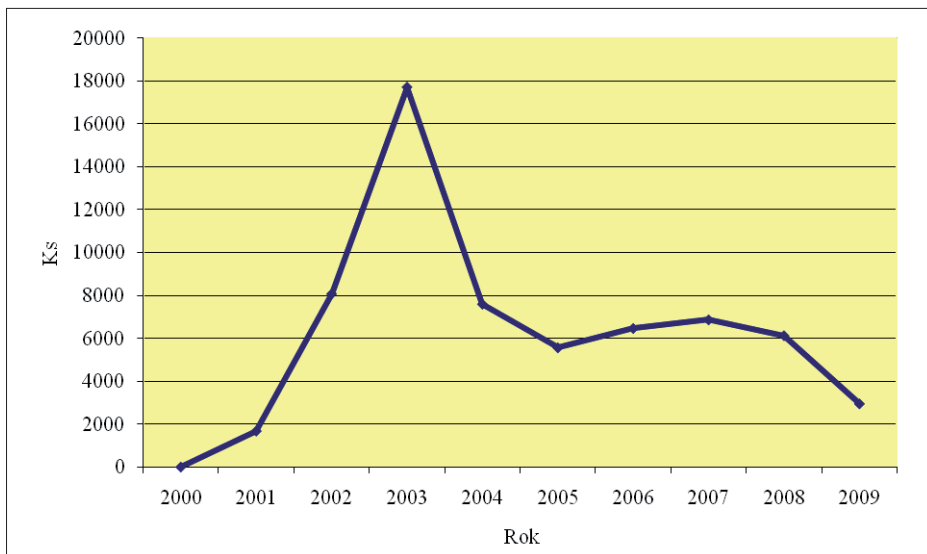
➤ **Převody majetku v režimu § 8 zákona č. 95/1999 Sb.**

Dle § 8 zákona č. 95/1999 Sb. prodává Pozemkový fond ČR majetek ostatním osobám. Majetek, který se nepodařilo prodat dle právních režimů předchozích paragrafů, se nabízí neomezenému okruhu zájemců v klasické veřejné obchodní soutěži. Majetek je převáděn do vlastnictví osoby, která podala ve veřejné obchodní soutěži nejvyšší nabídku.

Vývoj trendu v níže uvedených grafech jednoznačně prokazuje jediný výrazný vrchol shodně v obou grafech v roce 2003. Nutno konstatovat, že i v režimu tohoto paragrafu mají všechny 3 parametry velmi podobný vývoj. Počet i výměra nabízených pozemků v režimu tohoto paragrafu jsou v porovnání s ostatními paragrafy nepatrné z hlediska významnosti.

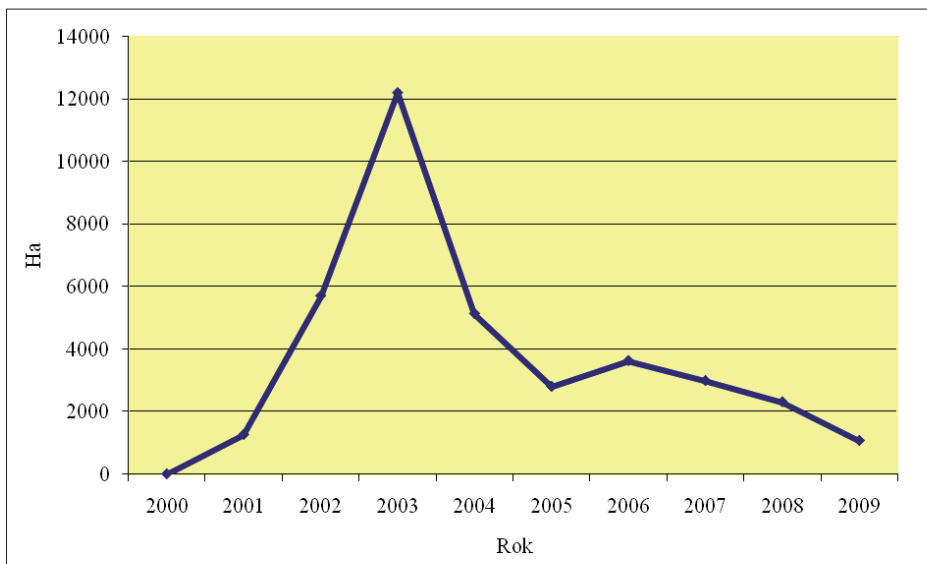
Jedním z hlavních důvodů proč počet i výměra nabízených pozemků tohoto paragrafu jsou nepatrné, je to, že s celkově snižující se nabídkou se zvyšuje poptávka, takže o pozemky, které dříve nebyl zájem v režimu ostatních paragrafů, zájem vzrůstá, a objem majetku, který se dostává až do paragrafu 8 jako poslední v pořadí, výrazně klesá. Průměrná velikost prodaných pozemků dle §8 je 0,6 ha. Průměrný výnos z pozemků je 44,97 tis. Kč za hektar.

Graf 5.18 Počet převedených pozemků dle § 8

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Graf 5.19 Výměra převedených pozemků dle § 8

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

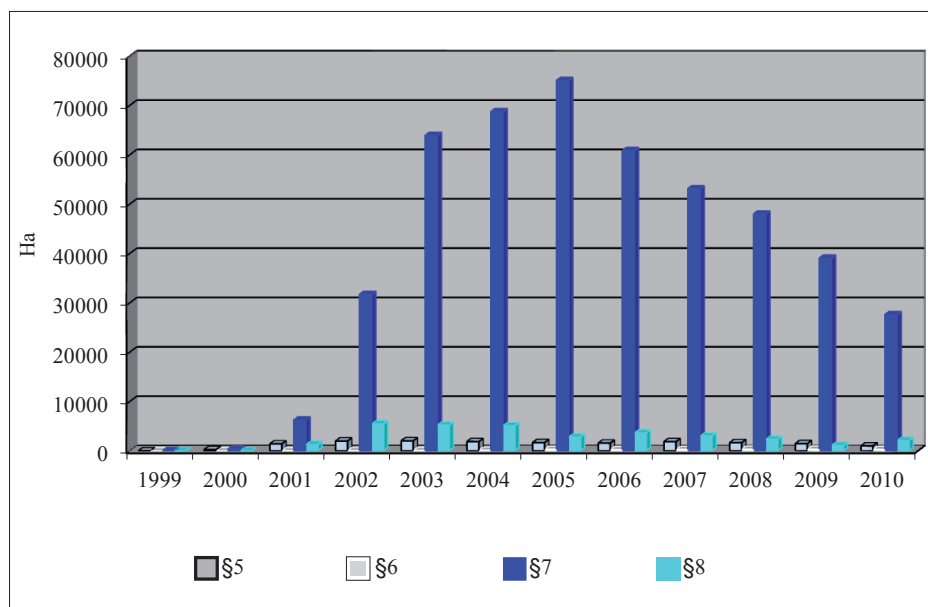
Privatizace zemědělských pozemků dle zákona o prodeji půdy v současné době v meziročním srovnání permanentně klesá, což odpovídá klesající výměře státní půdy, která je k dispozici za účelem prodeje.

V letech 1999 až 2010 bylo převedeno celkem 759 219 pozemků o celkové výměře 524 840,01 ha půdy. Z toho 731 252 pozemků s výměrou 515 438,58 ha bylo prodáno za kupní cenu 26 278 982,2 tis. Kč. Zbývajících 27 967 pozemků o výměře 9 401,43 ha bylo bezúplatně převedeno na obce, veřejné vysoké školy a veřejné výzkumné instituce. Za účelem převodu těchto pozemků bylo uzavřeno 174 256 smluv. Z celkového počtu 524 840,01 ha, které byly převedeny, bylo zápočtem nároků oprávněných osob převedeno na nabyvatele 34 420,44 ha zemědělské půdy.

Tab. 5.2 Převod pozemků v období od 25. 5. 1999 do 31. 12. 2010

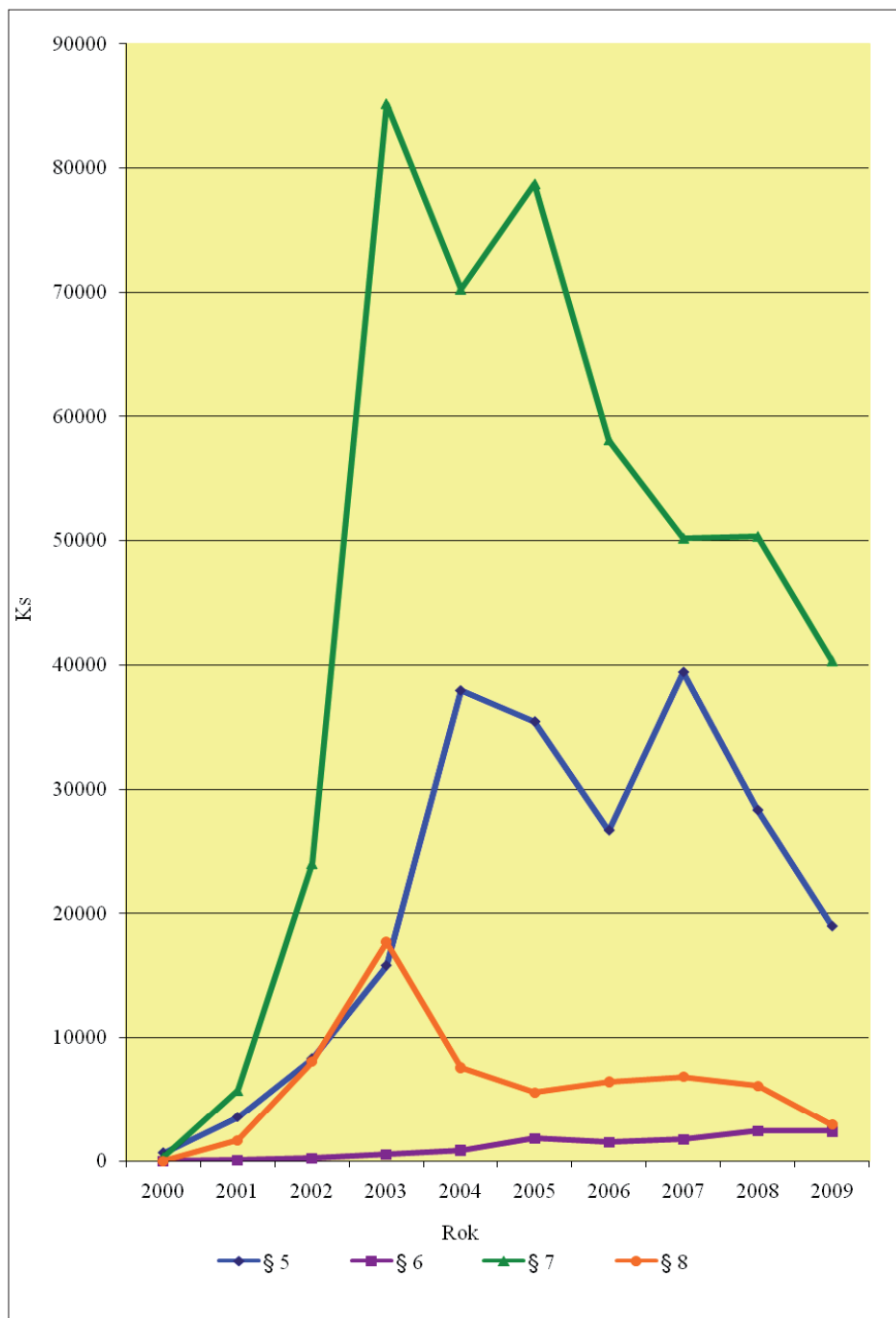
§ zákona o prodeji půdy	Počet pozemků	Podíl na celk. počtu převedených pozemků (%)	Výměra (ha)	Podíl na celkové převedené výměře (%)	Kupní cena (tis. Kč)
§ 5 odst. 1 převod na obce celkem	31 218	4,11	8 798,97	1,68	401 756,5
z toho bezúplatný převod na obce	27 023	3,56	7 508,47	1,43	---
úplatný převod na obce	4 195	0,55	1 290,50	0,25	401 756,5
Bezúplatný převod na veřejné vysoké školy	944	0,12	1 892,96	0,36	---
§ 5 odst. 5 úplatný převod na zahrádkáře	149 789	19,73	1 782,56	0,34	178 332,6
§ 5 odst. 6 úplatný převod na vlastníky staveb	46 775	6,16	4 473,48	0,85	1 338 551,2
§ 6 celkem	13 545	1,78	1 922,82	0,37	130 768,4
§ 7 celkem	457 227	60,22	474 086,23	90,33	22 587 656,7
§ 8 celkem	59 721	7,87	31 882,98	6,07	1 641 916,9
Celkem	759 219	---	524 840,01	---	26 278 982,2

Zdroj: Výroční zpráva PF ČR (2010), vlastní úprava

Graf 5.20 Převedené počty hektarů dle zákona o prodeji půdy v období od 25. 5. 1999 do 31. 12. 2010

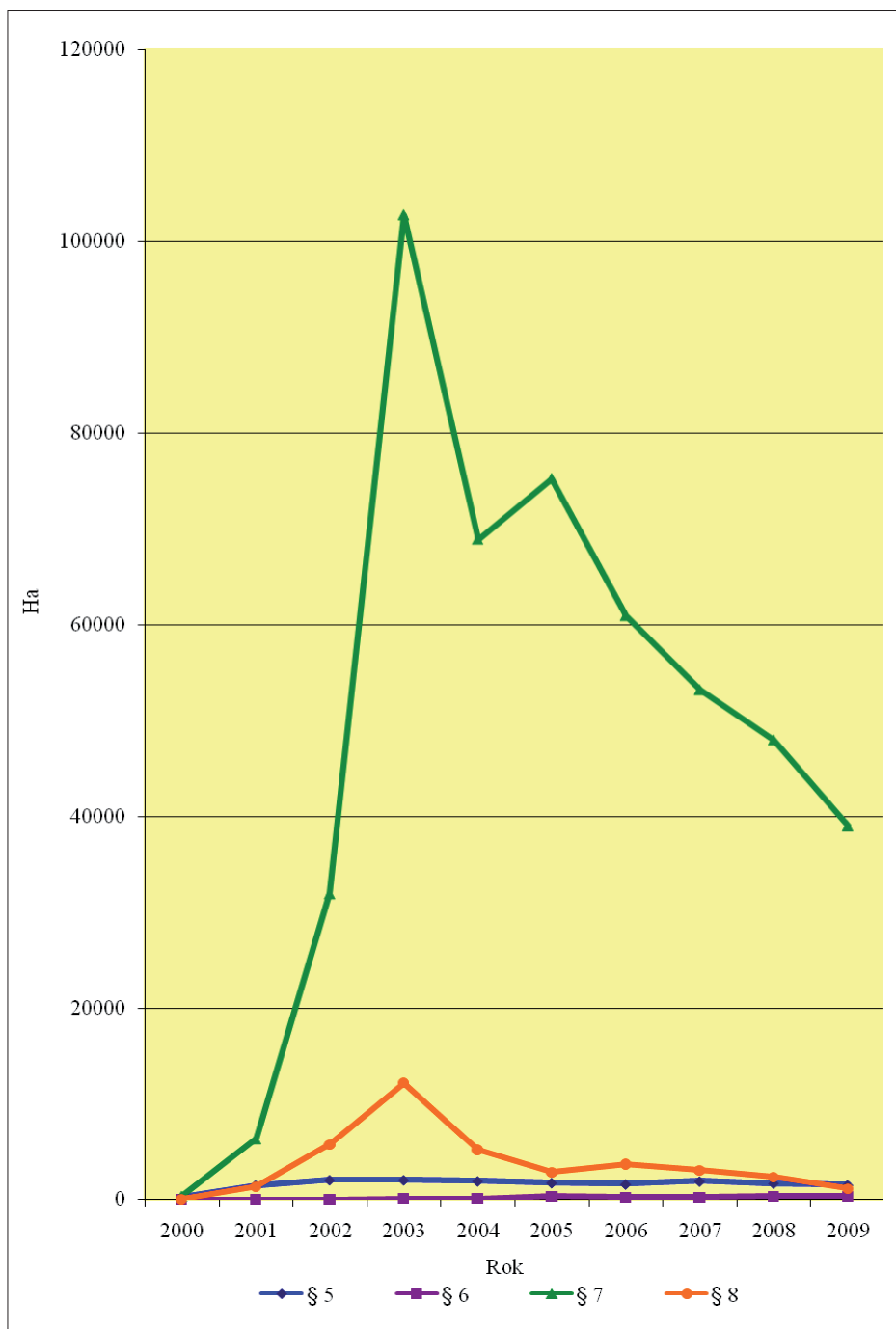
Zdroj: Výroční zpráva PF ČR (2010), vlastní úprava

Podle tohoto zákona se převádí státní zemědělská půda na široké spektrum nových vlastníků nebo subjektů. Zákonodárce při tvorbě předmětné právní normy měl vůli dát přednost běžným českým nabyvatelům, kteří mají zájem na této půdě hospodařit a nikoliv ji nabývat za účelem následných spekulativních prodejů. Proto jednotlivé paragrafy zákona řeší převody na obce, vlastníky staveb, pod kterými státní půda v režimu tohoto zákona je, či na zemědělské školy, které potřebují pro praktickou výuku určitou rozlohu zemědělské půdy, na které se realizuje zemědělská výroba. Aby bylo umožněno co nejjednodušeji nabývat majetek českým subjektům, upřednostňuje tento zákon např. vlastníky sousedících pozemků, nájemce těchto pozemků nebo nabyvatele, kteří potřebují dotvořit tzv. funkční celek. Zákon samozřejmě počítá s osobami oprávněnými a různými vzájemnými kombinacemi výše uvedených. Pokud není v průběhu prodeje na pozemek využito všech přednostních práv, je následně příslušný pozemek nabízen podle § 8 jakémukoli zájemci, který nemusí splňovat žádnou podmínku uvedených v ostatních paragrafech a metodických pokynech PF ČR.

Graf 5.21 Počty převedených pozemků celkem dle zákona č. 95/1999 Sb.

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Graf 5.22 Výměra převedených pozemků celkem dle zákona č. 95/1999 Sb.

Zdroj: VZ PF ČR, vlastní graf

Z kumulovaných grafů, které se vyhodnocují všechny sledované parametry u všech právních režimů dohromady, jednoznačně vyplývá, že z hlediska počtu převáděného majetku je nejvýznamnější režim § 7 a zhruba ve dvou třetinách za ním se nachází § 5 a následuje § 8 a § 6 je z hlediska počtu zcela nevýznamný.

Zcela odlišná situace je ve výměře převáděných pozemků, kdy totálně převažujícím paragrafem je § 7 a zhruba v jedné čtvrtině se pohybuje § 6. Naopak § 5 se nachází až na místě posledním, na rozdíl od počtů.

Ve výnosech zcela jednoznačně dominuje § 7, který převyšuje ostatní paragrafy řádově o desetinásobek. Je zajímavé, že z hlediska výnosů je bezvýznamný § 6, § 5 a, § 8 se pohybují v přibližně stejném intervalu.

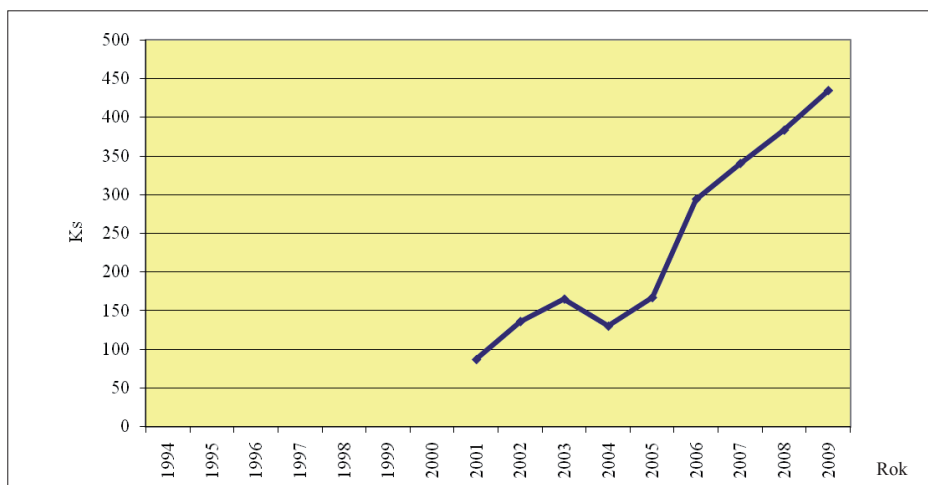
5.4.1.4.4 Analýza prodeje, resp. převodů majetku dle zák. o zemědělské půdě

➤ *Převody majetku v režimu § 17 písm. b) zákona č. 229/1991 Sb.*

Dle § 17 odst. 3 písm. b) prodává PF ČR spoluvlastnický podíl ve vlastnictví státu privátnímu vlastníkovu zbývajícího spoluvlastnického podílu. V tomto právním režimu je převáděn majetek do vlastnictví privátního spoluvlastníka přímým prodejem.

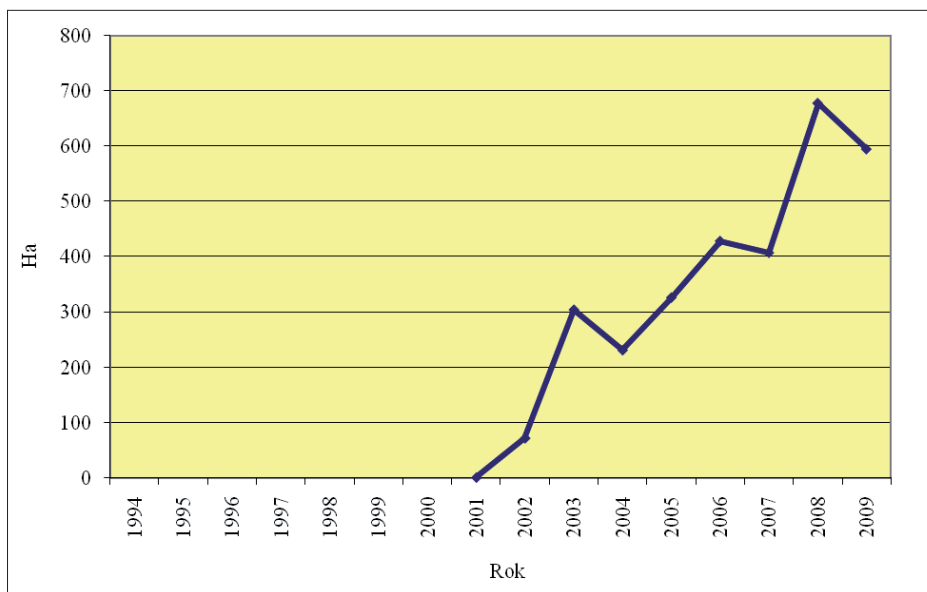
Tento právní režim byl zaveden až v roce 2001 a má s výjimkou roku 2004 výrazně progresivní charakter. Z hlediska počtu smluv i realizované výměry se nejedná o příliš rozšířenou metodu, avšak z hlediska dodržování obecně závazných právních norem je tento režim velmi významný, protože je zde uplatňováno předkupní právo spoluvlastníků v souladu s § 140 občanského zákoníku.

Graf 5.23 Počet smluv dle § 17 odst. 3 písm. b) zák. č. 229/1991 Sb.

Zdroj: VZ PF ČR (2001–2009), vlastní graf

Graf 5.24 Výměra pozemků dle § 17 odst. 3 písm. b) zák. č. 229/1991 Sb.

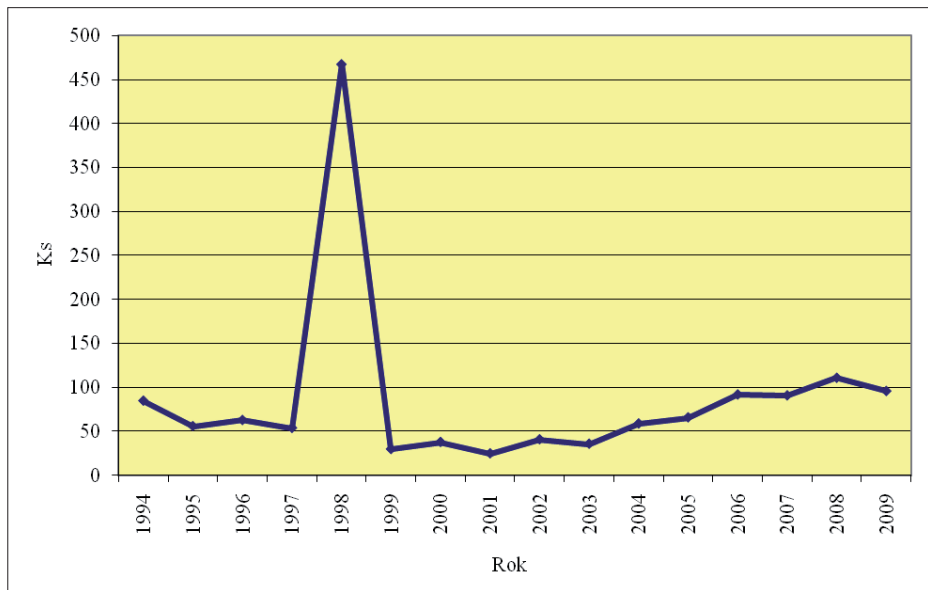

Zdroj: VZ PF ČR (2001–2009), vlastní graf

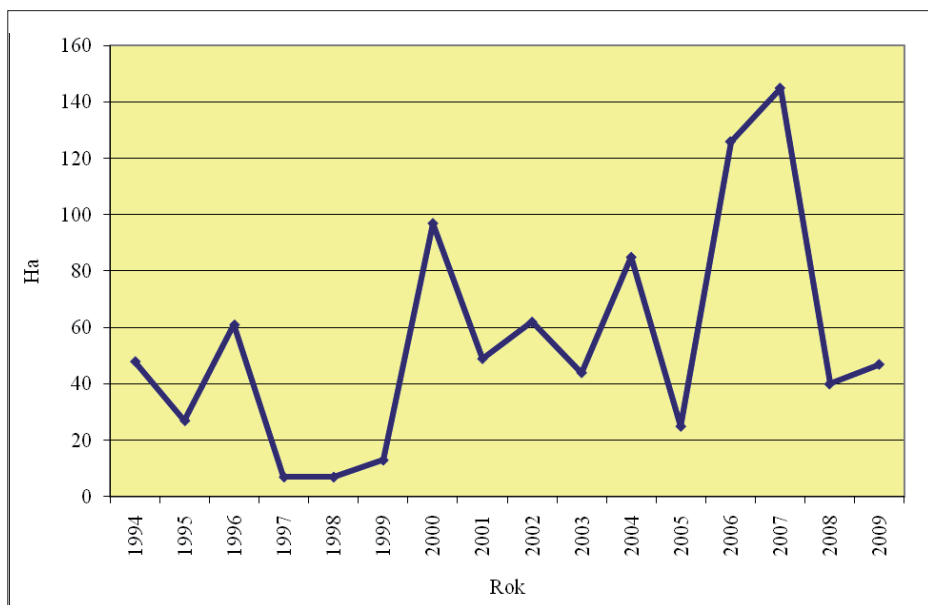
➤ **Převody majetku v režimu § 17 odst. 3 písm. c) zákona č. 229/1991 Sb.**

Dle § 17 odst. 3 písm. c) prodává PF ČR nemovitosti, resp. pozemky přímým prodejem investorům, kteří mají schválenou investiční dokumentaci výstavby. V tomto případě stát zohledňuje ochranu investic velkých investorů, které byly vloženy do přípravné fáze jejich investičního záměru. Jedná se zejména o nákupní centra, čerpací stanice nebo investiční akce sociálního charakteru.

Z níže uvedených grafů vyplývá, že největší boom této metody z hlediska počtu realizovaných smluv byl mezi lety 1997 až 1999 a v letech předchozích a letech následujících se vývoj pohybuje v nepříliš významných změnách. Vývoj realizované výměry hektarů není v žádné korelaci s vývojem počtu uzavřených smluv vzhledem k tomu, že v průběhu celého sledovaného období realizovaná rozloha cyklicky stoupá a klesá.

Graf 5.25 Počet smluv dle § 17 odst. 3 písm. c) zák. č. 229/1991 Sb.

Zdroj: VZ PF ČR (1994–2009), vlastní graf

Graf 5.26 Výměra pozemků dle § 17 odst. 3 písm. c) zák. č. 229/1991 Sb.

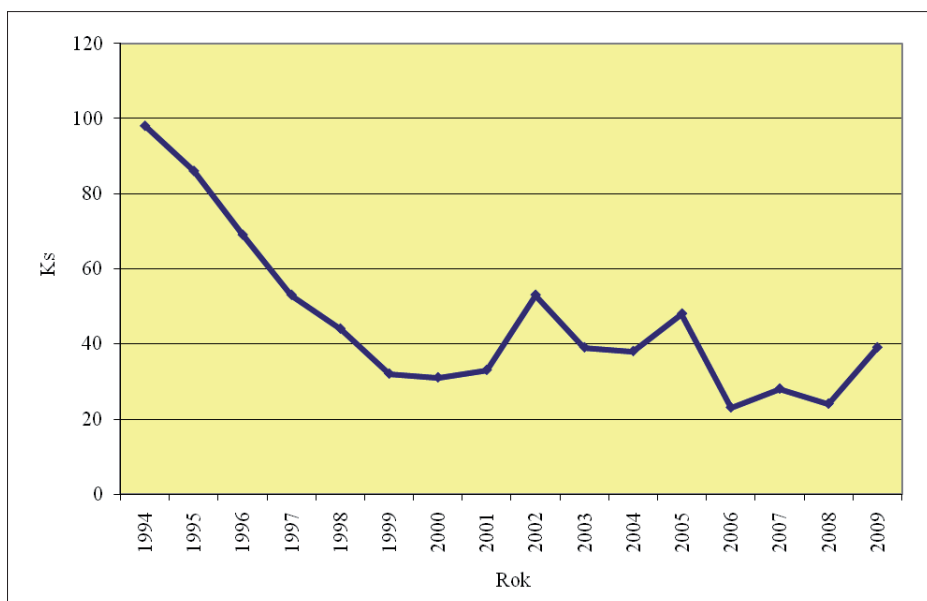
Zdroj: VZ PF ČR (1994–2009), vlastní graf

➤ **Převody majetku v režimu § 17 odst. 3 písm. d) zákona č. 229/1991 Sb.**

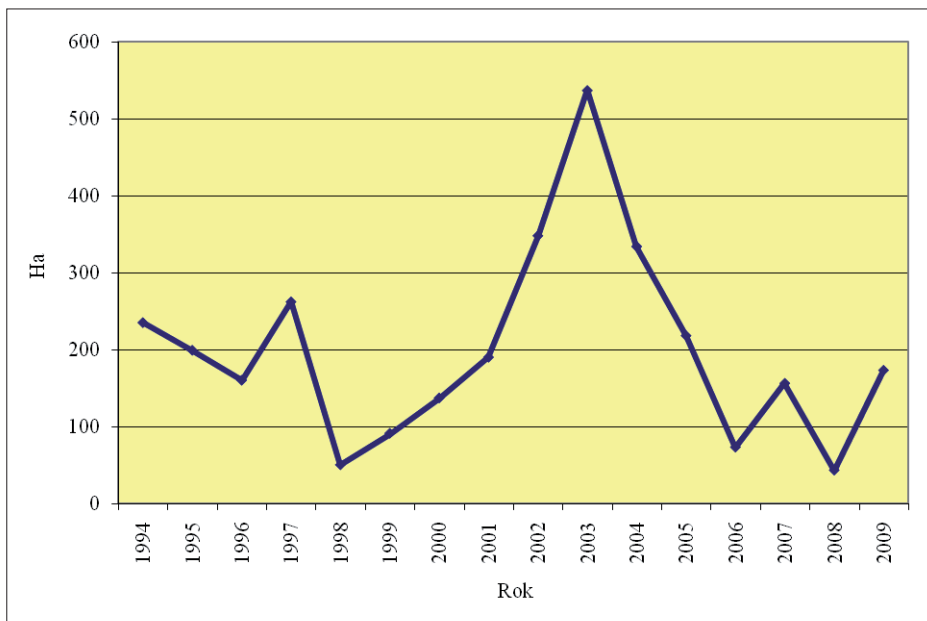
Dle § 17 odst. 3 písm. d) převádí PF ČR nemovitosti, resp. pozemky z vlastnictví státu v určité lokalitě směnou za nemovitosti, resp. pozemky ve vlastnictví třetích osob, resp. privátních subjektů v jiné lokalitě. V tomto právním režimu stát poměrně velkorysým způsobem umožňuje vlastníkům zcelovat vlastnickou držbu do větších celků, aby mohli na těchto ucelených funkčních celcích lépe provozovat zemědělskou prvovýrobu. Stát v tomto případě vyhoví vlastníkům roztržitého vlastnictví zemědělské půdy, způsobeného buď různými dědicstvími anebo restitucemi v odlišných lokalitách. Jedná se o ojedinělou možnost zcelování půdní držby. V případě, že veškerá státní půda již bude prodána, toto zcelování již nebude realizovatelné.

Opět se nejedná o metodu, která by byla masivně rozšířená z hlediska počtu realizovaných smluv i z hlediska realizované výměry, ale jedná se o morálně a politicky velmi významný právní režim. Nejvýznamnější počet smluv byl uzavřen na samém počátku existence PF ČR v letech 1993 až 1995 a má postupně klesající tendenci. Naopak realizace výměry má nestabilní průběh v období 2001 až 2005, kdy bylo realizováno nejvíce hektarů za celé období.

Graf 5.27 Počet smluv dle § 17 odst. 3 písm. d) zák. č. 229/1991 Sb.

Zdroj: VZ PF ČR (1994–2009), vlastní graf

Graf 5.28 Výměra pozemků dle § 17 odst. 3 písm. d) zák. č. 229/1991 Sb.

Zdroj: VZ PF ČR (1994–2009), vlastní graf

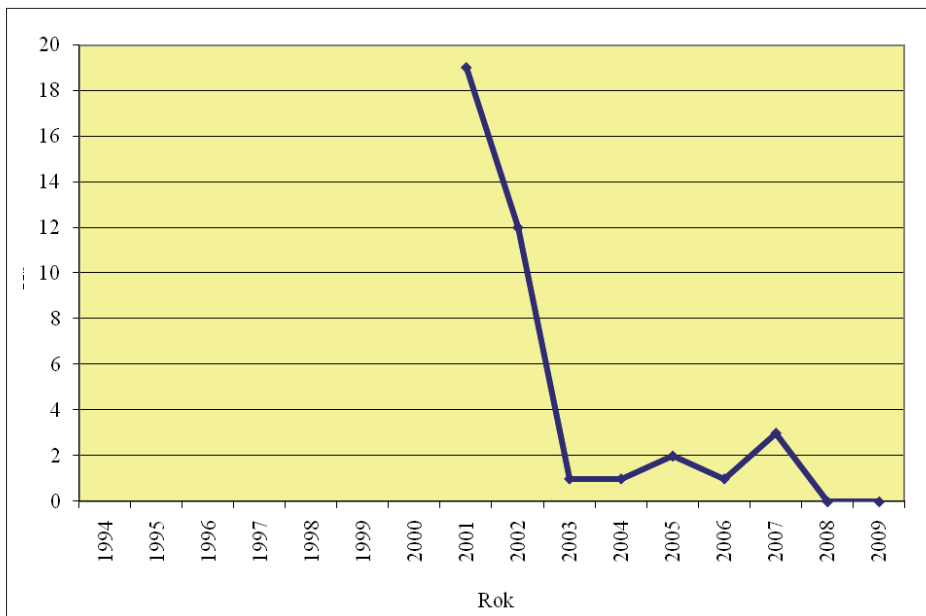
➤ **Převody majetku v režimu § 17 odst. 3 písm. e) zákona č. 229/1991 Sb.**

Dle § 17 odst. 3 písm. e) prodává PF ČR přímým prodejem majetek vlastníkům, kteří nabyli majetek dle privatizačního projektu v právním režimu zákona č. 92/1991 Sb. „o velké privatizaci“. Jedná se o část majetku, který byl ve schvalovacím řízení převážně zakladatelským ministerstvem vyjmut z nějakého důvodu z privatizačního projektu, a proto tento majetek zůstal ve vlastnictví státu a tím ve správě PF ČR. Výše uvedeným rozhodnutím o vyjmutí určité části majetku byla poškozena ucelenost a funkčnost určitého areálu, čímž byli nabyvatelé majetku dle privatizačního projektu vážným způsobem poškozeni. Jinými slovy toto ustanovení napravuje právní nedostatečnost, kterou výše uvedený zákon o velké privatizaci neumí zhojit.

Tento právní režim začal být aplikován až v roce 2001 a z počtu realizovaných smluv i realizované výměry je zřejmé, že se nejedná o objemově významný právní režim, avšak z hlediska morálního a právního se jedná o velmi významné ustanovení.

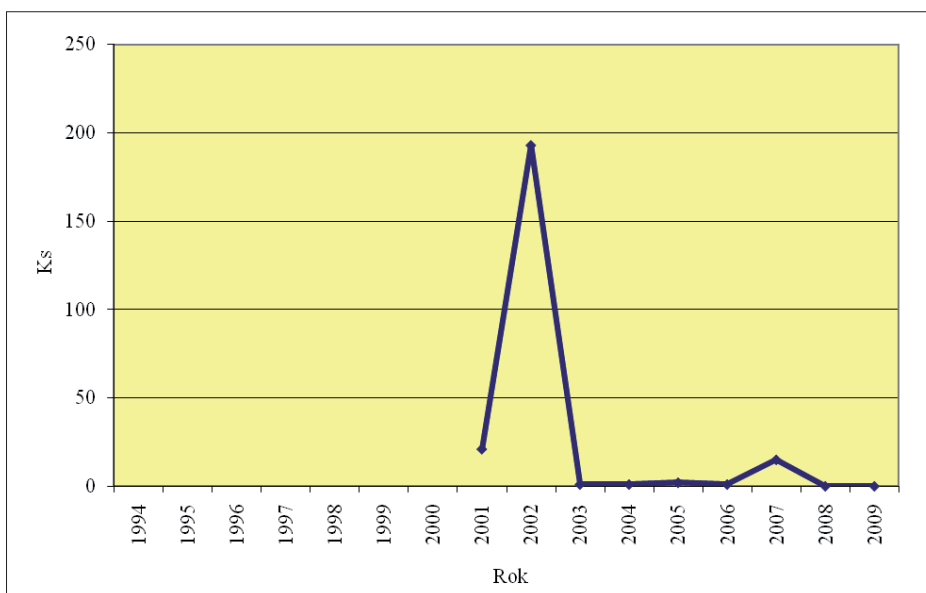
Z obou grafů je patrné, že největší nápravy dříve způsobených nedostatků byly realizovány v prvních třech letech vzhledem k tomu, že další privatizační projekty byly schvalovány v následujícím období již ve velmi omezené míře.

Graf 5.29 Počet smluv dle § 17 odst. 3 písm. e) zák. č. 229/1991 Sb.

Zdroj: VZ PF ČR (1994–2009), vlastní graf

Graf 5.30 Výměra pozemků dle § 17 odst. 3 písm. e) zák. č. 229/1991 Sb.

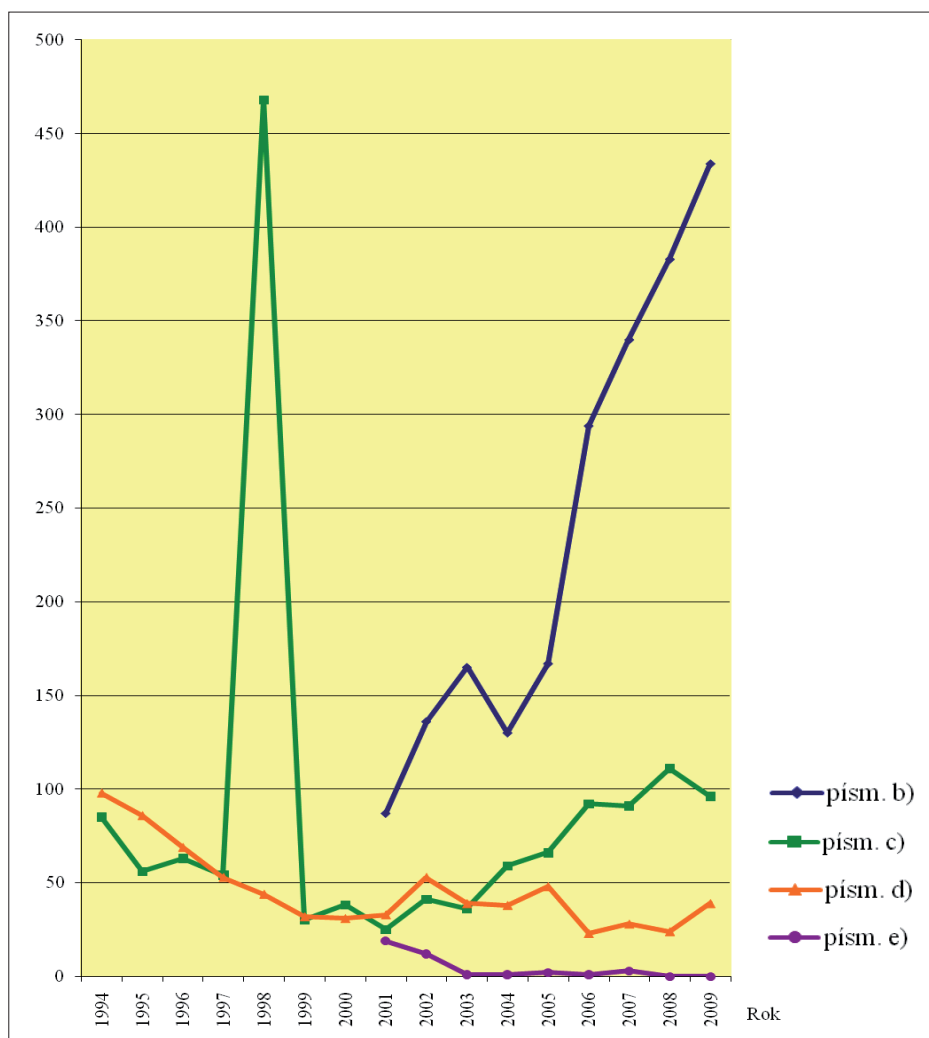

Zdroj: VZ PF ČR (1994–2009), vlastní graf

Z kumulovaných grafů, které vyhodnocují všechny sledované parametry ve všech právních režimech dohromady, vyplývá, že z hlediska počtu realizovaných smluv dominují v časovém intervalu 1997 až 1999 přímé prodeje ve prospěch investorů (dle § 17 odst. 3 písm. c) a naopak v časovém intervalu 2006 až 2009 jednoznačně progresivním způsobem vzrůstá přímý prodej spoluvlastníkům dle § 17 odst. 3 písm. b).

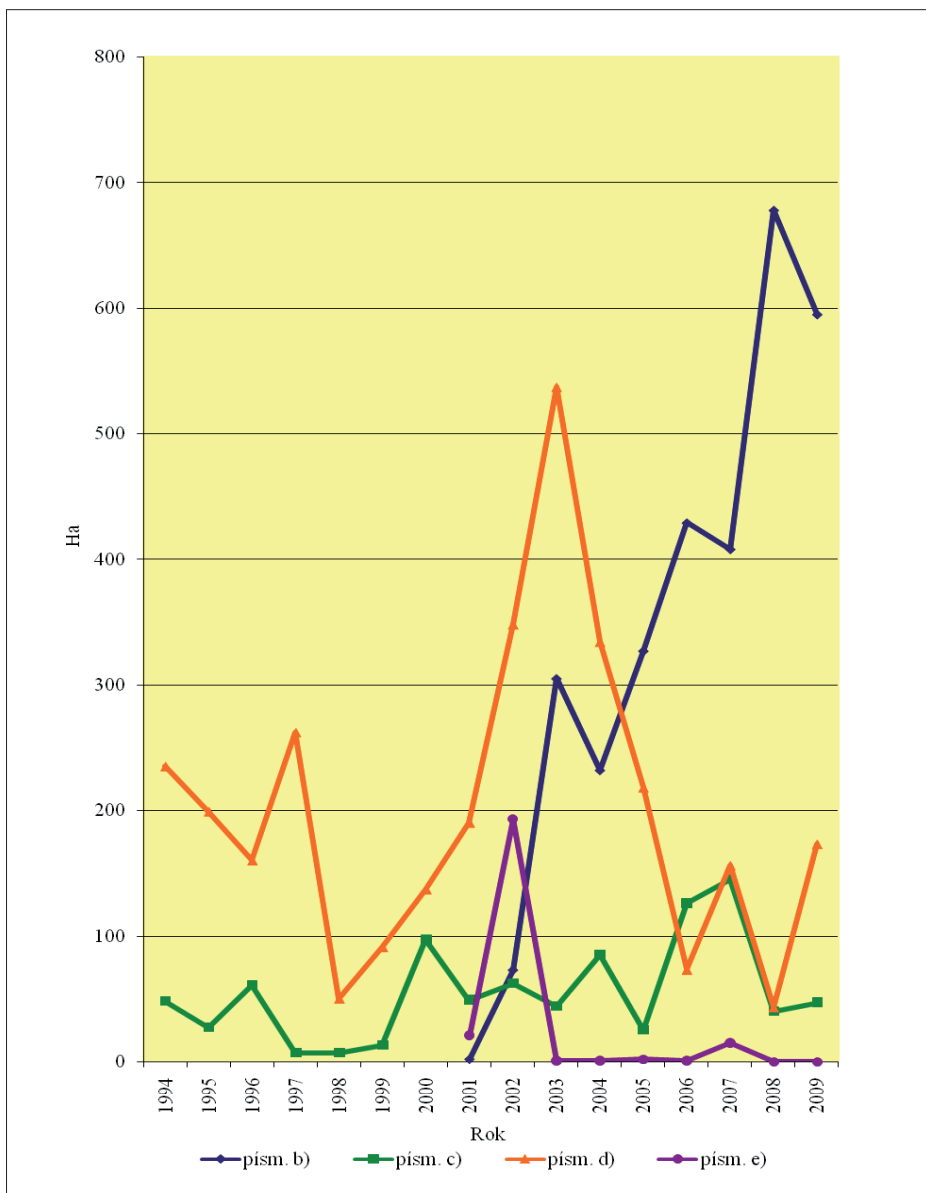
Situace v realizované výměře je zcela odlišná, protože nejvýznamnějším právním režimem zejména v časovém intervalu 1999 až 2005 je směna pozemků. Zároveň právní režim § 17 odst. 3 písm. b) má velmi obdobný vývoj s počtem realizovaných smluv, tedy od počátku realizace do roku 2008 je zaznamenán velmi progresivní vývoj.

Graf 5.31 Počet uzavřených smluv dle § 17 odst. 3 zák. č. 229/1991 Sb.

Zdroj: VZ PF ČR (1994–2009), vlastní graf

Graf 5.32 Výměra převedených pozemků dle § 17 odst. 3 zák. č. 229/1991 Sb.

Zdroj: VZ PF ČR (1994–2009), vlastní graf

5.4.1.4.5 Analýza prodeje, resp. převodů majetku dle zák. o PF ČR

Podle zákona o PF ČR je možné ve veřejném výběrovém řízení prodat budovy, stavby a pozemky jimi zastavěné, nebo soubory těchto nemovitostí, které má PF ČR ve správě. Do konce roku 2010 bylo tímto způsobem prodáno 2 948 privatisačních jednotek za celkovou kupní cenu 249 mil. Kč.

5.4.2 Analýza restitučního procesu

5.4.2.1 Průběh restitučního procesu

Restituční proces zemědělského a lesního majetku dle výše uvedeného zákona je z hlediska procesního práva nejlépe propracovaným restitučním režimem v celkovém procesu změn vlastnických práv v ČR po roce 1989. Jedná se o jediný restituční režim, který je zcela v působnosti transformačních institucí, tedy orgánů státní správy, které přijímají, evidují a rozhodují o oprávněnosti restitučních nároků. Na rozdíl od všech právních režimů je o každém restitučním nároku, kterému bylo vyhověno, nebo i který byl zamítnut, řádně vedená dokumentace a evidence. Je tedy možné zpětně dohledat a překontrolovat jakýkoli restituční nárok ze zhruba cca 450 tisíc rozhodnutí k uplatněným nárokům. Restituční proces v tomto právním režimu je rozdělen z hlediska chronologie na 3 níže uvedené fáze.

5.4.2.1.1 Fáze uplatnění výzvy osoby oprávněné a evidence předložených nároků

Právní úprava tuto první fázi ne zcela zřetelně specifikovala, takže osoby oprávněné předkládaly své výzvy na uplatnění restitučního nároku transformační instituci k tomu zřízené, tedy Pozemkovému úřadu, a dále osobám povinným, což v tomto případě byly státní podniky provozující zemědělskou prvovýrobu. S ohledem na množství předkladatelů a jejich právní vědomí často docházelo k nepřesnému postupu tím, že některé osoby oprávněné uplatnily výzvu pouze u pozemkového úřadu a jiné pouze u povinné osoby, tedy státních podniků. Tato situace byla později systémově vyřešena tím, že soudy přijaly judikáty, ve kterých zcela jasně stanovily, že uplatnit výzvu musí osoba oprávněná v každém případě u pozemkových úřadů.

Tak jako u všech ostatních právních norem upravujících restituční proces, i v tomto právním režimu byla stanovena lhůta, ve které měly osoby oprávněné právo uplatnit svůj restituční nárok tak, jak je výše uvedeno.

Vzhledem k tomu, že zákonodárce neměl představu o množství oprávněných osob ani o rozsahu agendy, kterou budou muset transformační instituce k tomu zřízené zajistit, bylo počáteční období zejména na pozemkových úřadech velmi vyhrančené, protože tyto transformační instituce nebyly připraveny na takto rozsáhlý a administrativně náročný proces. Vzhledem k přetížení pozemkových úřadů a neschopnosti z kapacitních důvodů realizovat celý proces, bylo rozhodnuto zajišťovat v počáteční fázi pouze řádnou evidenci doručených restitučních nároků.

Zásadním handicapem pozemkových úřadů byla absolutní nedostatečnost informačních technologií. Veškeré spisy byly zpracovávány ručně v listinné podobě, a to až do roku 2002. Až teprve v roce 2003 a 2004 pozemkový úřad zahájil zpracování centrální databáze restitučních nároků v celé republice. Ještě do současné doby není informační systém pozemkových úřadů a Ústředního pozemkového úřadu zcela dokončen. V roce 2010 ředitel ústředního pozemkového úřadu vydal metodický pokyn, kterým nařídil revizi všech restitučních spisů s tím, že se prověřuje kompletnost agendy. Zkontrolovány mají být všechny spisy od data zahájení (tedy od 24. června 1991) s tím, že rozsah této evidence determinuje dokončení tohoto procesu v roce 2013.

5.4.2.1.2 Rozhodovací fáze o oprávněnosti restitučního nároku

Ústřední pozemkový úřad s podřízenými pozemkovými úřady je jediná transformační instituce ustanovená jako orgán ve správním řízení, z čehož vyplývá, že o restitučních nárocích v tomto právním režimu rozhoduje orgán státní správy. V ostatních restitučních právních režimech tento zásadní systémový prvek chybí, a proto ostatní restituční procesy vykazují zásadní systémové nedostatky spočívající v neexistenci evidence restitučních nároků, příslušných spisů, nemožnosti kontroly atd.

V tomto případě orgán ve správním řízení posuzuje veškerou předloženou dokumentaci, případně vyzývá osobu oprávněnou k doložení chybějících dokladů, a následně vydává rozhodnutí o tom, zdali uplatněný restituční nárok je oprávněný či neoprávněný. V případě, že pozemkový úřad kvalifikoval předložený restituční nárok jako oprávněný, měla osoba povinná, tedy státní podniky, do 60 dnů od podání výzvy uzavřít dohodu s osobou oprávněnou. V případech, kdy pozemkový úřad neshledal předložený nárok jako oprávněný, má oprávněná osoba možnost podat opravný prostředek, tedy odvolání k Ústřednímu pozemkovému úřadu, který je ustanoven jako odvolací orgán pozemkových úřadů v rámci správního řízení. Pokud osoba oprávněná neuspěla ani u Ústředního pozemkového úřadu, má možnost obrátit se na správní soud, aby přezkoumal rozhodnutí orgánů ve správním řízení.

Z procesního hlediska v rámci správního řízení vydává pozemkový úřad níže uvedené rozhodnutí:

- 1) dle § 9 odst. 2 zákona č. 229/1991 Sb. vydává rozhodnutí o schválení či neschválení dohody o vydání nemovitosti;
- 2) dle § 9 odst. 4 zákona č. 229/1991 Sb. vydává rozhodnutí o vlastnictví oprávněné osoby, nedojde-li k uzavření dohody o vydání nemovitosti mezi osobou oprávněnou a osobou povinnou;
- 3) dle § 9 odst. 5 zákona č. 229/1991 Sb. vydává rozhodnutí o zřízení či zrušení věcného břemene;
- 4) dle § 9 odst. 5 zákona č. 229/1991 Sb. vydává rozhodnutí o zřízení opatření k ochraně životního prostředí;
- 5) dle § 9 odst. 5 zákona č. 229/1991 Sb. vydává rozhodnutí o zřízení opatření k ochraně zájmu jiných vlastníků;
- 6) dle § 9 odst. 7 zákona č. 229/1991 Sb. vydává rozhodnutí o výši pohledávek vůči oprávněným osobám a o lhůtách k jejich uhrazení;
- 7) dle § 12 zákona č. 229/1991 Sb. vydává rozhodnutí v případech, kdy dojde k souběhu nároků oprávněných osob;
- 8) dle § 11 odst. 7 zákona č. 229/1991 Sb. vydává rozhodnutí o vydání pozemku včetně stavby ve vlastnictví státu nebo zajišťující zemědělskou výrobu oprávněným osobám;
- 9) dle § 4a odst. 3 zákona č. 229/1991 Sb. vydává rozhodnutí o nárocích vznesených domnělou oprávněnou osobou.

Z hlediska statistické evidence je nutno poznamenat, že jeden restituční nárok může být dotčen jedním, nebo i více rozhodnutími ve správním řízení, což ve svém důsledku vede ke komplikacím ve zpracování dat, protože pozemkové úřady evidují pouze celková rozhodnutí k jednotlivým restitučním nárokům. Ve skutečnosti však mohla být provedena dílčí rozhodnutí, která řešila např. oprávněnost restitučního nároku pouze z části s tím, že části restitučního nároku nelze vyhovět a proto tato část bude řešena např. náhradní restitucí. Z toho vyplývá, že celkový počet rozhodnutí vydaných ve správním řízení pozemkovými úřady a Ústředním pozemkovým úřadem je ve skutečnosti mnohonásobně vyšší, než je vykazován. Vykazované údaje tedy nemají věrnou vypovídací schopnost o administrativní náročnosti tohoto restitučního procesu, což při posuzování a porovnávání jednotlivých právních režimů způsobuje neoprávněnou devalvací tohoto právního režimu.

V souladu s textem uvedeným výše (o zpětném zpracování elektronické evidence všech restitučních nároků) má Ústřední pozemkový úřad zatím k dispozici data za rok 2005 až 2009. Data za období let 1991 až 2004 zatím Ústřední pozemkový úřad k dispozici nemá.

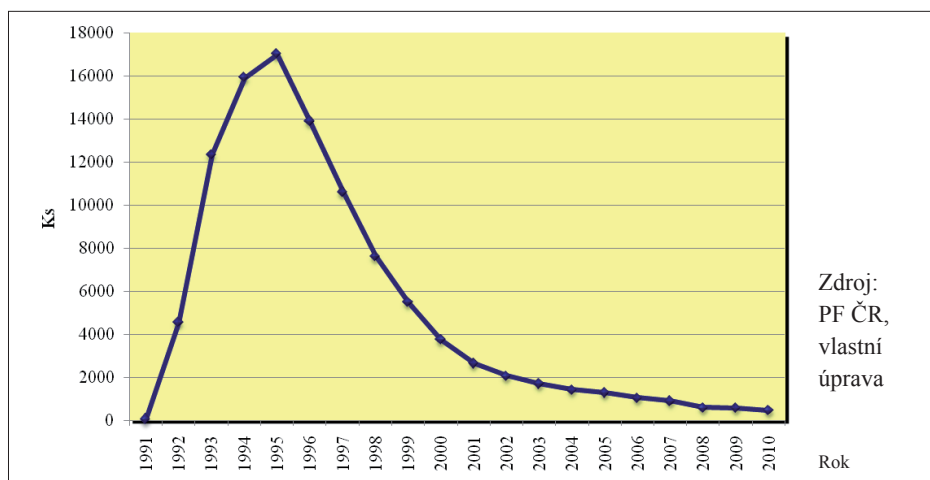
Tab. 5.3 Celkový stav restitučních řízení (v ks)

Rok	Počet kumu- lovaných žádostí	Vydaná správní rozhodnutí	Rozhodnutí v právní moci		Počet podaných odvolání
			celkem	vloženo v Katastru nemovitostí	
1991	x	x	x	x	x
...	x	x	x	x	x
2005	231 892	441 665	426 036	370 997	28 049
2006	228 762	439 208	426 865	367 425	27 720
2007	232 000	447 155	434 646	374 395	28 315
2008	232 005	448 919	436 473	375 306	27 308
2009	232 011	450 078	437 301	375 450	28 811
2010	X	X	X	X	X

Zdroj: ÚPÚ, vlastní úprava

Pozn.: Data za rok 2010 se do doby vydání publikace nepodařilo získat.

Z následujícího grafu 5.33 o rozhodnutí pozemkových úřadů a soudů o nevydání pozemků s nárokem na náhradu vyplývá, že největší počet rozhodnutí byl vydán v období 1993 až 1997. Radikální pokles v počtu rozhodnutí o nevydání pozemku nastává po roce 2000 a zejména pak po roce 2006. V tomto případě se jedná o nároky, kdy buď orgán ve správním řízení nebo soud zamítly vydání pozemku, avšak nárok byl shledán jako oprávněný a tudíž osobě oprávněné přísluší náhradní plnění. Tyto případy jsou následně po vydaném rozhodnutí zcela v působnosti PF ČR, který je povinen náhradní plnění realizovat. Analýza této realizační fáze je uvedena v následující kapitole.

Graf 5.33 Rozhodnutí pozemkových úřadů a soudů o nevydání pozemku s nárokem na náhradu

V níže uvedené tabulce 5.4, která vyjadřuje strukturu výměry půdy dle jednotlivých druhů správního řízení, jsou patrné některé početní nesrovnalosti. Bohužel jiné údaje v době zpracování této publikace zatím nebyly k dispozici, a proto je potřeba údaje z této tabulky vnímat jako orientační. Přesná data by měla být dostupná po roce 2013, až bude dokončena kompletní revize všech restitučních spisů.

Tab. 5.4 Restituce – celkový stav k 31. prosinci v jednotlivých letech

Rok	Půda, o které bylo v restitucích rozhodováno (ha)						
	celkem	z toho					
		skutečně vydaná půda				nevydaná (s náhradou)	nevydaná (bez náhrady)
		celkem	zemědělská	lesní	ostatní druhy		
1991	x	x	x	x	x	x	x
...	x	x	x	x	x	x	x
2005	1 701 482	1 307 467	935 174	293 760	76 893	127 762	268 454
2006	1 780 472	1 285 607	912 503	287 714	74 010	127 621	270 629
2007	2 293 680	1 596 300	1 078 953	295 334	88 259	279 467	312 680
2008	1 750 194	1 332 848	947 476	307 425	78 002	129 965	287 224
2009	1 752 868	1 333 352	947 908	307 758	78 543	130 180	288 823
2010	X	X	X	X	X	X	X

Zdroj: ÚPÚ, vlastní úprava

Pozn.: Data za rok 2010 se do doby vydání publikace nepodařilo získat.

Z analýzy rozhodovací fáze o oprávněnosti restitučního nároku vyplývá, že pozemkové úřady vydaly celkem ve správním řízení cca 450 tisíc rozhodnutí, z nichž cca 437 tisíc je v plné moci, což je více než 97 %. Na základě pravomocných řízení ve správním řízení bylo vydáno celkem cca 1 334 000 ha veškeré půdy, což je více než 76 % výměry, „která se nacházela ve správním řízení nebo v řízení soudů“.

Komplikovanější rozhodnutí pozemkových úřadů a soudů bylo vydáno v cca 104 tisících případech, kdy obě uvedené instituce rozhodly o tom, že vydání pozemku není možné, avšak že osobám oprávněným náleží náhradní plnění. Restituční nároky tedy byly shledány jako oprávněné, zároveň byl ale předmět nároku shledán jako nevydatelný.

Pozemkové úřady a soudy dále shledaly, že restituční nároky o výměře cca 230 tisíc ha půdy nejsou oprávněné, a tudíž byly zamítnuty bez jakéhokoli nároku na náhradu. Předkladatelé restitučních nároků, které nebyly shledány jako oprávněné, se odvolali v cca 29 tisících případech, což je cca 12,5 % všech realizovaných správních rozhodnutí.

5.4.2.1.3 Realizační fáze restitučního procesu

Realizační fáze restitučního procesu se ve své podstatě dělí na dvě samostatné oblasti. První jsou tzv. přímé naturální restituce, které byly nejméně komplikované, a po sepsání dohody s osobou povinnou byla tato fáze velmi jednoduše dokončena vyznačením vlastnického práva ve prospěch osoby oprávněné do operátu katastru nemovitostí.

Druhou oblastí byly restituční nároky, o kterých pozemkové úřady, Ústřední pozemkový úřad nebo příslušný soud rozhodly tak, že není možné předmět restitučního nároku vydat přímou naturální restitucí, ale že restituční nárok bude shledán jako oprávněný a tudíž osobě oprávněné přináležejí náhradní plnění v různé formě. Tato část realizační fáze je zcela v působnosti k tomu zřízené transformační instituce, kterou je Pozemkový fond ČR. Pro kompletní informaci se uvádí, že PF ČR vypořádává rovněž nároky na základě uzavřené smlouvy o převzetí dluhu mezi PF ČR, obcí, krajem a státem. Dále PF ČR přebírá nevypořádané závazky státních podniků, které jsou v zakladatelské působnosti MZe ČR. Rovněž plní závazky za obce a okresní úřady a od 1. ledna 2003 za úřady krajské. V letech 1991 až 1993 bylo možno podle právní úpravy realizovat vypořádání restituce pouze formou naturální nebo finanční (v hotovosti). V roce 1993 novelou zákona č. 229/1991 Sb. byla rozšířena možnost náhradního plnění formou cenných papírů.

Vzhledem k hektičnosti počátečního období restitučního procesu se PF ČR potýkal obdobně jako pozemkové úřady s mimořádným administrativním přetížením, jehož důsledkem je stav evidence Pozemkového fondu ČR, která v podstatě začíná až rokem 1994. Z tohoto důvodu i veškeré statistické analýzy v této práci začínají rovněž až rokem 1994, protože čerpají z podkladů PF ČR.

Tato kapitola je strukturovaná v souladu s jednotlivými druhy vypořádání oprávněných restitučních nároků.

5.4.2.1.3.1 Vypořádání nároků oprávněných osob na náhrady

Pozemkový fond vypořádává nároky oprávněných osob na náhrady za obytné i hospodářské budovy a jiné stavby, které nelze vydat, byly převedeny na osobu, která je nemusí vydat, nebo zanikly. Dále náhrady za trvalý porost, za živý a mrtvý inventář a také za pozemek, který se podle zákona o půdě nevypovídá, a za který nebyl poskytnut jiný pozemek. Výše zmíněné nároky vycházející z § 14 až 16 a § 20 vypořádává PF ČR podle § 18a nebo podle § 17 odst. 3 písm. a zákona č. 229/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů.³⁹¹

391 VZ PF ČR (1994–2010)

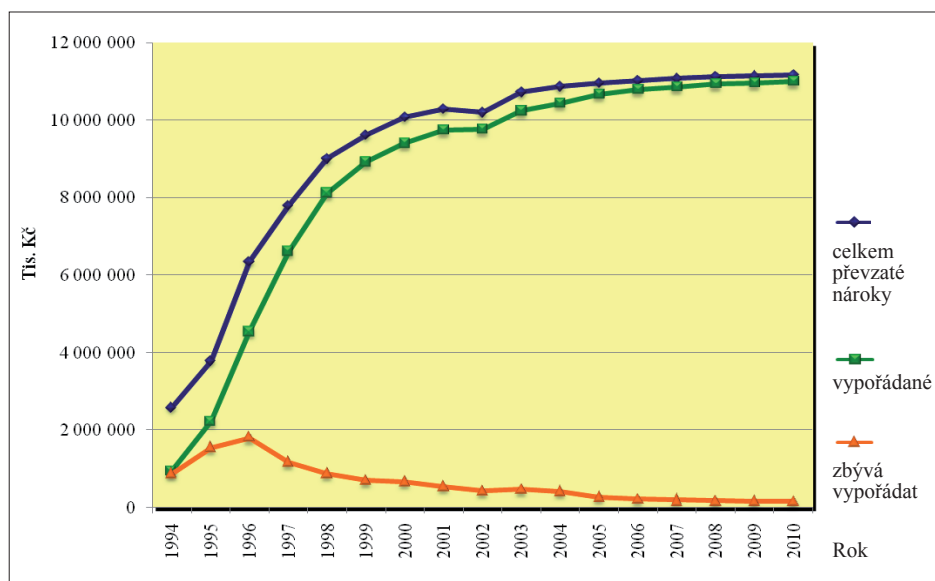
Druhy vypořádání:³⁹²

- převodem nemovitostí podle zákona o půdě;
- zápočtem pohledávek;
- finanční náhradou.

PF ČR přebírá závazky povinných osob na poskytnutí náhrad oprávněným osobám dle zákona o půdě. Povinnými osobami jsou obce, okresní úřady, od počátku roku 2003 krajské úřady a od konce roku 1995 státní podniky založené MZe ČR, jež mají v předmětu podnikání zemědělskou činnost. Nárok na náhradu vznikne podpisem smlouvy o převzetí dluhu mezi PF ČR a obcí, krajem, státem nebo rozhodnutím soudu. Dále PF ČR poskytuje náhrady subjektům, které před účinností zákona o půdě poskytly oprávněným osobám náhradu.³⁹³

Z níže uvedeného grafu 5.34 vyplývá, že PF ČR na základě všech výše uvedených rozhodnutí převzal oprávněné nároky na náhrady v celkové hodnotě 11,14 mld. Kč. Do 31. 12. 2010 zbývalo vypořádat objem restitučních nároků ve výši 163,73 mil. Kč, což je cca 1,5 % z celkového objemu oprávněných nároků.

Graf 5.34 Přehled celkového vypořádání nároků na náhrady, uplatněných u PF ČR od počátku činnosti PF ČR

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

392 VZ PF ČR (1994–2010)

393 VZ PF ČR (1994–2010)

Graf zcela jasně demonstuje administrativní přetíženost Pozemkového fondu ČR, kdy do roku 1996 objem nevypořádaných nároků stoupal. Pozitivní trend nastal až po roce 1997, kdy se podařilo snižovat objem nevypořádaných restitučních nároků na minimum.

Vypořádání nároků náhradním naturálním plněním – převodem nemovitostí

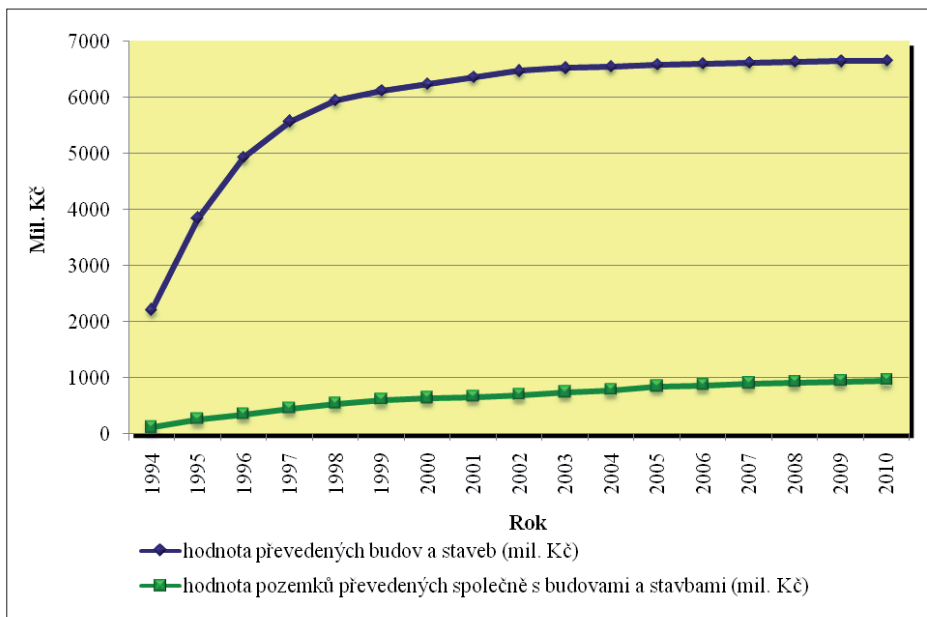
Jednou z forem poskytování náhrad oprávněným osobám je smluvní převod vlastnických práv k nemovitostem ve vlastnictví státu a správě PF ČR. Do vlastnictví oprávněných osob jsou dle § 18a nebo podle § 17 odst. 3 písm. a zákona o půdě smlouvami převáděny nemovitosti, tedy budovy, stavby a pozemky jimi zastavěné, v některých případech též pozemky nezbytné k provozování převáděných budov a staveb. Dále mohou být dle § 18a převáděny pozemky nesouvisející s budovami nebo stavbami, které byly marně nabídnuty v rámci veřejné obchodní soutěže upravované § 8 zákona o prodeji půdy. Převody pozemků dle zákona o půdě jsou realizovány mimo veřejnou nabídku a mohou se jich účastnit pouze oprávněné osoby. Budovy a stavby jsou od 15. června 1998 nabízeny ve veřejné nabídce, kde o ně mohou „soutěžit“ (resp. licitovat) oprávněné osoby. Veřejnou nabídku budov, staveb a náhradních pozemků zavedl PF ČR v zájmu urychlení a zefektivnění procesu převodu nemovitostí, předtím se nemovitosti převáděly bez soutěže systémem metr za metr. Veřejná nabídka tedy představovala zásadní změnu v přidělování pozemků.³⁹⁴

V období od roku 1993 do 31. prosince 2010 byly dle zákona o půdě smlouvami převedeny pozemky o celkové výměře 10 849,37 ha a hodnotě 950,37 mil Kč, budovy a stavby v hodnotě 6,64 mld. Kč. Celková hodnota převedených nemovitostí (budov, staveb a pozemků) činí 7,59 mld. Kč.³⁹⁵

Graf 5.35 znázorňuje průběh náhradního plnění ve formě nemovitostí. Klesající vývoj u této formy je důsledkem snižujícího se zájmu oprávněných osob o plnění oprávněných nároků formou převodů nemovitostí, a to vzhledem k tomu, že bonita nemovitostí, které má PF ČR k dispozici, má zhoršující se tendenci. V počátečních obdobích do roku 1998 měl PF ČR k dispozici mnoho lukrativních nemovitostí, které po vydání osobám oprávněným často neslouží k zemědělské prvovýrobě, protože se jednalo o zámky, rekreační zařízení, nemovitosti využitelné jako penziony, rybníky, hřebčiny apod. V současné době má PF ČR k dispozici převážně zchátralé objekty bývalé živočišné výroby.

394 VZ PF ČR (1994–2009)

395 VZ PF ČR (2010); Pozn.: Jako VZ PF 2010 je označován interní materiál sekce restitucí PF ČR, který je obvykle použit do výročních zpráv PF ČR.

Graf 5.35 Hodnota nemovitostí (včetně pozemků) vydaných jako náhrad

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

Další formu poskytování náhrad oprávněným osobám představují vzájemné zápočty pohledávek mezi PF ČR a oprávněnými osobami. Tato forma se používá např. na úhradu nájmu, od konce roku 1995 také na úhradu kupní ceny privatizovaného majetku.³⁹⁶ Od roku 1999 lze nároky na náhradu využít k úhradě kupní ceny pozemků převáděných podle zákona o prodeji půdy. Nároky na náhrady podle §18a umožnil použít na tento účel zákon č 95/1999 Sb., který vstoupil v platnost dne 25. května 1999.³⁹⁷ Princip vzájemného zápočtu pohledávek lze využít i při náhradách dle §18a, tedy při náhradách obcím, okresním úřadům a pozemkovému fondu.³⁹⁸

V období od roku 1993 do 31. prosince 2010 nabyly zápočty pohledávek objemu 1,34 mld. Kč. Z toho bylo na úhradu kupní ceny pozemků převedených dle zákona o prodeji půdy započteno 30,13 mil. Kč, to představuje 614,62 ha převedených pozemků.³⁹⁹

396 VZ PF ČR (1995)

397 VZ PF ČR (2010)

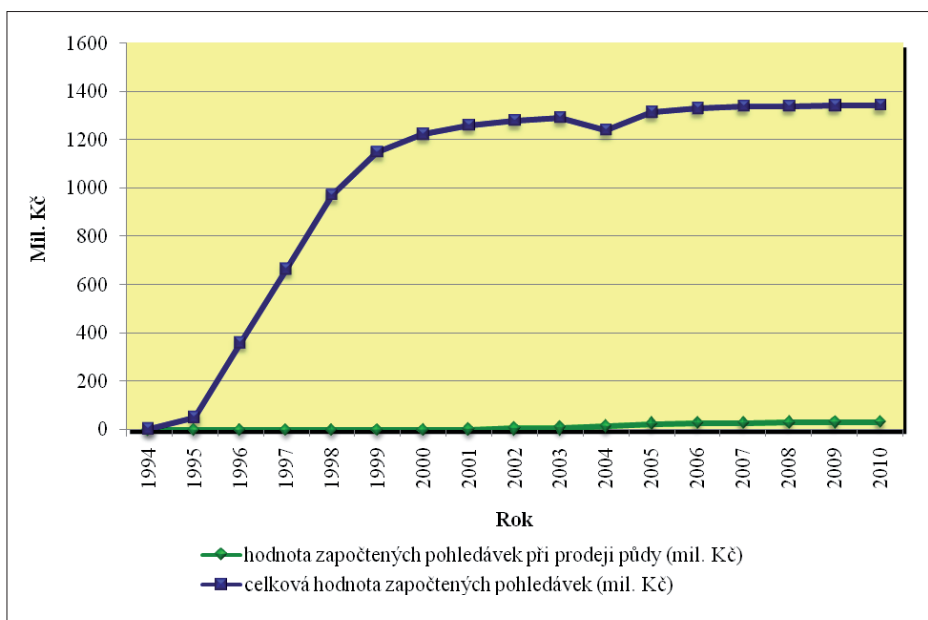
398 VZ PF ČR (2006)

399 VZ PF ČR (2010)

Graf 5.36 znázorňuje vývoj celkové hodnoty pohledávek, včetně nároků na náhrady, započtených na úhradu kupní ceny pozemků prodávaných dle zákona o půdě. Z grafu je patrné, že oprávněné osoby využívaly svých nároků na náhrady na úhradu kupní ceny pozemků prodávaných dle zákona o prodeji půdy jen minimálně, protože upřednostňovaly další způsoby využití pohledávek (např. na úhradu nájmu). Pokles hodnot v roce 2004 je způsoben korekcí údajů.⁴⁰⁰

Z grafu vyplývá, že celkový objem započtených pohledávek použitých na úhradu kupní ceny při prodeji půdy činí pouze cca 2,3 % z celkového objemu všech započtených pohledávek.

Graf 5.36 Hodnota pohledávek započtených na úhradu kupní ceny prodávaných pozemků

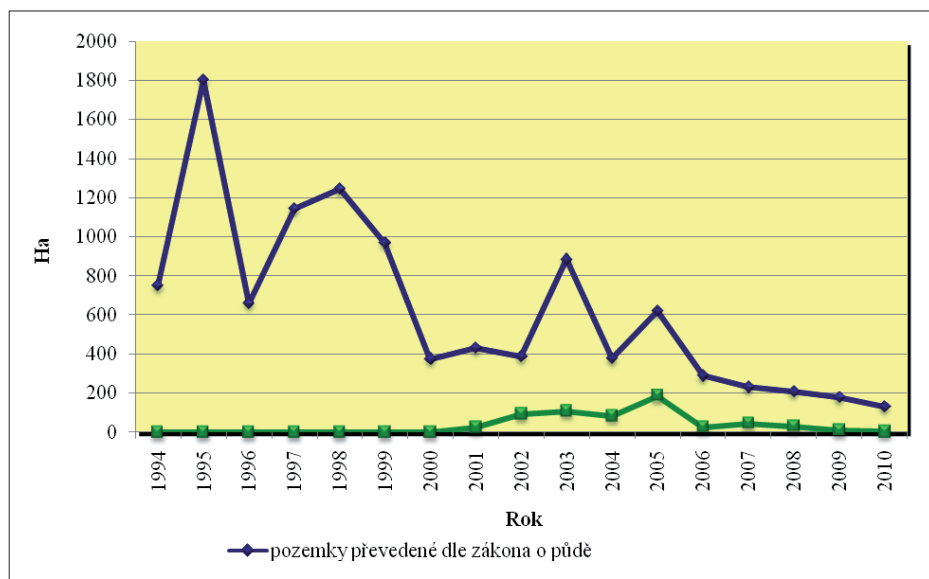

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

Graf 5.37 znázorňuje rozlohu pozemků převedených dle zákona o půdě v porovnání s rozlohou pozemků převedených dle zákona o půdě, u kterých byla kupní cena uhrazena zápočtem pohledávek oprávněných osob. Z vývojového trendu je patrné, že tento instrument využilo nejvíce oprávněných osob v časovém intervalu let 2001 až 2006, tzn. v období, kdy začal platit zákon o prodeji státní půdy.

400 VZ PF ČR (2004)

Graf 5.37 Vypořádání nároků oprávněných osob na náhrady převodem nemovitostí

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

Vypořádání nároků náhradním plněním – finanční náhradou a finanční hotovostí

Další formu poskytování náhrad oprávněným osobám představují finanční náhrady. Od roku 1993 do roku 1999 byla vyplácena hotovost do výše 10 000 Kč, od roku 1999 je vyplácena hotovost do výše 5 000 Kč. Od roku 1993 byly vydávány akcie fondu RIF a.s., které byly zcela vyčerpány v roce 1998, v roce následujícím byly akcie nahrazeny směnkami Fondu národního majetku ČR⁴⁰¹ a od roku 2006 směnkami Ministerstva financí ČR.⁴⁰²

Celková hodnota finančních náhrad, poskytnutých na vypořádání oprávněných osob v akciích RIF a.s., směnkách MZe ČR a MF ČR, k 31. prosinci 2010 činí 7,00 mld. Kč. Finanční náhrady vyplácené v hotovosti dosáhly k 31. prosinci 2010 celkové hodnoty 277,22 mil. Kč.⁴⁰³

401 FNM ČR a PF ČR uzavřely v roce 1999 smlouvu „O spolupráci ve věcech vypořádání restitučních nároků oprávněných osob podle § 18a) zákona č. 229/1991 Sb. ve znění pozdějších změn a doplňků“. Na základě této smlouvy mohl PF předat na FNM ČR příkazy k úhradě restitučních nároků směnkou.

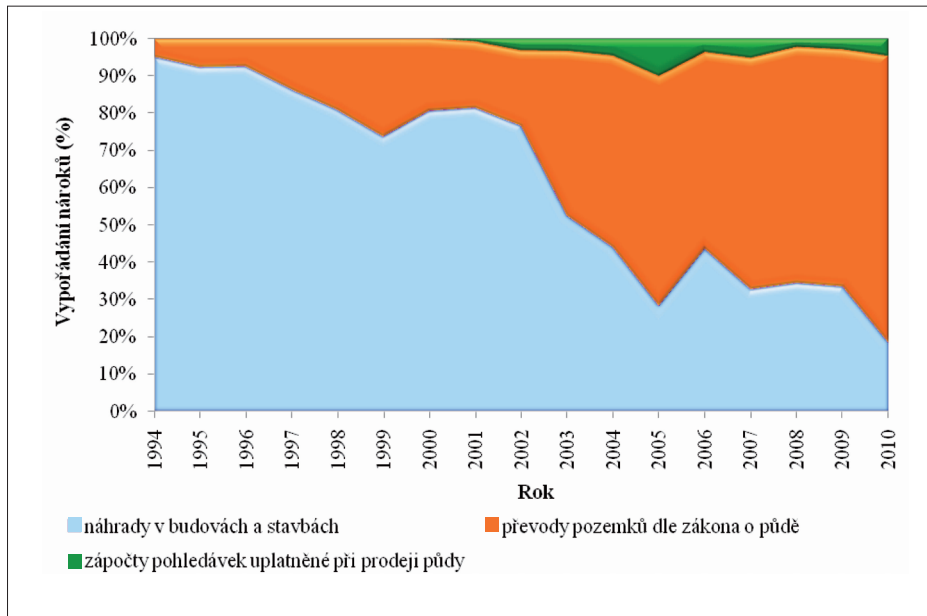
402 Připomeňme, že FNM byl zrušen dne 1. ledna 2006.

403 VZ PF ČR (2010)

Z níže uvedeného grafu 5.38 vyplývá strukturální vývoj ve vypořádání restitučních nároků oprávněných osob jednotlivými způsoby. Zde je opět patrné, že do roku 2002 měly osoby oprávněné největší zájem o náhradní plnění ve formě budov a staveb. Od roku 2000 a zejména 2002 nastává výrazný boom v náhradním plnění prostřednictvím převodů pozemků, což bylo způsobeno dvěma faktory. Jak je výše uvedeno, tento stav je dán snižující se kvalitou budov a staveb po roce 2000, které měl PF ČR k dispozici, a zejména zahájením prodeje pozemků dle zákona o státní půdě, dle kterého dal PF ČR k dispozici značné množství lukrativních pozemků, které osoby oprávněné vyhodnotily jako výhodnější pro vypořádání svého restitučního nároku oproti možnosti získání již nekvalitních budov a staveb.

Zápočet pohledávek uplatněný při prodeji půdy do značné míry kopíruje vývoj v náhradním plnění pozemků. Pro srovnání se uvádí, že po roce 1994 činil poměr náhradního plnění 94 % náhrad v budovách a stavbách oproti 6 % náhradního plnění prostřednictvím pozemků. Naproti tomu v roce 2010 byl tento poměr opačný s tím, že 77 % činila hodnota náhradního plnění ve formě pozemků a pouhých 18 % ve formě budov a staveb.

Graf 5.38 Struktura vypořádání nároků oprávněných osob na náhrady převodem nemovitostí

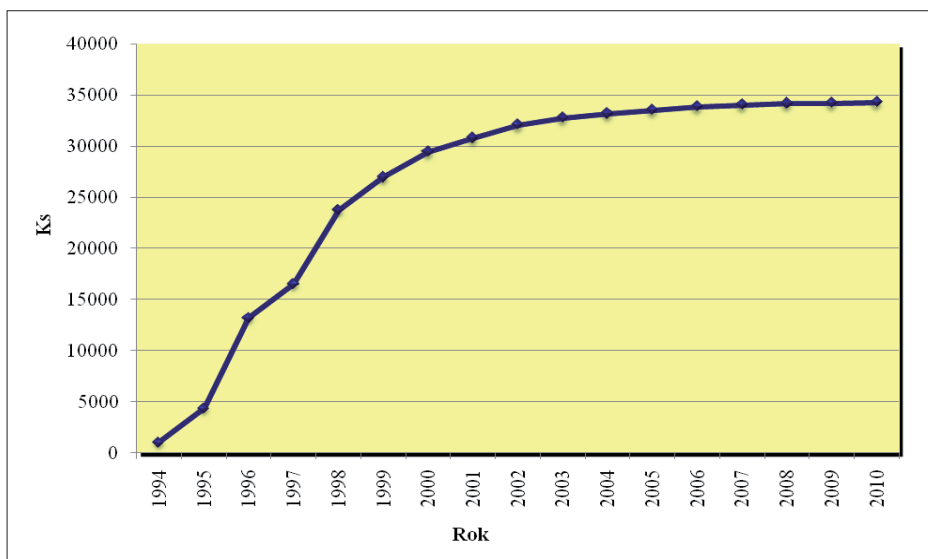

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

Graf 5.39 znázorňuje vývoj počtu příkazů k poskytnutí akcií RIF a.s. vydaných PF ČR od roku 1994 do roku 2010. V roce 1994 byly akcie vydávány

až od 9. listopadu, a to z důvodu nutnosti doplnit stanovy fondu RIF, nutnosti uzavření smlouvy mezi PF ČR a FNM ČR a také z důvodu čekání na druhou emisi akcií.⁴⁰⁴ V následujících letech se ukázalo, že finanční způsob vypořádání je pro mnohé restituenty nejpříjemnějším řešením, protože PF ČR měl k dispozici již jen budovy a pozemky nekvalitní a pro většinu restituentů nevhodné z hlediska ceny nebo polohy. Proto řada oprávněných osob, především starších, odmítala jiné než finanční vypořádání. Během roku 1996 vzrostla hodnota akcií, čímž se stala tato forma vypořádání pro mnohé restituenty nejvýhodnější, a zájem o ni se zvýšil, což se projevilo na značném nárůstu příkazů k vydání akcií. Přerušení vydávání akcií RIF a.s., ke kterému došlo v listopadu roku 1996 z důvodu vyčerpání přiděleného objemu akcií, bylo nepříjemné pro řadu restituentů. Vypořádávání oprávněných osob touto formou se podařilo částečně obnovit až v roce následujícím.⁴⁰⁵ V dubnu roku 1997 byly PF ČR přiděleny nové akcie fondu RIF a.s. o objemu 775 mil. Kč, ty však stačily pouze na poskytnutí finanční náhrady oprávněným osobám, které sepsaly s PF ČR smlouvu o poskytnutí této formy náhrady do 10. února 1997. Problém s finanční formou vypořádání způsobený nedostatkem akcií RIF a.s. byl úspěšně vyřešen, když v březnu 1998 FNM ČR uvolnil další akcie. Akcie RIF a.s. byly v roce 1998 zcela vyčerpány, přičemž PF ČR se podílel na jejich vyčerpání ze 77%.⁴⁰⁶

Graf 5.39 Počet příkazů k vydání akcií RIF a.s. a od roku 1999 směnek

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

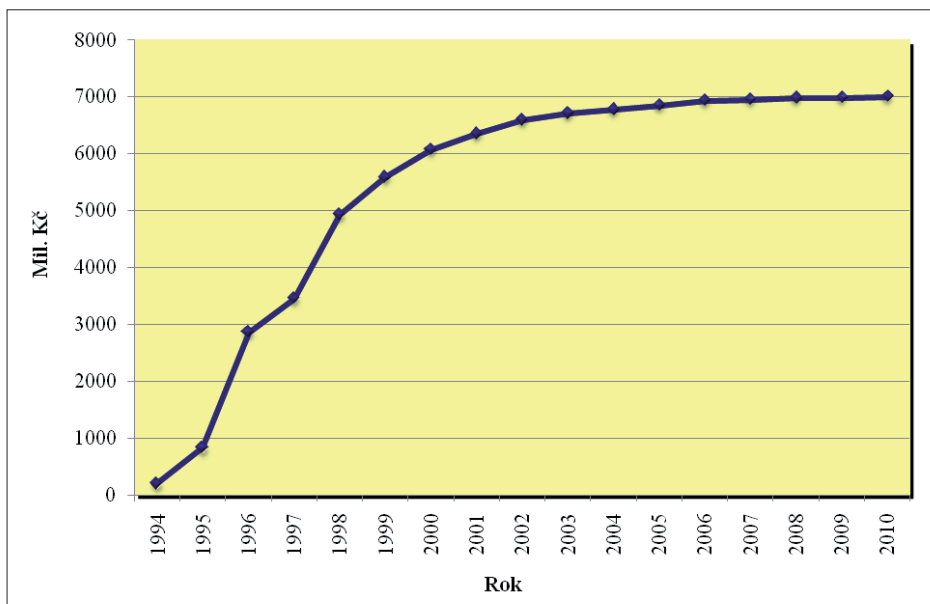
404 VZ PF ČR (1994)

405 VZ PF ČR (1996)

406 VZ PF ČR (1998)

Z níže uvedeného grafu 5.40 vyplývá vývoj celkové hodnoty RIF a. s. a směnek vydávaných FNM ČR od roku 1999. Od roku 2000 se staly směnky vydávané FNM ČR hlavním finančním instrumentem sloužícím k náhradnímu (v tomto případě finančnímu) plnění PF ČR.

Graf 5.40 Vývoj hodnoty akcií RIF a.s. a od roku 1999 směnek

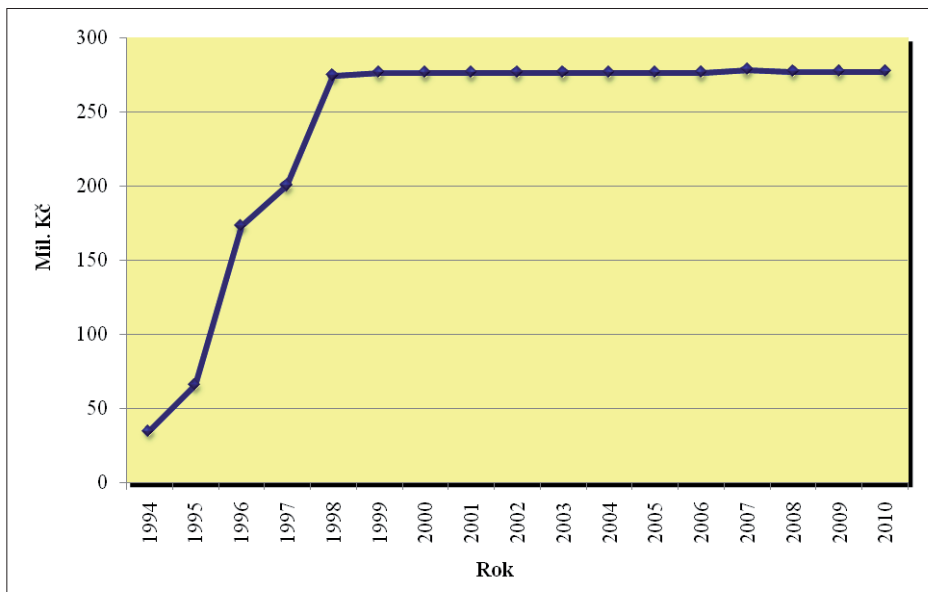

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

Z vývojového trendu níže uvedeného grafu 5.41 vyplývá, že mezi osobami oprávněnými byl zájem o toto náhradní plnění pouze do roku 1998, od kterého nastala v podstatě stagnace v aplikaci tohoto plnění.

Poměrně značný zájem od roku 1991 do roku 1998 byl způsoben věkovou strukturou osob oprávněných a zejména hodnotou restitučních nároků realizovanou při přeprodávání na trhu. Hodnota restitučních nároků postupně vzrůstala, proto se po roce 1998 stalo nevýhodné pro osoby oprávněné vypořádávat svůj restituční nárok náhradou v hotovosti, daleko výhodnější bylo svůj restituční nárok prodat na volném trhu. Pro úplnost se dodává, že hodnota restitučních nároků při prodeji neustále progresivně stoupá s ubývajícím objemem volně dostupných a nabízených restitučních nároků.

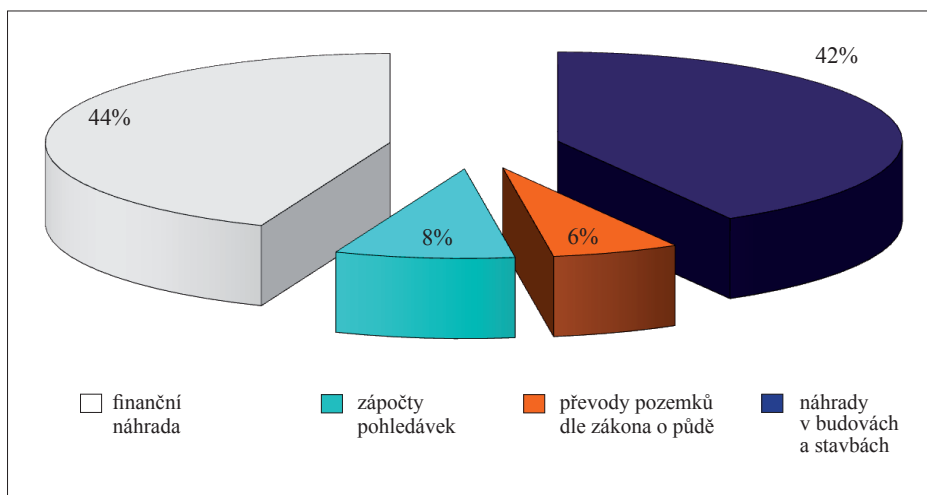
Graf 5.41 Vývoj objemu náhrad poskytnutých v hotovosti do 10 000 Kč a od roku 1999 do 5 000 Kč

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

Níže uvedený graf 5.42 kompletním způsobem znázorňuje strukturu náhradního plnění restitučních nároků k 31. 12. 2010. Ze struktury jednotlivých druhů plnění vyplývá, že zcela dominantními metodami jsou náhradní plnění prostřednictvím budov a staveb a náhradní plnění prostřednictvím všech finančních instrumentů. K 31. 12. 2010 bylo finančními instrumenty vypořádáno 44 % z celkového objemu restitučních nároků pro náhradní plnění a 42 % prostřednictvím budov a staveb. Prostřednictvím zápočtů pohledávek bylo vypořádáno 8 % a prostřednictvím převodů pozemků bylo vypořádáno pouhých 6 % z celkového objemu náhradního plnění.

Graf 5.42 Struktura vypořádání restitučních nároků náhradním plněním k 31. 12. 2010

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

5.4.2.1.3.2 Vypořádání nároků oprávněných osob za nevydané pozemky

Jak je výše uvedeno, osobám oprávněným vzniká nárok za nevydané pozemky na základě rozhodnutí pozemkového úřadu, Ústředního pozemkového úřadu nebo popř. příslušného fondu. Rozhodnutím tohoto charakteru přechází vypořádání restitučního nároku zcela do působnosti Pozemkového fondu ČR. Vypořádání předmětného druhu restitučního nároku je možno řešit dvěma způsoby:

- finančním, resp. peněžitým vypořádáním;
- převodem náhradních pozemků na základě veřejných nabídek.

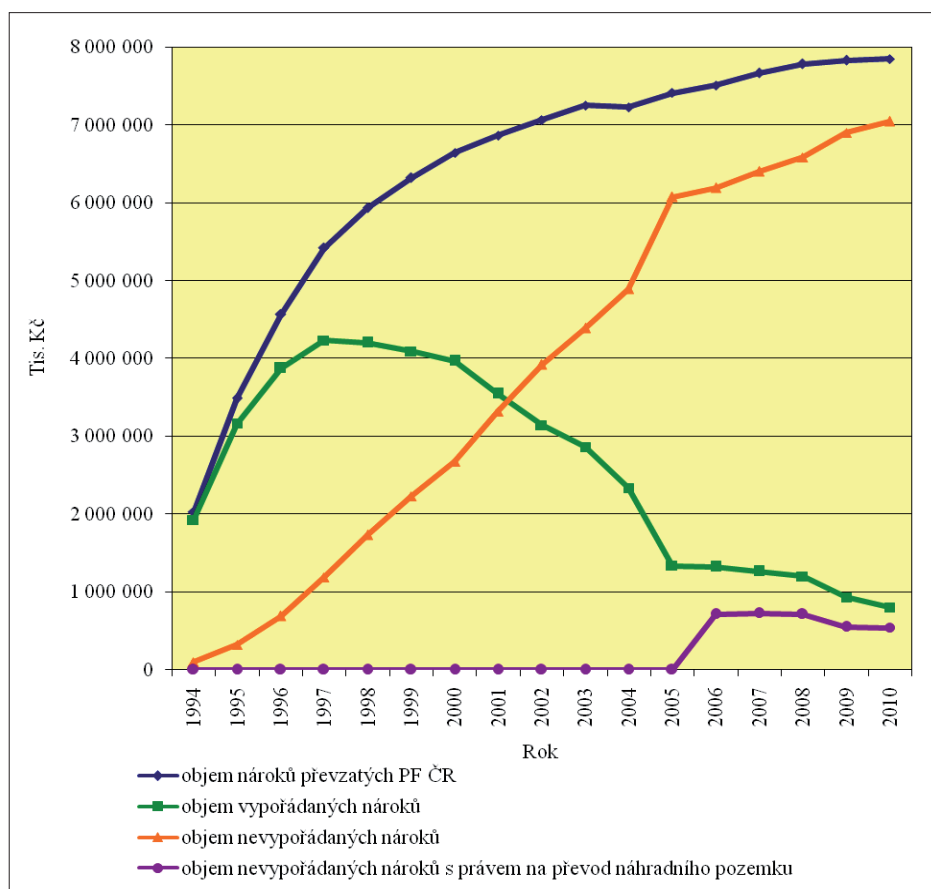
K druhé variantě se dodává, že v této podobě, tzn. v podobě veřejné nabídky, jsou restituční nároky vypořádávány od roku 1998 na základě v té době nově vzniklé metodiky, která poměrně velmi přesně upravuje právní úpravu v zákoně č. 229/1991 Sb., jež se vyznačovala velmi významným stupněm volnosti rozhodování a možnosti postupu.

Od roku 1991 do roku 1998 byly náhradní pozemky převáděny víceméně na základě dohody mezi osobou oprávněnou a úředníky PF ČR s tím, že osoby oprávněné ve většině případů předkládaly žádost na konkrétní pozemek či nemovitost, kterým chtěly vyřešit plnění svého restitučního nároku.

Zde je nutno dodat, že tato dvě období nejsou z právního hlediska srovnatelná, protože osoby oprávněné, jejichž restituční nároky byly vypořádány v časovém intervalu 1991 až 1998, byly výrazně zvýhodněné oproti osobám oprávněným od roku 1999. Od uvedeného data osoby oprávněné musí paradoxně absolvovat licitaci ve veřejné nabídce vzájemně mezi sebou, takže za hodnotu svého restitučního nároku v mnohých případech získají díky licitaci pozemek o nižší hodnotě, než je ve skutečnosti výše restitučního nároku.

Následující graf 5.43 poskytuje celkový přehled o vypořádání nároků oprávněných osob za nevydané pozemky.

Graf 5.43 Přehled celkového vypořádání nároků oprávněných osob za nevydané pozemky

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

Z vývojových trendů je patrný téměř plynulý vzestup objemu převzatých nároků Pozemkovým fondem ČR, kdy v počátečním období od roku 1991 do roku 2000 byl trend progresivnější a od roku 2000 do roku 2010 růst pokračuje mírným (avšak poměrně plynulým) způsobem nadále. Velmi zajímavý vývoj je možno vysledovat v parametru „objem nevypořádaných nároků s právem na převod náhradního pozemku“, kdy v roce 2005 vcelku razantně vzrostl objem těchto nevypořádaných nároků, což bylo způsobeno ukončením lhůty pro podávání restitučních nároků. Je patrné, že v tomto období nebylo možné tyto nároky administrativně zůřadovat. To potvrzuje objem vypořádaných nároků, které v roce 2005 zaznamenaly výjimečné zvýšení v jinak relativně lineárním vývoji.

Vypořádání nároků náhradním naturálním plněním – převodem pozemků

Ve sledovaném období od roku 1991 do roku 2010 osoby oprávněné získaly náhradním naturálním plněním, tedy převodem pozemků, pozemky o celkové výměře 64 839,91 ha v hodnotě cca 3,9 mld. Kč. Charakteristiku vývoje vypořádání nároků náhradním naturálním plněním znázorňují obě části grafu 5.46, který se skládá z části znázorňující rozlohu pozemků vydaných na náhradní naturální plnění a z části, ve které je hodnota těchto pozemků v korunách. Z vývojových trendů je patrné, že počáteční období od roku 1991 do roku 1999 nemělo příliš příznivý vývoj, což je patrné na rozloze převedených pozemků. Dokonce je možno zaznamenat na první pohled nelogický vývoj, kdy v roce 1999 nastal poměrně výrazný pokles v množství a rozloze převedených náhradních pozemků. Tento negativní trend byl způsoben několika legislativními novelami a zavedením nových metodických pokynů v roce 1998. První legislativní změnou bylo schválení zákona č. 95/1999 Sb. o prodeji státní zemědělské půdy. Schválením dané právní normy vznikly konflikty mezi ostatními právními normami upravujícími restituční proces. Z tohoto důvodu došlo k výraznému zpomalení ve vydávání náhradních pozemků do doby, než byly zpracovány výše zmíněné nové metodické pokyny. Další novela, která způsobila komplikace ve vypořádávání nároků oprávněných osob, byla novelizace zákona č. 229/1991 Sb. a zákon, který v roce 2000 vymezil nové oprávněné osoby a tím významným způsobem zkomplikoval zařazování pozemků vhodných pro náhradní naturální plnění ve veřejných nabídkách. Harmonizace všech dotčených právních norem trvala ve své podstatě celý rok 1999, přičemž určitý bod zlomu zaznamenáváme v průběhu roku 2000, kdy se trend velmi příznivě změnil. Je patrné, že největší vliv na objem vypořádaných nároků náhradním naturálním plněním mělo ukončení lhůty pro podávání restitučních nároků v roce 2005, což je patrné z nejdynamičtějšího vývoje od roku 2003 do roku 2005 včetně. Následuje dramatický pokles v roce 2006. Od tohoto roku do roku 2010 probíhá velmi stabilní vypořádání zbývajících restitučních nároků náhradním naturálním plněním.

Ukončení lhůty v roce 2005 zásadním způsobem rovněž ovlivnilo postupování restitučních nároků od osob oprávněných postupníky, kteří byli mediálně nazýváni jako „spekulativní překupníci“ s restitučními nároky a následně pozemky.

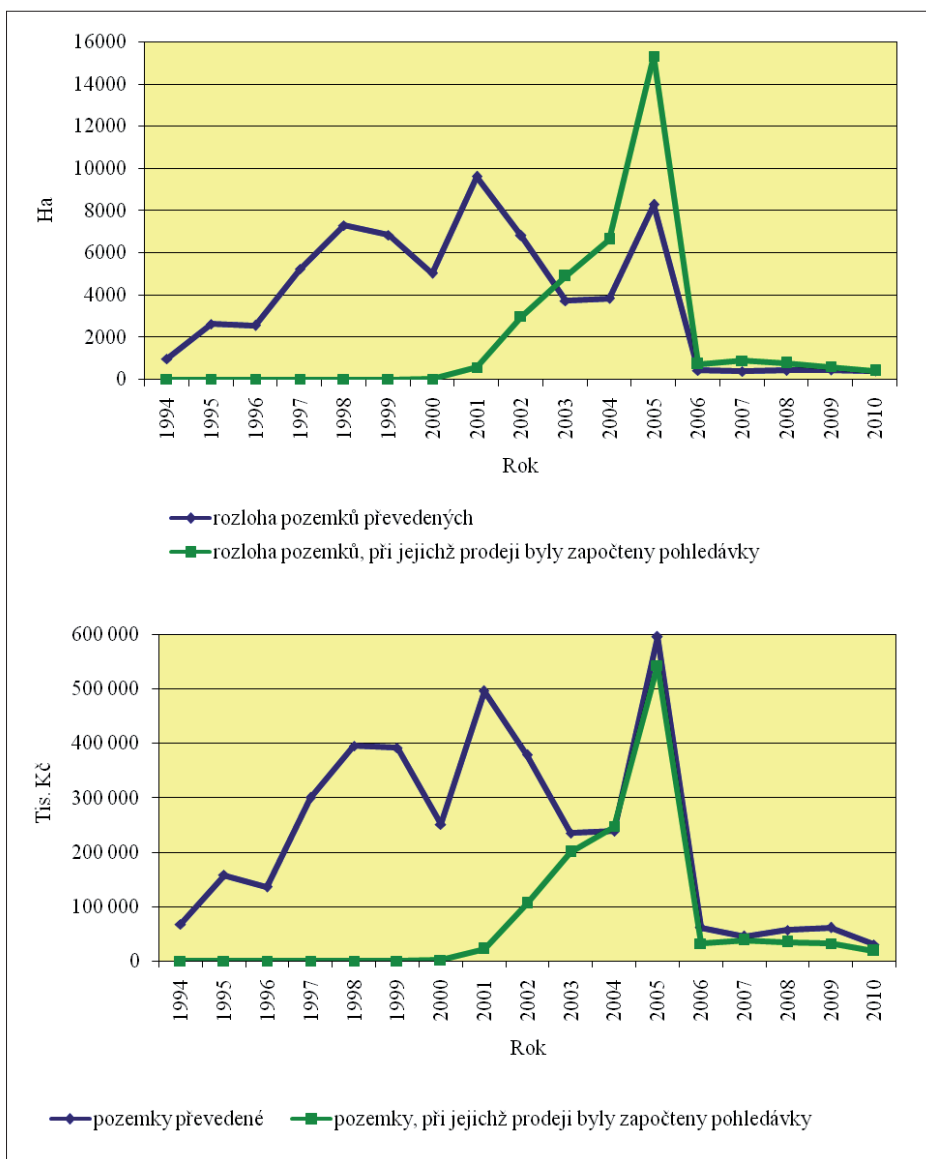
V roce 2005 někteří členové prezidia PF ČR prosadili uplatnění tzv. „mimořádného režimu“ při převodu náhradních pozemků. Tento mimořádný režim spočíval v tom, že byly přednostně plněny restituční nároky oprávněných osob či postupníků, kteří podali žalobu na vydání konkrétních pozemků ještě před tím, než tyto konkrétní pozemky byly zařazeny do veřejné nabídky pro oprávněné osoby. Zcela logicky byly předmětem žalobních návrhů na vydání nejlukrativnějších pozemků, které měl PF ČR k dispozici, ve výměře více než 600 ha.

Mimořádný režim měl „jepičí život“ vzhledem k tomu, že prezidium PF ČR jej schválilo dne 7. června 2005 a ukončen byl 7. července 2005. Po ukončení mimořádného režimu následovala nejdramatičtější personální výměna v orgánech státní správy, kterou je možno dohledat. Byla vyměněna většina členů prezidia i výkonného výboru PF ČR a následně odvolán ministr zemědělství. PF ČR podal žaloby na zneplatnění výše uvedených převodů a zároveň celou záležitost přebraly orgány činné v trestním řízení.

Přestože všechny pozemky vydané v mimořádném režimu byly převedeny stejným způsobem i byl použit jednotný vzor smluv o převodu, došlo ke zcela zarážející a překvapivé situaci, protože zcela totožnou věc projednaly různé soudy různým způsobem. Rozhodnutím některých soudů tak bylo zneplatnění některých smluv o převodu a naopak rozhodnutí některých soudů konstatovala, že převodní smlouvy jsou včetně převodu vlastnického práva v souladu s platným právem. Jedná se o bezprecedentní rozhodování soudů v ČR, kde je velký prostor pro analyzování důvodů diametrálně odlišného rozhodování soudů o zcela totožné věci.

Na tuto situaci zareagoval Ústavní soud, který přijmul rozporuplný ústavní nálezh s tím, že od 1. 1. 2006 mají na naturální náhradní plnění nárok pouze původní osoby oprávněné nebo jejich dědicové, kdežto postupníci, kteří získali restituční nároky smlouvou o postoupení, měli od toho data již možnost vypořádat takto získaný restituční nárok pouze finančním (resp. peněžním) plněním. Nutno dodat, že tržní cena v roce 2005 za restituční nároky byla několikanásobně vyšší než regulérní hodnota restitučního nároku, kterou mohla osoba oprávněná získat při finančním (resp. peněžitém) vypořádání.

Graf 5.44 Vývoj vypořádání nároků náhradním naturálním plněním – převodem pozemků

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

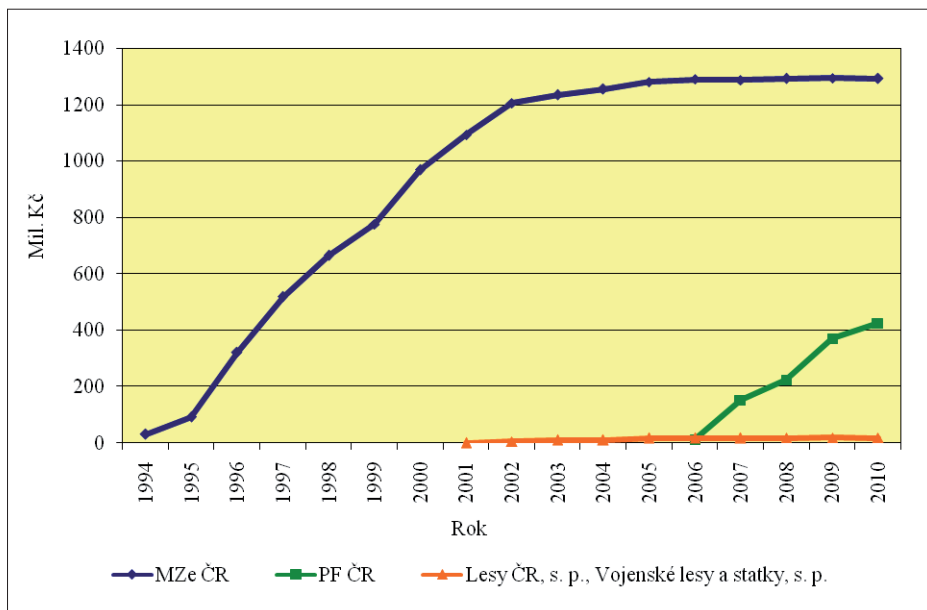
Vypořádání nároků náhradním finančním plněním – finanční a peněžité náhrady a převody na podniky lesů

Graf 5.45 charakterizuje vývoj vypořádání nároků oprávněných osob za nevydané pozemky náhradním finančním (resp. peněžním) plněním. S ohledem na právní úpravu byly k tomuto účelu povinnovány tři instituce – Ministerstvo zemědělství ČR, Pozemkový fond ČR a Lesy ČR s. p. a Vojenské lesy a statky s. p.

Od roku 1991 vypořádal PF ČR oprávněné nároky náhradním, tedy finančním (resp. peněžním) plněním v hotovosti do 10 000 Kč a ve formě směnek FNM ČR a MF ČR. V roce 2006 byla ze zákona převedena povinnost poskytovat peněžitou náhradu za nevydané pozemky do kompetence PF ČR. Od tohoto data PF ČR vypořádává nároky oprávněných osob finančním plněním – peněžitou náhradou, vyplacením hotovosti, zápočtem náhrady při privatizaci, zápočtem náhrady na úhradu kupní ceny nemovitosti, zápočtem náhrady na úhradu nájemného, popřípadě na úhradu dluhů vůči PF ČR. Nároky oprávněných osob za nevydané lesní pozemky převádí PF ČR od 2. září 2001 na podnik Lesy ČR, s.p. a od 2. září 2003 na podnik Vojenské lesy a statky, s. p.⁴⁰⁷ Postupníkům s postoupeným restitučním nárokem, kteří uplatnili svůj nárok ve stanovené lhůtě, musel PF ČR do 3 let vyplatit peněžitou náhradu. Pozemkový fond zasílal postupníkům k podepsání dohodu o peněžité náhradě, na jejímž základě následně poskytoval peněžitou náhradu složenkou nebo převodem na účet. Mnoho postupníků však nesouhlasilo s výší nabízené peněžní náhrady, proto rozporovali její výši a nebyli ochotni uzavřít dohodu o peněžité náhradě.

Z níže uvedeného grafu 5.45 je patrné, že Ministerstvo zemědělství ČR od roku 1991 do roku 2006 vypořádalo ve formě peněžité náhrady oprávněné nároky v objemu cca 1,3 mld. Kč. Od roku 2006 do roku 2010 vypořádalo MZe oprávněné nároky ve výši cca 135 mil. Kč. Dále je z grafu čitelné, že PF ČR vznikla povinnost peněžitých náhrad v roce 2006. V období let 2006 až 2010 PF ČR vypořádal ve formě peněžité náhrady oprávněné nároky v objemu cca 426 mil. Kč. Lesy ČR, s. p. a Vojenské lesy a statky, s. p. vynaložily v období let 2001 až 2010 za nevydané lesní pozemky cca 18,3 mil. Kč.

407 VZ PF ČR (1994–2010)

Graf 5.45 Vývoj objemu vypořádání nároků finančním, resp. peněžním plněním

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

Z výstupů analýzy restitučního procesu zemědělského a lesního majetku vyplývá, že i přes některé problémy související s dodatečným koncipováním a plněním databází zejména v elektronické podobě je možno konstatovat, že tento restituční proces je jednoznačně administrativně nejnáročnější ze všech restitučních procesů, právně nejkomplikovanější, avšak paradoxně je zcela pod kontrolou státu. Je tedy možno jej jednoznačně vyhodnotit jako nejkvalitnější ze všech restitučních procesů s tím, že ostatní restituční procesy neunesou byť jen sebemenší míru srovnání.

Kdyby stát v ostatních restitučních režimech postupoval se stejnou právní důsledností, se stejnou kontrolou dokladů a oprávněnosti nároků, je zřejmé, že by značný objem majetku vůbec vydán nebyl, protože by nebyly shledány uplatněné nároky kvazirestituentů jako oprávněné.

Je s podivem, že je v současné době zřejmé, že právní režim restitucí zemědělského a lesního majetku je z právního i procesního hlediska nejpropracovanější. V době, kdy byla dokončována tato publikace, byl finalizován schvalovací proces zákona o církevních restitucích, a nejenže nebyly veškeré zkušenosti využity, ale naopak byly odmítnuty základní principy z tohoto právního režimu, které státu umožňují spravedlivě kontrolovat a řídit celý proces.

5.4.2.2 „Církevní restituce“

Absolutně nejproblematictější právním režimem v rámci procesu změn vlastnických práv jsou tzv. církevní restituce. Vzhledem k tomu, že neexistuje příliš mnoho informací o historii a vývoji této problematiky, není možné se v ní zorientovat bez exkurze do celého vývoje od samého počátku.

S ohledem na výše uvedené je nutná retrospektiva do feudálního majetkového práva pozdního středověku a ranného novověku, a to vzhledem k tomu, že v tomto období byla právní úprava vlastnického práva v porovnání s dnešní právní úpravou velmi složitá. Ve výše zmíněném období právní úprava umožňovala, aby určitá osoba „darovala“ do trvalého užívání majetek osobě jiné. Nový „kvazivlastník“ nemohl s tímto majetkem libovolně nakládat bez souhlasu osoby, která mu jej darovala, protože „vlastnictví“ bylo omezeno nemožností prodeje a bezúplatného převodu tohoto majetku na nového nabyvatele. Tento kvazivlastník nesměl předmětný majetek zatížit žádným závazkem, který by ve svém důsledku mohl způsobit uplatnění zástavy příslušného věřitele. Kvazivlastník byl povinen předmětný majetek užívat pouze k účelu, pro který mu jej dárce daroval. Dárce měl rovněž právo jakési supervize nad užíváním a nakládáním s předmětem daru.

Z historických pramenů z této doby vyplývá, že tehdy získávala majetek pouze katolická církev s tím, že majetek ostatních církví tímto způsobem získaný nebyl co do hodnoty i počtu nijak významný. Je velmi složitou právní otázkou, zda příslušným církevním subjektům vůbec vlastnické právo ve srovnání s dnešní filozofií vlastnického práva vzniklo.

Jinou kategorií byl majetek, který církevní subjekty nabývaly nebo směňovaly samy. Ve srovnání s majetkem, který byl darován se tato forma nabytí vlastnického práva jeví jako jasnější, ovšem je zde nutno vzít v potaz právo církevní neboli kanonické, které stanovuje církevní majetek jako celek a církevní subjekty, resp. instituce, charakterizuje pouze jen jako jeho správce, kteří mají různou šíři dispozičního práva. Výše uvedená nešťastná právní úprava způsobila velmi rozsáhlou a dlouhodobou diskuzi o tom, kdo ve skutečnosti má vlastnické právo k majetku, který církve užívají. V zemích českých až do roku 1918 byl tento majetek kvalifikován jako „**vlastnictví královské komory**“, což je ve své podstatě majetek státu, který s ním prostřednictvím svého panovníka mohl nakládat dle své libovůle. Bylo by možno uvádět i historické příklady.

Je obdivuhodné, že je možné aplikovat teorii regulace a dohledu (zejména dohledu) již na éru vlády Josefa II. (1780–1790). V rámci právní reformy, kterou výše uvedený panovník schválil, byla zavedena velmi důsledná supervize nad nakládáním s církevním majetkem tak, aby bylo vyloučeno jeho znehodnocení, popř. protiprávní převedení na jiné subjekty. Platná právní úprava po roce 1918 plně akceptovala právní úpravu důsledné supervize, kterou zavedl Josef II.

Druhým významným zlomem v právní úpravě, která se dotýkala církevního majetku, byly majetkové reformy z roku 1919, při kterých stát v rámci záboru majetku nad 150 ha orné půdy či 250 ha jakékoli půdy odejmul církvím významnou rozlohu. V rámci tohoto záboru se církvím podařilo prosadit velmi měkkou aplikaci tohoto zákona, protože příslušní úředníci neposuzovali církve jako jeden subjekt, ale posuzovali jednotlivé církevní funkční celky (farnosti, statky apod.) jako samostatné subjekty. Tímto způsobem bylo církvím odejmuto výrazně méně majetku, než byla pravděpodobná vůle zákonodárce. Církevní majetek měl být následně rozdělen mezi nové vlastníky půdy. Tento problém se zcela nepodařilo vyřešit v průběhu celé první republiky, a proto byl v roce 1947 schválen zákon o revizi pozemkové reformy. Tato právní úprava napravovala nedostatečnou realizaci první pozemkové reformy a navíc byla výrazně tvrdší, protože 150 a 200 ha bylo možno snížit na pouze 50 ha. V březnu 1948 byla schválena nová pozemková reforma, která neumožňovala vlastnictví tomu, kdo tuto půdu neobdělával, což ve svém důsledku vedlo k tomu, že církvím byl zabrán veškerý majetek.

V říjnu 1948 byly schváleny dva zákony, které upravovaly zabezpečení církví a náboženských společností státem a zřízení Státního úřadu církevního. Filozofie těchto zákonů spočívala v tom, že stát bude financovat ze státního rozpočtu duchovní jako náhradu za výnosy, které církve získávaly podnikáním na odejmutém majetku. Zároveň tyto zákony upravovaly ještě přísnější supervizi státu nad činností církví.

V lednu 1990 byla schválena novela zákona, která zrušila supervizi státu nad církvemi, avšak financování zaměstnanců církví bylo nadále řešeno ze státního rozpočtu. V letech 1990 a 1991 byl do všech transformačních zákonů implantován tzv. blokační paragraf, který státu neumožňoval s majetkem, který byl dříve v užívání církví, jakýmkoli způsobem nakládat. Tato blokace trvá až do současné doby, což způsobuje nemalé komplikace při správě tohoto majetku, o výši transformačních nákladů státu ani nemluvě.

V roce 1990 byl ještě federálním shromážděním schválen zákon o úpravě některých vztahů řeholních řádů a kongregací a arcibiskupství olomouckého. Tímto zákonem bylo vydáno výčetovým způsobem 57 objektů. Druhý zákon byl schválen v roce 1991 a v podstatě byl novelou předchozího zákona, přičemž původní výčet byl rožšířen na 170 objektů. Jednalo se o funkční celky, tzn. areály tvořící budovy a související pozemky. V roce 1996 byla realizována další tranže vydání církevního majetku, ovšem nikoliv na základě zákona, ale pouze na základě usnesení vlády, které upravovalo podmínky a charakteristiku majetku, který měl být předmětem žádosti o vydání. V tomto případě se jednalo o majetek, který byl určen k účelům duchovním, pastoračním, školským a sociálním. Žádosti církví obsahovaly 1 887 objektů, avšak značná část byla požadována v rozporu s příslušným usnesením vlády. Důsledkem tohoto nesouladu bylo rozdělení seznamu do pěti samostatných seznamů, z nichž jeden obsahoval 710 objektů,

kteřé byly shledány jako způsobilé k projednání o vydání. Po prověření bylo zjištěno, že vydatelných je cca 100 objektů. V roce 1998 vláda přijala nové usnesení, ve kterém konstatovala, že vydávání církevního majetku bude nadále možné pouze a jenom na základě platného zákona.

V roce 1999 si Ministerstvo kultury ČR vyžádalo od příslušných církví přesně specifikované seznamy majetku, které žádají vydat. Tento požadavek se ve většině případů stal nesplnitelným, protože oslovené subjekty nebyly schopny doložit podklady, které by dokazovaly „dřívější vlastnictví či držbu“. Tato situace se vyhrotila, protože někteří vyjednavací za církve vyslovili zásadní nesouhlas s tímto standardním postupem u všech ostatních osob ve všech právních režimech v té době platných. Požadovali, aby byl schválen pouze restituční zákon ve velmi obecné podobě, který po církvích nebude požadovat řádné dokladování svých nároků tak, jako tomu bylo u všech ostatních restituentů. Tento spor trval až do roku 2001, kdy církve ustoupily z požadavku, který je zvýhodňoval oproti ostatním oprávněným osobám a přistoupily na požadavek státu, že majetek bude vydáván opět výčtovým způsobem. Následovala další výzva Ministerstva kultury ČR, aby k přesnému výčtu požadovaného majetku byly předloženy příslušné dokumenty prokazující oprávněnost předkládaných nároků. Historie se znovu opakovala, protože předložené materiály nebyly v takové podobě, ve které by byly použitelné jako podklad pro schválení výčtového zákona. Tím bylo zakončeno období neúspěšných pokusů v období sociálně-demokratické vlády mezi lety 1998–2002.

V časovém inntervalu let 2003 až 2005 byly zpracovávány tři návrhy týkající se církevních restitucí:

- návrh výčtového zákona;
- návrh obecného restitučního zákona;
- návrh tzv. restituční tečky.

Na návrhu výčtového zákona se podílelo Ministerstvo kultury ČR, které požádalo o spolupráci Ministerstvo zemědělství ČR a Český úřad zeměměřičský a katastrální. Výsledkem této snahy bylo zjištění, že výčet majetku je tak rozsáhlý, že pravděpodobnost chyb a nepřesností v budoucím zákoně je velmi vysoká. To bylo ve své podstatě důvodem k ukončení prací na této variantě.

V roce 2005 církve iniciovaly nové jednání a předložily „zcela revoluční“ návrh, který spočíval v odmítnutí naturálního plnění restitucí s tím, že od státu požadovaly pouze plnění finanční.

Ministerstvo kultury ČR na tento návrh církví zareagovalo zpracováním návrhu zákona, kde měla být využita restituční tečka, avšak církvím měla být vyplácena renta ve výši 1 mld. korun ročně po dobu 50 let. V každém roce se tato částka měla navyšovat o inflaci vyplývající z nezaplacené částky k předmětnému datu.

V roce 2007 byl vytvořen další návrh zákona, který kombinoval naturální a finanční plnění. Církve svůj nárok stanovily na 134,90 mld. Kč, z čehož 56,60 mld. Kč měla být hodnota naturálního plnění a 83 mld. Kč mělo být plnění finanční. K přípravě tohoto zákona byla jmenovaná tzv. „dočasná poslanecká komise“, která si přizvala ke zpracování odborného materiálu renovovanou auditorskou společností Ernst & Young. Komise následně tento návrh (resp. jeho předložení) neodsouhlasila s tím, že je pro stát nevýhodný, zejména proto, že zvýhodňoval církve oproti ostatním oprávněným osobám. Poslední pokus vyřešit tuto problematiku je datován na rok 2011, kdy byl opět předložen návrh na církevní restituce. Zpracovatelé, a zejména církve, poučení předchozími projednáváním a nezdůvodnitelným zvýhodňováním církví oproti ostatním restituentům změnily název tohoto procesu na majetkové vyrovnání s tím, že se o žádný restituční proces nejedná. Proto není možné dle jejich názoru srovnávat tento proces s ostatními restitučními režimy.

V návrhu zákona je obsažena níže uvedená struktura restitučního nároku.

Tab. 5.5 Hodnota církevních nároků

Druh	Výměra (ha)	Cena za m ² (Kč)	Součin (mld. Kč)
Lesní půda	181 326,00	27,74	50,30
Zemědělská půda	72 202,00	44,48	32,12
Vodní plochy	3 611,00	20,00	0,72
Zastavěné plochy	600,00	1 106,78	6,64
Ostatní plochy	3 894,00	30,00	1,17
Budovy	324,00	13 519,00	43,80
Součet celkem			134,75

Zdroj: Vládní návrh zákona (2011), vlastní úprava

Tab. 5.6 Struktura nárokováných pozemků

Typ	Výměra (ha)
Zemědělská půda (PF ČR)	32 760,00
Lesní půda (PF ČR)	37,00
Lesní půda (LČR s. p.)	151 777,00
Vodní plocha (PF ČR)	709,00
Ostatní plocha (PF ČR)	1 995,00
Druh neurčen (PF ČR)	12 784,00
Zastavěné plochy (LČR s. p.)	33,70

Zdroj: Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona (2011), vlastní úprava

Všechny předložené návrhy obsahují stejné problémy v oblasti právní, morální, ve výčtu nemovitostí i problémy finanční.

Problémy právního charakteru:⁴⁰⁸

- Z právního hlediska se nejedná o restituční proces, který je ve své podstatě obnovením předchozího stavu k určitému datu.

Pan profesor Pavlíček, specialista na ústavní právo, uvádí: „*Pokud by cílem tohoto opatření mělo být obnovení (částečné nebo úplné) stavu před únorem 1948, musel by se majetek užívaný katolickou církví stát znovu majetkem veřejným a také k veřejným účelům používaným a stát by hospodaření s ním musel kontrolovat, jak tomu bylo v době monarchie i republiky, tedy do 25. února 1948.*

Nejde o odstranění krivd způsobených dřívějším režimem. Katolická církev má také získat majetek nebo náhradu za něj, který jí nepatřil v době první republiky a ani před zahájením první pozemkové reformy. Nejde o opatření odpovídající standardům a historickému vývoji v Evropě. Navrhovatelé to ostatně připouštějí, když tvrdí, že je to plně věcí českého práva, nikoli práva evropského.“⁴⁰⁹

- Nepřesné vymezení rozsahu a výčtu majetku

„Předkladatelé tvrdí, že nemohou přesně určit rozsah majetku, který se má vydávat. Nehodlají to však před přijetím zákona učinit, ani nic měnit na vyplácených částkách určených těmto náboženským sdružením. Touto skutečností neovlivnitelný rozsah údajně nahrazovaného majetku katolické církve je značně vyšší, než uváděl arcibiskup Beran v roce 1948 v souvislosti s revizí první pozemkové reformy. Tehdy se také uskutečňoval soupis majetku za účasti církve.“⁴¹⁰

- Finanční plnění státu vs. odluka církví od státu

„Prohlašovaným cílem těchto majetkových opatření je budoucí odluka církví od státu. Neexistuje však žádný doklad o tom, že by mezi tímto darem a odlukou byl nějaký vztah a že takového cíle bude dosaženo. Po dobu 17 let bude stát pokračovat v platbách pro potřeby církví jako dosud a zároveň po dobu 30 let budou získávat další „finanční náhrady“, které jen u římskokatolické církve činí mimo inflační doložky a dalších částek 47,2 mld. Kč a dále blíže neurčené množství nemovitostí. Pro takový zásah do tradičního státního nebo veřejného majetku není žádný ústavní základ.

Smlouvy mají být nevypověditelné a ani parlament zvolený v budoucích volbách jako představitel suverénní vůle lidu nemá mít právo na takových závazcích nic měnit.“⁴¹¹

408 Pavlíček, V. (2012) Právo, 6. 6. 2012, str. 14

409 Pavlíček, V. (2012), Právo, 18. 4. 2012, str. 12.

410 Pavlíček, V. (2012), Právo, 18. 4. 2012, str. 12.

411 Pavlíček, V. (2012), Právo, 18. 4. 2012, str. 12.

- Osvobození církví od daní vyplývající z budoucího prodeje nemovitostí.
- „Prolomení“ rozhodného data, tj. 25. 2. 1948, což ostatní restituční zákony zcela exaktně respektovaly.

Prolomením této hranice by vzniklo riziko rovnající se takřka jistotě, že by subjekty, které jsou vyloučeny z restitučních procesů na základě tzv. dekretů prezidenta republiky (Edvarda Beneše) měly významně lepší právní pozici v nových soudních sporech o majetky, které jim dle současného platného práva ČR nemůže být vydáno.

- Stanovení výše finančního plnění.

Algoritmus výpočtu je zcela odlišný od algoritmu finančního plnění u běžných oprávněných osob v ostatních právních režimech. Předkladatelé nejsou schopni prokázat racionálnost a důvodnost algoritmu jejich výpočtu. Skutečností zůstává, že tento výpočet církve oproti běžným osobám oprávněným značným způsobem zvýhodňuje.

- Povinnosti církví jako oprávněných osob při dokládání oprávněnosti předkládaného restitučního nároku.
- Právní nástupnictví některých zaniklých církví, sdružení či jiných subjektů se subjekty, které jejich jménem v současné době vznášejí svůj restituční nárok.

Právně korektním vůči státu, vůči všem oprávněným osobám ve všech právních režimech, ale i vůči církvím by bylo zvolení postupu již ověřeného v režimu zemědělských a lesních restitucí. Proti tomuto postupu by nemohl nikdo namítat žádné zásadní připomínky vzhledem k tomu, že tento režim a s ním související procesy jsou tzv. „právně zaužívané“ více než 20 let.

5.4.2.3 „Restituce židovského majetku“ podle zákona č. 212/2000 Sb.

Zákon č. 212/2000 Sb. o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem se svou základní filozofií zcela liší od ostatních zbývajících čtyř právních úprav, které řešily majetkové křivdy v tzv. rozhodném období, tj. od 25. 2. 1948 do data platnosti a účinnosti té které právní normy. Tyto právní normy řešily oprávněné nároky pouze fyzických osob, kdežto tento zákon řeší majetkové křivdy (vydání nemovitého majetku) osob právnických, přesněji řečeno obcí, nadací a spolků, kterým byl odejmut majetek v důsledku převodů nebo přechodů vlastnického práva na stát. Dále tato právní norma řeší vydání věcí movitých, které jsou rovněž na jmenovitém seznamu přílohy zákona, osobám fyzickým. Dalším anachronismem je datum rozhodného období dle této právní normy, které je od 29. 9. 1938 do 8. 5. 1945. Tato právní norma řeší nápravu

majetkových křivd tzv. výčtovým způsobem, tzn. že nedílnou přílohou tohoto zákona je výčet majetku jak nemovitého, tak movitého.

5.4.2.4 „Restituce majetku obcí“ podle zákona č. 172/1991 Sb.

Restituční proces majetku, který obce vlastnily k datu 31. prosince 1949, byl řešen zcela odlišnou formou, než byly řešeny všechny ostatní restituční režimy. Na rozdíl od ostatních restitučních procesů, kde byly vymezeny povinnosti osoby povinné i oprávněné a oprávněnost restitučního nároku posuzovala osoba oprávněná nebo instituce k tomuto účelu zřízená (např. Ústřední pozemkový úřad a pozemkové úřady), se tak v tomto případě jednalo o přechod vymezeného majetku do vlastnictví obcí k datu účinnosti tohoto zákona.

Pro ulehčení se vžil termín „historický majetek obcí“, čímž je vnímán majetek, ke kterému vykonávaly vlastnické právo ke dni 31. 12. 1949 obce, které byly k 1. 1. 1950 jako právnické osoby zrušeny a namísto nich byly k tomuto datu zřízeny „národní výbory“.

Podle příslušných ustanovení tohoto zákona přešly do vlastnictví obcí nezastavěné pozemky v jejich katastrálních územích a také stavby a pozemky tvořící se stavbou jeden funkční celek, u kterých příslušná obec měla prokazatelně vlastnické právo k datu 31. 12. 1949. To znamená, že v tomto případě neexistovala procedura, kdy osoba oprávněná musela doložit své původní vlastnictví a požádat o vydání. Majetek přešel do vlastnictví obcí ze zákona a na této skutečnosti nemohl nikdo již nic změnit. Převod nebyl uskutečněn jen v případě, že obce nedodržely svoji povinnost a do 6 měsíců po nabytí vlastnictví k výše uvedeným nemovitým věcem nepodaly příslušnému katastrálnímu úřadu (k datu účinnosti zákona příslušnému středisku geodézie) návrh na zápis vlastnického práva záznamem.

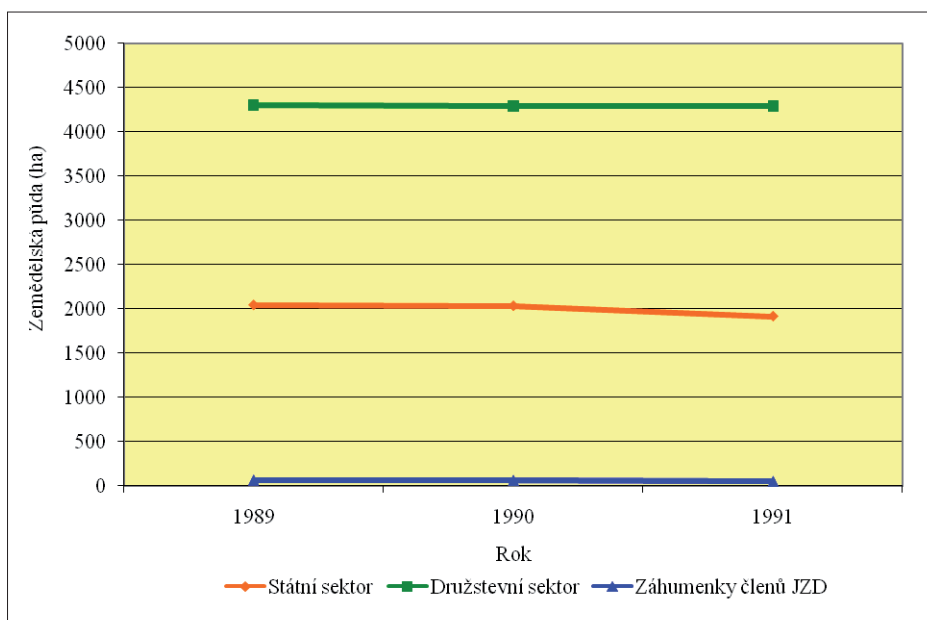
Skutečností je, že zejména u velkých obcí nebyly příslušné útvary obecních úřadů schopny profesionálně takto velký objem majetku administrovat v zákonných lhůtách, takže nepodaly u mnohých nemovitostí příslušný návrh na zápis vlastnického práva, čímž došlo následně k promlčení, popř. vydražení nemovitosti jiným vlastníkem. Nepodání návrhu na vyznačení vlastnického práva obcí dále způsobilo mnoho komplikací v privatizačním procesu, protože nikdo nemohl předpokládat, že po pěti či deseti letech účinnosti tohoto zákona (resp. nesplnění povinností obcí ve vztahu ke katastru nemovitostí) je v katastru nemovitostí vyznačený jiný vlastník, než by dle tohoto zákona měl být. Transformační instituce, likvidátoři státních podniků nebo správci konkurzních podstat tento majetek jakoukoli metodou odstátli, resp. převedli vlastnické právo ve prospěch privátního nabyvatele. Následně, a to ještě i v současné době, kdy obecní úřady dohledávají, zdali mají veškerý

historický majetek převedený do svého vlastnictví, zjišťují, že tento majetek má již jiného vlastníka, popř. se vlastnické právo za uplynulých dvacet let změnilo několikrát. Proto se obecní úřady obracejí na Ministerstvo financí ČR, Pozemkový fond ČR, Ústřední pozemkový úřad a pozemkové úřady a požadují, aby v katastru nemovitostí bylo vyznačeno jejich vlastnické právo. Protože to již v současné době nelze, podávají hromadně mnoho žalob na určení vlastnického práva.

5.4.3 Struktura zemědělské půdy podle sektorů

Následující graf přináší informace ohledně rozdělení zemědělské půdy mezi jednotlivé sektory. Pro období po roce 1989 jsou ve statistických ročenkách dostupné bohužel údaje pouze za roky 1989, 1990 a 1991. Od roku 1992 se přestalo sledovat, který sektor vlastní kolik půdy.

Graf 5.46 Struktura zemědělské půdy dle sektorů v letech 1989–1991

Zdroj: SR ČR (1990–1992), vlastní úprava

Právě z důvodu nedostatku informací ohledně rozdělení půdy mezi jednotlivé sektory, nemá graf relevantní vypovídací hodnotu. Graf vypovídá v podstatě jen o tom, že v letech 1989 až 1991 se neměnilo rozdělení zemědělské půdy mezi jednotlivé sektory, tj. státní sektor, družstevní sektor a záhumenky členů

JZD. Z dat dostupných ve statistických ročenkách vyplývá pouze informace, že nejvíce hektarů zemědělské půdy vlastnil družstevní sektor, přibližně poloviční množství zemědělské půdy patřilo státnímu sektoru a záhumenky členů JZD byly minimální.

5.4.4 Dílčí závěry

Období od roku 1989 až do současnosti je provázeno procesy privatizace a restituce. Oba procesy byly vzájemně propojeny z legislativního i institucionálního hlediska. To ovšem nenahradilo chybějící státní orgán, který by dozíral na průběh procesů.

Privatizace byla nástrojem pro restrukturalizaci podniků, které se ve své dosavadní podobě nebyly schopny přizpůsobit nově vznikající tržní ekonomice. Hlavním úkolem bylo co nejdříve obnovit tradici soukromého podnikání.

Privatizace majetku v resortu zemědělství má z právního hlediska nejširší a nejsložitější spektrum právní úpravy ve srovnání s ostatními resorty. Právní normy vztahující se k privatizaci nejsou plně kompatibilní z důvodu jejich vzniku v různých časových obdobích a také nebyly zformovány tak, aby daly vzniknout komplexnímu právnímu rámci pro tuto problematiku. Nedokonalost právní úpravy je nahrazována složitými a rozsáhlými metodickými pokyny Pozemkového fondu ČR. Složitá právní úprava znevýhodňuje převážné množství běžných zájemců, kteří chtějí nabývat majetek a zároveň na něm provozovat zemědělskou prvovýrobu. Na druhou stranu je výhodná pro movité zájemce, protože ti jsou vybaveni vlastními týmy odborníků, kteří se dlouhodobě zabývají problematikou nabývání zemědělského a lesnického majetku, a tím se nesrovnatelně lépe orientují v nepřehledném právním prostředí. Tito odborníci jsou schopni získat největší objem majetku za co nejnižší ceny, neboť stávající právní systém vytváří vhodné podmínky pro taktizování s výší ceny v jednotlivých právních režimech. Konečným důsledkem je nedosahování skutečně realizovatelných nejvyšších tržních cen pro prodávajícího, tedy pro stát.

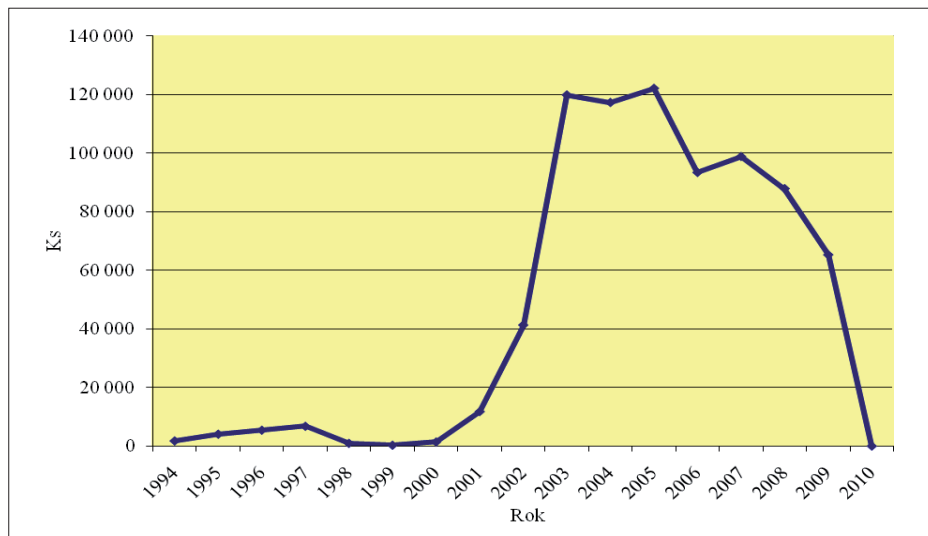
Restituce neboli navrácení majetku znárodněného po únoru 1948 představovalo obnovení soukromého vlastnictví v Československu. V rámci rozhodovací fáze byla většina pozemků měřených dle rozlohy navracena původním vlastníkům. Restituční proces probíhal relativně rychle v situacích, kde pozemkové úřady rozhodly o vrácení pozemků oprávněným osobám. Navrácené zemědělské pozemky byly často součástí velkých půdních celků a přístup k nim nebyl možný, proto se nezbytnou součástí změn vlastnických práv u zemědělské a lesnické půdy staly pozemkové úpravy. Základním posláním jak malých, tak velkých pozemkových úprav bylo zajištění přístupu ke každému pozemku tak, aby bylo umožněno na každé jednotlivé parcele efektivně hospodařit.

V realizační fázi restitučního procesu byly nároky oprávněných osob vypořádávány nejen v naturální, ale i ve finanční podobě. Preferovanou metodou pro vypořádání nároků byl převod pozemků podle zákona o půdě, což bylo doprovázeno obtížnou identifikací pozemků, nemožností ocenit pozemky dle polohy či nebezpečím zvýhodňování některých oprávněných osob před jinými (pozemky nebyly přidělovány podle jejich hodnoty, ale podle rozlohy). Toto bylo vyřešeno veřejnou nabídkou, která je založena na soutěži mezi oprávněnými osobami o nabízené pozemky.

Přestože restituční proces spočíval v principu navrácení majetku v jeho aktuálním stavu, byl průběh restitučního procesu zatížen porovnáváním původního stavu majetku se stavem k datu vydání, administrativní nepřipraveností při identifikaci pozemků, častými legislativními změnami, spekulacemi některých osob a někdy nesystematickým jednáním institucí. I přes tyto procesní složitosti se podařilo do konce roku 2010 vypořádat většinu restitučních nároků. To však neznamená, že by tento proces byl zcela před svým ukončením, protože zbývá ještě mnoho restitučních nároků vyřídit s tím, že se jedná o právně nejsložitější případy, které ještě nejsou rozhodnuty ve správním řízení, a mnoho tisíc je jich v současné době ještě předmětem soudních sporů. Rovněž tak PF ČR stále obtížněji vyhledává a připravuje pro osoby oprávněné vhodné pozemky jako náhradní naturální plnění, a to ze stejného důvodu, protože z počátku privatizačního a restitučního procesu byly zařazovány do prodeje a na náhradní naturální plnění pozemky, u kterých byly jasné nabývací tituly, hranice apod. V současné době je již většina pozemků zatížena nějakými komplikacemi.

Z níže uvedeného grafu 5.47 vyplývá, že v první dekádě změn vlastnických práv byly privatizovány zejména budovy, stavby, technologická zařízení, živý inventář a věci movité. V tomto období počet převodů týkající se zemědělské půdy byl minimální. Zásadní zvrat ve sledovaném trendu nastal v roce 2000, kdy začaly být aplikovány převody dle zákona č. 95/1999 Sb. Velmi progresivní trend pokračoval až do roku 2003 a na této nejvyšší úrovni setrval do roku 2005. Od roku 2006 nastává degresivní vývoj, který je zapříčiněn, jak je výše uvedeno, menšími rozlohami pozemků, větší roztržitostí parcel a různými právními i věcnými komplikacemi, které na těchto pozemcích vázly.

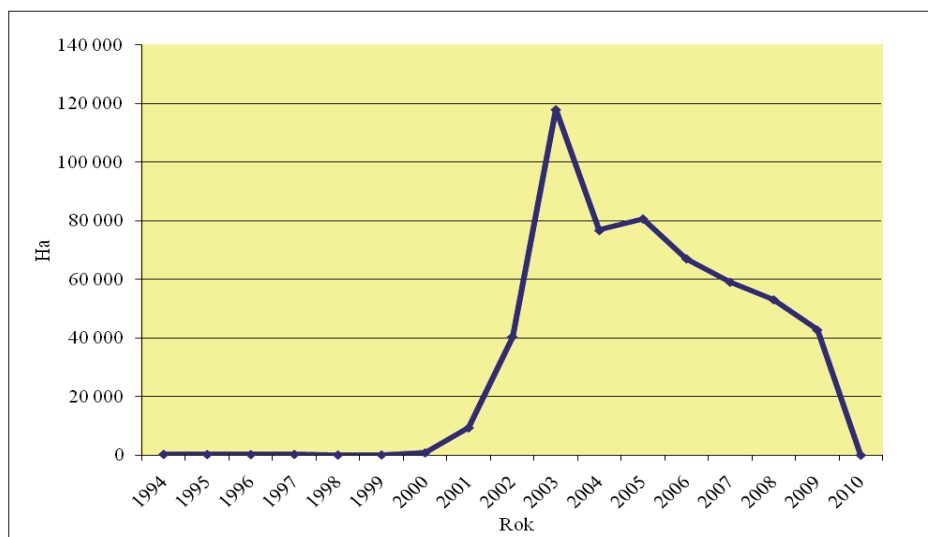
Graf 5.47 Vývoj počtu převodů privatizovaného a restituovaného majetku celkem na PF ČR

Zdroj: PF ČR (1994–2010), vlastní úprava

Z grafu 5.48 vyplývá, že korelace vývoje počtu převodů a vývoje výměry převáděných pozemků je velmi obdobná jak z hlediska první dekády, tak zejména v nejprogresivnějším období 2001 až 2002.

Graf 5.48 Vývoj výměry převáděných pozemků v privatizačním a restitučním procesu celkem na PF ČR

Zdroj: PF ČR (1994–2010), vlastní úprava

Závěrem lze tedy konstatovat, že od počátku změn vlastnických práv k zemědělské a lesní půdě bylo k 31. 12. 2010 realizováno PF ČR celkem 780 tisíc převodů o celkové výměře 550 tisíc ha.

5.4.4.1 Klady privatizačního procesu zemědělského a lesnického majetku

1) Rychlá transformace zemědělské a lesnické prvovýroby

Účinností zákona č. 229/1991 Sb. byl státním podnikům, které hospodařily na zemědělské půdě, odejmut v podstatě veškerý majetek jak movitého, tak nemovitého charakteru, který následně přešel do správy PF ČR. Pozemkový fond ČR tento majetek začal masivně prodávat a zároveň jej v podstatě veškerý pronajal, takže stát k datu účinnosti výše zmíněné právní normy již nemohl vyvíjet podnikatelskou činnost na zemědělském a lesnickém majetku, na který se vztahoval výše uvedený zákon. Toto radikální opatření umožnilo plošně zahájit podnikání v celé republice na zemědělském a lesnickém majetku, protože majetek, který nebyl zprivatizován, byl za poměrně výhodných podmínek pronajatý.

Danou strategii je z národohospodářského hlediska možno vyhodnotit jako velmi prozíravou a efektivní vzhledem k tomu, že podnikatelské subjekty začaly vytvářet zisk na předmětném majetku, který samozřejmě byly povinni zdaňovat a zároveň platit PF ČR sjednané nájemné.

Z výše uvedeného vyplývá, že přes ohromnou složitost zemědělské prvovýroby byla činnost státních podniků ukončena velmi radikálně na rozdíl od všech ostatních resortů, zejména průmyslu, dopravy apod., kde některé státní podniky „hospodařily“ se státním majetkem ještě kolem roku 2000. V likvidovaných státních podnicích tento nepříznivý jev setrvává až do současné doby.

2) Restrukturalizace sociálních skupin občanů na venkově (odejmutím majetkových podstat ze státních podniků)

Výše uvedené radikální opatření, kterým bylo umožněno plošné podnikání zájemcům na pronajatém a zprivatizovaném majetku, samozřejmě zásadním způsobem ovlivnilo a změnilo sociální strukturu obyvatel venkova. Tito nově vzniklí podnikatelé začali vytvářet konkurenční prostředí přežívajícím zemědělským družstvům, která zcela logicky musela zareagovat zásadní změnou v ekonomickém myšlení při řízení těchto družstev.

Změna ve struktuře subjektů, které podnikaly na zemědělském a lesnickém majetku, zcela logicky determinovala změny v sociální struktuře občanů na venkově, zejména jejich myšlenkového směřování jako voličů.

3) Možnost každého občana zúčastnit se privatizačního procesu zemědělského a lesnického majetku, resp. pronajmout si tento majetek do doby jeho transformace

Tento jev je možno označit za velmi liberální a s odstupem času je nutné jej hodnotit velmi kladně, protože faktor rychlosti a dostupnosti zahájení podnikatelské činnosti na tomto majetku byl zcela rozhodující.

4) Ochrana občanů ČR před silným zahraničním kapitálem

Právní úprava neumožňovala zahraničním subjektům nabývat nebo si pronajímat zemědělský a lesnický majetek, čímž docházelo k ochraně zájmů českých podnikatelů před silným zahraničním kapitálem, jehož tlaku by křehké začínající podnikatelské subjekty nebyly schopny v nerovných podmínkách v rámci EU obstát.

5) Zavedení zvýhodněných kupních cen s možností splátkového kalendáře pro podnikatele v zemědělské prvovýrobě

Stát velmi výrazně podpořil podnikatele v zemědělské prvovýrobě v jejich začátcích tím, že v režimu velké privatizace poskytl slevu necelých 50 % z kupní ceny s možností splátkového kalendáře na 20, později na 30 let. Při prodeji státní zemědělské půdy je rovněž možno využít 30letý splátkový kalendář.

6) Možnost využití předkupního práva pro nájemce zemědělského a lesnického majetku

Vzhledem k tomu, že bylo od počátku privatizačního procesu zemědělského a lesnického majetku zřejmé, že tento proces bude velmi zdoluhavý, na rozdíl od privatizačního procesu ostatních resortů, stát umožnil nájemcům, aby po uplynutí pěti, resp. tříleté lhůty byli oprávněni požádat pronajímatele (tj. PF ČR) o uplatnění předkupního práva na majetek, který byl předmětem nájmu. Toto opatření bylo rovněž velkou výhodou pro zemědělce podnikající v zemědělské prvovýrobě, protože několikaletý nájem jim umožnil rozvoj firmy do přiměřených ekonomických parametrů tak, aby se tyto firmy mohly v následujících letech ucházet o koupi pronajatého majetku v době, kdy již disponovaly přiměřenou ekonomickou výkonností, která umožňovala splácet či uhradit kupní cenu za privatizovaný majetek.

5.4.4.2 Zápory privatizačního procesu zemědělského a lesnického majetku

1) Administrativní (resp. účetní a inventarizační) nedostatečnost při převodu majetku ze státních podniků do správy PF ČR

Přestože toto opatření z hlediska rychlosti a šíře zavedení podnikatelské činnosti v oblasti zemědělské prvovýroby je nutno vnímat velmi pozitivně, z hlediska administrace PF ČR tomu bylo zcela opačně. PF ČR neměl řádnou evidenci o tom, jaký majetek ze zákona přešel do jeho správy, což se nepodařilo odstranit až do současnosti. Proto v nynější době neexistuje přesné vyčíslení veškerého majetku, který PF ČR měl ve správě, ať už se jedná o majetek nemovitý, tedy budovy a stavby, pozemky, živý inventář a technologie nebo věci movité.

Nutno poznamenat, že se nejednalo o negativní jev pouze při privatizaci zemědělského a lesnického majetku, ale úvodní inventarizace majetku absentovala ve všech právních režimech, ve kterých stát převáděl majetek na jiné osoby.

2) Legislativně právní nedostatečnost

Dalším záparem byla legislativně právní nedostatečnost, resp. nedokonalost, resp. neprovázanost právních norem, které se v procesu privatizace zemědělského a lesnického majetku vzájemně prolínaly. Tato skutečnost se projevila zejména ve velmi slabé ochraně státu vůči nabyvatelům či nájemcům s nekalými úmysly.

Rovněž tak se právní nedostatečnost projevila v nepřesném vymezení pravomocí a odpovědnosti všech transformačních institucí.

3) Vznik dlužníků

Dalším záporným jevem byl vznik dlužníků, kteří neplnili své závazky vyplývající z kupních, nájemních či jiných smluv. Právní nedostatečnost v této oblasti způsobila významné ztráty na výnosech z privatizace, např. nevrácením některých nezaplacených majetků, nebo snížením hodnoty majetkových podstat, které PF ČR získal zpět na základě nezaplacení kupní ceny a následném zpětvzetí majetku apod.

Vznik dlužníků byl důsledkem právní nedostatečnosti celého právního rámce procesu privatizace, zejména neprovázaností právních norem upravujících privatizační proces s právními normami obecně závaznými.

Vliv na vznik tohoto záporného jevu měla rovněž rychlost privatizačního procesu, která neumožňovala důsledné prověřování bonity nabyvatelů, nájemců či jiných osob. Rovněž nelze přehlédnout ani nedostatečnou právní erudici osob, které administrovaly prodeje, nájmy apod.

4) Zbytečné navyšování transakčních nákladů

V privatizačním procesu zemědělského a lesnického majetku došlo k výraznému, avšak neopodstatněnému navýšení transakčních nákladů z níže uvedených důvodů:

- náklady vynaložené na vymáhání pohledávek po lhůtě splatnosti;
- náklady vynaložené na údržbu a demolice nemovitého majetku;
- náklady vynaložené na správu a opravy majetku zatíženého blokačními ustanoveními, tzv. církevního majetku.

Správa církevního majetku trvá více než 20 let, přičemž do současné doby není jasné, který majetek by měl být předmětem tzv. církevních restitucí. Vzhledem k tomu, že Ministerstvo kultury ČR i církevní instituce od roku 1990 průběžně mění strukturu a rozsah nárokováného majetku, nebylo možno vymezit majetek, který bude předmětem církevních restitucí, a který nikoli. Kdyby toto rozlišení bylo zpracováno na počátku 90. let, stát by nemusel vynakládat obrovský objem transakčních nákladů na správu a opravy veškerého blokováného majetku. Navíc by stát mohl majetek, který by nebyl předmětem církevních restitucí, neprodleně po roce 1990 prodat, z čehož vyplývá, že by výnosy za tento majetek měl již dávno k dispozici na rozdíl od neustále se opakujících vynakládaných transakčních nákladů na správu a opravy.

5.4.4.3 Klady restitučního procesu zemědělského a lesnického majetku

1) Morální aspekt restitučního procesu

Jako největší pozitivum celého restitučního procesu autor považuje morální aspekt, kdy zákonodárce projevil dobrou vůli napravit co největší množství majetkových křivd realizovaných po rozhodném datu, tj. po 25. 2. 1948.

2) Odstátnění, resp. navrácení značného objemu majetku

Restituční proces zemědělského a lesnického majetku je velmi administrativně náročný, jelikož se jedná o extrémně vysoký počet pozemků, kde u každého jednotlivého pozemku je nutné zkoumat nabývací tituly a příslušné nabývací dokumenty až před rozhodné datum, tj. 25. 2. 1948. I přes tuto zkušenost však došlo k navrácení významného objemu majetku, což lze hodnotit kladně.

Z analýzy restitučního procesu vyplynulo, že velmi významný objem státního majetku byl převeden do privátního vlastnictví „poměrně jednoduchými právními procesy“ na rozdíl od procesu privatizačního. Ona zmíněná jednoduchost však měla i své stinné stránky, které jsou uvedeny níže. Jednoduchost tohoto procesu (kromě restitučního procesu zemědělského a lesnického majetku) byla

dána tím, že o vydání majetku osobám oprávněným rozhodovaly toliko managementy státních podniků, které do doby podání žádosti měly právo hospodaření k předmětnému majetku.

3) Restrukturalizace sociálních skupin občanů ČR

Restituční proces determinoval restrukturalizaci sociálních skupin zejména na venkově ČR stejným způsobem, jak je uvedeno v předchozí kapitole týkající se privatizačního procesu.

Jediná odlišnost, kterou bylo možno zaznamenat, spočívala v naprosto bizarních situacích, které vznikaly v okamžiku, kdy politicky angažovaným občanům ve všech možných sociálních skupinách v centrálně plánované ekonomice, jako byli politici, úředníci, dělníci apod., vznikl restituční nárok na vydání majetku, který ve většině případů měli ve vlastnictví jejich předci. Tato bizarnost spočívala v tom, že všeobecně známí funkcionáři či jinak politicky angažovaní lidé chodili žádat o vydání restitučního nároku, což vzbuzovalo všeobecné veselí, protože docházelo k osobnostní transformaci aktivních straníků a funkcionářů centrálně řízené ekonomiky do role aktivních podnikatelů, tedy kapitalistů v pravém slova smyslu.

4) Náprava poměrně značné části majetkových křivd z let minulých

Jak z názvu právních norem upravujících restituční proces vyplývá, jedná se pouze o nápravu **některých majetkových křivd**. Vůli zákonodárce bylo samozřejmě postihnout co nejširší objem majetkových křivd, avšak napravit všechny v případě naturálních restitucí je zcela nemožné.

Některé státy restituční proces koncipovaly naprosto odlišně tím, že všem oprávněným osobám ocenily restituční nárok dle stejného klíče (resp. algoritmu) a všechny restituční nároky vypořádaly finanční náhradou.

Nicméně je možno konstatovat, jak vyplývá z analýzy, že v restitučním procesu zemědělského a lesního majetku bylo vydáno cca 450 000 rozhodnutí a přímo bylo vydáno cca 1 334 000 ha půdy. Dále bylo náhradním naturálním plněním prostřednictvím PF ČR vydáno cca 76 000 ha půdy.

5) Možnost oprávněných osob dokoupit k vydanému majetku majetek vybudovaný či zhodnocený následně po odnětí

Za velký klad restitučního procesu je nutno považovat vůli zákonodárce, který umožnil oprávněným osobám vydání jejich původního majetku s tím, že zhodnocení jak technologií, tak nemovitostí (ve velké četnosti případů byly výrobní areály vybudovány na větší výrobní kapacity) mohly oprávněné osoby od státu odkoupit. Toto téměř všechny oprávněné osoby využily. Tuto pozitivní vůli zákonodárce je nutno chápat jako morální satisfakci za to, že osoby oprávněné nemohly po dobu cca 40 let užívat svůj majetek.

6) Náhradní naturální restituce

Jako významný klad je nutno hodnotit v některých restitučních režimech možnost náhradní naturální restituce. Tato možnost se týká zejména restitučních nároků na zemědělský a lesnický majetek, kde stát vlastnil dostatečný objem majetku, kterým byl schopen náhradní naturální restituce pokrýt. Zde je nutno velmi pozitivně hodnotit též poměrně vysoký stupeň volnosti rozhodování, který právní úprava umožňuje, protože osoby oprávněné, kterým není možné vydat jejich původní zemědělský a lesnický majetek, mohou získat náhradní zemědělský a lesnický majetek v podstatě po celé republice, nikoliv pouze v katastrálním území, ve kterém jim byl majetek původně odňat. Toto přivítali zejména dědicové restitučních nároků, kteří měli trvalé bydliště v jiném katastrálním území, než v kterém byl původně majetek vlastněn jejich rodinou.

7) Náhradní finanční restituce

Institut náhradní finanční restituce je rovněž pozitivní řešení, a to vzhledem k tomu, že zejména některé oprávněné osoby ve vyšším věku měly větší zájem o náhradní finanční plnění než o naturální náhradní restituci.

Tato oblast nebyla zúžena toliko na finanční náhradu ve formě peněz, ale jak je uvedeno v této práci, měly osoby oprávněné možnost využít plnění svého restitučního nároku prostřednictvím cenných papírů, jako byly akcie, směnky apod.

Z uvedeného vyplývá, že variabilita vypořádání restitučních nároků v ČR byla relativně široká.

8) Rychlost restitučního procesu

Rychlost restitučního procesu byla daná ve všech právních režimech, vyjma restitučního procesu zemědělského a lesnického majetku, poměrně značnou přímočarostí právní úpravy. Ve většině právních režimů rozhodoval o vydání majetku management státního podniku a v případě, že shledal, že restituční nárok je oprávněný, zbývalo pouze uzavřít nepříliš složitou dohodu o vydání majetku.

Za zcela nejrychlejší restituční proces je možno považovat navrácení majetku z vlastnictví státu do vlastnictví obcí. To v praxi znamenalo, že o vydání majetku neměl právo nikdo rozhodnout, žádné instituce ani statutární zástupci státních podniků, které měly právo hospodaření k tomuto dotčenému majetku. Vlastnické právo přešlo z vlastnictví státu do vlastnictví obcí k datu účinnosti příslušného zákona.

5.4.4.4 Zápory restitučního procesu zemědělského a lesnického majetku

1) Problematické oceňování restitučních nároků

Oceňování restitučních nároků na zemědělský a lesnický majetek se do současné doby provádí podle vyhlášky z roku 1990. Tato vyhláška v žádném případě nepostihuje aspekty tržní ekonomiky, tzn. že finanční náhrady za restituční nároky jsou ve své podstatě nivelizovány. Měly by být zohledněny tržní aspekty, tzn. je-li oceňován restituční nárok v roce 2012, měla by být brána v potaz jeho současná tržní hodnota včetně faktorů, jako je územní plán, zdali se jedná o pozemek stavební v současné době apod. Tímto oceňováním je většina oprávněných osob krácena na svých právech.

Zde je opět nutno se vrátit k církevním restitucím, kde je jako u jediného zákona zakomponován algoritmus výpočtu tržní hodnoty dotčeného majetku.

2) Nekonzistentnost postupu PF ČR při naturálním plnění náhradní nemovitostí v průběhu celého restitučního procesu

Tato nekonzistentnost spočívá v tom, že PF ČR cca do roku 1998 vydával majetky osobám oprávněným dle svého uvážení, resp. dle požadavků oprávněných osob. Z uvedeného vyplývá, že osoba oprávněná, které nemohl být vydán původní majetek, vznesla požadavek na vydání náhradního naturálního plnění, této osobě bylo vyhověno a byl jí vydán požadovaný majetek. Od roku 1998 PF ČR zavedl nové metodické pokyny, které již takovéto přímé naturální plnění neumožňují. Osoby oprávněné již mohou získat náhradní naturální plnění pouze v nabídce, kterou PF ČR zveřejní, a osoby oprávněné uplatňují svůj restituční nárok licitací navzájem mezi sebou. Jedná se v podstatě o uzavřené výběrové řízení mezi osobami oprávněnými.

Autor toto považuje za nekorektní jednání státu vůči osobám oprávněným s ohledem na rovnost jednotlivých oprávněných osob před zákonem. Osobám oprávněným, u kterých bylo možno restituční nárok vypořádat do roku 1998, bylo umožněno vybírat si předmět přímého náhradního naturálního plnění. Osoba oprávněná při této variantě obdržela stejnou hodnotu naturálního plnění, jako byla výše stanoveného restitučního nároku.

V současné době v nabídkovém řízení osoby oprávněné nemají možnost získat náhradní naturální plnění tak, jak je výše uvedené, v hodnotě 1:1, protože v průběhu licitace navyšují cenu za nabízené naturální plnění, přičemž nejvyšší nabídka vyhrává. Tímto dochází k devalvaci restitučního nároku, takže osoby oprávněné ve skutečnosti neobdrží náhradní plnění ve výši 100 % svého restitučního nároku, ale např. jen 50 nebo i méně procent.

Vezmeme-li v úvahu nespravedlivě oceňované restituční nároky dle právního předpisu z roku 1990 a k tomu ještě způsob licitace, jedná se o zjevnou diskriminaci oprávněných osob v režimu restitučního práva zemědělského a lesnického majetku. V ostatních právních režimech oprávněné osoby diskriminaci vystaveny nebyly.

3) Restituce církevního majetku

V době dokončování této publikace byl návrh zákona o vyrovnání s církvemi zamítnut a vrácen Senátem ČR zpět do Sněmovny ČR. Nutno však konstatovat, že předložený návrh zákona zakládá největší morální, finanční a právní křivdu od roku 1989. Vypořádání restitučních nároků církví je postaveno zcela mimo úroveň nároků, na které měli právo všichni „obyčejní restituenti“. Bude-li tento zákon v předložené podobě schválen, bude na svých právech poškozeno cca půl milionu oprávněných osob, kterým byly restituční nároky již vypořádány dle cenové vyhlášky z roku 1990. Je nutno zdůraznit, že ještě v letošním roce jsou od roku 1990 dle této cenové vyhlášky vypořádávány všechny restituční nároky na rozdíl od návrhu církevních restitucí, kdy finanční náhrada za jeden metr čtvereční nevydané zemědělské půdy je více než desetinasobná oproti plnění, jež dostávají běžné oprávněné osoby.

Jedná se o zásadní nerovnost před zákonem, jelikož církevní oprávněné osoby jsou zvýhodňovány před běžnými oprávněnými osobami. V případě, že výše zmíněný návrh bude schválen, budou s největší pravděpodobností následovat žaloby vůči státu od běžných restituentů, kterým za stejný majetek nebyla přiznána stejná výše náhrady jako církevním institucím.

Z hlediska ekonomických teorií se jedná o učebnicový příklad vládního selhání, ale bohužel i selhání politického, protože schválením tohoto zákona utrpí pravice v ČR obtížně napravitelnou škodu. Rovněž tak z hlediska ekonomických teorií se jedná o učebnicový příklad dobývání renty, kdy úzká zájmová skupina profituje prosazením svého zájmu na úkor zbývajících většiny.

Tak jako je u restitučního procesu jako největší pozitivum zdůrazněn morální aspekt, tak v tomto případě z široké diskuze odborníků občanů lze dovodit, že tento zákon je považován za neetický.

4) Vydávání majetků znehodnocených břemeny v době odnětí

Nezřídka kdy došlo k odnětí majetku, který byl zatížen zástavními právy, úvěry, hypotékami apod., resp. původní vlastník se nacházel v režimu insolvenčního řízení. Při vydávání těchto majetků nebyl na tyto skutečnosti brán zřetel a zcela logicky po tak dlouhé době na těchto majetcích již žádná břemena nevázla, takže původní vlastníci či jejich dědicové dostali vydány majetky, které již výše uvedenými závazky a břemeny nebyly zatíženy.

6. Závěr

Cílem této publikace bylo především zpracování samostatně strukturované analýzy vývoje vlastnictví k půdě a zároveň s tím souvisejících procesů na území České republiky od roku 1918 do současné doby v jednotlivých obdobích determinovaných hospodářsko-právními zřízeními v dané době.

Ze strukturované analýzy prvního období, tedy let 1918 až 1939, vyplynulo, že charakter pozemkové reformy byl vysloveně sociální. Reforma byla velmi dobře zvládnuta z hlediska rychlosti a kvality právního rámce, ale naopak z hlediska procesního, věcného a realizačního ji lze označit dle ekonomických teorií za učebnicový příklad vládního selhání, protože instituce pověřené realizací pozemkové reformy zásadním způsobem ignorovaly vůli zákonodárce i vůli vlády, které jim zcela jednoznačně stanovily, jakým způsobem mají postupovat. Tuto ignoraci vláda ani zákonodárce nebyli schopni žádným způsobem eliminovat, takže původní očekávání v žádném případě nebyla naplněna.

Motivace tehdejší vládní garnitury spočívala zejména v oslabení ekonomického a politického vlivu římskokatolické církve, šlechtických rodů, maďarských a německých vlastníků. Dalším motivačním faktorem byla restrukturalizace portfolia voličů v nově vznikající parlamentní demokracii a tím zároveň vytvoření malého a středního podnikatelského stavu, který měl zajistit stabilizaci nově vzniklého samostatného národního hospodářství.

Z analýzy druhého zkoumaného období, tedy let 1939 až 1945 vyplynulo, že reformy v tomto období neměly v žádném případě sociální charakter, naopak jednalo se o velmi neetické a nehumánní prosazování fašistické zvěle. Bohužel je nutno reformy v tomto období charakterizovat jako velmi precizně, důsledně a dobře realizované, jak z hlediska vytvoření právního rámce, tak z hlediska věcného a realizačního plnění. Fašistický režim ve své důslednosti zavedl velmi precizní evidenci nejen o všech právních a administrativních úkonech, ale také o majetku, který byl obyvatelům na území České republiky protiprávně odjímán.

Motivací fašistického režimu bylo co nejrychlejší získání zemědělských a lesnických pozemků i jiného majetku, který měli ve vlastnictví Židé. Dalším cílem bylo zásadním způsobem rozrušit etnickou jednotu českého národa v nejhustěji zalidněných oblastech protektorátu násilnou implantací německého obyvatelstva. Zcela samozřejmým motivačním faktorem byly vojenské a silové zájmy, protože záměrem německých ozbrojených sil bylo co nejrychleji vytvořit na

území protektorátu vojenské základny a týlové zázemí pro celou nacistickou armádu, což souviselo s budoucím úmyslem další expanze na východ.

Období mezi lety 1945 až 1948 bylo oproti ostatním obdobím extrémně krátké, avšak z hlediska změn vlastnických práv se jedná o jednu z nejvýznamnějších etap v celém zkoumaném období. Z analýzy vyplynulo, že poválečná atmosféra významným způsobem ovlivnila rychlost i kvalitu realizace všech reforem ve srovnání s předválečným obdobím. Počátek poválečného období je možno označit za průřezovou absolutní shodu ve vůli realizovat uvedené reformy vzhledem k tomu, že celý národ vnímal křivdy způsobené fašistickým režimem zcela totožně. Je možno tedy označit tuto etapu jako etapu, ve které nebylo nutné k realizaci pozemkových reforem žádného politického vyjednávání a ve svém důsledku činění politických kompromisů. Z hlediska realizace je možno toto období označit jak z hlediska rychlosti, tak z hlediska důslednosti a kvality za období dobře zvládnuté.

Motivace a vůle celého národa směřovala k radikálnímu a rychlému vypořádání s Němci, Maďary, kolaboranty, zrádci a dalšími nepřáteli státu. I v tomto období bylo významným motivem pokračování v prvorepublikové vizi, tj. oslabení ekonomického a tedy ve svém důsledku politického vlivu zejména římskokatolické církve. Zcela neopomenutelným motivačním faktorem byla nutnost řešení vlastnických vztahů v pohraničních oblastech, odkud byli vysídleni občané německé národnosti.

Z analýzy časového intervalu od roku 1948 do roku 1989 vyplynulo, že se jedná o etapu velmi specifickou, která se ve svém počátku vyznačovala bouřlivostí, útlakem a prosazováním vůle vládnoucí strany za rámcem platného práva. Počátek tohoto období se vyznačoval legislativní smrští, která měla za cíl kolektivizaci, socializaci a združstevňování venkova. Oproti nedůsledné a realizačně nezvládnuté první pozemkové reformě po roce 1918 je možno označit pozemkovou reformu po roce 1948 za právně rychle zvládnutou a administrativně velmi důsledně, agresivně a často v rozporu s platným právem prosazovanou a realizovanou.

Motivační faktory, které po roce 1948 vedly vládnoucí stranu k prosazování reforem byly velmi jasné. Základní motivací byla změna vlastnické struktury na českém venkově, v jejímž důsledku se změnila i sociální struktura obyvatel a tím i struktura voličů. Jednalo se o velmi agresivní prosazování kolektivizace zemědělství a združstevňování tak, aby soukromě hospodařících zemědělců bylo pokud možno co nejméně. Dalším významným faktorem bylo udržení církví, zejm. římskokatolické v ústraní od ekonomického a tedy i politického vlivu.

Toto období lze označit za etapu velmi dramatických změn ve struktuře vlastnických práv, zejména v období let 1948 až 1960, dále jako etapu politické zvláště politického násilí a hospodářské destrukce. Období se vyznačuje etapami významných protikladů, kdy například násilná socializace, kolektivizace a združstevňování z 50. let byla ke konci období paradoxně vystřídána oficiální státní podporou podnikání zemědělských družstev.

Poslední zkoumané období je charakteristické svými velmi rychlými národohospodářsky agresivními systémovými změnami. Je charakterizováno nejmasivnější změnou vlastnických práv za celé zkoumané období, tedy od roku 1918, k čemuž byly nutné velmi rozsáhlé legislativně právní změny, zřízení nových transformačních institucí a zrušení mnoha institucí, které měly ve své působnosti a předmětu činnosti pouze určitý segment centrálně řízeného národního hospodářství. Přestože celý proces systémových změn byl doprovázen poměrně rozsáhlou právní nedostatečností, právní nekoordinací a neprovázaností, je nutno konstatovat, že ve změnách vlastnických práv týkajících se zemědělského a lesnického majetku se tyto negativní jevy projevíly zcela minimálně. Toto období, na rozdíl od všech ostatních, je charakterizováno daleko horším legislativně právním zvládnutím procesu, ale i přes tento handicap a s ohledem na mimořádný rozsah změn vlastnických práv je možno tuto etapu charakterizovat za velmi dobře procesně, věcně a realizačně zvládnutou.

Motivace pro reformy (resp. systémové změny) v tomto období byly zřejmé. Bylo nutné zavést tržní hospodářství, liberalizaci cen, zahraničního obchodu a opět zavést, pokud to bylo možné, standardní vlastnická práva tak, jak o tom pojednávají renomovaní ekonomové ve svých teoriích, které tuto problematiku řeší.

Je možno konstatovat, že vlastnictví k půdě na území ČR od roku 1918 do roku 2010 bylo poznamenáno zcela výjimečnými turbulentními jevy. Žádný jiný statek (resp. druh majetku) takto rychle se opakující změny ve vlastnických právech neabsolvoval. Samozřejmě v souvislosti s výše uvedeným se naskytá otázka: „Proč se takovéto radikální změny ve vlastnictví dotkly pouze půdy?“. Odpověď na tuto otázku je zřejmá. Jedná se o statek, resp. základní výrobní prostředek, který je nerozmnožitelný a potvrdilo se, že v každém hospodářsko-politickém zřízení, ať demokratickém či totalitním, je pravděpodobně nejstrategičtější základní prostředek, který je klíčem k ekonomickému a politickému prosazování zájmů. Další velmi zajímavou otázkou, která z analýzy vyplynula, je: „Proč ve všech zkoumaných obdobích je předmětem sváru a konfliktních situací vlastnictví půdy římskokatolickou církví?“. Z výstupů analýzy vyplývá, že všem hospodářsko-politickým zřízením, ať demokratickým či direktivním, není ekonomický vliv a z toho vyplývající politická síla po vůli. Toto lze doložit i současnou situací v řešení tzv. „církevních restitucí“, které se staly kamenem

sváru jak na politické scéně, tak v oblasti exekutivy. K uvedenému v neposlední řadě přispívá také fakt, že průzkumy veřejného mínění prokazují, že většina občanů ČR nesouhlasí s navrhovaným způsobem tzv. církevních restitucí. Pokud by návrh zákonů byl schválen v současném znění, tak dle názoru ústavních právníků, renomovaných ekonomů i specialistů na problematiku majetku by byly založeny nové křivdy a zásadní nerovnost před zákonem mezi všemi běžnými restituenty na jedné straně a církvemi na straně druhé.

Schválení této nekorektní právní normy by logicky vyvolalo otázku, jak je to ve skutečnosti s obdobím (1989–2012), které je vnímáno nejenom uvnitř republiky, ale i v zahraničí jako příkladně demokratizační, liberalizační, resp. jako období zjednávání nápravy dříve způsobených křivd. Tato skutečnost by v každém případě vrhla velmi negativní stín na celý čtvrtý pilíř transformace českého národního hospodářství, tedy na celé období změn vlastnických práv v ČR.

Seznam tabulek

Tab. 1.1	Majetkové rozvrstvení společnosti v letech 1914 a 1919	12
Tab. 1.2	Rozdělení území ČSR podle rodů	13
Tab. 1.3	Rozložení zemědělské půdy podle velikostních skupin zemědělských závodů v roce 1921 (v %)	14
Tab. 1.4	Stav zabrané půdy k roku 1929	25
Tab. 1.5	Výsledky pozemkové reformy podle stavu z roku 1938.	30
Tab. 1.6	Velký církevní majetek za pozemkové reformy	32
Tab. 1.7	Souhrn celkové půdy v Československé republice ke konci roku 1925 . .	34
Tab. 1.8	Zabraná a nezabraná půda v Čechách, na Moravě a ve Slezsku ke konci roku 1925.	34
Tab. 2.1	Hodnota zabaveného židovského majetku v protektorátu podle zprávy Úřadu pro zabavený majetek z 1. července 1942	52
Tab. 2.2	Zábory obcí při zřizování německých vojenských cvičišť a přeměně Terezína v židovské ghetto	56
Tab. 2.3	Likvidace podniků ve vybraných odvětvích na jaře 1942	57
Tab. 2.4	Německé a rakouské akciové účasti	58
Tab. 2.5	Neúvěrní družstva 1937–1942	66
Tab. 3.1	Zkonfiskovaný majetek v rámci první etapy pozemkové reformy.	78
Tab. 3.2	Výsledky první etapy poválečné pozemkové reformy.	80
Tab. 3.3	Výsledky jednotlivých etap pozemkové reformy k 1. květnu 1951	84
Tab. 3.4	Počet znárodněných průmyslových závodů a jejich zaměstnanců v ČSR v roce 1945	89
Tab. 3.5	Akciové obchodní banky v poválečném Československu	91
Tab. 4.1	Jednotná zemědělská družstva typu II, III, IV v Československu v letech 1950–1951	97
Tab. 4.2	Orgány KSČ v období 1921–1936.	106
Tab. 4.3	Hranice pro označení zemědělce za kulaka	110
Tab. 4.4	Počet jednotných zemědělských družstev II., III. a IV. typu v letech 1952–1955	119
Tab. 4.5	Počet JZD III. a IV. typu, jejich členů a výměry jejich zemědělské půdy v letech 1957–1958	120
Tab. 4.6	Výhledový plán rozvoje JZD do roku 1960 – podíl na celkové půdě . .	121
Tab. 4.7	Počet moderních strojů v československém zemědělství	126
Tab. 4.8	Výměra zemědělské půdy připadající na práci vykonanou jedním traktorem (v ha)	127

Tab. 4.9	Počet zaostávajících družstev v letech 1954–1957	128
Tab. 4.10	Vývoj usedlostí hospodařících na půdě o výměře 20–50 ha.	130
Tab. 4.11	Podíl hospodářství ve skupině do 15 ha na tržní produkci vybraných plodin v roce 1958	131
Tab. 4.12	Vývoj podílu nezemědělské činnosti v 60. letech	134
Tab. 4.13	Návrh vývoje hektarových výnosů v 5. pětiletém plánu.	138
Tab. 4.14	Návrh vývoje zemědělské produkce v 5. pětiletém plánu	138
Tab. 4.15	Vývoj hrubé zemědělské produkce v 70. letech	145
Tab. 4.16	Vývoj hektarových výnosů v 70. letech	146
Tab. 4.17	Vývoj jednotných zemědělských družstev.	147
Tab. 5.1	Privatizace standardními metodami na PF ČR v období 1992–2010 (bez akciových společností v mil. Kč).	190
Tab. 5.2	Převod pozemků v období od 25. 5. 1999 do 31. 12. 2010	201
Tab. 5.3	Celkový stav restitučních řízení (v ks).	216
Tab. 5.4	Restituce – celkový stav k 31. prosinci v jednotlivých letech	217
Tab. 5.5	Hodnota církevních nároků	238
Tab. 5.6	Struktura nárokových pozemků	238

Seznam grafů

Graf 1.1	Reforma na zabrané lesní půdě	27
Graf 1.2	Směny zabrané půdy do konce roku 1934	27
Graf 1.3	Postátňovací akce koncem roku 1934	28
Graf 1.4	Rozvrstvení půdy nabyté během pozemkové reformy a počet nabyvatelů	29
Graf 1.5	Porovnání výměry půdy zabrané a nezabrané podle jednotlivých zemí.	33
Graf 1.6	Počet držitelů půdy z hlediska velikostních skupin	35
Graf 1.7	Struktura zemědělské půdy v Československu v letech 1921 až 1938	38
Graf 2.1	Počet vystěhovalých osob	55
Graf 2.2	Množství zabrané půdy (v ha)	55
Graf 2.3	Likvidace podniků na jaře 1942	57
Graf 2.4	Uvažované zdroje půdy	60
Graf 2.5	Neúvěrní družstva 1937–1942	65
Graf 3.1	Výsledky první etapy poválečné pozemkové reformy (1).	79
Graf 3.2	Výsledky první etapy poválečné pozemkové reformy (2).	79

Graf 3.3	Výsledek druhé etapy pozemkové reformy	81
Graf 3.4	Výsledek třetí etapy pozemkové reformy	82
Graf 3.5	Výsledek rozdělení veškeré půdy během poválečné pozemkové reformy	83
Graf 3.6	Počet znárodněných průmyslových závodů v ČSR v roce 1945.	90
Graf 4.1	Vývoj počtu JZD typu II, III, IV v Československu v letech 1950–1951	97
Graf 4.2	Vývoj počtu státních statků v Československu v letech 1949–1983. . . .	98
Graf 4.3	Graf 4.3 Vývoj zemědělské půdy ve vlastnictví státních statků v Československu v letech 1949–1983	99
Graf 4.4	Vývoj procentního podílu zemědělské půdy státních statků na celkové zemědělské půdě v Československu v letech 1949–1983. . . .	99
Graf 4.5	Vývoj počtu JZD II., III. a IV. typu v letech 1952–1955	119
Graf 4.6	Vývoj JZD III. a IV. typu, jejich členů a výměry jejich zemědělské půdy v letech 1957–1958	120
Graf 4.7	Podíl krajů Českých zemí na orné půdě včetně záhumenků	122
Graf 4.8	Vývoj podílu Českých zemí a Slovenska na orné půdě včetně záhumenků v letech 1957–1960	123
Graf 4.9	Vývoj počtu upadajících a zaostávajících JZD v letech 1954–1957. . .	129
Graf 4.10	Vývoj počtu námezdních pracovníků v soukromém zemědělském sektoru	132
Graf 4.11	Vývoj výkonů zemědělské a nezemědělské činnosti v 60. letech (v Kčs/ha nezemědělské půdy).	134
Graf 4.12	Návrh vývoje rostlinné a živočišné produkce v 5. pětiletém plánu . . .	139
Graf 4.13	Vývoj hrubé zemědělské produkce v 70. letech v členění na rostlinnou a živočišnou.	145
Graf 4.14	Vývoj hektarových výnosů v 70. letech	146
Graf 4.15	Struktura zemědělské půdy v rámci socialistického sektoru 1955–1989	149
Graf 4.16	Podíl na celkové výměře zemědělské půdy 1949–1983	149
Graf 5.1	Počet veřejných dražeb realizovaných PF ČR	183
Graf 5.2	Účetní hodnota majetku vloženého do veřejných dražeb realizovaných PF ČR.	184
Graf 5.3	Počet veřejných obchodních soutěží realizovaných PF ČR	186
Graf 5.4	Účetní hodnota majetku vloženého do veřejných soutěží realizovaných PF ČR	186
Graf 5.5	Počet přímých prodejů realizovaných PF ČR	188
Graf 5.6	Účetní hodnota majetku vloženého do přímých prodejů realizovaných PF ČR	188
Graf 5.7	Počet bezúplatných převodů realizovaných PF ČR	189

Graf 5.8	Účetní hodnota majetku bezúplatných převodů realizovaných PF ČR	189
Graf 5.9	Privatizace v období 1992–2010 (bez akciových společností)	191
Graf 5.10	Počty zrealizovaných privatizačních jednotek od roku 1994 do roku 2009	192
Graf 5.11	Účetní hodnota majetku realizovaných privatizačních jednotek od roku 1994 do roku 2009	193
Graf 5.12	Počet převedených pozemků dle § 5.	195
Graf 5.13	Výměra převedených pozemků dle § 5	196
Graf 5.14	Počet převedených pozemků dle § 6.	197
Graf 5.15	Výměra převedených pozemků dle § 6	197
Graf 5.16	Počet převedených pozemků dle § 7.	198
Graf 5.17	Výměra převedených pozemků dle § 7	199
Graf 5.18	Počet převedených pozemků dle § 8.	200
Graf 5.19	Výměra převedených pozemků dle § 8	200
Graf 5.20	Převedené počty hektarů dle zákona o prodeji půdy v období od 25. 5. 1999 do 31. 12. 2010	202
Graf 5.21	Počty převedených pozemků celkem dle zákona č. 95/1999 Sb.	203
Graf 5.22	Výměra převedených pozemků celkem dle zákona č. 95/1999 Sb.	204
Graf 5.23	Počet smluv dle § 17 odst. 3 písm. b) zák. č. 229/1991 Sb.	205
Graf 5.24	Výměra pozemků dle § 17 odst. 3 písm. b) zák. č. 229/1991 Sb.	206
Graf 5.25	Počet smluv dle § 17 odst. 3 písm. c) zák. č. 229/1991 Sb.	207
Graf 5.26	Výměra pozemků dle § 17 odst. 3 písm. c) zák. č. 229/1991 Sb.	207
Graf 5.27	Počet smluv dle § 17 odst. 3 písm. d) zák. č. 229/1991 Sb.	208
Graf 5.28	Výměra pozemků dle § 17 odst. 3 písm. d) zák. č. 229/1991 Sb.	209
Graf 5.29	Počet smluv dle § 17 odst. 3 písm. e) zák. č. 229/1991 Sb.	210
Graf 5.30	Výměra pozemků dle § 17 odst. 3 písm. e) zák. č. 229/1991 Sb.	210
Graf 5.31	Počet uzavřených smluv dle § 17 odst. 3 zák. č. 229/1991 Sb.	211
Graf 5.32	Výměra převedených pozemků dle § 17 odst. 3 zák. č. 229/1991 Sb.	212
Graf 5.33	Rozhodnutí pozemkových úřadů a soudů o nevydání pozemku s nárokem na náhradu	216
Graf 5.34	Přehled celkového vypořádání nároků na náhrady, uplatněných u PF ČR od počátku činnosti PF ČR.	219
Graf 5.35	Hodnota nemovitostí (včetně pozemků) vydaných jako náhrad.	221
Graf 5.36	Hodnota pohledávek započtených na úhradu kupní ceny prodávaných pozemků	222
Graf 5.37	Vypořádání nároků oprávněných osob na náhrady převodem nemovitostí	223

Graf 5.38	Struktura vypořádání nároků oprávněných osob na náhrady převodem nemovitostí	224
Graf 5.39	Počet příkazů k vydání akcií RIF a.s. a od roku 1999 směnek.	225
Graf 5.40	Vývoj hodnoty akcií RIF a.s. a od roku 1999 směnek.	226
Graf 5.41	Vývoj objemu náhrad poskytnutých v hotovosti do 10 000 Kč a od roku 1999 do 5 000 Kč	227
Graf 5.42	Struktura vypořádání restitučních nároků náhradním plněním k 31. 12. 2010	228
Graf 5.43	Přehled celkového vypořádání nároků oprávněných osob za nevydané pozemky	229
Graf 5.44	Vývoj vypořádání nároků náhradním naturálním plněním – převodem pozemků	232
Graf 5.45	Vývoj objemu vypořádání nároků finančním, resp. peněžním plněním .	234
Graf 5.46	Struktura zemědělské půdy dle sektorů v letech 1989–1991	242
Graf 5.47	Vývoj počtu převodů privatizovaného a restituovaného majetku celkem na PF ČR.	245
Graf 5.48	Vývoj výměry převáděných pozemků v privatizačním a restitučním procesu celkem na PF ČR	245

Seznam obrázků

Obr. 1	Způsoby prodeje, resp. převodů majetku	177
Obr. 2	Způsoby prodeje, resp. převodů akcií	179

Použitá literatura

- Bálek, A. (1979). Nové jevy v reprodukčním procesu čs. ekonomiky v 70. letech. In Politická ekonomie, 1979, č. 11.
- Bárta, M. (2010). Dějiny komunistické totality v Česku v letech 1948–1960. [online]. 2010. [cit. 2011-11-16]. Dostupný z www: <http://www.stopytotality.org/ke-stazeni/dejiny-1948-1960>
- Blažek, P., Kubálek, M. (2008). Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti. 1. vydání. Praha : Dokořán, 2008, 359 str. ISBN 978-80-7363-226-7
- Bočková, M. (2006). Kolektivizace zemědělství na Olešnicku v letech 1949–1960. Magisterská diplomová práce. Brno : Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2006, 91 str.
- Borůvka (1958). 3. společná zpráva výborů zemědělského, kulturního, zdravotního, ústavně-právního, rozpočtového a hospodářského k vládnímu návrhu zákona o druhém pětiletém plánu rozvoje národního hospodářství Republiky československé. [online]. 2010. [cit. 2010-11-17]. Dostupný z www: <http://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/>
- Březina, V., Pernes, J. (2009). Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960. 1. vydání. Brno : Stilus, 2009, 231 str. ISBN 978-80-87122-04-4
- Buchvaldek, M. a kol. (1968). Dějiny Československa v datech. 1. vydání. Praha : Svoboda, 1968, 557 str.
- Burešová, J. (2008). Kolektivizace jako destrukční proces v životě venkova. In Blažek, P., Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti. 1. vydání. Praha : Dokořán, 2008, 359 str. ISBN 978-80-7363-226-7
- Cesar, J. (1978). Mnichov 1938 (k 40. výročí Mnichova). 1. vydání. Praha : Melantrich, 1978, 159 str.
- Čapka, F. (1986). Dějiny Československa od roku 1945 po současnost. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1986, 191 str.
- Čapka, F., Slezák, L., Vaculík, J. (2005). Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. 1. vydání. Brno : Akademické nakladatelství CERM, 2005, 359 str. ISBN 80-7204-419-2
- Činnosti, priority a cíle ÚPÚ. [online]. 2010. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z www: <http://eagri.cz/public/web/mze/pozemkove-urady/ustredni-pozemkovy-urad/priority-a-cile-upu/>
- ČSÚ (1994). Český statistický úřad: Statistická ročenka České republiky 1994. Praha : Český spisovatel, 1994, 504 str. ISBN 80-202-0524-1

- Divila, E., Goulli, R. (1974). Metodologické otázky zemědělsko-průmyslového komplexu. In *Politická ekonomie*, 1974, č. 1.
- Doskočil, I. (1976). *Československé zemědělství 1945–1975*. 1. vydání. Praha : SPN, 1976, 149 str.
- Faltus, J., Průcha, V. (2004). *Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století*. 2. vydání. Praha : Oeconomica, 2003, 194 str. ISBN 80-245-0499-5
- Feierabend, L. (2007). *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*, 1. vydání. Volary : Stehlík, 2007, 161 str. ISBN 978-80-86913-03-2
- FSÚ (1985). Federální statistický úřad: *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha : SNTL, 1985, 910 str.
- FSÚ, ČSÚ, ŠSÚ (1985). Federální statistický úřad, Český statistický úřad, Slovenský statistický úřad v Bratislave. *Statistická ročenka Československé socialistické republiky 1960–1989*, Praha : STNL, 1960–1989.
- FVZV (1969). Federální výbor pro zemědělství a výživu: *Návrh rozvoje odvětví zemědělství a výživy v letech 1971–1975 a hlavní problémy*, Praha, 24. září 1969.
- Geršlová, J., Sekanina, M. (2003). *Lexikon našich hospodářských dějin: 19. a 20. století v politických a společenských souvislostech*. 1. vydání. Praha : Libri, 2003, 488 str. ISBN 80-7277-179-7
- Goldmann, J. (1975). *Československá ekonomika v sedmdesátých letech*. In *Politická ekonomie*, 1975, č. 1.
- Hartmanová, Z. (2010). *Analýza procesu privatizace majetku v resortu zemědělství, bakalářská práce*. Praha : Vysoká škola ekonomická v Praze, Národohospodářská fakulta, 2010, 97 str.
- Haslingerová, I. Transformační proces v ČR proběhl evidentně nejlépe ze všech postkomunistických zemí. [online]. 2011. [cit. 2011-07-01]. Dostupný z [www: http://www.fragmenty.cz/archiv/iy810.htm](http://www.fragmenty.cz/archiv/iy810.htm)
- Heiden, K. (2002). *Adolf Hitler – cesta k moci*. 1. vydání. Praha : RIOSPORT-Jiří Kalát, 2002, 412 str. ISBN 80-968671-9-9
- Holman, R. (2000). *Transformace české ekonomiky v komparaci s dalšími zeměmi střední Evropy*. 1. vydání. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2000, 106 str. ISBN 80-902795-6-2
- Holocaust (2009). *Protižidovské zákony a nařízení*, Holocaust.cz. [online]. 2009. [cit. 2011-07-02]. Dostupný z [www: http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/laws](http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/laws)
- Hornová (1966). *Nacistická okupace Evropy: Sborník referátů z 3. mezinárodního kongresu dějin evropského odboje v Karlových Varech v září 1963*. Praha : Naše vojsko, 1966, 217 str.
- Husák, P. (1997). *Budování kapitalismu v Čechách: rozhovory s Tomášem Ježkem*. 1. vydání. Praha : Volvox Globator, 1997, 293 str. ISBN 80-7207-096-7
- Chmela, L. (1946). *Hospodářská okupace Československa, její metody a důsledky*. 1. vydání. Praha : Orbis 1946, 179 str.
- Interní materiály sekce restitucí Pozemkového fondu ČR.

- Jakeš (1971). Zpráva ústřední kontrolní a revizní komise KSČ: referát předsedy ÚKRRK M. Jakeše. Praha : Svoboda 1971, 87 str.
- Jančík, D. (2000). Stát, politická moc a bankovní systém. In Z dějin československého bankovníctví v 19. a 20. století. 1. vydání. Praha : Karolinum, 2000, 209 str. ISBN 80-246-0077-3
- Janišová, M. (1995). Katolická církev a pozemková reforma 1945–1948: dokumentace, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, Praha : Doplněk, 1995, 499 str. ISBN 80-85765-44-6
- Jech, K. (2001). Soumrak selského stavu 1945–1960. 1. vydání. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, 252 str. ISBN 80-7285-010-5
- Jech, K., Kaplan, K. (2002). Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. 2. vydání. Brno : Doplněk, 2002, 1066 str. ISBN 80-7239-115-1
- Jech, K. (2008). Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, 1. vydání. Praha : Vyšehrad, 2008, 336 str. ISBN 978-80-7021-902-7
- Jeníček, V. (1975). Komplexní funkce zemědělství ve vyspělé socialistické společnosti. In Politická ekonomie, 1975, č. 3
- Ježek, T. (2006). Privatizace české ekonomiky: její kořeny, metody a výsledky. 1. vydání. Praha : Oeconomica, 2006, 142 str. ISBN 80-245-1069-3
- Ježek, T. (2007 a). Zrození ze zkumavky: Svědectví o české privatizaci 1990–1997. 1. vydání. Praha : Prostor, 2007, 228 str. ISBN 978-80-7260-183-7
- Ježek, T. (2007 b). Konsolidační agentura končí. ČT24 2007. [online]. [cit. 2011-06-28]. Dostupný z www: <http://www.ct24.cz/blogy/tomas-jezek/17375-konsolidacni-agentura-konci/>
- Jonáš, J. (1997). Ekonomická transformace v České republice: Mikroekonomický vývoj a hospodářská politika. Praha : Management Press, 1997, 207 str. ISBN 80-85943-22-0
- JZD (1949). Jednotné zemědělské družstvo: zákon, prováděcí nařízení, stanovy a jednací řád. Praha : Brázda, 1949, 95 str.
- Kabrhel, J. (1980). Základy zemědělské politiky KSČ. 4. vydání. Praha : Svoboda, 1980, 277 str.
- Kalný, M. (1995). Církevní majetek a restituce. Praha : Občanský institut, 1995, 28 str. ISBN 80-901659-3-1
- Kamenec, I. (1992). Slovenský stát 1939–1945. 1. vydání. Praha : Anomal, 1992, 143 str. ISBN 80-900235-3-3
- Kaplan, K. (1991). Československo v letech 1945–1948. 1. část. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1991, 153 str. ISBN 80-04-25699-6
- Kaplan, K. (1992). Československo v letech 1953–1966, 3. část, Společenská krize a kořeny reformy. 1. vydání. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992, 146 str. ISBN 80-04-25745-3
- Klaus, V., Tomšík, V. (2008). Makroekonomická fakta české transformace. 1. vydání. Praha : NC Publishing, 2008, 139 str. ISBN 978-80-903858-1-8
- Korolus, V. (2008). První pozemková reforma v Československu 1919. Praha, 2008.

- Koťátko, J. (1949). Pozemková reforma v Československu. Praha : Ministerstvo informací a osvěty, 1949, 35 str.
- Král, V. (1957). Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938–1945, I. díl. 1. vydání. Praha : ČSAV, 1957, 269 str.
- Král, V., Remund, K. (1961). Chtěli nás vyhubit: dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech 2. světové války. 2. vydání. Praha : Naše vojsko, 1961, 188 str.
- Kováč, A. (1977). Košický vládní program, 1. vydání. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1977, 139 str.
- Krejčířík, M. (2010). Měnová reforma 1953. Přehled, 2010. [online]. [cit. 2010-11-14]. Dostupný z [www: http://www.totalita.cz/vysvetlivky/ref_menova_1953.php](http://www.totalita.cz/vysvetlivky/ref_menova_1953.php)
- KSČ-ÚV-02/1 a). Zápis ze schůze předsednictva ÚV KSČ ze dne 28. 6. 1948. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-02/1, sv. č. 2, a. j. 125.
- KSČ-ÚV-02/1 b). Stanovy jednotného zemědělského družstva. Schůze širšího předsednictva ÚV KSČ dne 14. 3. 1949. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-02/1, sv. č. 9/168.
- KSČ-ÚV-02/1 c). Jednotné místní družstvo. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-02/1, sv. č. 8/155.
- KSČ-ÚV-02/1 d). Výsledky plnění prvního pětiletého plánu rozvoje národního hospodářství ČR v letech 1949–1953. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-02/1, sv. č. 40/353.
- KSČ-ÚV-02/2 a). Rozvoj JZD do roku 1960 a jeho zabezpečení, Informační zpráva a připomínky VII. oddělení ÚV KSČ. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-02/2, sv. č. 138/180.
- KSČ-ÚV-02/2 b). Vývoj řešení problému zaostávajících JZD posledních let. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-02/2, sv. č. 187/257.
- KSČ-ÚV-02/5: Zpráva o peněžní reformě a jejím vyúčtování. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-02/5, sv. č. 64/175.
- KSČ-ÚV-10/9 a). Analýza vzniku, vývoje a problémů nezemědělské činnosti a návrh na vymezení pojmu přidružená výroba. Podklad pro jednání komise pro zemědělství a výživu ÚV KSČ, Federální výbor pro zemědělství a výživu, Praha, 26. listopadu 1969. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-10/9, sv. č. 2.
- KSČ-ÚV-10/9 b). Zápis ze 3. schůze ÚV KSČ pro zemědělství a výživu konanou 5. prosince 1969. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-10/9, sv. č. 2.
- KSČ-ÚV-10/9 c). Zpráva o problémech přidružené výroby v ČSR, Ministerstvo zemědělství a výživy ČSR, Praha, 6. října 1989. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-10/9, sv. č. 2.
- KSČ-ÚV-10/9 d). Návrh rozvoje odvětví zemědělství a výživy v letech 1971–1975 a hlavní problémy, Federální výbor pro zemědělství a výživu, Praha, 24. září 1969. In Národní archiv ČR, f. č. KSČ-ÚV-10/9, sv. č. 2.
- Lacina (1994). Představy o pozemkové reformě v ČSR před jejím uzákoněním. In Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník příspěvků, Uherské Hradiště : Slovácké muzeum, 1994, 142 str.

- Macek, J. (1918). Znárodnění a zlidovění české půdy. Praha : Ant. Svěcený, 1918, 83 str.
- Miller, D. E., Švehla, A. (2001). Mistr politických kompromisů. Praha : Agro, 2001, 359 str. ISBN 80-7203-366-2
- Mrázek, O. (1947). Znárodněný průmysl r. 1946. Nové hospodářství III, 1947, č. 8.
- MZE (1938). Kolektiv autorů: Dvacet let československého zemědělství 1918–1930. Praha : Ministerstvo zemědělství 1938
- MZE (2009). Přehled o restitucích: Statistika stavu vyřizování restitucí k 31. 12. 2009. [online]. 2009. [cit. 2011-06-07]. Dostupný z [www:http://eagri.cz/public/web/mze/ministerstvo-zemedelstvi/statistika/pozemkove-urady/restituce/](http://eagri.cz/public/web/mze/ministerstvo-zemedelstvi/statistika/pozemkove-urady/restituce/)
- MZLH (1958). Ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství: Statistická ročenka 1956, Praha : Vydavatelstvo PPLH, 1958, 175 str.
- NAČR č. 394: Národní archiv České republiky: pomůcka Národního archivu č. 394. Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu.
- NAČR č. 611: Národní archiv České republiky: pomůcka Národního archivu č. 611. Státní pozemkový úřad.
- NAČR č. 1468: Národní archiv České republiky: pomůcka Národního archivu č. 1468. Ústřední výbor Komunistické strany Československa.
- Naučný slovník zemědělský (1984), sv. 10.
- NBČS (2011). Národní banka Československá, Fondy archivu ČNB. [online]. 2011. [cit. 2011-10-12]. Dostupný z [www:http://www.cnb.cz/cs/verejnost/archiv_cnb/fondy/nbcs.html](http://www.cnb.cz/cs/verejnost/archiv_cnb/fondy/nbcs.html)
- Novák, P. (2008). Výkonnost československého zemědělství v mezinárodním srovnání v 50. letech 20. století. In Blažek, Petr, Kubálek, Michal: Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti. 1. vydání. Praha : Dokořán, 2008, 359 str. ISBN 978-80-7363-226-7
- Novotný, G. (1994). Církevní pozemkové vlastnictví v českých zemích a jeho osud v rámci provádění meziválečné pozemkové reformy. In Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník příspěvků, Uherské Hradiště : Slováké muzeum, 1994, 142 str.
- Olič, J. (2009). Československé družstevnictví v sedmdesátých letech 20. Století. Bakalářská práce. Praha : Vysoká škola ekonomická v Praze, Národohospodářská fakulta, 2009.
- Pavlíček, V. (2012). Církevní restituce, nebo další destrukce suverenity státu? Právo, 18. 4. 2012, str. 12.
- Pavlíček, V. (2012). Byl církvi majetek ukraden a má být vrácen? Právo, 6. 6. 2012, str. 14.
- Pátek, Z. (2008). K otázce specifických rysů v kolektivizaci zemědělství. In Blažek, Petr, Kubálek, Michal: Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti. 1. vydání. Praha : Dokořán 2008, 359 str. ISBN 978-80-7363-226-7
- Pernes, J. (2008). Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století. 1. vydání. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, 199 str. ISBN 978-80-7325-154-3

- Peroutka, F. (2003). Budování státu I–II (1918–1919). 4. vydání. Praha : Academia, 2003, 867 str. ISBN 80–200–1121–8
- Pick, J. (1974). Podmínky a kritéria strukturálních přeměn v čs. ekonomice. In Politická ekonomie, 1974, č. 4.
- Plíva, S. (1991). Soubor znárodnovacích předpisů vydaných v letech 1945–1951, Ostrava : Montanex, 1990, 136 str. ISBN 80-85300-11-7
- Pozemkové úpravy: propagační materiál Mze ČR, Praha : ANTECOM s. r. o., 2008.
- Průcha, V. a kol. (1974). Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století. 1. vydání. Bratislava : Nakladatelstvo Pravda, 1974, 616 str.
- Průcha, V. a kol. (1982). Nástin hospodářských dějin v období kapitalismu a socialismu. 2. vydání. Praha : Svoboda, 1987, 456 str.
- Průcha V. (1994). Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti, Sborník příspěvků. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1994, 142 str.
- Průcha, V. a kol. (2004). Hospodářské a sociální dějiny Československa v letech 1918–1992. I. díl období 1918–1945. 1. vydání. Brno : Nakladatelství Doplněk, 2004, 580 str. ISBN 80-7239-147-X
- Průchová, I. (1997). Restituce majetku podle zákona o půdě, Praha : C. H. Beck 1997, 279 str. ISBN 80-7179-110-5
- Růžička, D. (2010). Komunistická strana Československa, oddělení ÚV KSČ. Totalita.cz. [online]. 2010. [cit. 2010-11-23]. Dostupný z [www:http://www.totalita.cz/vysvetlivky/s_ksc_org_02_08.php](http://www.totalita.cz/vysvetlivky/s_ksc_org_02_08.php)
- Rychlík, J. (2008). Kolektivizace ve střední a východní Evropě. In Blažek, Petr, Kubálek, Michal. Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti. 1. vydání. Praha : Dokořán, 2008, 359 str. ISBN 978-80-7363-226-7
- Sekanina, M. (2006). Úvaha pátá, Hospodářský vývoj v Československu v letech 1971–1975, v období páté pětiletky. Národohospodářský obzor, 2006, 12. str. [online]. 2006. [cit. 2010-11-28]. Dostupný z [www: http://is.muni.cz/do/1456/soubory/aktivita/obzor/6182612/7667845/10Sekanina.pdf](http://is.muni.cz/do/1456/soubory/aktivita/obzor/6182612/7667845/10Sekanina.pdf)
- Slezák, L. (1994). Pozemková reforma v Československu 1919–1935. In Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti. Sborník příspěvků. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 1994, 142 str.
- Spirit, M. (2004). Tzv. Benešovy dekrety: předpoklady jejich vzniku a jejich důsledky. Praha : Oeconomica, 2004, 439 str. ISBN 80-245-0755-2
- SR PČM (1941). Statistická ročenka protektorátu Čechy a Morava 1941. Praha, 1941.
- SPÚ (1925). Československá pozemková reforma v číslicích a diagramech. Státní pozemkový úřad v Praze, 1925.
- SŠÚ (1968). kolektiv pracovníků Slovenského štatistického úradu v Bratislave: Hospodářský a společenský vývoj Československa. Praha : Státní statistický úřad, 1968, 231 str.
- SR ČSSR (1981). Statistická ročenka Československé socialistické republiky 1981. Praha : SNTL, 1981.

- Statut Pozemkového fondu České republiky. [online]. 2008. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www: http://www.pfcr.cz/pfcr/page.aspx?odkazid=55](http://www.pfcr.cz/pfcr/page.aspx?odkazid=55)
- Steiner, J., Krol, J. (1997). Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918–1989, 1. vydání. Karviná : Slezská univerzita 1997, 214 str. ISBN 80-85879-80-8
- Suchánek, J. (1974). K deformacím marxisticko-leninské agrární teorie v krizovém období. In Politická ekonomie, 1974, č. 6.
- SÚS (1931). Mimořádné zprávy Státního úřadu statistického republiky Československé. Praha : Státní úřad statistický 1931, 178 str.
- SÚS (1935). Majetek zjištěný v zemi Moravskoslezské, Slovenské a Podkarpatské u osob fyzických při uložení dávky z majetku r. 1919. Praha : Státní úřad statistický, Bursík & Kohout, 1935.
- SÚS (1932). Statistická příručka Republiky československé IV. Praha : Státní úřad statistický, Bursík & Kohout, 1932, 486 str.
- Šíma (1945). Českoslovenští přistěhovalci v letech 1938–1945. Praha, 1945.
- Štrougal, L. (1971). Hlavní směry hospodářské politiky strany v letech 1971–1975. Referát člena předsednictva ÚV KSČ. Praha : Svoboda, 1971, 39 str.
- Šulc, Z. (1998). Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945–1995. 2. vydání. Brno : Doplněk, 1992, 117 str. ISBN 80-7239-005-8
- Švejnar, J. a kol. (1997). Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě. 1. vydání. Praha : Academia 1997, 359 str. ISBN 80-200-0568-4
- Teichová, A. (1998). Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939–1945. 1. vydání. Praha : Vysoká škola ekonomická v Praze. 1998, 66 str. ISBN 80-7079-153-5
- Tlustý, Z. (1980). Analýza rozvoje československého národního hospodářství v letech 1960–1978. Praha : Výzkumný ústav plánování a řízení národního hospodářství, 1980, 118 str.
- Tříška, D. (1999). Fond národního majetku včera, dnes a zítra. In Ekonomika, právo a politika. Sborník textů ze seminářů, č. 2/1999. Centrum pro ekonomiku a politiku, 1999. [online]. [cit. 2010-12-27]. Dostupný z [www:http://www.cepin.cz/docs/dokumenty/sbornik_2_ekonomika_pravo_politika_.pdf](http://www.cepin.cz/docs/dokumenty/sbornik_2_ekonomika_pravo_politika_.pdf)
- Tříška, D. (2006). Privatizace a kapitalismus v České republice. Virtually. [online]. 2006. [cit. 2010-12-27]. Dostupný z [www:http://www.virtually.cz/?art=10273](http://www.virtually.cz/?art=10273)
- Václavů, A. (1999). Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu. 1. vydání. Praha : Vysoká škola ekonomická v Praze, 1999, 81 str. ISBN 80-7079-934-X
- Vencovský, F. (1999). Dějiny bankovnínictví v českých zemích. 1. vydání. Praha : Bankovní institut, 1999, 594 str. ISBN 80-7265-030-0
- Voženílek, J. (1930). Výsledky československé pozemkové reformy. Praha : Československá akademie zemědělská, 1930, 27 str.

- Vykoukal, J., Litera, B., Tejchman, M. (2000). Východ: Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989. 1. vydání. Praha : Libri, 2000, 860 str.
ISBN 80-85983-82-6
- Výroční zprávy Pozemkového fondu ČR (1994–2008). [online]. 2008. [cit. 2011-06-07]. Dostupný z www: <http://www.pfcr.cz/pfcr/page.aspx?kategorieid=1304>
- VRČS (1928). Deset let Československé republiky. Svazek třetí. Praha : Vláda republiky Československé, 1928, 697 str.
- Wegs, J. R., Ladrech, R. (2002). Evropa po roce 1945. 1. vydání. Praha : Vyšehrad, 2002, 371 str. ISBN 80-7021-507-0
- Zajíček, K. (1946). Československo a norimberský proces: hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu. 1. vydání. Praha : Ministerstvo informací, 1946, 405 str.
- Zeman, K. (2010). 5HP502 – Privatizace v procesu transformace v ČR, studijní materiál. [online]. 2010. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z www: <http://khp.vse.cz/wp-content/uploads/2010/07/5HP502-zeman-prednasky-ls11.pdf>
- Židek, L. (2006). Transformace české ekonomiky 1989–2004, 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2006, 304 str. ISBN 80-7179-922-X

Použité zákony

- Návrh zásad zákona ČNR o majetkové restituci církví, náboženských společností a náboženských charitativních organizací, tisk č. 164, listopad 1992. [online]. [cit. 2010-06-07]. Dostupný z www: <http://specp.prf.cuni.cz/dokument/restc.htm>
- Nález Ústavního soudu Pl. ÚS 9/07V. [online]. [cit. 2011-06-28]. Dostupný z www: <http://www.concourt.cz/clanek/GetFile?id=4093>
- Nařízení ze dne 25. března 1939 o uzavření bezpečnostních schránek a zákaz výplat Židům. [online]. [cit. 2011-07-02]. Dostupný z www: <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/45059>
- Nařízení ze dne 21. června 1939 o židovském majetku. [online]. [cit. 2011-07-02]. Dostupný z www: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/rp19390621>
- Nařízení ze dne 26. ledna 1940 – třetí prováděcí nařízení k nařízení o židovském majetku. [online]. [cit. 2011-07-02]. Dostupný z www: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/rp19390621>
- Nařízení ze dne 7. února 1940 – čtvrté prováděcí nařízení k nařízení o židovském majetku. [online]. [cit. 2011-07-02]. Dostupný z www: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/rp19400207>
- Nařízení ze dne 7. listopadu 1940 o odpočívých (zaopatřovacích) platech Židů. [online]. [cit. 2011-07-02]. Dostupný z www: <http://www.holocaust.cz/cz2/resources/documents/laws/nar19401107>
- Vyhláška ze dne 10. listopadu 1939 o placení nájemného a pachtovného Židům na vázané účty. [online]. [cit. 2011-07-02]. Dostupný z www: <http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/45060>

Vyhláška ze dne 6. března 1940 o rozšíření platnosti vázaných kont také na nežidovské manžely/manželky Židů. [online]. [cit. 2011-07-02]. Dostupný z [www:http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/44984](http://www.holocaust.cz/cz2/victims/document/44984)

Zákon č. 215/1919 Sb. ze dne 16. dubna 1919 o zabrání velkého majetku pozemkového. [online]. [cit. 2010-07-15]. Dostupný z [www:http://lexdata.abcsys.cz/lexdata/sb_free.nsf/c12571cc00341df10000000000000000/c12571cc00341df1c12566d9007b121b?OpenDocument](http://www.abcsys.cz/lexdata/sb_free.nsf/c12571cc00341df10000000000000000/c12571cc00341df1c12566d9007b121b?OpenDocument)

Zákon č. 318/1919 Sb. ze dne 27. května 1919 o zajištění půdy drobným pachtýřům. [online]. [cit. 2010-07-15]. Dostupný z [www:http://spcp.prf.cuni.cz/lex/318-19.htm](http://www.spcp.prf.cuni.cz/lex/318-19.htm)

Zákon č. 81/1920 Sb. ze dne 30. ledna 1920, kterým se vydávají po rozumu § 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. zák. a nař., ustanovení o přidělu půdy. [online]. [cit. 2010-07-15]. Dostupný z [www:http://www.portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_mx.304/2115/_s.155/701/_ps.2115/X?PC_8411_l=81/1920&PC_8411_ps=10#10821](http://www.portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_mx.304/2115/_s.155/701/_ps.2115/X?PC_8411_l=81/1920&PC_8411_ps=10#10821)

Zákon č. 118/1920 Sb. ze dne 12. února 1920 o hospodaření na zabraném majetku. [online]. [cit. 2010-07-15]. Dostupný z [www:http://www.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701/_ps.2113/M?PC_8411_l=118/1920&PC_8411_pi=0&PC_8411_ps=25&](http://www.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701/_ps.2113/M?PC_8411_l=118/1920&PC_8411_pi=0&PC_8411_ps=25&)

Zákon č. 166/1920 Sb. ze dne 11. března 1920 o úvěrové pomoci nabyvatelům půdy. [online]. [cit. 2010-07-15]. Dostupný z [www:http://www.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/_s.155/701?l=166/1920](http://www.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/_s.155/701?l=166/1920)

Zákon č. 329/1920 Sb. ze dne 8. dubna 1920 o převzetí a náhradě za zabraný majetek

Zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948 Ústava Československé republiky. [online]. [cit. 2010-11-13]. Dostupný z [www:http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1948/sb52-48.pdf](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1948/sb52-48.pdf)

Zákon č. 231/1948 Sb. ze dne 6. října 1948 na ochranu lidově demokratické republiky. [online]. [cit. 2010-11-13]. Dostupný z [www:http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1948/sb85-48.pdf](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1948/sb85-48.pdf)

Zákon č. 312/1948 Sb. ze dne 22. prosince 1948 o organizaci státních lesů a statků. [online]. [cit. 2010-07-06]. Dostupný z [www:http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-312](http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-312)

Zákon č. 69/1949 Sb. ze dne 23. února 1949 o jednotných zemědělských družstvech. [online]. [cit. 2010-11-13]. Dostupný z [www:http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1949/sb22-49.pdf](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1949/sb22-49.pdf)

Zákon č. 49/1959 Sb. ze dne 9. července 1959 o jednotných zemědělských družstvech. [online]. [cit. 2010-11-28]. Dostupný z [www:http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1959/sb21-59.pdf](http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1959/sb21-59.pdf)

Zákon č. 2/1969 Sb. ze dne 8. ledna 1969 o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky. [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zakony_1057.html](http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zakony_1057.html)

Zákon č. 403/1990 Sb. ze dne 2. října 1990 o zmírnění následků některých majetkových křivd. [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://www.czechoffice.org/zakony/403_1990.htm](http://www.czechoffice.org/zakony/403_1990.htm)

Zákon č. 427/1990 Sb. ze dne 25. října 1990 o převodech vlastnictví státu k věcem na jiné právnické osoby. [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://www.gov.cz/wps/portal/_s.155/696/_s.155/701?b=427/1990](http://www.gov.cz/wps/portal/_s.155/696/_s.155/701?b=427/1990). [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://czechoffice.org/zakony/87_1991.htm](http://czechoffice.org/zakony/87_1991.htm)

Zákon č. 92/1991 Sb. ze dne 26. února 1991 o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby. [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://www.pfcr.cz/pfcr/page.aspx?odkazyalias=sb92_1991](http://www.pfcr.cz/pfcr/page.aspx?odkazyalias=sb92_1991)

Zákon č. 171/1991 Sb. ze dne 23. dubna 1991 o působnosti orgánů ČR ve věcech převodů majetku státu na jiné osoby a o Fondu národního majetku České republiky. [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/fnm_sprava_majetku_21718.html](http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/fnm_sprava_majetku_21718.html)

Zákon č. 172/1991 Sb. ze dne 25. května 1991 o přechodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí. [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupný z <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/?lawsSbirkaCislo=172&lawsCastkaCislo=&lawsSbirkaCastkaRok=1991&lawsSearchSubmit=Odeslat>

Zákon č. 229/1991 Sb. ze dne 21. května 1991 o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku. [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://www.pravnik.cz/uplna-zneni/uz-103.html](http://www.pravnik.cz/uplna-zneni/uz-103.html)

Zákon č. 135/1996 Sb. ze dne 24. dubna 1996, opatření v soustavě ústředních orgánů státní správy ČR. [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411_number1=135/1996&PC_8411_l=135/1996&PC_8411_pi=0&PC_8411_ps=25⩅](http://portal.gov.cz/wps/portal/_s.155/701/.cmd/ad/.c/313/.ce/10821/.p/8411/_s.155/701?PC_8411_number1=135/1996&PC_8411_l=135/1996&PC_8411_pi=0&PC_8411_ps=25⩅)

Zákon č. 95/1999 Sb. ze dne 28. května 1999 o podmínkách převodu zemědělských a lesních pozemků z vlastnictví státu na jiné osoby. [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://www.pfcr.cz/pfcr/page.aspx?odkazyalias=sb95_1999](http://www.pfcr.cz/pfcr/page.aspx?odkazyalias=sb95_1999)

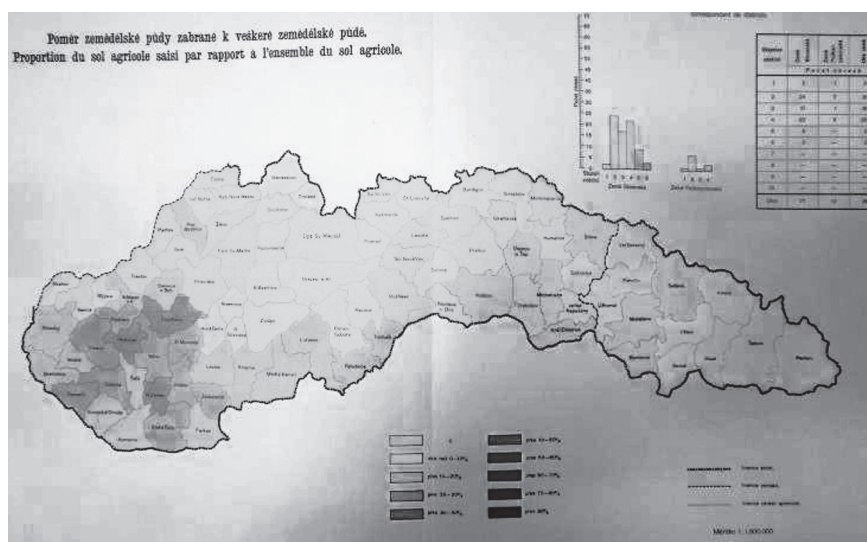
Zákon č. 212/2000 Sb. ze dne 23. června 2000 o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem. [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupný z <http://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/?lawsSbirkaCislo=212&lawsCastkaCislo=&lawsSbirkaCastkaRok=2000&lawsSearchSubmit=Odeslat>

Zákon č. 139/2002 Sb. ze dne 21. března 2002 o pozemkových úpravách a pozemkových úřadech a o změně zákona č. 229/1991 Sb. o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, ve znění pozdějších předpisů. [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb02139&cd=76&typ=r](http://www.sagit.cz/pages/sbirkatxt.asp?zdroj=sb02139&cd=76&typ=r)

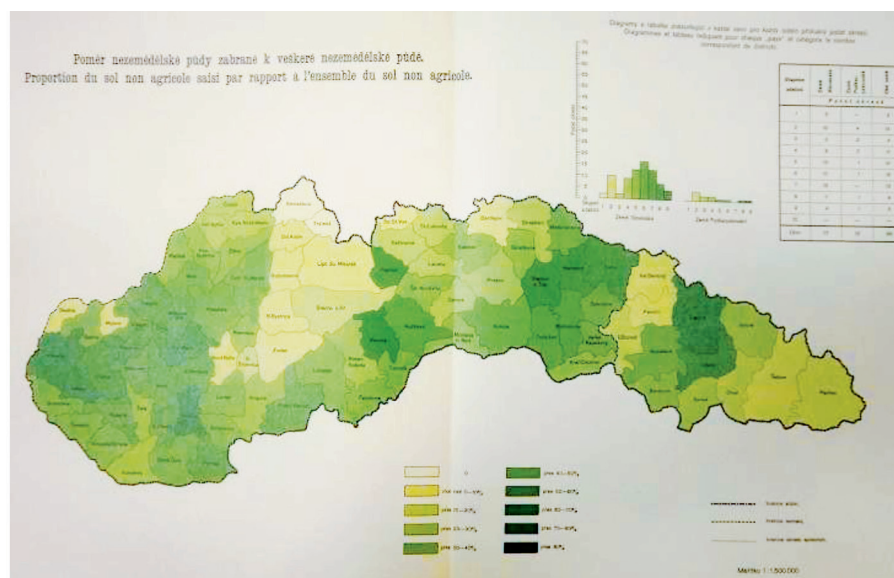
Zákon č. 178/2005 Sb. ze dne 28. dubna 2005 o zrušení Fondu národního majetku České republiky a o působnosti Ministerstva financí při privatizaci majetku České republiky. [online]. [cit. 2011-06-26]. Dostupný z [www:http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/fnm_sprava_majetku_22069.html](http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/fnm_sprava_majetku_22069.html)

Přílohy

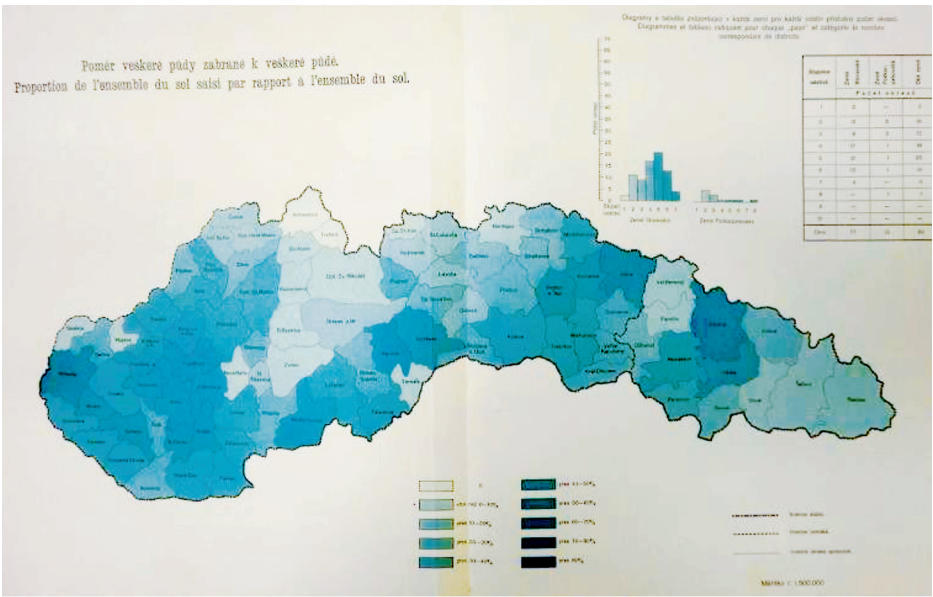
Příloha 1: Poměr zabrané půdy na Slovensku a v Podkarpatské Rusi

Poměr zabrané zemědělské půdy k veškeré zemědělské půdě

Poměr zabrané nezemědělské půdy k veškeré nezemědělské půdě

Poměr zabrané půdy k veškeré půdě

Pozn: Ve všech kartogramech je barevná stupnice odstupňována po 10%, nejsvětlejší barva představuje nulový zábor, nejtmavší barva ilustruje zábor více než 80%.

Příloha 2: První pozemková reforma

1) Výměra půdy, která byla k dispozici pro pozemkovou reformu do konce roku 1934

Země	Celkem bylo k dispozici půdy		Výměra půdy k dispozici pro pozemkovou reformu							
			zabraná půda		směny zabrané půdy					
	zemědělská		celkem		z toho půdy					
			veškerá	zemědělská	veškerá	státních statků	veškerá	zemědělská	soukromá	
	veškerá	zemědělská	veškerá	zemědělská	veškerá	zemědělská	veškerá	zemědělská	veškerá	zemědělská
Čechy	1 614 810	546 212	1 598 628	531 400	16 182	14 812	7 036	6 610	9 146	8 202
Morava a Slezsko	792 770	212 413	787 946	207 814	4 824	4 599	2 717	2 591	2 107	2 008
Slovensko	1 407 162	504 120	1 396 135	498 693	11 027	5 427	10 333	4 940	694	437
Podkarpatská Rus	245 888	46 413	238 903	45 379	6 980	1 034	6 867	994	113	40
Československo	4 060 630	1 309 158	4 021 617	1 283 286	39 013	25 872	26 953	15 135	12 060	10 737

2) Postátňování akce koncem roku 1934

Země	Státní správa celkem		Ministerstvo zemědělství		Ministerstvo nár. obrany		Ostatní odvětví státní správy	
			spravuje půdy (v ha)					
	veškerá	zemědělská	veškerá	zemědělská	veškerá	zemědělská	veškerá	zemědělská
Čechy	236 666	13 131	207 984	10 385	22 282	1 192	6 400	1 554
Morava a Slezsko	67 068	5 420	66 912	5 267	47	47	109	106
Slovensko	158 473	17 085	119 870	14 880	38 023	1 884	580	321
Podkarpatská Rus	9 082	1 370	8 988	1 290	46	46	48	34
Československo	471 289	37 006	403 754	31 822	60 398	3 169	7 137	2 015

3) Výkaz o drobném přidělu půdy do konce roku 1935

Země	Drobný přiděl			§ 7 záborového zákona				Celkem		
	počet případů	výměra (v ha)		počet případů	výměra (v ha)		počet případů	výměra (v ha)		celkem
		zemědělská	celkem		zemědělská	celkem		zemědělská	celkem	
Čechy	136 925	161 538	168 483	131 470	117 641	145 017	268 395	279 179	313 500	
Morava a Slezsko	65 850	64 249	71 416	78 815	31 458	66 279	144 665	95 707	137 695	
Slovensko	111 436	172 367	218 645	74 767	74 765	84 791	186 203	247 132	303 436	
Podkarpatská Rus	18 290	14 364	18 231	13 729	3 158	10 683	32 019	17 522	28 914	
Celkem	332 501	412 518	476 775	298 781	227 022	306 770	631 252	639 540	783 545	

4) Skupinové rozvrstvení půdy nabyté v pozemkové reformě a počet nabyvatelů do konce roku 1934

Země	Nabytá půda			Z toho									
				v drobném přidělu			zbytkových statků				jiných větších objektů		
	počet nabyv.	výměra (v ha)		počet nabyv.	výměra (v ha)		počet statků	nabyv.	celkem	výměra (v ha)		počet	výměra (v ha)
		celkem	zeměd.		celkem	zeměd.				zeměd.	celkem		zeměd.
Čechy	269 574	734 513	387 561	267 948	310 680	278 518	1 285	1 155	114 737	99 261	565	467	309 096
Morava a Slezsko	145 088	284 155	121 183	144 502	132 400	88 517	370	310	34 319	30 433	325	276	117 436
Slovensko	200 583	686 038	316 842	198 786	328 081	243 494	272	525	72 908	58 631	1 338	1 272	285 049
Podkarpatská Rus	16 886	53 447	23 555	16 746	25 210	18 123	27	25	3 778	2 957	122	115	21 459
Celkem	632 131	1 758 153	849 141	627 982	799 371	628 652	2 254	2 019	225 742	191 22	2 350	2 130	733 040

Pozn: Zbytkovým statkem se rozumí výměra půdy větší než 30 hektarů, převážně se jedná o půdu zemědělskou, se kterou byli nabyvateli předáni i příslušné hospodářské budovy. Jiným větším objektem se rozumí výměra větší než 30 hektarů veškeré půdy, ke které nebyly předány hospodářské budovy. Jedná se převážně o lesní celky, menší lesní revíry a jejich části, pastviny a v několika málo případech zemědělská půda bez budov.

Zdroj všech tabulek v příloze 3: Sdělení SPÚ (1935)

Příloha 4: Územní rozložení pracovního aparátu Státního pozemkového úřadu

Příloha 5: Organizační uspořádání IX. odboru ministerstva zemědělství v r. 1936

I. skupina: všeobecné záležitosti

- odd. IX/1 administrativně-inspekční
- odd. IX/2 organizační
- odd. IX/3 personální a rozpočtové
- odd. IX/4 evidenční a statistické

II. skupina: právní pro pozemkovou reformu

- odd. IX/5 všeobecně právní pro zemi Českou a Moravskoslezskou
- odd. IX/6 všeobecně právní pro zemi Slovenskou a Podkarpatskoruskou
- odd. IX/7 oddělení pro zaknihování a právní ochranu přídělů v zemi České a Moravskoslezské
- odd. IX/8 oddělení pro zaknihování a právní ochranu přídělů v zemi Slovenské a Podkarpatskoruské
- odd. IX/9 fondovní
- odd. IX/10 úvěrové

III. skupina: přidělová

- odd. IX/11 přidělové pro zemi Českou a Moravskoslezskou
- odd. IX/12 přidělové pro zemi Slovenskou a Podkarpatskoruskou
- odd. IX/13 kolonizační pro zemi Českou a Moravskoslezskou
- odd. IX/14 kolonizační pro zemi Slovenskou a Podkarpatskoruskou
- odd. IX/15 hospodářské
- odd. IX/16 oceňovací pro zemi Českou a Moravskoslezskou
- odd. IX/17 oceňovací pro zemi Slovenskou a Podkarpatskoruskou

IV. skupina: technická pro pozemkovou reformu

- odd. IX/18 měřické pro zemi Českou a Moravskoslezskou
- odd. IX/19 měřické pro zemi Slovenskou a Podkarpatskoruskou
- odd. IX/20 všeobecně technické
- odd. IX/21 stavebně technické

V. skupina: legislativní a sociální

- odd. IX/22 zákonodárné
- odd. IX/23 sociální
- odd. IX/24 penzijní
- odd. IX/25 exekuční a sporné

Příloha 6: Organizační uspořádání IX. odboru ministerstva zemědělství v r. 1940

I. Ústřední správa

- I a vedení skupiny
- I b organizace
- I c finanční správa:
 - 1. hlavní pokladna
 - 2. správa fondů
 - 3. úvěry
 - 4. rozpočet
 - 5. účtárna
- I d hospodářská správa:
 - 1. opatrování hmotných potřeb
 - 2. telefonní ústředna
 - 3. služební cesty
 - 4. správa budov
- I e ústřední spisovna a pomocné úřady:
 - 1. ústřední spisovna pro komisařské vedení
 - 2. správa českých pomocných úřadů
- I f překladatelská kancelář
- I g osobní (a mzdové) záležitosti
- I h revizní oddělení

II. Právní odbor

- II a vedení skupiny
- II b právní oddělení:
 - 1. provádění právních jednání
 - 2. donucovací výkon práva (exekuce aj.)
 - 3. zjišťování křivd způsobených pozemkovou reformou
- II c sociální a právní politika:
 - 1. sociální záležitosti, družstevnictví
 - 2. návrhy zákonů
 - 3. služební věda
- II d vnucené správy:
 - 1. uvalení vnucených správ
 - 2. přípravné práce k odprodeji nebo jinému zcizení
 - 3. hospodářský dozor nad vnucenými správami
- II e přezkoušení škod vzniklých z pozemkové reformy

Skupina III. odborná

- III a vedení odboru
- III b měřické práce:
 - 1. měřické oddělení pro Čechy a Moravu
 - 2. dozor nad civilními geometry
 - 3. styk s obvodovými úřadovny
 - 4. provádění závěrečné kontroly
 - 5. spisová rozluka
- III c evidence pozemkové držby:
 - 1. výkazy o stavu půdy
 - 2. lístkovnice pozemkové držby
 - 3. zvláštní úkoly
 - 4. archiv
- III d stavební oddělení:
 - 1. venkovská kolonizace
 - 2. městská kolonizace
 - 3. ochrana přírody a hmotných památek
 - 4. referát pro zvláštní technické úkoly
 - 5. makety a vzorky
 - 6. diapositivy
- III e provádění pozemkové reformy:
 - 1. průběh prací o pozemkové reformě
 - 2. přezkoušení pozemkové reformy s ohledem na hospodářské a pozemkově politické důsledky
- III f hospodářská politika:
 - 1. hospodářský dozor
 - 2. oceňování a stanovení cen
- III g pozemková politika:
 - 1. pozemkově politická opatření
 - 2. dozor nad majetkovými a jinými změnami
 - 3. uchazeči o půdu

Příloha 7: Organizační uspořádání Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu v r. 1942

I. Ústřední správa

- I a organizační oddělení
- I b personální oddělení
- I c finanční správa:
 - 1. hlavní pokladna
 - 2. správa fondů
 - 3. úvěry
 - 4. výplatní a vyúčtovací místo pro zabrané usedlosti v prostorách vojenských cvičišť a vojenských výcvikových táborů
 - 5. účtárna
- I d rozpočet:
 - 5. opatrování hmotných potřeb
 - 6. telefonní ústředna
 - 7. služební cesty
 - 8. účtárna pro vojenské cvičiště a vojenské výcvikové tábory
 - 9. účtárna pro vnucené správy
- I e účtárna pro správu jednotlivých fondů Pozemkového úřadu:
- I f hospodářská správa a pomocné úřady
- I g revizní oddělení

II. Právní odbor

- II a právní oddělení:
 - 4. provádění právních jednání
 - 5. donucovací výkon práva (exekuce aj.)
 - 6. zjišťování křivd způsobených pozemkovou reformou
- II b sociální a právní politika:
 - 4. sociální záležitosti, družstevnictví
 - 5. návrhy zákonů
 - 6. služební věda
- II c vnucené správy:
 - 4. uvalení vnucených správ
 - 5. přípravné práce k odprodeji nebo jinému zcizení
 - 6. hospodářský dozor nad vnucenými správami
- II d přezkoušení škod vzniklých z pozemkové reformy

Skupina III. odborná

- III a referát opatrování půdy:
 - 6. přezkoušení přiděľů
 - 7. hospodářský dozor
 - 8. oceňování
 - 9. pronájem podniků pod vnucenou správou i ve vlastnictví Pozemkového úřadu
- III b kolonizace a její plánování
- III c pohyb pozemků a financování kolonizační činnosti:
 - 5. nabývání půdy
 - 6. prodej a koupě půdy
 - 7. financování kolonizační činnosti
 - 8. provozní družstva zemědělská i jiná

IV. Technický odbor

- IV a měřické práce:
 - 1. měřické oddělení pro Čechy a Moravu
 - 2. dozor nad civilními geometry
 - 3. styk s obvodovými úřadovny
 - 4. provádění závěrečné kontroly
 - 5. spisová rozluka
- IV b stavební oddělení
 - 7. venkovská kolonizace
 - 8. městská kolonizace
 - 9. ochrana přírody a hmotných památek
 - 10. referát pro zvláštní technické úkoly
 - 11. makety a vzorky
 - 12. diapositivy
- IV c zvláštní úkoly pro vojenská cvičiště
 - 1. kancelář a registratura
 - 2. nákup půdy
 - 3. pozemkově právní oddělení
 - 4. vyklizovací práce
 - 5. místní úřadovna Vyškov
 - 6. taxační oddělení

V. Zemědělský odbor

- V a vnucení správci zemědělských a lesních podniků
- V b zemědělská účtárna
- V c správa statků ve vlastnictví Pozemkového úřadu
- V d správa lesů

Příloha 8: Organizační uspořádání Pozemkového úřadu pro Čechy a Moravu v r. 1943

0. Presidiální odbor (ústřední správa)

- 00 agenda vedoucího
- 01 organizace a správa
- 02 osobní oddělení
- 03 rozpočty a hospodářská správa
- 04 účtárna

1. Pozemková reforma

- 10 všeobecné oddělení
- 11 právně sociální záležitosti
- 12 zemědělsko technické záležitosti
- 13 provádění pozemkové reformy
- 14 správa fondů Pozemkového úřadu
- 15 správa úvěrů
- 16 účtárna fondů
- 18 Fond pro zaopatřování zaměstnanců velkostatků

2. Pozemková politika a pozemkové právo

- 20 všeobecné oddělení
- 21 pozemková politika
- 22 dispozice s půdou ze záboru
- 23 dispozice s půdou rozmanitým způsobem vázanou

3. Plánování a osídlování

- 30 všeobecné oddělení
- 31 vlastní plánování
- 32 osídlování všeobecně
- 33 získávání půdy a provozní možnosti pro zemědělské osídlování
- 34 provádění osídlovacích akcí
- 35 městské a živnostenské osídlování

4. Přírodní poměry a stavební úpravy sídlišť

- 41 vlastní přírodní poměry
- 42 pozemní stavby
- 43 zemědělsko-technické práce

5. Správa lesních podniků

- 51 správní
- 52 hospodářská a finanční

6. Správa zemědělských podniků

- 61 správní
- 62 hospodářská a finanční

S. Zvláštní úkoly

PA. Oddělení pro přezkoumání rozpočtů

E. Taxace

Příloha 9: Struktura zemědělské půdy podle sektorů v období 1955–1991

Sektor/Rok	1955	1960	1965	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
Zemědělská půda celkem	7414	7327	7160	7117	7103	7093	7077	7071	7060	7042	7004	6990	6976	6952
Socialistický sektor	3108	6393	6394	6365	6344	6326	6325	6417	6472	6504	6531	6551	6571	6566
z toho státní sektor	1149	1490	2117	2105	2093	2083	2083	2102	2114	2122	2123	2129	2134	2124
družstevní sektor (bez záhumenků)	1842	4548	3974	3971	3964	3954	3955	4024	4068	4163	4237	4278	4303	4317
záhumenky členů JZD	117	355	303	289	287	289	287	291	290	219	171	144	134	125
Jednotlivě hospodařící rolníci	4139	861	706	698	705	706	695	591	523	471	404	367	328	303
Pozemky nepatřící zemědělským závodům	115	62	57	54	54	61	57	63	65	67	69	72	77	83

Sektor/Rok	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Zemědělská půda celkem	6924	6851	6843	6840	6835	6826	6794	6786	6778	6765	6749	6736	6733
Socialistický sektor	6550	6476	6467	6465	6464	6459	6445	6440	6435	6425	6410	6386	6252
z toho státní sektor	2105	2093	2088	2089	2084	2082	2075	2067	2060	2052	2042	2032	1914
družstevní sektor (bez záhumenků)	4323	4281	4284	4283	4288	4288	4283	4302	4308	4306	4304	4293	4288
záhumenky členů JZD	122	102	95	93	92	89	87	71	67	67	64	61	50
Jednotlivě hospodařící rolníci	289	288	288	286	281	275	274	269	266	263	261	270	400
Pozemky nepatřící zemědělským závodům	85	87	88	89	90	92	75	77	77	77	78	80	81

Zdroj: Statistické ročenky (1965–1992)

Příloha 10: Státní statky a JZD

1) Státní statky 1949–1983

Rok	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Počet státních statků	208	238	239	192	189	188	179	182	163	164	166	365
Zemědělská půda (tis. ha)	454	583	617	615	661	725	809	900	942	999	1066	1133
Podíl na celkové výměře (%)	6,2	7,9	8,4	8,4	9,4	10,1	11,1	12,4	13,0	13,6	14,6	15,6
Rok	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Počet státních statků	364	313	307	338	345	343	343	342	339	331	324	317
Zemědělská půda (tis. ha)	1226	1112	1144	1389	1465	1476	1473	1466	1439	1433	1428	1440
Podíl na celkové výměře (%)	17,0	15,5	16,0	19,5	20,6	20,8	20,8	20,8	20,4	20,4	20,3	20,5
Rok	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	
Počet státních statků	309	284	230	214	191	180	203	200	204	220	223	
Zemědělská půda (tis. ha)	1453	1436	1431	1394	1393	1387	1377	1359	1343	1408	1397	
Podíl na celkové výměře (%)	20,8	20,6	20,5	20,2	20,2	20,2	20,1	20,1	19,9	20,9	20,7	

Zdroj: FSÚ (1985), vlastní úprava

2) Jednotná zemědělská družstva 1949–1983

Rok	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Počet JZD	28	1873	3138	5848	6679	6502	6795	8016	11090	12140	12560	10816
Zemědělská půda (tis. ha)	7	673	1070	2178	2172	1903	1947	2237	3462	4334	4793	4903
Podíl na celkové výměře (%)	0,1	9,1	14,6	29,7	30,8	26,5	26,7	30,8	47,9	59,1	65,7	67,5
Rok	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Počet JZD	8784	7862	7439	6852	6538	6452	6381	6352	6339	6200	5859	5251
Zemědělská půda (tis. ha)	4788	4664	4548	4366	4277	4275	4269	4260	4251	4242	4241	4314
Podíl na celkové výměře (%)	66,2	65,0	63,6	61,3	60,2	60,3	60,3	60,3	60,3	60,3	60,4	61,6
Rok	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	
Počet JZD	4121	3099	2206	1959	1813	1779	1747	1722	1708	1701	1697	
Zemědělská půda (tis. ha)	4357	4380	4407	4421	4436	4441	4444	4382	4378	4375	4379	
Podíl na celkové výměře (%)	62,3	62,8	63,5	63,9	64,3	64,7	65,0	64,8	64,8	64,8	64,9	

Pozn.: Zemědělská půda vč. záhumenků
Zdroj: FSÚ (1985), vlastní úprava

Příloha 11: Stav restitucí k 31. 12. 2009

Okres	Restituce celkem	Vydaná správním rozhodnutím	Rozh. v pr. moci		Podaná odvolání	Půda, o které bylo v restitucích rozhodováno					
			celkem	vloženo v KN		celkem		z toho			
								skutečně vydaná			nevydaná
								celkem	zemědělská a lesní	ostatní druhy	
ks	ks	ks	ks	ks	ha	ha	ha	ha	ha	ha	
PÚ Benešov	5 105	7 673	7 667	7 667	449	34 155	28 600	27 476	1 124	3 484	2 071
PÚ Beroun	1 128	1 880	1 880	1 880	160	9 755	8 466	8 317	149	702	587
PÚ Blansko	3 913	2 683	2 623	1 674	180	8 439	7 457	7 210	247	218	764
PÚ Brno-město	2 441	6 688	5 458	3 348	837	2 784	1 686	1 372	314	590	508
PÚ Brno-venkov	6 405	8 559	8 559	8 541	228	7 612	6 926	6 688	239	499	19
PÚ Bruntál	3 518	11 683	11 683	11 535	500	36 470	21 519	20 731	788	5 890	9 061
PÚ Břeclav	3 285	8 088	8 088	7 850	748	14 634	10 738	10 230	508	1 799	2 097
PÚ Česká Lípa	2 243	4 907	4 907	4 744	244	51 228	19 427	18 927	500	1 072	30 729
PÚ České Budějovice	5 663	14 115	14 035	13 824	872	79 161	36 739	33 681	3 058	2 419	40 003
PÚ Český Krumlov	2 537	7 920	7 920	7 920	745	29 545	25 185	24 825	360	4 261	99
PÚ Děčín	2 013	7 147	7 144	3 940	329	26 483	15 174	14 700	474	1 278	10 031
PÚ Domažlice	2 079	3 015	2 842	2 663	407	14 752	11 984	11 528	456	1 291	1 477
PÚ Frydek-Místek	3 264	4 559	4 384	2 053	320	6 219	5 036	4 818	218	469	714
PÚ Havlíčkův Brod	2 970	7 623	7 611	7 611	225	26 000	23 402	21 567	1 834	2 229	379
PÚ Hodonín	2 013	2 316	2 316	1 760	190	3 491	2 957	2 886	71	235	299
PÚ Hradec Králové	3 029	5 550	5 399	5 177	356	22 219	16 861	16 274	587	1 613	3 745
PÚ Cheb	1 319	2 998	2 998	2 998	310	14 090	5 470	5 180	290	5 234	3 386
PÚ Chomutov	1 625	5 020	4 431	2 419	285	27 431	11 952	11 772	180	4 531	10 948

Příloha 11: pokračování

PÚ Chrudim	3 837	7 328	6 705	4 912	372	25 521	13 921	13 336	585	672	10 928
PÚ Jablonec n. Nisou	1 102	3 025	3 006	1 266	224	7 021	2 752	2 605	147	163	4 106
PÚ Jeseník	913	1 386	1 386	335	135	12 560	6 050	5 908	142	671	5 839
PÚ Jičín	3 357	5 589	5 589	5 589	302	21 383	19 774	18 585	1 189	1 433	1 76
PÚ Jihlava	2 683	7 387	7 386	7 386	334	32 535	22 754	22 219	535	1 249	8 532
PÚ Jindřichův Hradec	4 661	11 130	11 130	11 130	691	32 222	29 100	28 400	700	1 672	1 450
PÚ Karlovy Vary	2 003	2 868	2 595	2 528	244	27 170	19 128	16 923	2 205	4 950	3 092
PÚ Karviná	1 041	1 639	1 476	606	421	4 143	2 302	2 230	72	407	1 434
PÚ Kladno	3 123	4 008	3 913	3 911	291	22 887	20 872	18 458	2 414	1 659	356
PÚ Klatovy	10 345	11 520	11 066	10 718	709	34 431	29 091	27 591	1 500	2 830	2 510
PÚ Kolin	5 044	8 236	8 236	7 932	321	24 659	21 409	20 374	1 035	1 284	1 966
PÚ Kroměříž	2 595	3 695	3 695	3 695	179	15 052	14 481	14 317	164	525	46
PÚ Kutná Hora	3 974	6 621	6 459	6 279	247	27 554	26 638	24 308	2 330	842	74
PÚ Liberec	5 163	7 548	7 548	7 540	328	20 015	18 857	18 125	732	1 005	153
PÚ Litoměřice	4 505	11 533	10 766	6 631	594	28 725	25 751	24 785	966	2 331	643
PÚ Louny	4 490	16 729	16 729	16 710	1 267	50 862	43 824	43 400	424	2 109	4 929
PÚ Mělník	3 611	7 693	7 036	6 567	401	35 051	31 515	31 101	414	2 934	602
PÚ Mladá Boleslav	3 304	7 749	7 429	7 184	500	32 077	24 953	23 730	1 223	1 175	5 949
PÚ Most	528	2 062	2 011	1 436	107	14 373	7 405	6 910	495	1 659	5 315
PÚ Náchod	2 558	4 163	4 163	4 163	284	17 620	15 810	15 551	259	1 482	328
PÚ Nový Jičín	4 713	8 553	8 337	5 500	378	22 204	20 673	19 913	760	1 425	106
PÚ Nymburk	4 240	7 766	7 650	5 318	170	26 418	25 158	24 719	439	610	350
PÚ Olomouc	3 911	5 982	5 982	4 914	456	19 680	15 564	15 376	188	1 099	3 017
PÚ Opava	3 304	6 627	6 405	3 935	433	18 783	13 176	12 841	335	1 247	4 360
PÚ Ostrava	1 827	1 818	1 509	1 275	219	3 211	1 874	1 812	62	893	444

Příloha 11: pokračování

Okres	Restituce celkem	Vydaná správním rozhodnutím		Rozh. v pr. moci		Podaná odvolání	Půda, o které bylo v restitucích rozhodováno								
		ks	ks	celkem	vloženo v KN		celkem		z toho				nevydaná		
									skutečně vydaná					s náhradou	bez náhrady
									zemědělská a lesní	ostatní druhy	ha	ha			
	ks	ks	ks	ks	ks	ks	ha	ha	ha	ha	ha	ha	ha		
PÚ Pardubice	3 531	4 910	4 910	4 910	0	226	36 987	34 003	32 852	1 151	1 603	1 381			
PÚ Pelhřimov	2 672	4 117	4 117	4 117	4 117	320	23 080	17 947	16 936	1 011	669	4 464			
PÚ Písek	2 849	7 585	7 575	7 575	7 545	417	31 340	29 740	26 364	3 376	1 307	293			
PÚ Pízeň jih	2 457	4 373	4 200	4 200	4 000	283	22 000	19 000	18 500	500	2 500	500			
PÚ Pízeň město	1 279	1 016	878	812	205	205	3 620	3 055	2 675	380	275	290			
PÚ Pízeň sever	3 270	5 571	5 270	5 184	203	203	27 500	23 700	23 000	700	3 200	600			
PÚ Praha-město	4 105	7 998	7 580	7 580	5 427	1 780	11 772	7 471	5 061	2 410	2 398	1 903			
PÚ Praha-východ	3 036	5 671	5 197	5 197	4 721	355	9 632	8 601	8 436	195	479	552			
PÚ Praha-západ	1 160	3 297	3 297	3 223	443	443	14 811	13 644	13 521	123	1 090	77			
PÚ Prachatice	3 200	7 424	7 423	7 423	7 423	352	62 107	25 307	23 607	1 700	1 000	35 800			
PÚ Prostějov	3 072	4 048	3 934	3 168	93	93	11 550	10 611	10 474	137	631	308			
PÚ Píerov	2 781	4 616	4 079	4 079	2 725	262	11 836	9 916	8 476	1 440	821	1 099			
PÚ Příbram	5 731	10 918	10 882	7 106	603	603	38 407	32 344	31 499	845	1 960	4 103			
PÚ Rakovník	2 849	6 003	5 887	5 437	162	162	18 175	17 057	16 215	842	438	680			
PÚ Rokycany	952	1 493	1 493	1 121	78	78	22 051	20 464	20 134	330	471	1 116			
PÚ Rychnov n. Kněžn.	3 025	4 549	4 546	4 546	246	246	39 633	31 083	30 408	675	1 924	6 626			
PÚ Semily	3 166	4 080	4 055	4 030	198	198	22 958	10 696	10 060	636	533	11 729			

Příloha 11: pokračování

PÚ Sokolov	454	839	773	771	61	2 626	1 780	1 643	137	799	47
PÚ Strakonice	3 228	5 701	5 492	5 492	453	29 363	26 904	23 566	3 338	1 052	1 407
PÚ Svitavy	3 010	5 603	5 553	4 845	278	21 161	20 225	16 856	3 369	813	123
PÚ Šumperk	3 005	5 222	5 221	4 191	387	35 506	29 215	25 692	3 523	5 098	1 193
PÚ Tábor	3 201	8 237	8 203	8 151	345	31 521	28 628	17 595	11 033	2 144	749
PÚ Tachov	3 166	9 531	7 799	3 438	437	39 657	13 515	12 114	1 401	15 966	10 176
PÚ Teplice	873	2 385	2 385	1 823	267	13 269	7 590	6 928	662	1 231	4 448
PÚ Trutnov	2 378	3 499	3 477	3 477	402	30 763	26 372	25 557	1 175	1 001	3 030
PÚ Třebíč	2 981	7 859	7 539	6 802	327	22 550	21 664	21 138	526	495	391
PÚ Uherské Hradiště	2 317	3 924	3 924	2 990	235	7 487	6 595	6 501	94	358	534
PÚ Ústí nad Labem	964	4 825	4 772	2 140	347	12 886	10 104	9 954	150	891	1 891
PÚ Ústí nad Orlicí	3 417	5 964	5 370	4 948	658	21 036	17 916	17 656	260	1 941	1 179
PÚ Vsetín	1 429	2 915	2 510	1 610	249	9 727	8 372	8 138	234	181	1 174
PÚ Vyškov	2 387	2 383	2 383	2 383	100	6 769	6 147	6 118	498	493	128
PÚ Zlín	2 283	4 137	4 094	3 955	184	13 076	10 841	10 718	123	582	1 653
PÚ Znojmo	3 783	8 779	8 779	7 244	568	26 527	23 656	21 955	1 701	821	2 050
PÚ Žďár n. Sázavou	2 618	5 522	5 522	5 521	295	31 158	26 776	23 620	3 156	875	3 507
CELKEM	232 011	450 073	437 271	375 430	28 811	1 753 166	1 333 350	1 255 666	78 543	130 180	288 823

Zdroj: MZE (2009), vlastní úprava

Příloha 12: Příloha k zák. č. 212/2000 Sb. („restituce židovského majetku“)

Věci ve vlastnictví státu, které se převedou dle § 1 odst. 2 zák. č. 212/2000 Sb.

1. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 27 486, Frant. Meister, Merkur s Akteonem a stádem, olej, 950x770 mm
2. NÁRODNÍ GALERIE O 10733, Středoevropský malíř 1. pol. 18. stol., Mytologický výjev, olej, plátno, 945x770 mm
3. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60537, V. Špála, Ilustrace k Babičce, akvarel, 295x440 mm
4. NÁRODNÍ GALERIE DK 5310, Špála Václav, Ilustrace k Babičce, akvarel, 295x440 mm
5. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60539, V. Špála, Selský džbán, olej, 450x360 mm
6. NÁRODNÍ GALERIE O 11013, Špála Václav, Kytice v modré váze, olej, plátno, 460x370 mm
7. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60540, Jan Slaviček, Zátíší, akvarel, 620x500 mm
8. NÁRODNÍ GALERIE DK 5309, Slaviček Jan, Zátíší, akvarel, 620x500 mm
9. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60 556, Žufan, Selský dvůr, akvarel, 240x310 mm
10. NÁRODNÍ GALERIE K 43125, Žufan Bořivoj, Selský dvůr, akvarel, 240x310 mm
11. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60569, Max Schurmann, Jarní krajina, olej, 770x620 mm
12. NÁRODNÍ GALERIE O 11007, Schurmann Max, Silnice nad osadou, olej, lepenka, 770x615 mm
13. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60571, Emil Filla, Zátíší, olej, 380x540 mm
14. NÁRODNÍ GALERIE O 11018, Filla Emil, Zátíší s podnosem a lahví vína, olej, plátno, 380x555 mm
15. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60572, V. Špála, Jugoslávská krajina, akvarel, 480x630 mm
16. NÁRODNÍ GALERIE K 43133, Špála Václav, Jugoslávská krajina, akvarel, 480x630 mm
17. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60578, Jan Bauch, Ženský akt, olej, 400x580 mm
18. NÁRODNÍ GALERIE O 11020, Bauch Jan, Ženský akt, olej, plátno, 585x405 mm
19. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60580, Vlaminck, Cesta francouzskou vesnicí, akvarel, 455x545 mm
20. NÁRODNÍ GALERIE DK 5319, Vlaminck, Cesta francouzskou vesnicí, akvarel, 455x545 mm
21. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60581, Maurice Utrillo, Kostel sv. Petra na Tržišti v Paříži, akvarel, 500x655 mm
22. NÁRODNÍ GALERIE K 43129, Utrillo Maurice, Kostel sv. Petra na Tržišti v Paříži, akvarel, 500x655 mm
23. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60587, Neznámý ruský autor, Velké zátíší, olej, 1250x1430 mm

24. NÁRODNÍ GALERIE O 11034, Ruský malíř z roku 1911, Květinové zátiší, olej, plátno, 1255x1430mm
25. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60589, Žufan, Velký květinový keř, akvarel, 570x440mm
26. NÁRODNÍ GALERIE K 43126, Žufan Bořivoj, Velký květinový keř, akvarel, 570x440mm
27. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60608, Paul Signac, Parník na Seině, olej, 740x920mm
28. NÁRODNÍ GALERIE O 11032, Signac Paul, Seina u Samois, olej, plátno, 740x925mm
29. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60609, V. Zykmund, Vzpomínka na opuštěný dům, olej, 520x655mm
30. NÁRODNÍ GALERIE O 11029, Zykmund V., Opuštěný dům, olej, plátno, 505x655mm
31. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60618, Vlaminck, Městečko v zimě, kresba, 450x550mm
32. NÁRODNÍ GALERIE DK 5320, Vlaminck, Městečko v zimě, kresba, 450x550mm
33. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60619, Vlaminck, Francouzská vesnice v zimě, kresba, 450x550mm
34. NÁRODNÍ GALERIE DK 5321, Vlaminck, Francouzská vesnice v zimě, kresba, 450x550mm
35. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60620, Vlaminck, Francouzská vesnice, 600x700mm
36. NÁRODNÍ GALERIE K 43120, Francouzská vesnice, kresba, 600x700mm
37. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60623, V. Sychra, Ležící žen. akt, olej, 490x930mm
38. NÁRODNÍ GALERIE O 11008, Sychra V., Ležící akt, olej, plátno, 480x940mm
39. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60630, V. Špála, Zátiší, olej, 320x410mm
40. NÁRODNÍ GALERIE O 11014, Špála Václav, Zátiší s melounem, olej, plátno, 310x405mm
41. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60631, Kubišta, Krajina s továrnou, olej, 670x820mm
42. NÁRODNÍ GALERIE O 11015, Kubišta B., Továrna v Bráníku, olej, plátno, 670x825mm
43. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60648, Dámský portrét, olej, 1100x800mm
44. NÁRODNÍ GALERIE 011002, Sychra V., Dáma v červené pláštěnce, olej, plátno, 1100x790mm
45. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60653, Prof. Wagner, Letní krajina, olej, 540x680mm
46. NÁRODNÍ GALERIE O 11004, Wagner K., Krajina se stromy, olej, plátno, 540x675mm
47. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60654, Salzmann Martin, Ženský akt, olej, 550x450mm
48. NÁRODNÍ GALERIE O 11024, Salcman, Akt ženy, olej, plátno, 550x460mm
49. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60661, J. Bauch 1930, Tanec v nočním lokále, olej, 580x835mm
50. NÁRODNÍ GALERIE O 11069, Bauch Jan (Rykr?), Tanec v kavárně, olej, plátno, 675x825mm

51. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60663, Segal A., Cesta v sadech 27, olej, 680x890 mm
52. NÁRODNÍ GALERIE O 10991, Segal A., Krajina s chodci, olej, plátno, 685x890 mm
53. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60667, A. Adámek, Dalmatská přímořská krajina, olej, 500x620 mm
54. NÁRODNÍ GALERIE O 10998, Adámek A., Dalmatská krajina II, 1937, olej, plátno, 495x630 mm
55. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60672, E. A. LoNárodnígalerieen, Říční krajina, olej, 590x610 mm
56. NÁRODNÍ GALERIE O 11016, Pittermann-LoNárodnígalerieen, E. A., Továrna u řeky, olej, plátno, 580x605 mm
57. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60674, N. Jahůdková, Horská krajina, olej, 430x600 mm
58. NÁRODNÍ GALERIE O 10996, Jahůdková N., Hornatá krajina s domkem u cesty, olej, plátno, 435x610 mm
59. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60680, O. Kerhart, Korsická krajina, olej, 649x750 mm
60. NÁRODNÍ GALERIE O 11022, Kerhart A., Jižní krajina s figurální stafáží, olej, plátno, 630x755 mm
61. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60684, A. Moravec, 2 děvčata s květinovou vázou, olej, 480x650 mm
62. NÁRODNÍ GALERIE O 11023, Moravec A., Dvě ženy u stolu, olej, lepenka, 475x630 mm
63. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60685, E. Huber, Panorama, olej, 700x1000 mm
64. NÁRODNÍ GALERIE O 11006, Huber E., Městečko Kussnacht, olej, plátno, 700x1000 mm
65. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60687, J. Klein von Diepold, Tovární dvůr, olej, 600x800 mm
66. NÁRODNÍ GALERIE O 10995, Klein von Diepold V., Zelinářská zahrada, olej, plátno, 620x775 mm
67. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60688, Cyprian Majerník, Don Quijote, 290x420 mm
68. NÁRODNÍ GALERIE DK 5315, Majerník Cyprian, Don Quijote, kresba, 290x420 mm
69. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60689, Dufresne, V atelieru, kresba, 300x390 mm
70. NÁRODNÍ GALERIE DK 5323, Dufresne, V atelieru, kresba, 300x390 mm
71. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60691, A. Signac, Krajina, akvarel, 280x440 mm
72. NÁRODNÍ GALERIE K 43068, Signac A., Krajina, akvarel, 280x440 mm
73. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60692, Boř. Žufan, Lesní krajina, olej, 650x1000 mm
74. NÁRODNÍ GALERIE O 11021, Žufan Bořivoj, Dům mezi stromy, olej, plátno, 650x1000 mm
75. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60693, V. Špála, Velká květ., olej, 950x700 mm
76. NÁRODNÍ GALERIE O 11009, Špála Václav, Kytice ve váze, olej, plátno, 950x700 mm

77. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60694, V. Špála, Městečko v létě, olej, 650x810 mm
78. NÁRODNÍ GALERIE O 11012, Špála Václav, Kostelík v letovisku, olej, plátno, 645x815 mm
79. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60700, V. Špála, Dům v sadech, olej, 810x660 mm
80. NÁRODNÍ GALERIE O 11011, Špála, V parku, olej, plátno, 810x650 mm
81. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60702, J. Grus, Krajina, olej, 800x990 mm
82. NÁRODNÍ GALERIE O 11005, Grus Jaroslav, Cesta mezi stromy, olej, plátno, 800x990 mm
83. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60704, V. Sychra, Portrét dámy, olej, 660x500 mm
84. NÁRODNÍ GALERIE O 11010, Sychra V., Podobizna ženy, olej, plátno, 655x500 mm
85. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60705, Maurice Utrillo, Vize Calvados, olej, 350x460 mm
86. NÁRODNÍ GALERIE O 11030, Utrillo Mauric, Vize (Calvados), olej, plátno, 380x460 mm
87. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60707, Vlaminck, Krajina, akvarel, 300x385 mm
88. NÁRODNÍ GALERIE DK 5317, Vlaminck, Krajina, akvarel, 300x385 mm
89. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60708, A. Derain, Portrét ženy, olej, 360x270 mm
90. NÁRODNÍ GALERIE O 11031, Deraine André, Hlava mladé ženy, olej, plátno, 355x270 mm
91. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 60710, A. Adámek, Dalmat. krajina, olej, 560x685 mm
92. NÁRODNÍ GALERIE O 10994, Adámek A., Dalmatská krajina I., olej, plátno, 560x680 mm
93. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 73002, Ferdiš Duša, Slov. hory, mědiryt, 295x395 mm
94. NÁRODNÍ GALERIE R 150890, Duša Ferdiš, Slovenské hory, mědiryt, 295x395 mm
95. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 73003, Willi Nowak, 3 děvčata, olej, 440x570 mm
96. NÁRODNÍ GALERIE O 11027, Nowak W., Tři dívky s třešněmi, olej, plátno, 420x555 mm
97. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 73006, Willi Nowak, Říční krajina, olej, 370x495 mm
98. NÁRODNÍ GALERIE O 11028, Nowak W., Letní krajina s figurální stafáží, olej, plátno, 365x495 mm
99. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 73007, Rud. Bém, Klužiště, olej, 900x825 mm
100. NÁRODNÍ GALERIE O 10993, Bém Rudolf, Nábřeží v zimě, olej, plátno, 900x815 mm
101. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 73008, Otto Dill, Hráči pola, olej, 500x680 mm
102. NÁRODNÍ GALERIE O 10985, Dill Otto, Hráči pola, olej, dřevo, 500x660 mm
103. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 73012, Bedř. Kausek, Špan. horské město, olej, 1000x850 mm
104. NÁRODNÍ GALERIE O 11003, Kausek F., Jižní město s mostem, olej, plátno, 1005x855 mm

105. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 73016, V. Heise, Říční krajina, olej, 470x620 mm
106. NÁRODNÍ GALERIE O 11001, Heise V., Domy s řekou a mostem, olej, plátno, 480x600 mm
107. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 73020, Willi Nowak, Koup. společnost, akvarel, 260x330 mm NÁRODNÍ GALERIE DK 5314, Nowak W., Koupající se společnost, akvarel, 260x330 mm
108. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 73024, Willi Hamacher, Paličkárky, olej, 760x1030 mm
109. NÁRODNÍ GALERIE O 11000, Hamacher Willy, Ženy opravující rybářské sítě, olej, plátno, 750x1000 mm
110. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 73138, Aug. Bromse, Letní noc, mědiryt, 290x180 mm
111. NÁRODNÍ GALERIE R 150889, Bromse A., Letní noc, mědiryt, 290x180 mm
112. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 89309, Otakar Nejedlý, Horská krajina při východu slunce, olej, 485x575 mm
113. NÁRODNÍ GALERIE O 10997, Nejedlý O., Krajina s hradem, olej, plátno, 480x585 mm
114. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 89495, Renoir Auguste, Akt, olej, 250x175 mm
115. NÁRODNÍ GALERIE O 10869, Renoir Auguste, Stojící akt v přírodě, olej, plátno, 255x180 mm
116. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 97007, Filla Emil, Zátíší, olej, 350x240 mm
117. NÁRODNÍ GALERIE O 11017, Filla Emil, Zátíší s hlavou lososa, olej, plátno, 240x350 mm
118. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 97024, Marvánek O., Při orání, olej, 490x650 mm
119. NÁRODNÍ GALERIE O 11026, Marvánek O., Orání s kravami, olej, lepenka, 490x650 mm
120. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 97028, Rodionov M., Starý muž, olej, 540x435 mm
121. NÁRODNÍ GALERIE O 10992, Rodionov N., Hlava starce, olej, plátno, 545x435 mm
122. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 97030, Rodionov M., Hlava ruského řeholníka, olej, 500x400 mm
123. NÁRODNÍ GALERIE O 11033, Rodionov N., Postava Dostojevského, olej, plátno, 505x405 mm
124. ŽIDOVSKÉ MUZEUM 97018, Oldř. Koníček, Rybář na mořském pobřeží, olej, 550x650 mm
125. NÁRODNÍ GALERIE O 11025, Koníček O., Jižní město, olej, plátno, 555x665 mm

Příloha 13: Privatizační proces realizovaný FNM ČR

Pozn.: Údaje jsou v mld. Kč.

1) Vývoj počtu převodů privatizovaného majetku dle zákona č. 92/1991 na FNM ČR

Rok	Veřejné dražby	Veřejné soutěže	Přímé prodeje	Bezúplatný převod na obce	Zakládání a. s.	Celkem
1991	7,00	2,00	0,00	0,00	38,00	47,00
1992	176,00	99,00	532,00	580,00	1 161,00	2 548,00
1993	89,00	177,00	596,00	459,00	436,00	1 757,00
1994	176,00	108,00	910,00	1 268,00	31,00	2 493,00
1995	132,00	60,00	1 610,00	669,00	8,00	2 479,00
1996	145,00	262,00	1 175,00	586,00	2,00	2 170,00
1997	126,00	248,00	534,00	393,00	0,00	1 301,00
1998	41,00	55,00	381,00	197,00	1,00	675,00
1999	11,00	14,00	18,00	79,00	2,00	124,00
2000	4,00	5,00	28,00	16,00	1,00	54,00
2001	0,00	14,00	20,00	13,00	0,00	47,00
2002	0,00	24,00	112,00	20,00	0,00	156,00
2003	0,00	14,00	23,00	13,00	0,00	50,00
2004	0,00	11,00	19,00	22,00	0,00	52,00
2005	0,00	16,00	52,00	16,00	0,00	84,00
2006	0,00	7,00	124,00	21,00	0,00	152,00
2007	0,00	33,00	222,00	16,00	0,00	271,00
2008	0,00	10,00	102,00	22,00	1,00	135,00
2009	0,00	10,00	106,00	10,00	0,00	126,00
2010	0,00	8,00	74,00	7,00	0,00	89,00
Celkem	907,00	1 177,00	6 638,00	4 407,00	1 681,00	14 810,00

2) Vývoj výnosů z privatizovaného majetku a vývoj nominální hodnoty bezúplatných převodů majetku dle zákona č. 92/1991 Sb. na FNM ČR

Rok	Veřejné dražby	Veřejné soutěže	Přímé prodeje	Bezúplatný převod na obce	Zakládání a. s.	Celkem
1991	87,43	5,31	0	0	39 817,43	39 910,17
1992	1 953,30	3 579,70	12 641,90	3 027,96	423 737,67	444 940,53
1993	1 057,74	5 560,27	13 048,72	3 939,49	229 650,93	253 257,15
1994	1 350,77	3 825,23	11 806,16	15 607,43	30 304,06	62 893,65
1995	614,48	1 150,55	6 510,05	9 269,36	18 591,55	36 135,98
1996	478,57	4 757,75	3 360,73	7 023,37	612,22	16 232,65
1997	836,90	1 625,20	1 556,24	19 334,13	0	23 352,47
1998	105,19	809,00	1 711,81	6 343,11	88,94	9 058,05
1999	22,58	25,20	40,88	144,58	4 346,26	4 579,49
2000	7,07	27,44	306,64	9,23	15,00	365,37
2001	0	59,72	96,78	385,16	0,00	541,66
2002	0	99,84	524,37	155,15	0,00	779,36
2003	0	25,64	399,38	2,90	0,00	427,93
2004	0	179,01	186,70	266,34	0,00	632,05
2005	0	147,64	156,05	178,06	0,00	481,74
2006	0	41,89	202,61	885,03	0,00	1 129,53
2007	0	138,70	581,42	860,09	0,00	1 580,21
2008	0	36,92	256,05	197,50	148,76	639,23
2009	0	106,33	393,92	44,99	0	545,23
2010	0	14,33	264,12	46,55	0	325,00
Celkem	6 514,03	22 215,64	54 044,52	67 720,45	747 312,82	897 807,46

3) Vývoj počtu převodů privatizovaných akcií dle zákona č. 92/1991 Sb. na FNM ČR

Rok	Veřejná soutěž akcií	Přímý prodej akcií	Bezúplatný převod akcií na obce	Celkem
1991	0,00	1,00	0,00	1,00
1992	0,00	8,00	0,00	8,00
1993	0,00	8,00	65,00	73,00
1994	0,00	149,00	382,00	531,00
1995	0,00	380,00	14 633,00	15 013,00
1996	0,00	269,00	419,00	688,00
1997	58,00	255,00	109,00	422,00
1998	61,00	94,00	41,00	196,00
1999	26,00	46,00	101,00	173,00
2000	8,00	25,00	60,00	93,00
2001	0,00	18,00	10,00	28,00
2002	9,00	30,00	1,00	40,00
2003	0,00	14,00	12,00	26,00
2004	22,00	17,00	15,00	54,00
2005	2,00	10,00	0,00	12,00
2006	0,00	5,00	0,00	5,00
2007	0,00	28,00	0,00	28,00
2008	0,00	11,00	0,00	11,00
2009	1,00	8,00	0,00	9,00
2010	0,00	5,00	0,00	5,00
Celkem	187,00	1 381,00	15 848,00	17 416,00

4) Vývoj výnosů z privatizovaných akcií a vývoj nominální hodnoty bezúplatných převodů akcií dle zákona č. 92/1991 Sb. na FNM ČR

Rok	Veřejná soutěž akcií	Přímý prodej akcií	Bezúplatný převod akcií na obce	Celkem
1991	0,00	602,60	0,00	602,60
1992	0,00	741,49	0,00	741,49
1993	0,00	7 324,03	1 035,77	8 359,80
1994	0,00	5 514,96	8 326,43	13 841,39
1995	0,00	15 712,61	30 611,92	46 324,53
1996	0,00	14 497,49	3 467,23	17 964,72
1997	170,13	7 903,96	197,73	8 271,82
1998	47,02	10 583,68	562,23	11 192,92
1999	47,98	26 273,41	440,60	26 761,99
2000	18,50	690,62	30,55	739,67
2001	0,00	72 275,20	17,46	72 292,65
2002	0,75	17 651,60	269,37	17 921,73
2003	0,00	157 932,93	595,41	158 528,33
2004	91,95	31 069,77	364,59	31 526,30
2005	1,93	107 845,39	0,00	107 847,32
2006	0,00	956,89	0,00	956,89
2007	0,00	12 183,57	0,00	12 183,57
2008	0,00	35 562,22	0,00	35 562,22
2009	0,00	19 392,79	0,00	19 392,79
2010	0,00	4 815,20	0,00	4 815,20
Celkem	378,26	549 530,40	45 919,27	595 827,94

5) Vývoj počtu převodů privatizovaného majetku a převodů akcií dle zákona č. 92/1991 Sb. na FNM ČR

Rok	Veřejné dražby	Veřejné soutěže	Přímé prodeje	Bezúplatný převod na obce	Zakládání a.s.	Celkem
1991	7,00	2,00	1,00	0,00	38,00	48,00
1992	176,00	99,00	540,00	580,00	1 161,00	2 556,00
1993	89,00	177,00	604,00	524,00	436,00	1 830,00
1994	176,00	108,00	1 059,00	1 650,00	31,00	3 024,00
1995	132,00	60,00	1 990,00	15 302,00	8,00	17 492,00
1996	145,00	262,00	1 444,00	1 005,00	2,00	2 858,00
1997	126,00	306,00	789,00	502,00	0,00	1 723,00
1998	41,00	116,00	475,00	238,00	1,00	871,00
1999	11,00	40,00	64,00	180,00	2,00	297,00
2000	4,00	13,00	53,00	76,00	1,00	147,00
2001	0,00	14,00	38,00	23,00	0,00	75,00
2002	0,00	33,00	142,00	21,00	0,00	196,00
2003	0,00	14,00	37,00	25,00	0,00	76,00
2004	0,00	33,00	36,00	37,00	0,00	106,00
2005	0,00	18,00	62,00	16,00	0,00	96,00
2006	0,00	7,00	129,00	21,00	0,00	157,00
2007	0,00	33,00	250,00	16,00	0,00	299,00
2008	0,00	10,00	113,00	22,00	1,00	146,00
2009	0,00	11,00	114,00	10,00	0,00	135,00
2010	0,00	8,00	79,00	7,00	0,00	94,00
Celkem	907,00	1 364,00	8 019,00	20 255,00	1 681,00	32 226,00

6) Vývoj výnosů z privatizovaného majetku a akcií dle zákona č. 92/1991 Sb. na FNM ČR

Rok	Veřejné dražby	Veřejné soutěže	Přímé prodeje	Bezúplatný převod na obce	Zakládání a. s.	Celkem
1991	87,43	5,31	602,60	0,00	39 817,43	40 512,77
1992	1 953,30	3 579,70	13 383,39	3 027,96	423 737,67	445 682,03
1993	1 057,74	5 560,27	20 372,75	4 975,26	229 650,93	261 616,95
1994	1 350,77	3 825,23	17 321,12	23 933,86	30 304,06	76 735,04
1995	614,48	1 150,55	22 222,66	39 881,27	18 591,55	82 460,52
1996	478,57	4 757,75	17 858,22	10 490,60	612,22	34 197,37
1997	836,90	1 795,33	9 460,21	19 531,86	0,00	31 624,29
1998	105,19	856,02	12 295,49	6 905,34	88,94	20 250,98
1999	22,58	73,18	26 314,29	585,18	4 346,26	31 341,48
2000	7,07	45,93	997,26	39,78	15,00	1 105,04
2001	0,00	59,72	72 371,97	402,62	0,00	72 834,31
2002	0,00	100,59	18 175,98	424,53	0,00	18 701,09
2003	0,00	25,64	158 332,31	598,31	0,00	158 956,26
2004	0,00	270,96	31 256,47	630,93	0,00	32 158,35
2005	0,00	149,57	108 001,43	178,06	0,00	108 329,06
2006	0,00	41,89	1 159,50	885,03	0,00	2 086,42
2007	0,00	138,70	12 764,99	860,09	0,00	13 763,78
2008	0,00	36,92	35 818,27	197,50	148,76	36 201,45
2009	0,00	106,33	19 786,71	44,99	0,00	19 938,02
2010	0,00	14,33	5 079,31	46,55	0,00	5 140,20
Celkem	6 514,03	22 593,90	603 574,93	113 639,72	747 312,82	1 493 635,40

Příloha 14: Privatizační proces realizovaný PF ČR

Pozn.: Údaje jsou v mld. Kč.

1) Vývoj počtu převodů privatizovaného majetku dle zákona č. 92/1991 Sb. na PF ČR

Rok	Přímý prodej	Bezúplatný převod	Veřejná dražba	Veřejná soutěž	Celkem
1994	1 135,00	333,00	207,00	45,00	1 720,00
1995	2 697,00	611,00	678,00	76,00	4 062,00
1996	3 700,00	744,00	872,00	111,00	5 427,00
1997	4 294,00	844,00	1 011,00	629,00	6 778,00
1998	215,00	56,00	64,00	223,00	558,00
1999	209,00	32,00	7,00	123,00	371,00
2000	196,00	87,00	21,00	187,00	491,00
2001	205,00	75,00	3,00	371,00	654,00
2002	166,00	57,00	4,00	331,00	558,00
2003	163,00	46,00	1,00	195,00	405,00
2004	208,00	64,00	0,00	172,00	444,00
2005	146,00	43,00	0,00	84,00	273,00
2006	133,00	53,00	0,00	43,00	229,00
2007	66,00	72,00	0,00	39,00	177,00
2008	36,00	98,00	0,00	41,00	175,00
2009	17,00	91,00	0,00	6,00	114,00
2010	26,00	114,00	0,00	2,00	142,00
Celkem	13 612,00	3 420,00	2 868,00	2 678,00	22 578,00

2) Vývoj výnosů z privatizovaného majetku dle zákona č. 92/1991 Sb. na PF ČR

Rok	Přímý prodej	Bezúplatný převod	Veřejná dražba	Veřejná soutěž	Celkem
1994	8 645,00	425,00	318,00	627,00	10 015,00
1995	10 683,00	1 394,00	1 073,00	1 072,00	14 222,00
1996	13 000,00	1 678,00	1 185,00	1 304,00	17 167,00
1997	16 942,00	2 138,00	1 987,00	4 015,00	25 082,00
1998	377,00	88,00	74,00	837,00	1 376,00
1999	251,00	13,00	2,00	193,00	459,00
2000	184,00	150,00	60,00	530,00	924,00
2001	387,00	78,00	6,00	961,00	1 432,00
2002	309,00	90,00	3,00	1 132,00	1 534,00
2003	337,00	31,00	1,00	523,00	892,00
2004	314,00	42,00	0,00	361,00	717,00
2005	169,00	18,00	0,00	165,00	352,00
2006	137,00	11,00	0,00	133,00	281,00
2007	83,00	19,00	0,00	41,00	143,00
2008	7,00	42,00	0,00	23,00	72,00
2009	9,00	31,00	0,00	4,00	44,00
2010	10,00	27,00	0,00	3,00	40,00
Celkem	51 844,00	6 275,00	4 709,00	11 924,00	74 752,00

3) Vývoj počtu převodů privatizovaného majetku dle zákona č. 229/1991 Sb. na PF ČR

Rok	písm. b)	písm. c)	písm. d)	písm. e)	Celkem
1994	0,00	85,00	98,00	0,00	183,00
1995	0,00	56,00	86,00	0,00	142,00
1996	0,00	63,00	69,00	0,00	132,00
1997	0,00	54,00	53,00	0,00	107,00
1998	0,00	468,00	44,00	0,00	512,00
1999	0,00	30,00	32,00	0,00	62,00
2000	0,00	38,00	31,00	0,00	69,00
2001	87,00	25,00	33,00	19,00	164,00
2002	136,00	41,00	53,00	12,00	242,00
2003	165,00	36,00	39,00	1,00	241,00
2004	130,00	59,00	38,00	1,00	228,00
2005	167,00	66,00	48,00	2,00	283,00
2006	294,00	92,00	23,00	1,00	410,00
2007	340,00	91,00	28,00	3,00	462,00
2008	383,00	111,00	24,00	0,00	518,00
2009	434,00	96,00	39,00	0,00	569,00
2010	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Celkem	2 136,00	1 411,00	738,00	39,00	4 324,00

4) Vývoj výnosů z privatizovaného majetku dle zákona č. 229/1991 Sb. na PF ČR

Rok	písm. b)	písm. c)	písm. d)	písm. e)	Celkem
1994	0,00	48,00	235,00	0,00	283,00
1995	0,00	27,00	199,00	0,00	226,00
1996	0,00	61,00	160,00	0,00	221,00
1997	0,00	7,00	262,00	0,00	269,00
1998	0,00	7,00	50,00	0,00	57,00
1999	0,00	13,00	91,00	0,00	104,00
2000	0,00	97,00	137,00	0,00	234,00
2001	2,00	49,00	190,00	21,00	262,00
2002	73,00	62,00	348,00	193,00	676,00
2003	305,00	44,00	537,00	1,00	887,00
2004	232,00	85,00	334,00	1,00	652,00
2005	327,00	25,00	218,00	2,00	572,00
2006	429,00	126,00	73,00	1,00	629,00
2007	408,00	145,00	156,00	15,00	724,00
2008	678,00	40,00	43,00	0,00	761,00
2009	595,00	47,00	173,00	0,00	815,00
2010	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Celkem	3 049,00	883,00	3 206,00	234,00	7 372,00

5) Vývoj počtu převodů privatizovaného majetku dle zákona č. 95/1999 Sb. na PF ČR

Rok	§ 5	§ 6	§ 7	§ 8	Celkem
2000	660,00	9,00	288,00	18,00	975,00
2001	3 564,00	96,00	5 723,00	1 693,00	11 076,00
2002	8 319,00	217,00	23 993,00	8 074,00	40 603,00
2003	15 814,00	537,00	85 151,00	17 695,00	119 197,00
2004	37 938,00	885,00	70 198,00	7 595,00	116 616,00
2005	35 437,00	1 832,00	78 698,00	5 567,00	121 534,00
2006	26 689,00	1 540,00	58 090,00	6 467,00	92 786,00
2007	39 420,00	1 752,00	50 183,00	6 866,00	98 221,00
2008	28 314,00	2 447,00	50 331,00	6 128,00	87 220,00
2009	18 975,00	2 425,00	40 319,00	2 958,00	64 677,00
2010	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Celkem	215 130,00	11 740,00	462 974,00	63 061,00	752 905,00

6) Vývoj výnosů z privatizovaného majetku dle zákona č. 95/1999 Sb. na PF ČR

Rok	§ 5	§ 6	§ 7	§ 8	Celkem
2000	27,00	0,04	28,00	0,50	55,54
2001	129,00	0,60	338,00	36,00	503,60
2002	115,00	2,00	1 555,00	216,00	1 888,00
2003	131,00	4,00	4 801,00	448,00	5 384,00
2004	185,00	8,00	3 081,00	215,00	3 489,00
2005	171,00	18,00	3 336,00	114,00	3 639,00
2006	168,00	16,00	2 686,00	191,00	3 061,00
2007	305,00	18,00	2 552,00	204,00	3 079,00
2008	261,00	21,00	2 472,00	166,00	2 920,00
2009	232,00	24,00	2 096,00	99,00	2 451,00
2010	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Celkem	1 724,00	111,64	22 945,00	1 689,50	26 470,14

7) Vývoj počtu převodů majetku privatizovaného celkem na PF ČR

Rok	Veřejná dražba	VOS a výběrová řízení	Přímé prodeje a převody	Bezúplatný převod	Celkem
1994	207,00	45,00	1 318,00	333,00	1 903,00
1995	678,00	76,00	2 839,00	611,00	4 204,00
1996	872,00	111,00	3 832,00	744,00	5 559,00
1997	1 011,00	629,00	4 401,00	844,00	6 885,00
1998	64,00	223,00	727,00	56,00	1 070,00
1999	7,00	123,00	271,00	32,00	433,00
2000	21,00	493,00	934,00	87,00	1 535,00
2001	3,00	7 787,00	4 029,00	75,00	11 894,00
2002	4,00	32 398,00	8 944,00	57,00	41 403,00
2003	1,00	103 041,00	16 755,00	46,00	119 843,00
2004	0,00	77 965,00	39 259,00	64,00	117 288,00
2005	0,00	84 349,00	37 698,00	43,00	122 090,00
2006	0,00	64 600,00	28 772,00	53,00	93 425,00
2007	0,00	57 088,00	41 700,00	72,00	98 860,00
2008	0,00	56 500,00	31 315,00	98,00	87 913,00
2009	0,00	43 283,00	21 986,00	91,00	65 360,00
2010	0,00	2,00	26,00	114,00	142,00
Celkem	2 868,00	528 713,00	244 806,00	3 420,00	779 807,00

8) Vývoj objemu výnosů z privatizovaného majetku celkem na PF ČR

Rok	Veřejná dražba	VOS a výběrová řízení	Přímé prodeje a převody	Bezúplatný převod	Celkem
1994	318,00	627,00	8 928,00	425,00	10 298,00
1995	1 073,00	1 072,00	10 909,00	1 394,00	14 448,00
1996	1 185,00	1 304,00	13 221,00	1 678,00	17 388,00
1997	1 987,00	4 015,00	17 211,00	2 138,00	25 351,00
1998	74,00	837,00	434,00	88,00	1 433,00
1999	2,00	193,00	355,00	13,00	563,00
2000	60,00	558,50	445,04	150,00	1 213,54
2001	6,00	1 335,00	778,60	78,00	2 197,60
2002	3,00	2 903,00	1 102,00	90,00	4 098,00
2003	1,00	5 772,00	1 359,00	31,00	7 163,00
2004	0,00	3 657,00	1 159,00	42,00	4 858,00
2005	0,00	3 615,00	930,00	18,00	4 563,00
2006	0,00	3 010,00	950,00	11,00	3 971,00
2007	0,00	2 797,00	1 130,00	19,00	3 946,00
2008	0,00	2 661,00	1 050,00	42,00	3 753,00
2009	0,00	2 199,00	1 080,00	31,00	3 310,00
2010	0,00	3,00	10,00	27,00	40,00
Celkem	4 709,00	36 558,50	61 051,64	6 275,00	108 594,14*

* Pozn.: Skutečné výnosy jsou 108 594,14 mil. Kč minus nominální hodnota bezúplatných převodů ve výši 6 275,00 mil. Kč, které ve skutečnosti PF ČR neobdržel.

Příloha 15: Privatizační proces realizovaný FNM ČR a PF ČR

Pozn.: Údaje jsou v mld. Kč.

1) Vývoj počtu privatizovaného majetku celkem na FNM ČR a na PF ČR

Veřejná dražba	VOS a výběrová řízení	Přímé prodeje a převody	Bezúplatný převod	Zakládání a. s.	Celkem
7	2	1	0	38	48
176	99	540	580	1 161	2 556
89	177	604	524	436	1 830
383	153	2 377	1 983	31	4 927
810	136	4 829	15 913	8	21 696
1 017	373	5 276	1 749	2	8 417
1 137	935	5 190	1 346	0	8 608
105	339	1 202	294	1	1 941
18	163	335	212	2	730
25	506	987	163	1	1 682
3	7 801	4 067	98	0	11 969
4	32 431	9 086	78	0	41 599
1	103 055	16 792	71	0	119 919
0	77 998	39 295	101	0	117 394
0	84 367	37 760	59	0	122 186
0	64 607	28 901	74	0	93 582
0	57 121	41 950	88	0	99 159
0	56 510	31 428	120	1	88 059
0	43 294	22 100	101	0	65 495
0	10	105	121	0	236
3 775	530 077	252 825	23 675	1 681	812 033

2) Vývoj objemu výnosů z privatizovaného majetku celkem na FNM ČR a na PF ČR

Veřejná dražba	VOS a výběrová řízení	Přímé prodeje a převody	Bezúplatný převod	Zakládání a. s.	Celkem
87	5	603	0	39 817	40 513
1 953	3 580	13 383	3 028	423 738	445 682
1 058	5 560	20 373	4 975	229 651	261 617
1 669	4 452	26 249	24 359	30 304	87 033
1 687	2 223	33 132	41 275	18 592	96 909
1 664	6 062	31 079	12 169	612	51 585
2 824	5 810	26 671	21 670	0	56 975
179	1 693	12 729	6 993	89	21 684
25	266	26 669	598	4 346	31 904
67	604	1 442	190	15	2 319
6	1 395	73 151	481	0	75 032
3	3 004	19 278	515	0	22 799
1	5 798	159 691	629	0	166 119
0	3 928	32 415	673	0	37 016
0	3 765	108 931	196	0	112 892
0	3 052	2 109	896	0	6 057
0	2 936	13 895	879	0	17 710
0	2 698	36 868	240	149	39 954
0	2 305	20 867	76	0	23 248
0	17	5 089	74	0	5 180
11 223	59 152	664 627	119 915	747 313	1 602 230

Příloha 16: Restituční proces

1) Přehled celkového vypořádání nároků na náhrady, uplatněných u PF ČR od počátku činnosti PF ČR

Rok	Celkem převzaté nároky (tis. Kč)	Vypořádání nároků (tis. Kč)	Zbývá vypořádat nároky po 31.12.	
			v tis. Kč	v %
31.12.1994	2 595 413	965 991	877 984	33,83
31.12.1995	3 791 880	2 240 254	1 551 626	40,92
31.12.1996	6 360 772	4 553 378	1 807 394	28,41
31.12.1997	7 792 698	6 620 439	1 172 259	15,04
31.12.1998	9 002 727	8 124 119	878 608	9,76
31.12.1999	9 624 809	8 921 882	702 927	7,30
31.12.2000	10 082 143	9 406 640	675 503	6,70
31.12.2001	10 292 182	9 744 096	548 086	5,33
31.12.2002	10 196 061	9 764 816	431 245	4,23
31.12.2003	10 718 719	10 244 335	474 384	4,43
31.12.2004	10 867 986	10 445 688	422 298	3,89
31.12.2005	10 952 528	10 675 142	277 387	2,53
31.12.2006	11 024 977	10 797 839	227 138	2,06
31.12.2007	11 071 329	10 864 012	207 317	1,87
31.12.2008	11 117 587	10 939 907	177 680	1,60
31.12.2009	11 134 576	10 963 520	171 055	1,54
31.12.2010	11 163 239	11 000 503	163 727	1,46

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

2) Vypořádání nároků oprávněných osob naturální náhradní restitucí na náhrady převodem nemovitostí v období od 1. 1. do 31. 12. v jednotlivých letech

Rok	Náhrady v budovách a stavbách (tis. Kč)	Náhrady v pozemcích						Poskytnuté náhrady celkem (tis. Kč)
		převody pozemků dle zákona o půdě		zápočty pohledávek uplatněné při prodeji půdy		celkem převe- deny pozemky za nároky na náhrady		
		ha	tis. Kč	ha	tis. Kč	ha	tis. Kč	
31.12.1994	1 653 926	749	87 019	0	0	749	87 019	1 740 945
31.12.1995	1 635 647	1 800	138 616	0	0	1 800	138 616	1 774 263
31.12.1996	1 081 560	660	88 554	0	0	660	88 554	1 170 114
31.12.1997	641 892	1 142	102 868	0	0	1 142	102 868	744 760
31.12.1998	371 140	1 245	88 730	0	0	1 245	88 730	459 870
31.12.1999	174 824	968	62 938	0	0	968	62 938	237 763
31.12.2000	118 256	374	28 721	0,13	31	375	28 752	146 976
31.12.2001	123 615	429	27 195	23	1 276	452	28 471	150 810
31.12.2002	108 643	386	28 940	91	4 567	476	33 507	137 582
31.12.2003	52 621	883	44 542	106	3 347	989	47 890	97 163
31.12.2004	36 564	377	42 950	82	3 802	460	46 752	79 514
31.12.2005	30 925	620	67 943	185	10 968	805	78 911	98 869
31.12.2006	20 519	288	24 968	26	1 721	315	26 689	45 487
31.12.2007	12 195	230	23 236	46	1 935	276	25 171	35 431
31.12.2008	13 662	207	25 203	30	902	237	26 105	38 865
31.12.2009	7 218	178	13 794	12	639	189	14 433	21 012
31.12.2010	3 593	130	15 196	4	921	134	16 116	18 788

Zdroj:PF ČR, vlastní úprava

3) Přehled celkového vypořádání nároků oprávněných osob za nevydané pozemky od počátku činnosti PF ČR

Rok	Celkový nárok dle rozhodnutí pozemkových úřadů (tis. Kč)	Vypořádání nároků (plněno ÚP PF ČR, MZE ČR, podniky lesů) (tis. Kč)	Zbývá vypořádat nároky po 31. 12.:		
			celková hodnota zůstatku nevy- pořádaného nároku (tis. Kč)	hodnota zůstatku nevypořádaného nároku s právem na převod pozemku (tis. Kč)	hodnota zůstatku nevypořádaného nároku bez práva na převod pozemku (tis. Kč)
31.12.1994	2 028 438	103 184	1 925 254	0	0
31.12.1995	3 488 130	323 522	3 164 608	0	0
31.12.1996	4 565 206	690 716	3 874 490	0	0
31.12.1997	5 422 152	1 190 479	4 231 673	0	0
31.12.1998	5 937 224	1 734 234	4 202 990	0	0
31.12.1999	6 322 543	2 230 889	4 091 654	0	0
31.12.2000	6 646 111	2 675 306	3 970 805	0	0
31.12.2001	6 865 530	3 318 116	3 547 414	0	0
31.12.2002	7 064 931	3 919 962	3 144 969	0	0
31.12.2003	7 254 125	4 389 446	2 864 679	0	0
31.12.2004	7 228 848	4 893 860	2 334 988	0	0
31.12.2005	7 413 642	6 075 875	1 337 767	0	0
31.12.2006	7 512 998	6 191 418	1 321 580	714 708	606 872
31.12.2007	7 667 117	6 404 173	1 262 943	726 244	536 699
31.12.2008	7 787 146	6 587 063	1 200 083	714 460	485 623
31.12.2009	7 831 072	6 899 444	931 628	552 877	378 751
31.12.2010	7 852 096	7 048 491	803 605	541 633	261 972

Zdroj: PF ČR, vlastní úprava

4) Vypořádání nároků oprávněných osob za nevydané pozemky převodem pozemků v období od 1. 1. do 31. 12.

Rok	Převody pozemků dle zákona o půdě		Zápočty pohledávek uplatněné při prodeji půdy		Celkem převedeny pozemky za nároky za nevydané pozemky	
	ha	tis. Kč	ha	tis. Kč	ha	tis. Kč
31.12.1994	977	67 370	0	0	977	67 370
31.12.1995	2 634	157 805	0	0	2 634	157 805
31.12.1996	2 546	136 106	0	0	2 546	136 106
31.12.1997	5 222	299 749	0	0	5 222	299 749
31.12.1998	7 295	395 685	0	0	7 297	395 807
31.12.1999	6 838	391 921	3	46	6 839	391 967
31.12.2000	5 029	250 609	26	1 201	5 054	251 811
31.12.2001	9 600	496 024	557	21 830	10 157	517 854
31.12.2002	6 812	378 042	2 977	105 912	9 789	483 954
31.12.2003	3 715	235 161	4 894	200 403	8 609	435 563
31.12.2004	3 829	238 492	6 632	246 847	10 462	485 338
31.12.2005	8 274	595 748	15 319	543 250	23 593	1 138 998
31.12.2006	424	61 322	717	32 053	1 140	93 375
31.12.2007	383	45 287	874	37 938	1 256	83 224
31.12.2008	437	56 789	761	34 713	1 198	91 502
31.12.2009	440	60 978	596	32 089	1 035	93 067
31.12.2010	406	30 123	396	18 634	801	48 757

5) Rozhodnutí pozemkových úřadů a soudů o nevydání pozemku s nárokem na náhradu

Rok	Počet rozhodnutí
1991	66
1992	4 543
1993	12 337
1994	15 912
1995	17 004
1996	13 895
1997	10 604
1998	7 610
1999	5 484
2000	3 748
2001	2 644
2002	2 052
2003	1 695
2004	1 417
2005	1 279
2006	1 036
2007	897
2008	584
2009	576
2010	461

Rejstřík

- Antisemitismus 50
- Arizace 50
- Bezúplatný převod do vlastnictví obcí 178
- Bonitované půdně ekologické jednotky 172
- Církevní restituce 235
- Deputát 32
- Fideikomis 11
- Germanizace 53
- Historický majetek obcí 241
- Jednotná zemědělská družstva 94
- Kapitálová expanze 58
- Kolektivizace 95
- Koncentrace 140
- Konfiskace 75
- Konzumní komunismus 137
- Kooperace 140
- Kulak 94
- Liberalizace cen 153
- Liberalizace zahraničního obchodu 155
- Makroekonomická stabilizace 155
- Nacionalizace kapitálu 61
- Náhradní restituce 180
- Národní správa 76
- Pacht 17
- Pozemkové úpravy 173
- Privatizace 243
- Privatizační projekt 157
- Projekt privatizace 157
- Přímý prodej 178
- Restituce 243
- Restituční nárok 218
- Specializace 140
- Veřejná dražba 178
- Veřejná obchodní soutěž 178
- Vklad do akciové společnosti 178
- Vnucená správa 46
- Výběrové řízení s následným přímým prodejem 180
- Vydání majetku oprávněné osobě s dokoupením zhodnoceného majetku 178
- Zemědělsko-průmyslový komplex 135
- Zemědělský majetek 181
- Zlaté akcie se zvláštními právy 180
- Znárodnění 88

Stránky našeho nakladatelství

www.vse.cz/oeconomica

www.eshopoeconomica.cz

Název	Vývoj vlastnictví k půdě a souvisejících procesů na území ČR od roku 1918 do současné doby
Autor	Ing. Karel Zeman, CSc.
Vydavatel	Vysoká škola ekonomická v Praze Nakladatelství Oeconomica
Vyšlo v řadě	Odborná kniha s vědeckou redakcí
Počet stran	316
Vydání	první
Návrh obálky a sazba	Magdalena Martinovská
Redakční úprava	Marie Skalická
Tisk	Vysoká škola ekonomická v Praze Nakladatelství Oeconomica
Doporučená prodejní cena	460 Kč

ISBN 978-80-245 1915-9